

UNIVERZITET U NOVOM SADU
FILOZOFSKI FAKULTET
INTERDISCIPLINARNE DOKTORSKE STUDIJE U
OBLASTI DRUŠTVENO-HUMANISTIČKIH NAUKA

HERMENEUTIČKA KRITIKA JEZIKA MEDIJA

DOKTORSKA DISERTACIJA

Mentor:
Prof. dr Damir Smiljanić

Kandidatkinja:
Andrea Ratković

Novi Sad
2016. godina

UNIVERZITET U NOVOM SADU**FILOZOFSKI FAKULTET****KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA**

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Doktorski rad
Ime i prezime autora: AU	Andrea Ratković
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	Prof. dr Damir Smiljanić, vanredni profesor
Naslov rada: NR	Hermeneutička kritika jezika medija
Jezik publikacije: JP	Srpski jezik
Jezik izvoda: JI	srp. / eng.
Zemlja publikovanja: ZP	Republika Srbija
Uže geografsko područje: UGP	AP Vojvodina
Godina: GO	2016
Izdavač: IZ	autorski reprint
Mesto i adresa: MA	Novi Sad, Dr Zorana Đinđića br. 2

Fizički opis rada: FO	(5 poglavlja / 296 stranica / 0 slika / 0 grafikona / 483 reference / 0 priloga)
Naučna oblast: NO	Društveno-humanističke nauke (interdisciplinarne studije)
Naučna disciplina: ND	Filozofija, Komunikologija

Predmetna odrednica, ključne reči: PO	Hermeneutika, kritika, jezik, mediji, interesne grupacije, ideologizacije stvarnosti
UDK	2-277.2 : 161.225.23 81 : 316.774
Čuva se: ČU	Centralna biblioteka Filozofskog fakulteta u Novom Sadu
Važna napomena: VN	
Izvod: IZ	<p>Stavljajući akcenat na rasvetljavanje kompleksne pozicije i funkcije medija, kao i implikacija njihovih jezičkih praksi po njima svojstven socio-kulturni kontekst, putem ovog rada nastoji se ukazati na zavidan potencijal filozofije medija (pogotovo hermeneutičke kritike kao njenog bitnog aspekta) za razumevanje čovekove stvarnosti. Sprovođenje kritičkih promišljanja nekih od aktuelnih praksi zloupotrebe medija i njima svojstvenog jezika usmereno je ka konkretizaciji teorijskih promišljanja medija, ali i ka iznalaženju potencijalnih rešenja za redukovanje njihovih neadekvatnih upotreba.</p> <p>Polazeći od stava da unutar svakog društva postoje idejni sistemi motivisani interesima određenih grupacija koje, pod izgovorom da streme ka opštem društvenom dobru, svoje aktivnosti usmeravaju ka pribavljanju lične koristi, ono što se želi utvrditi jeste način na koji ove grupacije koriste medijski prostor ne samo radi plasiranja, već i radi nametanja sopstvenih idejnih i vrednosnih sistema. Putem ovog rada nastoji se ukazati i na to da limitiranim interesima opterećen medijski jezik ne predstavlja ništa drugo do instrument kojim se bitno redukuju potencijali kako samog jezika tako i čoveka kao društvenog subjekta s obzirom na to da upravo jezik predstavlja značajan aspekt njegovog bića.</p> <p>Ono što se nastoji dokazati jeste da medijski jezik, koji stoji u službi moćnih interesnih grupacija, funkcioniše kao mehanizam instrumentalizacija društvenih subjekata, te da se kao takav negativno odražava po subjektivnost to jest osobenost pojedinaca i pojedinki. Takođe, u sklopu ovog rada zastupa se stav da je samo na osnovu toga što je za</p>

	konkretne medije utvrđeno da stoje u službi određenih interesnih grupacija neprimereno izvoditi bilo kakve vrste zaključaka o medijima uopšte, ali i svu odgovornost za negativne posledice medijskih praksi pripisati isključivo grupacijama koje vrše uticaj na njih.
Datum prihvatanja teme od strane NN veća: DP	12.02.2016. godine
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO	predsednik: član: član:

University of Novi Sad
Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	Doctoral thesis
Author: AU	Andrea Ratković
Mentor: MN	Prof. dr. Damir Smiljanić, associate professor
Title: TI	Hermeneutical criticism of media language
Language of text: LT	Serbian language
Language of abstract: LA	eng. / srb.
Country of publication: CP	Republic of Serbia
Locality of publication: LP	Autonomous Province of Vojvodina
Publication year: PY	2016
Publisher: PU	
Publication place: PP	Novi Sad, Dr Zorana Đinđića 2

Physical description: PD	(5 chapters / 296 pages / 0 photos / 0 graphs / 483 references / 0 insets)
Scientific field SF	Social sciences and humanities (interdisciplinary studies)
Scientific discipline SD	Philosophy, Communication
Subject, Key words SKW	Hermeneutics, criticism, language, media, interest groups, ideologisations of reality
UC	2-277.2 : 161.225.23

	81 : 316.774
Holding data: HD	Library of Faculty of Philosophy, University of Novi Sad
Note: N	
Abstract: AB	<p>Stressing out the importance of clarification of complex media positions and functions, as well as the consequences of their practices within the socio-cultural context, the author of this doctoral thesis tries to point the significant potential of the media philosophy (especially hermeneutical criticism as its essential aspect) for human's understanding of reality. Critical thinking about the media (and its language) abuse is aimed not only at the concretization of the theoretical reflection of the media, but also at finding potential solutions for the reduction and sanction of their misuse.</p> <p>Starting from the premise that within each society there is a presence of systems motivated by the interests of certain groups, which under the pretext that they strive for general social well being, direct their activities toward obtaining their own benefits, what is sought to be determined is how these groups use media for the promotion and popularization of their own notional and value systems. Through this thesis the author wants to point out that the media language, burdened with limited interests, is nothing more than a tool that significantly reduces potentials of language itself, as well as the potentials of a social subject, due to the fact that the language is an important aspect of a human being.</p> <p>Namely, the objective is to demonstrate that the media language in the service of powerful interest groups functions as a mechanism of social subjects instrumentalization, and that, as such, reflects negatively on the subjectivity of individuals. Also, this thesis argues that it is unfounded to conclude anything about the media in general only on the basis that the specific media stands in the service of certain interest groups, as well as to attribute all the responsibility for the negative impacts of media practice solely to groups which have the</p>

	influence on them.
Accepted on Scientific Board on: AS	12 February 2016.
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	president: member: member:

Sadržaj:

Uvodne napomene	9
1. Potencijali hermeneutike medijskog jezika	22
1.1. Hermeneutički osvrt na filozofiju medija	24
1.2. Hermeneutički prikaz filozofije jezika.....	38
1.3. Hermeneutika (medijskog) jezika i njeni okviri	49
1.3.1. Razumevanje.....	51
1.3.2. Smisao.....	61
1.3.3. Jezik	67
1.3.4. Nerazumevanje, besmisao i jezik u službi negiranja drugog kao drugačijeg.....	74
2. Razumevanje (jezika) medija u službi instrumentalizacije stvarnosti	81
2.1. Ideologije i ideološke (re)konstrukcije identiteta društvenih subjekata	83
2.2. Ideologizovane politike i osnovne karakteristike ideološkog jezika	94
2.3. Ideološka pozadina jezika aktuelnih politika u Srbiji.....	105
2.4. Političke ideologizacije jezika medija	116
2.5. Alternative politički ideologizovanom jeziku.....	135
3. (Be)smisao medijskih (re)interpretacija kulturnog konteksta.....	145
3.1. Mediji i kulturni diverzitet	147
3.2. Medijske predstave kulturnog diverziteta Vojvodine	153
3.3. Implikacije ideologizovanog jezika medija po društvene subjekte	172
3.4. Potencijalni modusi za prevazilaženje ideoloških zloupotreba jezika medija	188
4. Kritika medijskog jezika u službi interesnih (re)konstrukcija prošlosti	199
4.1. Interesne grupacije i njihove manipulacije jezikom	201
4.2. Pokušaji afirmacije ideologizovanih predstava stvarnosti.....	216
4.3. Politički instrumentalizovani jezik medija u službi nametanja ideoloških koncepcija prošlosti.....	222
4.4. Implikacije ideoloških revizija prošlosti.....	241
5. Hermeneutika jezika tela.....	250
5.1. Ideološke predstave telesnih ideala i njihove medijske promocije.....	252
5.2. Medijske manipulacije kategorijom telesnosti.....	267
5.3. Posledice ideoloških zloupotreba tela.....	275
Zaključna razmišljanja	279
Izvori.....	289
Literatura.....	292

Uvodne napomene

Jedan od osnovnih ciljeva ovoga rada jeste utvrđivanje da li je filozofija na početku XXI veka u mogućnosti da putem kritičkog (pre)ispitivanja stvarnosti prodre do suštine aktuelnih socio-kulturnih fenomena, a naročito onih koji kao specifične društvene anomalije nastaju i opstaju zahvaljujući sve izraženijim dominacijama interesnih grupacija koje proizvode limitirane poglede na svet. Polazeći od stava da je odgovor na prvi deo pitanja nedvosmisleno potvrđan, te da u prilog tome svedoči bogata istorijska građa i to kako iz oblasti same filozofije tako i širokog spektra drugih naučnih sfera, pažnja se usmerava ka utvrđivanju kapaciteta nauke koja visoko vrednuje (raz)umsko mišljenje da ga upotrebi radi razrešavanja nekih od trenutno akutnih problematika. Pretpostavka od koje se polazi jeste da je filozofija ne samo kompetentna, već i da je spremna da na sebe preuzme pomenuti zadatak s tim da se u fokus promišljanja stavlja filozofija medija u cilju demonstriranja njenih kompetencija za sagledavanje načina na koji se različite interesne grupacije služe sredstvima masovnih komunikacija kako bi što uspešnije manipulirale društvenim subjektima.

Naime, stavljajući akcenat na rasvetljavanje kompleksne pozicije i funkcije medija, kao i implikacija njihovih jezičkih praksi po njima svojstven socio-kulturni kontekst putem ovog rada nastoji se ukazati na neizmeran potencijal filozofije medija (pogotovo kritike kao njenog bitnog aspekta) za razumevanje čovekove stvarnosti u čijoj osnovi se nalazi kompleksni odnos stvarnog kao onoga što jeste i savremenih medija kao tehničko-tehnoloških dostignuća putem kojih se stvarno posreduje. Sprovođenje kritičkih promišljanja nekih od aktuelnih praksi zloupotrebe medija i njima svojstvenog jezika usmereno je ka konkretizaciji teorijskih promišljanja medija, ali i ka iznalaženju potencijalnih rešenja za redukovanje njihovih neadekvatnih upotreba. Postavljajući pred filozofiju medija poimanu kao hermeneutičku kritiku medijske stvarnosti zadatak da se „obračuna” sa medijskim jezikom u službi limitiranih koncepcija stvarnosti, putem ovog rada nastoji se pokazati da je

ona kadra da obezbedi neophodne (pred)uslove za spoznaju stvarnosti koja neće biti kontaminirana predrasudama, mizoginijom, šovinizmom, homofobijom, ksenofobijom, političkim, verskim i kulturnim monizmom, kao i ostalim oblicima mišljenja putem kojih se drugo kao drugačije i/ili nedovoljno poznato/jasno nastoji marginalizovati. Određujući filozofiju medija kao vlastitu teoriju i praksu, odnosno kao resurs razumevanja i delovanja putem medija, ono na šta se nastoji ukazati jeste njena važnost za razumevanje čoveka, a naročito za ograničavanje njegovih zloupotreba od strane moćnih interesnih grupacija.

Polazeći od Blohovog stava [*Ernst Bloch*] da „kakvu filozofiju imamo, to ne ovisi samo o tome kakav je tko čovjek” već „znatnije o tome u kakvim vremenima živi a prije svega: na koji način mu pripada”, te „je li u svojim mislima povezan sa svijetom koji tone i prolaznim svoga vremena ili s onim koje nadolazi – mada i teškim porodom”¹, sasvim se opravdano može zaključiti da su mogućnosti same filozofije prevashodno uslovljene mogućnostima onih koji se njome služe, kao i da zavise koliko od njihovih sposobnosti toliko i od njihove spremnosti da se upuste u filozofsko razrešavanje markiranih problema. Ono što je bitno naglasiti jeste i da je od filozofije neosnovano očekivati gotova rešenja za svaku problemsku situaciju. Naime, još je Platonov [*Πλάτων*] *Sokrat*, govoreći o postojanju neke staze „koja nas u razmatranju pomoću čistog mišljenja iz tame vodi na svetlost saznanja”², naglasio da je prilikom promišljanja izvesnog problema – postavljajući pred sebe mnogobrojna pitanja i pokušavajući da na njih odgovori – često puta ostajao bez odgovora tj. zadovoljavajućeg rešenja. S tim u vezi, možemo se pozvati i na Rasela [*Bertrand Russell*] koji naglašava da je filozofija, iako nije u stanju da sa potpunom izvesnošću ukaže na istinite odgovore, i te kako podobna „da nas uputi u mnoge mogućnosti koje uvećavaju naše mišljenje”, te da „smanjujući naš osjećaj izvjesnosti glede toga kakve stvari jesu, veoma povećava našu spoznaju glede toga što bi one mogle biti”³. Važno je istaći da se značaj filozofije (a time i filozofije medija) ogleda i u tome što sa preispitivanjem stvarnosti čini jedan od osnovnih koraka koji vode ka negovanju slobodne misli iz koje proizilazi kritički pogled na svet, sebe i drugog kao drugačijeg. Rečju, bez preispitivanja stvarnosti nije realno očekivati da će ona na adekvatan način biti sagledana i shvaćena, kao i da će se doći do odgovora na pitanja u vezi sa problemima uočenim unutar nje.

¹ Bloch, E., „O sadašnjem stanju filozofije” u: Brkić, J. (ur.), *Čemu još filozofija*, Centar za kulturnu djelatnost SSO, Zagreb, 1978, str. 50.

² Platon, *Gozba*, Mono & Mañana, Beograd, 2002, str. 187.

³ Russell, B., „Vrijednost filozofije” u: Brkić, J. (ur.), *Čemu još filozofija*, str. 280.

Na ovom mestu želi se ukazati i na to da je, prema mišljenju Milene Radovan-Burja, jedan od primarnih zadataka filozofije „učiti ljude misliti” jer se „čovjek, preispitujući znanja, uz kritiku otvara i za samokritiku, odgovorno se orijentira u odnosu prema znanju iskazujući time također svoje određivanje prema smislu”⁴. Međutim, tome svakako treba dodati i da kritika nikada ne sme sama sebi da bude cilj, već da treba da bude usmerena ka razumevanju aktuelnih fenomena radi uspostavljanja društva unutar kojeg ničija prava i slobode, sistemi vrednosti, mišljenja, osećanja i postupanja neće imati veću relevantnost, a time i prioritet u odnosu na bilo čija druga. Takođe, potrebno je istaći i da filozofija medija, kao vid kompleksnih i s interdisciplinarnim predznakom sprovedenih promišljanja sveta medija, osim „teorijskog, ima i praktički interes, pre svega u smislu kritičkog upliva na savremenu medijsku stvarnost”, te kao takva treba da ima „primat u razumevanju i dovođenju u pitanje ove ‘realnosti’”⁵. Neophodno je naznačiti i da filozofija medija u svom fokusu nema samo kritičko promišljanje sveta medija, već i sveta prožetog medijskim praksama, te da kao takva predstavlja osnovu za (samo)kritička promišljanja medijskih problematika koje se javljaju unutar ovih svetova. Upravo iz tog razloga, u radu se nastoji ukazati na potencijal filozofije medija za razumevanje medijskih i/ili putem medija⁶ plasiranih limitiranih koncepcija stvarnosti preko kojih se sputava razvoj slobodne, samostalne i aktivne kritičke misli, a time i sprovođenje socio-kulturne dekontaminacije. Naglašavajući da svaka potraga za univerzalno primenljivim rešenjem koje bi donelo konačnu pobedu nad zloupotrebama *logos*-a i *praxis*-a predstavlja svojevrсно utopističko angažovanje, akcenat se stavlja na promišljanje mogućnosti da se pomoću filozofije medija poimane kao hermeneutičke kritike medijske stvarnosti pronađu potencijalni modusi zahvaljujući kojima bi uticaj retrogradnih i restriktivnih interesnih grupacija bio oslabljen, a time i bitno umanjen stepen njihovih negativnih implikacija.

Usmeravajući pažnju na promišljanje uloge medija u promocijama političkih, religijskih, ekonomskih i/ili kulturnih interesnih grupacija, zatim u učvršćivanju njihovih pozicija, kao i u ostvarivanju njima svojstvenih ciljeva, u okviru ovog rada nastoji se ukazati

⁴ Radovan Burja, M., „Uloga filozofije kao paideiae u razvoju slobode i demokracije – mediteranski korijeni i suvremeni izazovi” u: Kukoč, M. (ur.), *Filozofija Mediterana*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb; Filozofski fakultet, Split, 2009, str. 445.

⁵ Vuksanović, D., „Filozofija medija vs. *misliti* medije” u: *Kultura*, br. 133, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2012, str. 22-23.

⁶ U radu se nastoji skrenuti pažnja na distinkciju između: a) medijskih koncepcija stvarnosti u čijem konstituisanju mediji imaju direktnog udela i b) putem medija plasiranih predstava stvarnosti u čijem oblikovanju mediji mogu, ali i ne moraju imati indirektnog udela. Naime, dok u prvom slučaju mediji zauzimaju funkciju konstituensa, u drugom deluju prvenstveno kao transmiteri.

na ozbiljnost razmera njihovih zloupotreba medija. Polazeći od stava da su unutar svakog socio-kulturnog konteksta prisutni idejni sistemi motivisani interesima određenih grupacija koje, pod izgovorom da streme ka takozvanom opštem društvenom dobru, svoje aktivnosti usmeravaju ka pribavljanju lične koristi, ono što se želi utvrditi jeste način na koji ove grupacije koriste medijski prostor radi ne samo plasiranja, već i nametanja sopstvenih idejnih i vrednosnih sistema. No, bitno je istaći i da se promišljanje sopstvenog socijeteta i u njemu aktuelnih medijskih praksi ne treba interpretirati kao pokušaj da se uočene problemske situacije predstave kao pojave karakteristične isključivo za vlastito društvo. Naime, u osnovi hermeneutičke kritike medija koji deluju unutar srbijanskog⁷ socio-kulturnog konteksta stoji intencija da se promišljanja medijskog jezika učine što konkretnijim, kao i da se ponudi valjana argumentacija za iznete stavove.

Potrebno je napomenuti i da putem rada prezentovani rezultati promišljanja treba da budu od koristi za kvalitativne i komparativne analize kako medija koji deluju unutar regiona tako i šire, te za iznalaženje mogućih rešenja za sprovođenje dekontaminacije konkretnih medija. Stav koji se zastupa jeste da je svaki socio-kulturni kontekst specifičan i da samim tim ono što može da bude od koristi za jedno društvo ne mora nužno da bude jednako efikasno za neko drugo, ali zato svakako može da posluži za analize markiranih problematika. U tom smislu, proučavanje interesnih grupacija koje deluju unutar našega društva, kao i njihovih zloupotreba medija radi instrumentalizacije društvenih subjekata usmerene su ka što potpunijem sagledavanju i razumevanju sopstvenog konteksta, te iznalaženju modusa za sprečavanje njegovih kontaminacija. Putem ovog rada nastoji se ukazati i na to da je samo na osnovu toga što je za konkretne medije utvrđeno da stoje u službi određenih interesnih grupacija neprimereno izvoditi bilo kakve vrste zaključaka o medijima uopšte, ali i svu odgovornost za negativne posledice medijskih praksi pripisati isključivo grupacijama koje vrše uticaj na njih.

Određujući interesnu grupaciju kao proizvod limitirane svesti koja zarad vlastite dobrobiti nastoji da u što većem stepenu sebi podredi drugu svest i stavi je u službu ostvarivanja svojih ciljeva, autorka rada posebnu pažnju posvećuje promišljanju njihovih instrumentalizacija medija čime želi da ukaže i na njihovu odgovornost za dovođenje u pitanje osobnosti društvenih subjekata. Naime, budući da nijedna interesna grupacija ne postoji osim zahvaljujući društvenom subjektu i za društvene subjekte jasno je zbog čega teži

⁷ Srbijanski socijetet predstavlja zajednicu kojom je obuhvaćeno celokupno građanstvo Republike Srbije, a ne samo predstavnici i predstavnice većinske srpske zajednice.

ka tome da sebi prilagodi tog istog subjekta to jest da ga prema sebi (pre)oblikuje, što ne znači ništa drugo do to da su subjekti koji su potpali pod njihove uticaje zapravo nosioci nametnutih identiteta. A s obzirom na to da je svaki društveni subjekat konstituisan putem jezika koji ga socijalizuje i uvodi u socio-kulturno postojanje, ovu primarnu „jezičku ranjivost” svakog čoveka u smislu njegove osnovne socijalizacije je gotovo nemoguće izbeći i upravo je to ono što interesne grupacije imaju u vidu i što vešto koriste kako bi ubedile društvene subjekte da prihvate određene pozicije i funkcije kao bitne uslove ne samo njihove dobrobiti, već neretko i opstanka. Na taj način one proizvode subjekte koji se uklapaju u željeni politički, društveni, kulturni, istorijski, pa čak i jezički kontekst, čvrsto se drže limitiranih predstava kako o svetu tako i o sebi i drugima, te nisu u stanju da (is)poštuju sve ono što se u odnosu na njih javlja kao drugačije. U svemu tome naročita uloga pripada medijima koji se često bave pukim reprodukcijama interesnih poruka u cilju nametanja poželjnih koncepcija stvarnosti pa se kao takvi mogu posmatrati i kao instrumenti putem kojih paternalistički nastrojene interesne grupacije neguju infantilizam masa. Drugim rečima, limitiranim interesima opterećeni mediji funkcionišu kao *instrumenti instrumentalizacije*⁸ društvenih subjekata koji proizvode niz negativnih implikacija ne samo po društvo unutar kojeg deluju, već i šire. Potiskujući medijski jezik kao diskurs⁹ u službi profesionalnog, objektivnog i kritičkog posredovanja stvarnosti, interesne grupacije obezbeđuju sebi prostor za po sopstvenim preferencijama oblikovano i ničim sputano jezičko delovanje, iz čega proizilazi da medijski jezik koji je podlegao uticajima interesnih grupacija jeste jezik koji se bitno razlikuje od medijskog jezika uopšte s obzirom na to da stoji u službi plasiranja limitiranih predstava stvarnosti, kao i instrumentalizacije društvenih subjekata.

Imajući to u vidu, u okviru ovog rada se želi pokazati da savremeni mediji samim time što bivaju stavljeni u službu ostvarivanja interesa određenih političkih, religijskih, ekonomskih i/ili kulturnih grupacija zapravo ne mogu da deluju u korist što većeg dela javnosti iako to predstavlja jedan od njihovih primarnih zadataka. Naime, interesima opterećen medijski jezik ne predstavlja ništa drugo do instrument kojim se bitno redukuju potencijali kako samog jezika tako i čoveka kao društvenog subjekta s obzirom na to da upravo jezik predstavlja značajan aspekt njegovog bića. Stoga se u sklopu ovog rada zastupa

⁸ Izraz „instrument instrumentalizacije” treba da ukaže na dva primarna i međusobno uslovljena svojstva medija u službi interesnih grupacija. Naime, kako bi mogli doprineti što uspešnijoj manipulaciji društvenim subjektima, mediji najpre moraju da budu svedeni na puki instrument tj. da budu stavljeni u službu ostvarivanja interesa i ciljeva određene ideološke grupacije.

⁹ Izrazi „diskurs” i „jezik” upotrebljavaju se kao sinonimi, te se stoga u okviru ovog rada ne ulazi u dublja promišljanja teorija diskursa.

stav da bitan deo medijskog prostora unutar našega društva zauzima interesni jezik, dok je diskurs slobodnog i kritičkog promišljanja interesnih poruka dobrim delom potisnut. Ono što se nastoji dokazati jeste da medijski jezik kao jezik koji stoji u službi moćnih interesnih grupacija funkcioniše kao kanal instrumentalizacija društvenih subjekata, te da se kao takav negativno odražava po subjektivnost to jest osobenost pojedinaca i pojedinki. Polazeći od Markuzeove [*Herbert Marcuse*] konstatacije da „ovo društvo nije manje racionalno i manje podobno kritici time što ga ogromna većina stanovništva prihvata i što joj je nametnuto da ga prihvata”,¹⁰ u radu se sprovodi kritičko i konstruktivno promišljanje konkretnih interesnih grupacija i njihovih praksi i to putem analiza njima svojstvenog jezika, a u svrhu iznalaženja smernica za prevazilaženje ili barem ograničavanje njihovih negativnih posledica po društvene subjekte i njihove identitete. Takođe, putem analiza medijskog jezika nastoji se pokazati u kolikoj meri se on (zlo)upotrebljava radi plasiranja limitiranih predstava stvarnosti, ali i utvrditi da li je osnovano govoriti i o medijskim zloupotrebama samog jezika koje za svoje posledice imaju kontaminaciju komunikativnih procesa i degradaciju komunikacije uopšte.

S obzirom na to da se interesima opterećene medijske komunikacije sve manje mogu posmatrati kao procesi razmene, a sve više kao vidovi kvantitativne distribucije interesnih poruka, utisak koji se stiče jeste da se u izrazito instrumentalizovanom kontekstu mediji gotovo i ne služi komunikacijom, te ih je stoga moguće označiti kao sredstva pomoću kojih se komunikacija u pravom smislu te reči sve više potiskuje. Kako interesima podređen jezik za svoj cilj nema (spo)razumevanje, već nametanje poželjnih i međusobno saglasnih stavova, samim tim i mediji putem kojih se on plasira bitno doprinose potiskivanju komunikacije kao procesa produktivne razmene različitih mišljenja. Iz tog razloga, navođenje konkretnih primera interesima opterećenog diskursa plasiranog putem medija, kao i promišljanje predmeta o kojem se govori, zatim načina na koji se govori, te svrha i ciljeva zbog kojih se određena poruka stavlja u protok, treba da posluži upravo dokazivanju stava da savremeni mediji katkad stoje u službi moćnih grupacija i da je usled toga medijski jezik kao slobodni, (samo)kritički, profesionalni i objektivni diskurs koji u svome fokusu ima dobrobit što većeg dela građanstva zapravo skrajnut. Na ovom mestu je neophodno naglasiti i da koliko god da su za filozofsku praksu neuobičajene analize konkretnih vidova zloupotrebe najpre jezika uopšte, a potom i medijskog jezika, u okviru ovog rada se zastupa stav da su usled

¹⁰ Marcuse, H., *Čovjek jedne dimenzije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989, str. 13.

delikatnosti i aktuelnosti izabrane tematike najbolji argumenti upravo konkretni primeri očiglednih zloupotreba (medijskog) jezika.

Takođe, usled stava da se na osnovu jednog ili nekolicine primera ne mogu i ne smeju izvoditi opšti zaključci o stanju unutar određenog socio-kulturnog konteksta, a samim time i na konkretnoj medijskoj sceni, u okviru rada se insistira na njihovom doslednom navođenju kako bi ukazivanje na ozbiljnost razmera praksi interesnih grupacija bilo osnovano. Ipak, ono što je pri tome važno napomenuti jeste da se u radu ni jednog trenutka ne insistira na sprovođenju kvantitativnih, već prvenstveno kvalitativnih promišljanja konkretnih primera instrumentalizacije (medijskog) jezika. Potrebno je istaći i da iako autorka rada u fokus svojih promišljanja stavlja negativne uticaje medija (a time i medijskog diskursa) usled njihove instrumentalizovanosti, to se nikako ne sme interpretirati kao posledica nastojanja da se mediji uopšte i njihove prakse označe kao nešto što je isključivo negativno. Hermeneutička kritika jezika medija usmerena je ka markiranju moćnih interesnih grupacija koje zloupotrebljavaju medijski prostor radi nametanja restriktivnih predstava stvarnosti, ali istovremeno i ka ukazivanju na odgovornost samih medija za sprovođenje različitih oblika manipulacije društvenim subjektima. Budući da u procesima manipulacije pojedincima i pojedinkama vodeća uloga pripada jeziku, putem promišljanja različitih vidova instrumenalizacije diskursa, kao i načina na koji se on plasira putem medija, nastoji se pokazati da jezik vodećih medija unutar savremenog društva predstavlja samo puki odraz jezika moćnih grupacija. U tom smislu, kritika medijskog jezika treba da posluži i kao osnova za iznalaženje potencijalnih mehanizama za dekontaminaciju medijskog prostora, odnosno za afirmaciju slobodnog, kritičkog, objektivnog i profesionalnog medijskog jezika.

U središte kritičkih promišljanja stavlja se interesima opterećen jezik, te se time želi pokazati da je između njega i interesima opterećenog medijskog jezika opravdano staviti znak jednakosti s obzirom na to da dele ista primarna svojstva. Naime, pažnja se usmerava na filozofsku dekonstrukciju instrumenalizovanog jezika medija i to sa namerom da se pokaže da je on s obzirom na svoju sadržinu, način na koji se izražava i svrhe u koje se upotrebljava jednak interesnom jeziku, odnosno da medijski jezik koji je podlegao interesnim uticajima nije u stanju da kritički reflektuje interesne grupacije i njihove prakse s obzirom na to da je lišen sposobnosti uspostavljanja kritičke distance u odnosu na njih. Kada je reč o okvirima unutar kojih se sprovode promišljanja instrumenalizovanog medijskog jezika važno je istaći da se za polaznu osnovu uzima filozofija medija budući da se smatra da je sposobna da obuhvati, međusobno poveže i nadogradi rezultate istraživanja koji pripadaju širokom spektru

kako filozofskih tako i nefilozofskih teorija koje se bave medijima, te se s tim u vezi želi pokazati da je upravo ona kadra da na jednom mestu obuhvati s jedne strane filozofiju društva, filozofiju jezika i hermeneutiku, a s druge strane studije medija, studije kulture, komunikologiju i druge relevantne discipline koje se u svojim istraživanjima bave medijskom problematikom, a koje mogu doprineti što potpunijem sagledavanju i razumevanju medijskog jezika.

Iz tog razloga u obzir se uzimaju postavke Bodrijara [*Jean Baudrillard*], Burdijea [*Pierre Bourdieu*], Virilija [*Paul Virilio*], Debora [*Guy Debord*], Makluana [*Marshall McLuhan*], Čomskog [*Noam Chomsky*] i drugih teoretičara medija koje se smatraju bitnim za izgrađivanje adekvatne polazne osnove za promišljanje medija, zatim Adorna [*Theodor W. Adorno*], Horkhajmera [*Max Horkheimer*], Habermasa [*Jürgen Habermas*] i Markuzea kao reprezenata društvene kritike frankfurtske provenijencije koja konsekventno reafirmiše poziciju individue, te ispituje osnovne moduse njene socijalne egzistencije, a koje se smatraju ključnim za razumevanje implikacija medijskih praksi po subjekte i subjektivitet. Takođe, u razmatranje se uzimaju i postavke Šopenhauera [*Arthur Schopenhauer*], Gadamera [*Hans-Georg Gadamer*], Lipoveckog [*Gilles Lipovetsky*], Frankfurta [*Harry G. Frankfurt*], Fukoa [*Michel Foucault*], Liotara [*Jean-François Lyotard*] i drugih filozofa. Neophodno je napomenuti i da se akcenat stavlja na promišljanje relevantnosti postavki ne samo svetski poznatih teoretičara i teoretičarki, već i predstavnika/ca domaće i regionalne naučne zajednice, te se posebna pažnja posvećuje analizama Divne Vuksanović, Ivana Ivasa, Vande Božović, Ranka Bugarskog, Jasne Janićijević, Dubravke Stojanović i drugih.

Upravo iz navedenih razloga ovaj rad je moguće posmatrati kao pokušaj razvoja jednog sintetičkog i interdisciplinarnog pristupa označenog kao hermeneutička kritika jezika medija, odnosno kao rezultat nastojanja da se sprovedu promišljanja usmerena ka eksplikaciji i razumevanju povezanosti jezika kao jednog od bitnih filozofskih fenomena sa interesnim grupacijama i medijima kao aktuelnim društvenim pojavama. Drugim rečima, putem ovog rada nastoje se rasvetliti načini na koje moćne interesne grupacije zloupotrebljavaju (medijski) jezik radi instrumentalizacije društvenih subjekata i to bez vezivanja za isključivo jednu filozofsku poziciju usled uverenja da bi se takav pristup negativno odrazio po promišljanje izabrane problematike, kao i da bi se istovremeno pričinila šteta samoj filozofiji medija. Bitno je napomenuti i da se u okviru rada pojedine teorijske postavke izmeštaju iz njihovog izvornog konteksta, a sa namerom da se utvrdi u kolikoj meri su one još uvek aktuelne, odnosno da li mogu da budu od koristi za razumevanje praksi instrumentalizacije

društvenih subjekata putem limitiranim interesima prožetog medijskog jezika. Zapravo, budući da se u okviru rada insistira na promišljanju praktičke dimenzije jezika, te da se akcenat stavlja na analize konkretnih manifestacija jezika radi utvrđivanja načina na koji on postaje operativan u društvu, veoma je važno uzeti u obzir teorijsku građu kako iz filozofije tako i iz drugih naučnih disciplina, a sve to u svrhu što potpunijeg sagledavanja i razumevanja normativnosti, materijalnosti i moći jezika. Naime, odviše apstraktna promišljanja o jeziku nastoje se ostaviti po strani, te se putem konkretnih primera želi pokazati na koje načine moćne interesne grupacije, zloupotrebljavajući jezik, normiraju mišljenje i postupanje društvenih subjekata. Takođe, putem ovog rada želi se pokazati i da se upravo zahvaljujući manifestacijama to jest materijalizacijama jezika u pisanom ili usmenom govoru mogu utvrditi i pokušaji materijalizacije određenih pravila, normi i načela, te konačno, da se pomoću analiza jezika mogu markirati različite vrste moći.

Kada je reč o metodskom pristupu potrebno je napomenuti da je u okviru rada prvenstveno na delu hermeneutika, ali ne kao puko postupanje, već kao odraz nastojanja da se predstave stvarnosti dodatno ne falsifikuju pod uticajima različitih interesnih grupacija. Polazeći od određenja hermeneutike kao osnove da se onom što je putem jezika izraženo omogući da iznova progovori, u kontekstu tematike ovoga rada nastoji se sprovesti hermeneutika limitiranim interesima opterećenog jezika medija koji se zloupotrebljava radi što uspešnijeg manipulisanja društvenim subjektima. Uzimajući hermeneutiku za osnovu kritičkog promišljanja koje treba da vodi ka razumevanju, ono što se želi pokazati jeste da čovek kao društveni subjekat ne sme da bude prepušten isključivo uticajima interesnih grupacija s obzirom na to da upravo time njegova subjektivnost biva ozbiljno dovedena u pitanje. U tom smislu, hermeneutiku jezika medija treba razumeti kao kritičko promišljanje medijskih diskurzivnih praksi koje je usmereno ka njihovom što boljem razumevanju. No, ono što je potrebno imati u vidu jeste da medijima svojstven jezik jeste neretko jezik koji se samo plasira putem medija to jest jezik na koji sami mediji nemaju bitnog uticaja. Drugim rečima, mediji i njihov jezik neretko predstavljaju samo puki instrument u službi instrumentalizacije kako društvenih subjekata tako i društva u celini. Iz tog razloga, kritika jezika medija koja se nastoji sprovesti u okviru ovoga rada, a koja za svoju polaznu osnovu ima aktuelne medijske prakse, usmerena je ka dokazivanju stava da interesima podređen jezik medija neminovno vodi ka potiskivanju jezika kao bitnog momenta čovekovog konstituisanja kao društvenog bića, odnosno jezika u funkciji istinske komunikacije kao razgovora usmerenog ka (spo)razumevanju i zajedničkom (su)delovanju ne samo međusobno sličnih,

već i različitih individua, a sve u cilju postizanja kako ličnog tako i opšteg društvenog dobra. Pomenuta kritika istovremeno je usmerena i ka „revitalizaciji” osobenosti čija održivost biva neminovno dovedena u pitanje usled instrumentalizacije medija.

Bitno je istaći da se putem ovog rada želi sprovesti i afirmacija osobenosti, te naznačiti vrednost i značaj medijskih praksi za promociju i popularizaciju subjektivnosti koja nije produkt interesnih grupacija i njihovih nastojanja da, putem različitih oblika manipulacije subjektom i subjektivitetom, dođu do svojih ciljeva, već napora pojedinaca i pojedinki da samostalno, slobodno i kritički pristupaju društvenoj zajednici unutar koje egzistiraju. Naime, iako uvek bitno društveno determinisano, građanstvo treba da se sastoji od osobenih društvenih subjekata, te u tom smislu svaka socio-kulturna zajednica treba da teži ka identitetskom diverzitetu i konstruktivnoj interakciji međusobno različitih individua. Ali, sve dok unutar kako našeg tako i bilo kojeg drugog socijeteta budu dominirale različite interesne grupacije i njima svojstveni vrednosni i idejni sistemi jasno je da će se instrumentalizacije društvenih subjekata i dalje sprovoditi. Samim tim, instrumentalizovane osobenosti kao interesno poželjni i unapred proizvedeni socio-kulturni identiteti su nešto što će se i dalje sistematski i kontinuirano nametati građanstvu pomoću različitih mehanizama, a naročito putem medija kao vodećih instrumenata za manipulisanje pojedincima i pojedinkama.

Na ovom mestu je korisno osvrnuti se na konstataciju Lipoveckog da je za razliku od modernog doba, koje je svojevremeno bilo opsednuto proizvodnjom i revolucijom, postmodernog doba prvenstveno opsednuto informisanjem i izražavanjem, kao i da je u okviru njega na delu „demokratizacija govorenja kojoj nema presedana” s obzirom na to da „svako hoće nešto da kaže i na osnovu svog ličnog iskustva, svako može da postane spiker i da bude saslušan”, ali i da „tu stvar stoji kao s grafitima na školskim zidovima ili s brojnim umetničkim grupama: što je više izražavanja, to manje ima šta da se kaže, što se subjektivnost više podstiče, učinak je sve anonimniji i prazniji”¹¹. Imajući u vidu da upravo mediji doprinose porastu broja pojedinca i pojedinki kojima je pružena mogućnost da se izraze to jest da upute određene poruke što većem delu javnosti, stav koji se u okviru ovoga rada zastupa jeste da XXI vek iako *de facto* opsednut izražavanjem i informisanjem ne može biti označen kao vek afirmacije istinske subjektivnosti, već ponajpre kvazisubjektivnosti. No, iako i sam Lipovecki promišlja subjektivnost, on pod njom prvenstveno podrazumeva narcisoidni izraz personalizacije koja se „više hrani mržnjom prema vlastitom Ja nego

¹¹ Lipovecki, Ž., *Doba praznine. Ogleđi o savremenom individualizmu*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1987, str. 13.

divljenjem tom Ja”¹², a upravo to ide u prilog prethodno iznetoj tvrdnji da takav vid subjektivnosti ne može da bude shvaćen kao subjektivnost u pravom smislu te reči. Iz tog razloga je potrebno naglasiti da se u okviru ovoga rada zastupa stav da se vodeći mediji zloupotrebljavaju radi proizvodnje osećaja subjektivnosti i to radi što uspešnijeg sprovođenja ciljeva raznih interesnih grupacija.

Ukazujući na instrumentalizacije medija i njihovog jezika u okviru ovoga rada se putem kritičkih promišljanja konkretnih primera zloupotreba medija nastoji istaći neophodnost izgradnje konstruktivnih medijskih, ali i političkih, verskih i socio-kulturnih strategija putem kojih bi se medijski i/ili putem medija sprovedeni pokušaji manipulacije javnošću predupredili i/ili pak na primeren način sankcionisali. Važno je još jednom podvući da hermeneutičku kritiku jezika medija ne treba poistovetiti niti sa kritikom jezika medija uopšte niti pak sa kritikom jezika nekog određenog medija s obzirom na to da se za predmet promišljanja uzimaju primeri medijskih praksi u okviru kojih je došlo do zloupotrebe jezika. Zapravo, stav koji se zastupa jeste da mediji uprkos tome što se zloupotrebljavaju od strane različitih interesnih grupacija mogu biti upotrebljeni i za obračun sa njima.

U okviru prvog poglavlja ovog rada sprovodi se hermeneutički osvrt na filozofska promišljanja fenomena medija, zatim jezika uopšte i konačno medijskog jezika, a pozivanje na neke od vodećih teorijskih stavova prevashodno treba posmatrati kao uvod u hermeneutičku kritiku medijskog jezika koji se zloupotrebljava radi (pre)oblikovanja subjektivnosti. No, pozivanje na vodeće filozofske analize pomenutih fenomena, kao i na druge (ne)filozofske teorije koje se smatraju relevantnim za njihovo proučavanje autorki rada ne služi samo kako bi argumentovala u prilog stavovima koje zastupa, već i radi produbljanja njihovog promišljanja. Iz tog razloga, dok se za pojedine postavke nastoji utvrditi da li su prevaziđene ili pak neodržive unutar nama svojstvenog socio-kulturnog konteksta, dotle se druge proširuju to jest nadograđuju čime se ujedno nastoji pokazati njihova ne samo teorijska, već i praktična relevantnost za promišljanje određenih problema. Važno je još jednom napomenuti i da uzimanje u obzir rezultata rada ne samo svetskih, već i domaćih i regionalnih teoretičara i teoretičarki predstavlja odraz napora da se, s jedne strane, sprovede inovativna sinteza rezultata različitih naučnih disciplina, a s druge strane, ukaže na neophodnost proširivanja problemskih okvira postojećih (naročito filozofskih) naučnih praksi, ali i na potrebu za zasnivanjem novih pristupa u proučavanju aktuelnih fenomena.

¹² Isto delo, str. 64.

U drugom poglavlju koje se bavi analizama uloge medija i medijskog jezika u ideologizaciji stvarnosti sprovode se analize interesnih političkih grupacija i načina na koje one zloupotrebljavaju jezik radi (pre)oblikovanja društvenih subjekata. Poglavlje u okviru kojeg se sprovode promišljanja medijskih (re)interpretacija socio-kulturnog konteksta, kao i uloga medija u homogenizaciji društvenih odnosa, u svom fokusu ima ukazivanje na negativne implikacije interesima opterećenih medijskih praksi po kulturni diverzitet određene zajednice, a time i po diverzitet osobenosti društvenih subjekata. Uloga medijskog jezika u procesima interesnih (re)konstrukcija prošlosti predmet je promišljanja koja se sprovode u okviru preposlednjeg poglavlja, a ona za svoj cilj imaju ukazivanje na ozbiljnost posledica interesnih revizija prošlosti po identitete društvenih subjekata. Poslednje poglavlje bavi se analizama tela kao neverbalnog segmenta jezičke komunikacije, kao i medijskim manipulacijama telom radi afirmacije vrednosnih sistema moćnih interesnih grupacija. Ukazivanje na negativne posledice interesnih praksi po osobenost pojedinaca i pojedinki ujedno treba da posluži kao osnova za iznalaženje modusa za zasnivanje društva koje će karakterisati ne samo politički, verski, nacionalni, rodni, seksualni, kulturni i jezički diverziteti, već i produktivne interakcije, kako između međusobno sličnih tako i između međusobno različitih individua.

Iako za filozofsku praksu neuobičajeno, u radu se nastoji sprovesti hermeneutička kritika konkretnih primera ideologizovanog medijskog jezika, te se stoga u obzir uzimaju materijali iz medija koji se smatraju naročito korisnim za rasvetljavanje i razumevanje načina na koji jezik medija biva instrumentalizovan od strane interesnih grupacija. Naime, kritička promišljanja ovih primera za svoj cilj imaju „dijagnostikovanje” stanja u kojem se nalazi srbijansko društvo, odnosno skretanje pažnje na njegovu duboku ideologiziranost. Zamisao je i da konkretni primeri posluže kao osnova za iznalaženje smernica koje bi vodile ka prevazilaženju zatečenog stanja. Na ovom mestu je potrebno naglasiti i da veći deo analizirane medijske građe čine primeri instrumentalizacije jezika medija u svrhu plasiranja idejnih i vrednosnih sistema interesnih političkih grupacija i to iz razloga što se upravo one smatraju naročito problematičnim i opasnim po društvene subjekte.

Imajući u vidu da pomenute grupacije svojim zloupotrebama medija (a time i medijskog jezika) često uspevaju da prevaziđu okvire svog delovanja, odnosno da načine iskorak i u ostale društvene sfere, jasno je zbog čega ih je potrebno izdvojiti i podvrći ozbiljnim kritičkim analizama. Drugim rečima, upravo iz razloga što dobar deo savremenog srbijanskog društva čine i određuju ideologizovane političke grupacije, u radu su prepoznati

vrednost i značaj njihovog kritičkog sagledavanja u svrhu iznalaženja onih (pred)uslova koji će voditi ka uspostavljanju političkog, religijskog i socio-kulturnog konteksta koji će biti oslobođen od dominacije interesnih koncepcija stvarnosti. A budući da upravo mediji predstavljaju jedan od vodećih mehanizama u službi pomenutih grupacija, putem ovog rada se nastoji skrenuti pažnja i na njihove potencijale za ograničavanje uticaja političkih, ali i ostalih interesnih grupacija.

Podržavajući stav da se tema medija itekako tiče filozofije, kao i da jedno od najznačajnijih pitanja savremene filozofije čini upravo medijska problematika, putem ovog rada se nastoji ukazati na potencijal filozofije medija koja kao promišljanje mišljenja o medijima treba da kritički zahvati (u) mišljenje o „medijskim sistemima komuniciranja”, ali se mora dotaći i „pitanja socijabiliteta” jer jedino na taj način se može doprineti iznalaženju odgovora na „postojeće povesne, društveno-ekonomske i medijske prilike”¹³. Takođe, u okviru rada poseban akcenat stavlja se na praktički aspekt ove filozofske discipline, te se nastoje demonstrirati načini na koje je moguće povezati rezultate teorijskih promišljanja nekih od osnovnih pitanja (savremene) filozofije sa političkim, kulturnim i društvenim horizontom delovanja bitnim za uspostavljanje socijeteta unutar kojeg će uticaji interesnih grupacija i njihovih praksi biti ne samo redukovani, već i na adekvatan način sankcionisani¹⁴. Filozofija medija putem kritičkih promišljanja konkretnih primera zloupotreba medija treba da doprinese i koncipiranju strategija koje će, između ostalog, biti usmerene ka revitalizaciji jezika u službi komunikacije koja treba da vodi ka (samo)kritičkom razumevanju sopstva, sveta i drugih.

¹³ Vuksanović, D., „Filozofija medija vs. *misliti* medije”, str. 21.

¹⁴ Ovde se prvenstveno želi naglasiti značaj filozofskog angažovanja u procesima koji vode ka redukovanju uticaja interesnih grupacija, ali se istovremeno želi istaći i važnost njihovog adekvatnog sankcionisanja što, međutim, prevazilazi okvire (čistog) filozofskog delovanja.

1. Potencijali hermeneutike medijskog jezika

Prvo poglavlje studije koja u svom fokusu ima hermeneutičku kritiku medijskog jezika posvećeno je rasvetljavanju potencijala hermeneutike medija i njima svojstvenog diskursa, te se kao jedan od primarnih zadataka postavlja izgradnja adekvatne teorijske osnove za kasnija promišljanja konkretnih primera instrumentalizacije kako jezika uopšte tako i medijskog jezika. Iz tog razloga, hermeneutički osvrt na filozofiju medija za svoj cilj nema samo puki prikaz vodećih koncepcija medija, već i njihovo izmeštanje iz prvobitnog konteksta radi ponovnog sagledavanja iz perspektive konzumenata i konzumentkinja medijskih sadržaja druge dekade XXI veka, zatim utvrđivanje njihove održivosti ili pak neodrživosti, markiranje kako potencijala tako i slabih strana, ali i procenjivanje mogućnosti njihove nadogradnje i implementacije u svrhu prevazilaženja nekih od aktuelnih problematika koje proizilaze iz zloupotreba medijskog jezika. Nadalje, hermeneutički prikaz filozofije jezika treba da posluži rasvetljavanju najpre jezika kao značajnog segmenta čovekovog bića, a potom i načina njegovih zloupotreba radi ostvarivanja ciljeva moćnih interesnih grupacija. Polazeći od stava da jezik predstavlja jedno od primarnih sredstava socijalizacije društvenih subjekata, ali i uverenja da on kao takav često biva zloupotrebljen od strane različitih interesnih grupacija u svrhu (pre)oblikovanja tih istih subjekata, u radu se želi ukazati na neke od glavnih negativnih posledica instrumentalizacije jezika. I konačno, zasnivanje hermeneutike medijskog jezika i eksplikacija njenih temelja treba da posluži ne samo kao opravdanje za proširivanje okvira hermeneutike, već i kao potvrda njene relevantnosti za razumevanje interesima opterećenog jezika medija, te iznalaženje modusa za njegovu dekontaminaciju. Eksplikacija vodećih hermeneutičkih pojmova kao što su razumevanje, smisao i jezik od naročite je važnosti za rasvetljavanje instrumentalizovanog (medijskog) jezika tj. nerazumevanjem i besmisлом prožetog diskursa u službi potiskivanja osobnosti, zatim negiranja drugog kao drugačijeg, homogenizacije društvenih odnosa, dovođenja u

pitanje osnovnih ljudskih prava i sloboda i sl. Ukazujući na to da instrumentalizovan jezik medija ne može biti medijum¹⁵ u pravom smislu te reči budući da stoji u službi moćnih interesnih grupacija, u okviru ovog rada želi se pokazati kako interesima podređen jezik ne vodi ka razumevanju i (raz)otkrivanju smisla, već da doprinosi isključivo afirmaciji limitiranih predstava sveta.

¹⁵ Misli se na posredovanje koje je usmereno ka dobrobiti što većeg javnosti kojoj se određena poruka upućuje.

1.1. Hermeneutički osvrt na filozofiju medija

Nakon što je još sredinom prošloga veka uočeno da mediji masovnih komunikacija zauzimaju značajno mesto u životima velikog broja individua, kao i da bitno utiču na njihova mišljenja, osećanja i postupanja, zavidan broj teoretičara i teoretičarki je iz perspektive polja nauka kojima se bave nastojao da prouči ovaj fenomen. Međutim, on je, ne samo bio, već je i ostao predmet mnogobrojnih sporenja i razilaženja u shvatanjima, te stoga ne treba da čudi nepostojanje konsenzusa po pitanju njegovog određenja, a time i vrednovanja. Prema Asi Brigs [*Asa Briggs*] i Piteru Berku [*Peter Burke*] mediji postaju predmet ozbiljnijih teorijskih promišljanja dvadesetih godina XX veka, dok tokom pedesetih godina počinju da se razvijaju i prve teorije o medijskoj revoluciji u komunikaciji. Mediji kao „sistem koji se stalno menja i u kojem različiti elementi imaju veće ili manje uloge”¹⁶ neminovno vrše uticaj na socio-kulturni kontekst unutar kojeg deluju, kao i na u njemu prisutne pojedince i pojedinke, ali da bi se ocenile njihove implikacije neophodno je da se posmatraju u celosti, odnosno „da se svi različiti načini komunikacije analiziraju kao međusobno zavisni i da se posmatraju kao paket, repertoar ili sistem”,¹⁷ ističu Brigsova i Berk. Prema mišljenju Džozefa Tjuroa [*Joseph Turow*] medije kao sredstva masovne komunikacije odlikuje, pre svega, način na koji stvaraju svoje sadržaje. „Masovne komunikacije stvaraju organizacije koje zajednički rade kao industrije da bi proizvele i distribuirale širok raspon sadržaja – od zabave do vesti i obrazovanja.”¹⁸ Zahvaljujući upravo industrijskom pristupu proizvodnji najrazličitijih poruka, mediji se, naglašava ovaj teoretičar, razlikuju od ostalih oblika komunikacije bez obzira na to da li će njihovi sadržaji dopreti do milionskog auditorijuma ili samo nekolicine pojedinaca i pojedinke. Upravo iz tog razloga Tjurou zaključuje da „masovne komunikacije jesu industrijalizovana proizvodnja i višestruka distribucija poruka preko tehnoloških uređaja”¹⁹. Dakle, prema njegovom mišljenju, masovni mediji se ne razlikuju od drugih vidova komunikacije po veličini auditorijuma, već po načinu na koji stvaraju sadržaj komunikacije. Tjurou ističe i da se ljudi isuviše često prepuštaju „medijskim materijalima ne pitajući odakle oni dolaze, kakvo im može biti značenje i kakve posledice mogu izazvati”²⁰,

¹⁶ Brigs, A., Berk, P., *Društvena istorija medija*, Clio, Beograd, 2006, str. 13.

¹⁷ Isto delo, str. 38.

¹⁸ Tjurou, Dž., *Mediji danas*, Clio, Beograd, 2012, str. 32.

¹⁹ Isto delo, str. 47.

²⁰ Isto delo, str. 28.

te usled toga ne uviđaju u kolikoj meri im oni „skreću pažnju na ono o čemu bi trebalo da misle i o čemu bi trebalo da razgovaraju i raspravljaju”²¹.

Jedan od prvih teoretičara masovne komunikacije Maršal Makluan smatra da sve nove tehnologije, a samim tim i mediji služe kao sredstva za preobražavanje čovekove svesti, te ih označava kao izvor niza negativnih implikacija po svakog „čoveka koji je hipnotisan amputacijom i produženjem vlastitog bića u jednoj novoj tehničkoj formi”²². U svome delu *Gutenbergova galaksija* on ističe kako je upravo ogoljavanje čula i prekid njihovog uzajamnog delovanja u taktilnoj sinesteziji jedna od bitnih implikacija Gutenbergove tehnologije. Naime, Makluan naglašava da je važno razumeti da tehničko-tehnološka dostignuća imaju ozbiljne implikacije po najobičnije percepcije i navike delanja na način „da se u nama brzo nanovo vaspostavljaju mentalni procesi najprimitivnijih ljudi”, kao i da „do tih posledica ne dolazi u našim mislima ili mišljenjima, gde smo obučeni da budemo kritični, već u našem najsvakodnevnijem čulnom životu koji stvara vrtloge i matrice mišljenja i delanja”²³. Naglašavajući da tema njegove studije nikako nije dokazivanje da li je štampa sama po sebi dobra ili loša, već prvenstveno apostrofiranje odsustva svesti usled dejstva ma koje sile stvorene od strane čoveka, Makluan zapravo želi da istakne da „dok naša čula izlaze iz nas, Veliki brat ulazi u nas” usled izloženosti tehnologijama i njenim uticajima, kao i da ćemo „ukoliko nismo svesni ove dinamike, namah preći u fazu paničnih užasa, koja sasvim odgovara malom svetu plemenskih bubnjeva, potpune međuzavisnosti i isprepletene koegzistencije”²⁴. On zaključuje sledeće: „Uz podršku Gutenbergove tehnologije, moć glupaka da uobličavaju i zamagljuju ljudski intelekt neograničena je.”²⁵ U delu *Poznavanje opštita – čovekovih produžetaka* Makluan promišlja električnu galaksiju, te ističe kako „u električno doba, kada se naš centralni živčani sistem tehnološki produžuje da bi nas povezao s čitavim ljudskim rodom i da bi čitavi ljudski rod sjedinio s nama, mi nužno sudelujemo, dubinski, u posledicama svake akcije”, kao i da samim tim „više nije moguće zauzeti stav ravnodušnosti i izdvojenosti, koji je odlikovao pismenog čoveka sa Zapada”²⁶. On konstatuje i da „električno pisanje i brzina, trenutno i neprestano, obasipaju čoveka brigama svih drugih ljudi” zahvaljujući čemu „on opet postaje plemenac”, a „ljudska porodica ponovo postaje

²¹ Isto delo, str. 58-59.

²² Makluan, M., *Poznavanje opštita – čovekovih produžetaka*, Prosveta, Beograd, 1971, str. 46.

²³ Makluan, M., *Gutenbergova galaksija. Nastajanje tipografskog čoveka*, Nolit, Beograd, 1973, str. 46.

²⁴ Isto delo, str. 48.

²⁵ Isto delo, str. 295.

²⁶ Makluan, M., *Poznavanje opštita – čovekovih produžetaka*, str. 38.

jedno pleme”²⁷. Budući da je Gutenbergova tehnologija stvorila jedan moderni svet koji se susreće s novom električnom tehnologijom kao novim čovekovim produžetkom sasvim je realno očekivati da će reakcije na uvećanu moć i brzinu naših vlastitih produžetaka proizvesti nove tehnologije jer „svaka tehnologija stvara nove pritiske i potrebe u ljudskim bićima koja su je porodila”, a „nova potreba i nova tehnološka reakcija rađaju se iz našeg prihvatanja već postojeće tehnologije – što predstavlja neprestan proces”²⁸. Međutim, dok u štampanoj reči vidi glavni uzrok međunarodnih poremećaja i nesporazuma, Makluan zastupa stav da komunikacija putem elektronskih medija, iako je srazmerno međunarodna, nije podložna manipulacijama u svrhu izazivanja nacionalnog suparništva, odnosno da „nacionalizam danas još uvek ovisi o tisku”, ali protiv sebe ima sva električna opštila”²⁹.

Bodrijar zastupa stanovište da mediji prezentuju isključivo sopstvenu viziju stvarnosti, odnosno da stvaraju novu realnost to jest simulakrum. Prema njegovom mišljenju, simulacija je „proizvodnja, pomoću modela, nečeg stvarnog bez porekla i stvarnosti: nečeg nadstvarnog”³⁰. Međutim, simulakrum nije lažna predstava stvarnosti, već rezultat praksi usmerenih ka prikriivanju da stvarno više nije stvarno – nastojanja da se spase sam princip stvarnosti budući da u ovu kategoriju s nemogućnošću da se pronade apsolutni nivo stvarnog spada i nemogućnost da se proizvede iluzija jer i ona sama više nije moguća zato što više nije moguće ni stvarno. Upravo zbog toga, ističe Bodrijar, osnovano je reći da „ono što celokupno jedno društvo nastoji neprekidno da proizvede i da reprodukuje, to je vaskrsavanje stvarnog koje mu izmiče. Tako se svugde hiperrealizam simulacije ispoljava putem halucinantne sličnosti stvarnog sa samim sobom”³¹. Svi mediji postoje samo kako bi održali iluziju nekakve događajnosti, neke objektivnosti činjenica, stvarnosti ličnosti itd., kao i da bi manipulirali pojedincima i pojedinkama i vodili ih ka njihovom otuđenju. Samim tim oni se ne mogu posmatrati kao izvršiooci socijalizacije, već implozije društvenog u masama budući da ukidaju svaku mogućnost posredovanja između stvarnog i medijuma. Naime, usled njihovog snažnog uticaja gotovo je neizvodljivo razgraničiti pojavno od stvarnog, površinsko od suštinskog, te autentično od artificijelnog. Prema Bodrijarovom mišljenju, mediji u doslovnom smislu te reči i ne postoje to jest „ne postoji više posrednička instanca između

²⁷ Isto delo, str. 221.

²⁸ Isto delo, str. 235.

²⁹ Isto delo, str. 228.

³⁰ Bodrijar, Ž., *Simulakrumi i simulacija*, Svetovi, Novi Sad, 1991, str. 5.

³¹ Isto delo, str. 27.

jedne i druge stvarnosti, između jednog i drugog stanja stvarnog, ni u sadržaju, ni u obliku”³². Naglašavajući da čovek izložen medijskim uticajima živi u univerzumu u kojem ima sve više informacija, ali zato sve manje smisla, ovaj filozof opominje: „Mediji sobom nose smisao i protivsmisao, manipulišu istovremeno u svim pravcima, niko ne može da kontroliše taj proces, oni sobom nose simulaciju koja je inherentna sistemu i simulaciju koja razara sistem, po jednoj apsolutno mebiuovskoj i cirkularnoj logici – i zaista je tako.”³³ Stvarno je postalo alibi modela u svetu kojim vlada princip simulacije, te je kao takvo na paradoksalan način postalo prava utopija o kojoj se još može samo sanjati kao o izgubljenoj stvari. „Mi smo simulanti, mi smo simulakrumi (ne u klasičnom smislu ‘privida’), konkavna ogledala ozračena društvenim, zračenje bez svetlosnog izvora, vlast bez korena, bez distance, i u tom ćemo se taktičkom svetu simulakruma morati da borimo – bez nade (nada je slaba vrednost), ali ispunjeni prkosom i zanosom.”³⁴ Bodrijar opominje i da postoji realna opasnost da će građanstvo postati žrtva neprekidne informativne mećave, te da više neće biti u stanju da obradi sve tokove informacija koji ga okružuju. Zapravo, ono na šta ovaj teoretičar medija želi da ukaže jeste da današnje građanstvo živi u modernom hiperkomunikativnom kosmosu gde svaka oblast života postaje potencijalni „pašnjak za medije”, odnosno da se sama vasiona preobražava u jedan divovski ekran iz kojeg neminovno proizilaze negativne implikacije po sve one čiji su pogledi nekritički usmereni ka njemu.

U svojoj kritici medijske realnosti Fisk [*John Fiske*] tvrdi da ona nije realistična usled toga što mediji reprodukuju realnost, već zato što proizvode dominantan osećaj realnosti. Prema njegovom mišljenju televizijski „realizam” ne predstavlja ništa drugo do stvar diskurzivne konvencije radi koje je i konstruisan smisao realnosti. Fisk ističe i da sve televizijske forme u kojima preovladava realistički narativ na specifičan način kombinuju svet realnosti i fantazije pri čemu istovremeno opisuju vladajući sistem vrednosti, a njihova glavna karakteristika ogleda se u tome što su izgrađene posredstvom hijerarhije diskursa zahvaljujući čemu se i proizvodi osećaj istinitosti³⁵. Međutim, ovaj teoretičar naglašava da televizija nije isključivo agent održavanja zatečenog stanja kao puke konstrukcije smisla u određenom društvenom kontekstu, nego i akter izvesnih socijalnih promena i to putem onih formi medijskog delovanja koje u svom fokusu imaju stara aktivistička rešenja, ali ovoga

³² Isto delo, str. 86.

³³ Isto delo, str. 88.

³⁴ Isto delo, str. 149.

³⁵ Pogledati: Fiske, J., *Television Culture*, Routledge, London and New York, 1987, str. 21-25.

puta u kontekstu novostvorenog tehnološkog ambijenta³⁶. Drugim rečima, Fisk zastupa stav da televizijsko i uopšte medijsko porobljavanje svakodnevice posredstvom privida realnosti kao novog vida „realnih” medijskih formi nije nešto čemu čovek ne može da se odupre.

Usmeravajući svoja promišljanja na televiziju kao naročito uticajan medij Burdije ističe da ona iako nastoji da bude sredstvo koje beleži realnost zapravo nije ništa drugo do sredstvo stvaranja nove realnosti, te samim tim predstavlja veliku opasnost za sve domene složenog socio-kulturnog sistema zajednice unutar koje deluje. Nadograđujući čuvenu Barklijevu [*George Berkley*] maksimu da „biti” ne znači samo „biti opažen”, već i „biti opažen na televiziji” Burdije želi da istakne kako je televizijski ekran postao neka vrsta Narcisovog ogledala, a sama televizija mesto narcisoidne egzibicije. Prema njegovom mišljenju, televizija „predstavlja jednu posebno opasnu formu simboličkog nasilja [...] koje se vrši uz prećutno saučesništvo onih koji ga trpe i, isto tako, često i onih koji ga vrše, i to u meri u kojoj su i jedni i drugi nesvesni da ga čine ili da ga podnose”³⁷, a konsekvence takve vrste nasilja su više nego zabrinjavajuće budući da televizija poseduje „neku vrstu stvarnog monopola u obrazovanju umova izuzetno velikog i značajnog dela populacije”³⁸. Burdije ističe i da je naročito važno imati u vidu da televizija može da prikrije prikazujući, i to prikazujući sasvim drugo od onoga što treba da se prikaže, ali tako da izgleda kao da čini ono što treba da čini. Naime, ona „uspeva da prikaže ono što treba prikazati, ali na takav način da se to zapravo i ne prikaže, ili da ga učini neznatnim i beznačajnim, ili da se iskonstruiše tako da poprimi smisao koji uopšte ne odgovara stvarnosti”³⁹. Takođe, „televizija predstavlja svet u kojem imamo utisak da su svi društveni činoci, iako prividno poseduju izuzetan značaj, slobodu, nezavisnost, ponekad čak i izvanrednu auru [...] zapravo marionete nužnosti, koju treba opisati, i strukture, koju treba razotkriti i obelodaniti”⁴⁰. Međutim, koliko god kritika televizije bila ne samo osnovana, već i preko potrebna ukoliko se žele prevazići sve one negativne konsekvence njenih praksi, Burdije pesimistički konstatuje da se televizija ne može kritikovati na televiziji prvenstveno zbog toga što se ista sredstva nameću čak i u kritičkim emisijama o njoj. On ističe da je televizija, kao sredstvo komunikacije istovremeno i sredstvo cenzure koje je i samo podvrgnuto vrlo strogom cenzurisanju. Kritikovanje televizije na televiziji nije ništa drugo do pokušaj okretanja simboličke moći televizije protiv nje same, a

³⁶ Isto delo, str. 33-36.

³⁷ Burdije, P., *Narcisovo ogledalo*, Clio, Beograd, 2000, str. 32.

³⁸ Isto delo, str. 33.

³⁹ Isto delo, str. 34.

⁴⁰ Isto delo, str. 56.

„to se plaća izlaganjem sopstvene ličnosti svakojakim podozrenjima, i sve to samo zbog toga da bi se iznela jedna prosta činjenica”⁴¹, smatra Burdije.

Po svojoj kritici medija poznat je i Virilio koji zastupa stav da je XX vek bio prevashodno vek iluzije optike s obzirom na to da „famozna ‘virtuelna realnost’ nije toliko navigacija u kiberprostoru mreža, već je najpre proširenje optičkog obima izgleda realnog sveta”⁴². Diktatura koja se, prema njegovom mišljenju, sprovodi već više od pola veka putem sveznajućeg i sveprisutnog optičkog materijala deluje totalitaristički na pojedince i pojedinke time što ih podstiče da svoju osobenost ostave po strani. Virilio ističe kako je polje percepcije postalo preplavljeno već datim reprezentacijama koje se umnožavaju van svakog eksplikativnog konteksta „kao oni lotosi zagađenih močvara koji u njima uništavaju svaki drugi život”⁴³. Poremećaj percepcije koji se javlja kao posledica ekspanzije medija i njihovih uticaja na konzumente i konzumentkinje medijskih sadržaja ovaj teoretičar opisuje na sledeći način: „Sa industrijskim umnožavanjem vizuelnih i audiovizuelnih proteza, s neprekidnim korišćenjem, od ranog detinjstva, tih materijala trenutnog prenosa, sada normalno prisustvujemo sve složenijem dešifrovanju mentalnih slika, sa sve manjim vremenom zadržavanja i bez velikog odmora posle toga, izvesnom brzinom opadanju mnezičke konsolidacije.”⁴⁴ Označavajući medije kao „mašine viđenja” koje su namenjene da vide, ali i da predvide, odnosno kao sintetičke mašine percepcije koje su kadre da zamene čoveka u izvesnim ultra-brzim operacijama u kojima su njegove vizuelne sposobnosti nedovoljne to jest ograničene, Virilio želi da naglasi kako je već uveliko nastupilo vreme sintetičkog viđenja to jest automatizacije percepcije, te da je „samo okončanje modernosti obeleženo okončanjem jedne logike javne reprezentacije”⁴⁵. Mašina viđenja je u stvari jedna „mašina ‘apsolutne brzine’ koja dovodi u pitanje tradicionalne pojmove geometrijske optike, šta se može a šta ne može posmatrati” pa je slepilo u središtu dispozitiva buduće mašine viđenja jer je „i sama proizvodnja viđenja bez pogleda samo reprodukcija jednog intenzivnog zaslepljenja, koje bi postalo jedan novi i poslednji oblik industrijalizacije: industrijalizacija ne-pogleda”⁴⁶. Tehnička revolucija za koju ovaj mislilac smatra da je vrlo verovatno da će se dogoditi je tragedija znanja to jest vavilonska izmešanost pojedinačnih i kolektivnih znanja, usled čega je realno očekivati da će televizija „svoje mesto prepustiti opštem telenadzoru

⁴¹ Isto delo, str. 115.

⁴² Virilio, P., *Informatička bomba*, Svetovi, Novi Sad, 2000, str. 19.

⁴³ Virilio, P., *Mašine vizije*, Svetovi, Novi Sad; Oktoih, Podgorica, 1993, str. 27.

⁴⁴ Isto delo, str. 15-16.

⁴⁵ Isto delo, str. 96-97.

⁴⁶ Isto delo, str. 110-111.

sveta gde će slavni virtuelni mehur finansijskih tržišta prepustiti svoje mesto vizuelnom mehur kolektivnog maštanja, sa odgovarajućim rizikom eksplozije informatičke bombe, koju je još pedesetih godina najavio Albert Ajnštajn⁴⁷. Ono što je po Viriliju posve izvesno jeste da čovek više nije centar sveta, već njegov kraj budući da postmoderna nije toliko period prevazilaženja industrijskog moderniteta koliko etapa iznenadne industrijalizacije kraja sveobuhvatne globalizacije štete prouzrokovane progresom. S tim u vezi, ovaj teoretičar naglašava i da će globalni rat „koji danas najavljuju veliki manevri ‘informatičkog rata’, počivati na naučnoj radikalizaciji koja će manje pretiti istrebljenjem, a više potpunim nestankom, ne ove ili one populacije, čak ni ljudske vrste kao što bi to mogla da uradi termonuklearna bomba, pošto genetička i informatička bomba čine jedan isti ‘sistem oružja’”⁴⁸.

Debor je jedan od prvih analitičara medija koji je svoja promišljanja krize modernog društva zasnovao na konceptu spektakla. Prema njegovom mišljenju savremeno kapitalističko društvo nije ništa drugo do društvo spektakla kojim dominiraju slike s obzirom na to da je unutar njega sistem zasnovan na proizvodnji robe prerastao u sistem organizovan oko proizvodnje i konzumiranja spektakularnih slika. Zapravo, Debor smatra da spektakl nije ništa drugo do „kapital akumuliran do stepena u kojem postaje slika”⁴⁹, odnosno da je potrošačko društvo otuđeno od svih aspekata života, dok je spektakl „konkretizovana inverzija života”.⁵⁰ U svetu spektakla čulo vida postaje primarno čulo, odnosno vizuelnost postaje vodeća odlika novih društvenih odnosa, te imajući to na umu spektakl treba razumeti prvenstveno kao afirmaciju „pojavnog i izjednačavanje čitavog društvenog života ljudi sa tom pojavnošću”⁵¹. Dakle, spektakl, u Deboroj interpretaciji, ne označava samo vizuelne predstave sveta, već razne oblike interakcija između ljudi koji su posredovani određenim slikama. U vreme snažnog uticaja konzumerizma i masovnih medija, spektakl predstavlja diseminaciju ili medijaciju komercijalnih slika kojima nedostaje sadržaj, a čije konzumiranje odvraća od stvarnih društvenih potreba. U tom smislu, spektakularno i spektakl predstavljaju supstitut za ispražnjenu stvarnost i osiromašene odnose među ljudima. Medijima i spektaklom posredovanu potrošačku kulturu u postmodernističkom društvu karakteriše dominacija medijskih reprezentacija, prolaznost, kao i promenljivost, odnosno sveopšta

⁴⁷ Isto delo, str. 111.

⁴⁸ Isto delo, str. 138.

⁴⁹ Debor, G., *Društvo spektakla*, Porodična biblioteka br. 4, anarhija/blok 45, Beograd, 2003, str. 15.

⁵⁰ Isto delo, str. 9.

⁵¹ Isto delo, str. 10.

upućenost na tehnologiju koja za svoju primarnu karakteristiku ima sposobnost brzog odbacivanja starog i još bržeg prihvatanja novog. Iz svega toga proizilazi da spektakl kao bitan segment medijskih predstava nije ni malo bezazlen u društvenom smislu budući da predstavlja relevantan faktor medijskih reprezentacija u službi selektovanja, struktuiranja i oblikovanja stvarnosti.

Naglašavajući da se mediji sve više upotrebljavaju radi sprovođenja kontrole misli i manipulacije, Čomski istovremeno želi da ukaže na to da se pitanjem demokratizacije medija, kao i njihovog oslobođenja od ograničenja nametnutih od strane vlade i privatnih centara moći zapravo niko ozbiljno ne bavi. Iako i sam naglašava kako je veoma „skupo i komplikovano suprotstaviti se moćnim” budući da su nametnuti „visoki standardi dokaza i argumenata, a kritičke analize, sasvim prirodno, nisu dobrodošle kod onih koji su u poziciji da oštro reaguju i upotrebe širok repertoar nagrada i kazni”⁵², Čomski ostaje odlučan u nameri da preko kritike medija sprovede kritiku državnih i korporacijskih institucija moći koje svoje interese i ciljeve sprovode na način da zloupotrebljavaju sredstva masovne komunikacije radi obezbeđivanja podrške za sopstvene strategije. Naime, kako bi javnost (p)ostala „objekat manipulacije, a ne aktivni učesnik u razmišljanjima, raspravama i odlukama”⁵³, odnosno kako bi moćne grupacije bile te koje kontrolišu javnost, a ne ona njih, neophodno ju je primorati da misli i čini upravo ono što se od nje i očekuje, a radi toga je od krucijalne važnosti „stvoriti ‘nužne iluzije’ i ‘emocionalno prihvatljive simplifikacije’ koje će glupe i neobrazovane mase držati mirnim i zadovoljnim”⁵⁴, ističe Čomski. On, takođe, ukazuje i na prisutnost tzv. alternativne koncepcije demokratije u „kojoj javnost mora biti sprečena da upravlja vlastitim poslovima, a sredstva informisanja moraju biti držana pod strogom i tesnom kontrolom”, te dodaje da iako to „može zvučati kao začuđujuća koncepcija demokratije” važno je ipak „razumeti da je to preovlađujuća koncepcija”⁵⁵. Čomski ističe i da se mediji kao vodeća sredstva za uspostavljanje alternativne demokratije koriste u svrhu plasiranja parola „protiv kojih niko neće biti, a svi će biti za” jer „niko ne zna šta to znači, pošto to ne znači ništa”, odnosno, parola čija je ključna vrednost „u tome što vam skreće pažnju sa pitanja koje znači nešto” budući da je upravo to „ono o čemu vam nije dopušteno da pričate”⁵⁶.

⁵² Čomski, N., *Nužne iluzije*, Svetovi, Novi Sad, 2000, str. 17.

⁵³ Isto delo, str. 171.

⁵⁴ Isto delo, str. 29.

⁵⁵ Čomski, N., *Kontrola medija*, Rubikon, Novi Sad, 2008, str. 7.

⁵⁶ Isto delo, str. 20.

Kin [*John Keane*] nastoji da utvrdi da li je slobodna i ravnopravna komunikacija putem medija realna i ostvariva. Polazeći od stava da mediji „moraju imati za cilj da punomoće pluralitet građana, kojim ne gospodare ni nedemokratske države, ni nedemokratske tržišne sile”⁵⁷, on želi da ukaže na neophodnost njihove upotrebe u svrhu zadovoljenja potreba svih građana, a ne ostvarivanja dobiti političkih i ekonomskih moćnika. Kin ističe da „postoji struktura protivrečnosti između slobode komunikacije i neograničene slobode tržišta, te da tržišno-liberalna ideologija slobode individualnog izbora na tržištu mišljenja u stvari predstavlja pravdanje povlastica korporativnog govora i pružanja većih mogućnosti izbora ulagačima nego građanima”⁵⁸. S tim u vezi, on naglašava i da „oni koji kontrolišu tržišnu sferu proizvodnje i distribucije informacija unapred određuju koji će proizvodi (knjige, revije, dnevници, TV emisije, računarski softver) biti namenjeni masovnoj proizvodnji, dakle, koja će mišljenja zvanično dobiti pristup na ‘tržište mišljenja’”⁵⁹. Prema njegovom stavu, mediji su u velikoj meri odgovorni za nejednaku raspodelu prava da se govori, te da se bude saslušan i viđen, zahvaljujući čemu ne doprinose stvaranju istinske zajednice različitih oblika života, ukusa i mišljenja. Bitnu ulogu medija u procesima oblikovanja demokratskih zajednica Kin obrazlaže na sledeći način: „Demokratiji su neophodni obavešteni građani. Njihova sposobnost da demokratskim sredstvima postignu mudar dogovor može se pothranjivati jedino ukoliko im se nudi jednak i otvoren pristup različitim izvorima mišljenja.”⁶⁰ On napominje i da demokratija i mediji predstavljaju reflektivno sredstvo za kontrolisanje vršenja vlasti, te da nemaju premca u obuzdavanju beskrajne nadmenosti i nerazumnosti ljudi u čijim rukama se ona nalazi. „Demokratske procedure, udružene s medijima u javnoj službi, mogu doprineti da proces kojim građani, stručnjaci i stvaraoci politike razumevaju, procenjuju, vrednuju i regulišu verovatnoću i posledice rizika postane otvoreniji i odgovorniji”⁶¹, ističe Kin.

Već na osnovu ovog kratkog osvrtu na neke od širom sveta poznatih koncepcija medija moguće je uočiti da nijedan od navedenih teoretičara u fokus svojih promišljanja ne stavlja jezik kao bitan segment medijskih praksi, kao i da se samim tim niko od njih ne bavi analizama implikacija jezika medija kako po društvene subjekte tako i po samo društvo. Polazeći od ovih konstatacija putem ovog rada želi se pokazati da je za promišljanje medija

⁵⁷ Kin, Dž., *Mediji i demokratija*, Filip Višnjić, Beograd, 1995, str. 9.

⁵⁸ Isto delo, str. 70.

⁵⁹ Isto delo, str. 71.

⁶⁰ Isto delo, str. 129.

⁶¹ Isto delo, str. 132-133.

od naročite važnosti upravo rasvetljavanje njima svojstvenog jezika. Takođe, putem ovoga rada nastoji se demonstrirati da kritika kako medija uopšte tako i konkretnog medija ima svojih bitnih nedostataka, te da je stoga znatno primerenije sprovoditi kritiku određenih medijskih praksi, s tim da ona mora biti zasnovana na valjanoj argumentaciji da bi se mogla označiti ne samo kao osnovana, već i kao relevantna za dalje pokušaje iznalaženja adekvatnih modusa za izlaženje na kraj sa negativnim implikacijama neprimerenih oblika medijskog delovanja. Stoga se, polazeći upravo od promišljanja jezika medija, odnosno načina i svrha u koje se on upotrebljava, zatim njemu svojstvenog sadržaja, kao i utvrđivanja njegove (be)smislenosti, nastoji ukazati na njegove sve otvorenije zloupotrebe u cilju nametanja koncepcija stvarnosti koje su zasnovane na interesima moćnih grupacija. Naročita pažnja posvećuje se i promišljanju posledica interesnog jezika po društvene subjekte i njihove osobenosti. No, ono što je potrebno naglasiti jeste da univerzalno primenljivo rešenje za „obračun” sa neprimerenim medijskim praksama ne postoji, kao i da je zbog toga posebno važno prilikom promišljanja medijskih praksi imati u vidu socio-kulturni kontekst unutar kojeg se one sprovode, te načine na koji se oni međusobno uslovljavaju.

Važno je imati na umu i da kritika nije i ne može biti sama sebi cilj tako da se kritička promišljanja određenih medijskih praksi ne smeju sprovoditi isključivo kritike radi, već u cilju utvrđivanja osnovanosti stava da mediji neretko učestvuju u aktivnostima koje se kose sa praksama koje su profesionalne, objektivne i u interesu što većeg dela građanstva. Polazeći od stava da medijski posredovana i fragmentarna slika stvarnosti ne predstavlja nužno njenu limitiranu koncepciju zasnovanu na interesima moćnih grupacija i upotrebljenu u cilju ostvarivanja njihove dobrobiti, ali i stava da se ona ipak veoma često javlja upravo kao takva, potrebno je napraviti jasnu distinkciju između kritike medija uopšte i kritike konkretnih medijskih praksi. Naime, upravo je to bitan preduslov da bi konačan ishod promišljanja medija bio od koristi za postavljanje strategija koje u svom fokusu imaju konstruktivnu implementaciju tehnologija masovnih komunikacija. No, rezultate promišljanja koja će biti sprovedena u okviru ovoga rada ne treba uzeti kao konačna rešenja, već prevashodno kao polaznu osnovu za kreiranje programa u okviru kojih se akcenat stavlja na konstruktivne primene medija. Imajući to na umu, prethodno iznete koncepcije medija svakako da treba uzeti kao relevantne parametre za dalja promišljanja, pri čemu je, uz priznavanje neospornog doprinosa pomenutih teoretičara razvoju studija o medijima, veoma važno kritički pristupiti njihovim idejama i to ne kako bi se po svaku cenu osporile, već da bi se upotpunile, te implementirale u nove i drugačije koncepcije medija.

Potrebno je napomenuti i da se putem ovoga rada nastoje proširiti okviri filozofije medija time što će teoretičari i teoretičarke medija svoju pažnju početi da usmeravaju na medijski jezik i na njegovu hermeneutičku kritiku. Pri svemu tome, naročito je bitno da se u vidu imaju i promišljanja koja dolaze iz (ne)filozofskih sfera, a koja mogu biti od koristi za analize medija i medijskog jezika. Iz tog razloga, analize medijima svojstvenog jezika koje će biti sprovedene u daljem radu usmerene su, između ostalog, i ka potvrđivanju stava da Makluanova konstatacija da tehničko-tehnološka dostignuća služe kao sredstva za (pre)oblikovanje ljudske svesti ne može biti uzeta kao opštevažeća niti za medije uopšte niti za bilo koji konkretan medij budući da je reč o svojstvu određenih medijskih praksi i to onih u kojima mediji imaju samo delimičnog udela. Na osnovu toga je jasno da niti štampani niti elektronski mediji ne mogu biti označeni kao mediji koji su sami po sebi podložni manipulacijama u svrhu podstrekavanja nacionalizma o kojem diskutuje i sam Makluan ili pak bilo kog drugog neprimerenog oblika mišljenja, nego da se samim medijima neretko manipuliše u cilju što uspešnijih instrumentalizacija društvenih subjekata. S tim u vezi je važno istaći i da je Bodrijarovo stanovište da mediji kreiraju i distribuiraju isključivo sopstvenu viziju stvarnosti jednako problematično s obzirom na to da je reč samo o specifičnom svojstvu pojedinih medijskih praksi, a ne suštinskoj odlici medija uopšte. Takođe i medijske proizvodnje dominantnog osećaja realnosti o kojima govori Fisk jednako treba tretirati kao problem koji se javlja u vezi sa određenim medijskim praksama, a nikako kao opštu medijsku pojavu. Burdijeovo određenje televizije kao mesta narcisoidne egzibicije, zatim Viriliov stav da mediji predstavljaju mašine viđenja u službi selektovanja, struktuiranja i oblikovanja stvarnosti, kao i tvrdnja Čomskog da mediji stvaraju nužne iluzije pomoću kojih se mase održavaju mirnim i zadovoljnim smatraju se jednako aktuelnim i osnovanim, ali ne i važećim za sve medije, već isključivo za određene vidove medijskog delovanja. Stoga, analize načina na koji se mediji i njima svojstven jezik koriste kako bi se plasirale određene koncepcije stvarnosti, te s njima u vezi poželjni idejni i vrednosni sistemi usmerene su ka apostrofiranju potrebe da neke od vodećih koncepcija medija moraju biti iznova sagledane i to u cilju odbacivanja jedne od glavnih predrasuda u vezi sa medijima, a to je da su oni ili sami po sebi loši ili da su pak njihovi uticaji isključivo negativni. Naravno, time se ni na koji način mediji ne žele osloboditi odgovornosti za (sa)učestvovanje u proizvodnji i popularizaciji limitiranih predstava sveta, a u svrhu što uspešnijeg ostvarivanja ciljeva moćnih političkih, ekonomskih, religijskih i drugih grupacija. Jedna od vodećih intencija ovoga rada ogleda se u nastojanju da se putem hermeneutičke kritike jezika medija i

ukazivanja na konkretne primere njegovih zloupotreba pokaže da se time ne sprovode samo zloupotrebe samih medija kao sredstava masovnih komunikacija, već i društvenih subjekata kao konzumenata/kinja neadekvatnih medijskih sadržaja.

Polazeći od stava da se posredstvom jezika unutar određenog socijeteta zatečeni društveni subjekti nastoje oblikovati prema izvesnom socio-kulturnom poretku, veoma je važno utvrditi i da li se putem medija taj isti jezik upotrebljava radi afirmacije one koncepcije stvarnosti koja u svojoj osnovi ima dobrobit što većeg broja ljudi ili pak samo određenih interesnih grupacija. Naime, ukoliko se jezik medija upotrebljava kako bi se opravdale na uskim i ograničenim interesima zasnovane koncepcije stvarnosti, onda je jasno da se on kao takav istovremeno upotrebljava i kako bi sami društveni subjekti postali izgovor i sredstvo za potvrđivanje sistema vrednosti nametnutih od strane tih istih grupacija. Upravo zbog toga je i neophodno posvetiti se analizama medijskog jezika s obzirom na to da dobijeni rezultati mogu da budu dragoceni za iznalaženje potencijalnih rešenja za ograničavanje instrumentalizacija jezika, odnosno njegovih zloupotreba u svrhu što uspešnijeg manipulisanja društvenim subjektima. Samim tim je realno za očekivati i da će se putem takvih promišljanja istovremeno razotkriti i neke od mogućnosti za konstruktivnu upotrebu medija, odnosno njihovu primenu u svrhu što objektivnijeg predstavljanja kako onog sopstvenog tako i svega onog što se u odnosu na njega kvalifikuje kao drugo i drugačije, ali i u cilju uspostavljanja produktivne interakcije između, s jedne strane, onog što je poznato i, s druge strane, onog što je nedovoljno jasno ili je pak na neadekvatan način prepoznato. Drugim rečima, upravo analize različitih primera zloupotreba medija i njima svojstvenog jezika mogu da budu od koristi za koncipiranje strategija koje u svom fokusu imaju revitalizaciju komunikacije u pravom smislu te reči, odnosno afirmaciju jezika u službi uspostavljanja konstruktivnog dijaloga kako sa sebi sličnima tako i sa od sebe različitim.

Ovo je od naročite važnosti prvenstveno zbog toga što svaki jezik kojeg karakteriše odsutnost želje sa susretom sa onim što se u odnosu na sopstveno označava kao drugačije u startu predstavlja potencijalnu opasnost po socio-kulturni kontekst unutar kojeg je na delu, a naročito po njemu svojstven diverzitet shvaćen u najširem smislu te reči. Naime, jezik u službi mistifikacije i manipulacije naročito je problematičan s obzirom na to da se koristi radi uveravanja društvenih subjekata u nepostojanje bilo kakve problematičnosti u vezi sa jednoobraznošću koja im se nastoji nametnuti. Polazeći od ove konstatacije, u radu se želi ukazati na odgovornost medija za (ne)svesno podržavanje onih sila koje zloupotrebama kako samih medija tako i jezika kao njihovog primarnog aspekta delovanja vode ka čovekovoj

degradaciji, a time i ka potiskivanju kritike u korist pozitivnog odnosa prema onome što je zadato od strane moćnih interesnih grupacija. Prenaglašavajući vrednost onoga o čemu je reč, mediji kao sprovodioci instrumentalizacije participiraju ne samo u stvaranju iluzija o neupitnoj neophodnosti onoga što moćne grupacije nastoje nametnuti, već i u velikoj meri doprinose njihovom masovnom usvajanju. A budući da se mediji u svemu tome oslanjaju upravo na jezik, zadatak kritike medijskih i/ili putem medija sprovedenih zloupotreba jezika sastoji se u revitalizaciji ne samo primarnih medijskih, već i jezičkih funkcija.

Imajući na umu da različite interesne grupacije (koje se nalaze u poziciji da koriste medije u svrhu ostvarivanja svojih ciljeva) poklanjaju zavidnu pažnju (pre)oblikovanju medijskog jezika radi što uspešnijeg nametanja sopstvenih koncepcija stvarnosti, sistema vrednosti, kao i obrazaca mišljenja, osećanja i postupanja, potrebno je poći upravo od analiza njihovih vodećih instrumenata kako bi uopšte bilo moguće iznalaženje potencijalnih modusa za redukovanje instrumentalizacija društvenih subjekata. Polazeći od stava da se svet reči ne susreće nužno sa svetom stvari, odnosno da određena misao ne mora nužno biti vezana za stvarni svet, već da je prvenstveno vođena jezikom, važno je da se putem analize tog istog jezika utvrdi da li se i u kolikoj meri takve prakse odražavaju negativno po sve one kojima se nastoje uputiti određene poruke. Primera radi, ukoliko se jezik medija upotrebljava kako bi se popularizovali oblici mišljenja koji nemaju veze sa stvarnim stanjem stvari, odnosno radi ostvarivanja interesa i ciljeva onih koji imaju bitnog udela u procesima oblikovanja i distribucije tih istih poruka, onda je važno utvrditi razmere negativnih implikacija prouzrokovanih zloupotrebama jezika. Ono što se na ovome mestu želi naglasiti jeste da je medijski jezik koji ne referiše na stvarnost zapravo jezik u funkciji svojevrstne medijalizacije istine tj. medijskih produkcija prividnih istina kojima je svojstvena apsolutizacija i jednodimenzionalnost. Naime, Divna Vuksanović ističe da „medijima, u stvari, odgovara apsolutizacija i jednodimenzionalnost medijske istine reprezentovane kao mnoštvenost, posebno stoga, što se oni danas nameću kao možda jedini relevantni zastupnici i promoteri istinitosne prakse, odnosno najrazličitijih pokušaja masovne manipulacije publike i personalizovanih medijskih korisnika”⁶². Međutim, ono što je neophodno podvući jeste da akcenat nije samo na tome da su mediji ti kojima odgovara „medijalizacija” istina, već da iza takvih praksi mogu da stoje i moćne grupacije koje se njima služe kako bi nametnule svoje (re)interpretacije ili čak (re)konstrukcije istine. Mediji niti potiskuju niti ukidaju istinu, već se

⁶² Vuksanović, D., *Filozofija medija II: ontologija, estetika, kritika*, Čigoja štampa, Beograd, 2011, str. 14.

ona putem njih na specifičan način revitalizuje i instrumentalizuje i to „kontinuiranim medijskim pojednostavljivanjem i multiplikovanjem, koje na kraju završava u ispraznim tautologijama što podvlače makluanovsko geslo da je medij (sopstvena) poruka”⁶³. Pri tome, mediji kao jedan od trenutno vodećih mehanizama za distribuciju ne toliko istine koliko onoga što se smatra istinitim, ali i kao jedan od bitnih (sa)učesnika u njenim fabrikovanjima, istovremeno u sve to uključuju i sam jezik, potiskujući jednu od njegovih bitnih funkcija, a to je rasvetljavanje kako istinitog tako i neistinitog.

Vuksanovićeva konstatuje i „da su savremeni mediji, umesto da saopštavaju istinu (*Truthtelling*), na sebe preuzeli zadatak da ispredaju priče (*Storytelling*)”, odnosno oni „danas preuzimaju ulogu pripovedača, tj. interpretatora događaja u određenoj kulturi, onako kako su nekada, u epohi dominacije usmenih komunikacijskih i kulturnih obrazaca, to činili istaknuti plemenski pojedinci, preuzimajući na sebe odgovornost za tumačenje događaja iz ‘spoljnog sveta’ svim ostalim pripadnicima zajednice”⁶⁴. Ono što je pri tome naročito problematično jeste da se medijski (re)interpretirane istine neretko nastoje nametnuti kao neupitne i opštevažeće, te da se svaki pokušaj njihovog kritičkog preispitivanja želi preduprediti ili pak predstaviti kao suvišan. Samim tim, čini se paradoksalnim to što ogromna ekspanzija medija nije praćena ekspanzijom slobodnog, kritičkog i etički angažovanog promišljanja, a u svrhu preispitivanja plasiranih sadržaja, kao i njihovih vrednosti za celokupni socijetet. Međutim, pored više nego očigledne degradacije mišljenja usled sve intenzivnijih, a moglo bi se slobodno reći i invanzivnijih medijskih uticaja, istovremeno se javlja i degradacija jezika usled njegovih medijskih i/ili putem medija sprovedenih zloupotreba. Utisak koji se stiče jeste da većina aktuelnih medija manipuliše recipijentima i recipijentkinjama svojih poruka upravo putem jezika, odnosno da aktuelne medijske prakse instrumentalizujući jezik uspevaju da sprovedu i instrumentalizacije društvenih subjekata, kao i samoga društva. Stoga je znatno primerenije – ukoliko se ona nastoji pokazati osnovanom i neophodnom – insistirati na kritici jezika medija.

⁶³ Isto delo, str. 16-17.

⁶⁴ Isto delo, str. 36.

1.2. Hermeneutički prikaz filozofije jezika

Pre dubljeg zalaženja u problematiku medijima svojstvenog jezika, značajno je načiniti osvrt i na neke od vodećih filozofskih koncepcija jezika, a sve to u cilju što boljeg sagledavanja ovog fenomena. Takođe, važno je usmeriti pažnju i ka onim promišljanjima jezika koja dolaze iz nefilozofskih naučnih sfera, a u kojima se vidi relevantna građa za trasiranje bitno drugačijeg pristupa sagledavanju jezika i načina na koji se on upotrebljava, te s tim u vezi i načina na koji se odražava po celokupni socijetet. Polazeći od konstatacije Jasne Janićijević da komunikacija životu „daje razlog postojanja, povezujući ga sa svetom spolja i iznutra, sa vremenom i prostorom, sa precima i potomcima”, kao i da je upravo jezik „najznačajniji sistem koji čovek koristi u svojim komunikativnim odnosima”⁶⁵, cilj je da se putem analiza medijskog jezika pokaže da se on sve manje koristi u informativne, obrazovne i zabavne svrhe (shvaćene u pravom smislu te reči), a sve više radi ubeđivanja i to neretko putem manipulisanja sa prethodno pomenutim funkcijama i to kako bi se što uspešnije sprovodili interesi i ciljevi moćnih grupacija koje su u poziciji da vrše uticaj na medije.

Ono što je važno imati na umu jeste da koliko sam socio-kulturni kontekst ima bitnog uticaja na jezik toliko i jezik može u značajnoj meri da utiče na kontekst unutar kojeg je na delu, a to ne znači ništa drugo do to da su promene u jeziku istovremeno i promene unutar samoga socijeteta i društvenih subjekata. Na ovom mestu korisno je spomenuti i Orvela [*George Orwell*] koji u svom romanu *1984* označava jezik kao glavno sredstvo kontrole u savremenom društvu. Naime, polazeći od stava da jezik može da utiče na mišljenje, Orvel pretpostavlja da će on početi da se upotrebljava kao instrument društvene kontrole kako bi se uticalo na čovekov *logos* i *praxis*. On zastupa stav da se sa izbacivanjem iz upotrebe onih reči, koje imaju ili za koje se pak samo pretpostavlja da mogu imati subverzivno dejstvo po društveni poredak, istovremeno vrši i njihovo brisanje iz čovekovog mišljenja. No, koliko god da Orvelova razmišljanja o jeziku i njegovoj funkciji u savremenom društvu predstavljaju jedno ekstremno stanovište, toliko su ih neka od aktuelnih zbivanja u velikoj meri učinila iznova aktuelnim, te čak doprinela i njihovom delimičnom potvrđivanju. Drugim rečima, njegova predviđanja koja su svojevremeno bila označena kao utopistička danas se čine i te kako mogućim. No, za razliku od Orvela, koji iznosi svoje pretpostavke o načinu na koji će jezik biti upotrebljavan u strogo kontrolisanim društvima, većina filozofskih

⁶⁵ Janićijević, J., *Komunikacija i kultura*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci-Noví Sad, 2006, str. 9.

konceptija jezika u svome fokusu ima rasvetljavanje biti jezika, te samim tim stavlja akcenat na promišljanje načina na koji se on upotrebljava, a putem kojeg se potvrđuje njegova suština. U tom smislu, Orvelova predviđanja mogu se razumeti i kao nastojanje da se ukaže na implikacije invazivnih pokušaja (re)definisanja biti jezika, a u cilju što uspešnijih intervencija na čovekovo mišljenje i postupanje.

Iako je filozofija jezika tokom XX veka doživela svoj procvat s obzirom na to da su mnogi filozofi različitih usmerenja stavili upravo jezik u središte svojih promišljanja⁶⁶, potrebno je istaći da je filozofsko interesovanje za jezik ispoljeno znatno ranije, te su se tako još antički filozofi bavili promišljanjem ovog fenomena. „U nekim epohama filozofiji jezika je pridavano vrlo značajno mjesto, a [...] u suvremenoj filozofiji ima mnogo mislilaca koji smatraju da proučavanju jezika pripada počasnno, čak centralno mjesto u filozofiji”, ističe Nenad Mišćević, te tome dodaje: „da bismo razumjeli zašto filozofe zanima jezik treba da ukratko razmotrimo krajnji cilj koji su si zadali pri proučavanju jezika, a da onda razmotrimo uži predmet filozofije jezika”⁶⁷. Kako navodi ovaj analitičar, u pogledu krajnjeg cilja filozofe je moguće podeliti u dve grupe, pa tako jezik za jednu grupu predstavlja vrelo mudrosti i spoznaje, dok je za druge ništa drugo do izvor zabluda. No, ono što im je pri tome zajedničko jeste pridavanje važnosti ovom fenomenu i naglašavanje potrebe da se on u što većoj meri rasvetli kako bi se samim time što bolje razumeo. Među filozofima koji su uočili da nepreciznosti i nejasnoće u jeziku mogu da budu uzrok ne samo zbrke u mišljenju, već i pogrešnog mišljenja ističu se Lajbnic [*Gottfried Wilhelm Leibniz*], Rasel [*Bertrand Russell*] i Frege [*Gottlob Frege*] koji zaključuju da jezik treba podvrgnuti ozbiljnim preispitivanjima, te definišu filozofiju jezika kao kritiku jezika. Za razliku od njih, postoje i oni koji smatraju da je jezik izvor spoznaje, te da rasprave o značenjima reči mogu itekako da budu od koristi za razumevanje različitih fenomena, a naročito onih za koje ne postoje opipljivi i svima dostupni podaci kao što su biće, vreme, uzročnost i slično. Iz takvog pristupa proizišlo je i uverenje da filozofija jezika treba da se bavi analizom jezika kako bi razotkrila važne istine koje su u njemu sadržane na jedan skriven način.

No, iako su prvobitna prvomišljanja o jeziku bila prvenstveno mitskog karaktera, prvi korak ka otklonu od mitskog poimanja u pravcu kritičkog odnosa prema jeziku načinili su već Heraklit [*Ἡράκλειτος*], Parmenid [*Παρμενίδης*] i Demokrit [*Δημόκριτος*] koji upozoravaju na jezičke poteškoće usled zavodljivosti reči. Sokrat [*Σωκράτης*] i Platon [*Πλάτων*] ističu da

⁶⁶ Pogledati: Soames, S., *Philosophy of Language*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2010.

⁶⁷ Mišćević, N., *Filozofija jezika*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003, str. 8.

rasprava o značenjima reči često vodi do pojmova, ali i do samih stvari, odnosno da razgovor o značenju reči i njihovoj primerenoj upotrebi treba da ukaže na suštinu jezika to jest na važne istine koje su u njemu sadržane na prikriiven način. Polazeći od stava da je u prirodi mišljenja da jezikom misli prirodu bića, imenujući pri tome njegovo suštastvo kao prikaz stvari bića, Platon jeziku pristupa kao sveukupnosti značenja reči pri čemu značenje razume kao iskustvo navike i dogovora u praksi saobraćanja misli. Jedinstvo reči i stvari, prema mišljenju ovog filozofa, moguće je razumeti kao odraz njihove podudarnosti, ali i kao stvar dogovora u cilju što jasnije upotrebe reči koji je ujedno i primarni izvor njihovih značenja. Za Aristotela [*Ἀριστοτέλης*] jezik jeste jezik bića, reč je elementarna jedinica mišljenja uopšte, a jezik i misao se događaju po istim zakonima događanja bića što znači da red značenja reči odgovara poretku principa bića. Budući da se pomoću reči sprovodi imenovanje bića, njihovih svojstava, smisla i međusobnih odnosa, sam jezik nije ništa drugo do razumsko kazivanje poretka bića s tim da reči ne treba poistovetiti sa imenima. Iako su reči osnovni elementi jezika, govor je, prema Aristotelu, osnov jezika to jest njegov pojavni oblik. Ono što je bitno istaći jeste da Aristotel nije baštinik Platonove distinkcije prirodnosti i konvencionalnosti reči, već da podržava konvencionalistički pristup, kao i da nakon njega nastupa prelaz s tzv. aristotelovske na stoičku logiku kojoj je svojstvena podela trojedinstva *logos*-a na jezičku formu, misao i stvar.

Filozofija srednjeg veka svoje refleksije jezika artikuliše kroz principijelnost problematike teološkog karaktera iz čega se putem konstitucije trojstveno pojmljenog božanstva nastoji uspostaviti i kontakt sa Rečju. Tako, primera radi, Avgustinovo [*Aurelius Augustinus*] razumevanje jezika kao govora to jest kao horizonta u kojem se uspostavlja dijalektika govorenja i slušanja (pri čemu je akcenat upravo na slušanju reči) predstavlja svojevrsan metalogički problem jezičke sfere zbog čega se on uzima za jednog od bitnih prethodnika hermeneutike XX veka. Prema Avgustinu, iskaz svoj načelni status smislenosti treba da dobije tek u govornoj situaciji u kojoj bi putem onog/e koji/a govori i onog/e koji/a sluša zadobio relevantnost prema zbiljnosti, dok ono što deluje iza nekog iskaza treba da se pojmi kao misaono relevantniji aspekt razumevanja. Dakle, ono što je potrebno istaći jeste da za Avgustina ispoljenje iskaza nije iskazivanje putem reči jer reč nije iskaz, nego predmet slušanja i razumevanja, odnosno ono što onoga/u koji/a govori i onoga/u koji/a sluša dovodi u horizont razumevanja smisla radi kojeg se razgovor i vodi.

Prema Humboltu [*Wilhelm von Humboldt*], duh naroda se iskazuje jezikom naroda, odnosno sam jezik nije ništa drugo do iskaz stvaralačke snage duha naroda. Jezik je totalitet

budući da počiva na sveukupnoj duhovnoj moći čoveka, ali je i delatnost s obzirom na to da predstavlja rad duha da se pomoću glasa izrazi misao. Jezik je prostor unutar kojeg se materija spoljašnjeg sveta pretvara u formu mišljenja, te iako mišljenje i jezik predstavljaju jedinstveni proces, jezik se može posmatrati i kao okvir za mišljenje. Prema Gadameru, jezik je sabrano iskustvo istine jer jezik zapravo sabira događanje neskrivenosti; jezik je bitak i iskustvo sveta koji se da razumeti, odnosno jezik i svet su jedno te isto. Međutim, jezik se ne izvršava u iskazima, već kao razgovor, dok je hermeneutika ta koja treba da podseti na to da se iskaz ne može istrgnuti iz razgovora u koji je umetnut i iz kojeg jedino i dobija svoj smisao. Zapravo, iskaz je apstrakcija sa kojom se nikada ne srećemo u životu jednog jezika, a hermeneutička logika koja razumevanje poima kao učestvovanje u smislu, tradiciji i konačno, u razgovoru, jeste dijalog u kojem ne postoje nikakvi iskazi, nego samo pitanja i odgovori. Razumevanje koje je jezički oblikovano i koje se objavljuje putem onog jezičkog jeste stalna, ali nikada do kraja dovedena potraga za pravom rečju kojom bi se izrazilo biće. Naime, suštinska jezičnost razumevanja manje se ispoljava u našim iskazima, nego u našem traganju za jezičkim izrazom onoga što imamo u duši i što želimo da iskažemo.

Vitgenštajn zastupa stav da se svet kao sveukupnost postojećih stanja stvari iskazuje upravo u jeziku i mišljenju, kao i da su granice jezika istovremeno granice sveta; ono što postoji to se jedino i može jezikom iskazati, a ono o čemu se ne može govoriti o tome valja da se ćuti. Po mišljenju poznog Vitgenštajna jezik je zasnovan na konvenciji s tim da društveni dogovor na kojem je zasnovana jezička tačnost nije dogovor u mišljenjima, već u obliku života budući da značenja reči jednog jezika zavise prvenstveno od njihove funkcije u raznim životnim situacijama. Vitgenštajn zastupa stav i da je filozofija „borba sredstvima našega jezika protiv začaranosti našeg razuma”⁶⁸, kao i da mi „svodimo riječi s njihove metafizičke natrag na njihovu svakodnevnu primjenu”⁶⁹. Zapravo, ono na šta ovaj filozof želi da ukaže jeste da filozofski problemi nastaju iz neadekvatne upotrebe jezika, kao i da je neophodno da se jezik podvrgne procesu svojevrstne demistifikacije s obzirom na to da glavni izvor nerazumevanja leži u nepreglednoj upotrebi reči. Iz toga proizilazi i njegov stav o preglednom prikazivanju kao načelnoj metodi koja se svodi na pružanje primera i opisivanje, a koja za svoj rezultat treba da ima razumevanje. Kasirerovu [*Ernst Cassirer*] filozofiju jezika moguće je posmatrati kao tipičnu konceptualističku teoriju značenja s obzirom na to da ovaj filozof tumači značenje kao određeni mentalni pojam koji postoji samostalno i koji je

⁶⁸ Wittgenstein, L., *Filozofska istraživanja*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1998, str. 47.

⁶⁹ Isto delo, str. 48.

nezavisan i od ljudskog ponašanja i od čulnog iskustva. Prema njegovom mišljenju, značenje pripada unutrašnjoj sferi ljudskog duha, odnosno ono je njegova slobodna kreacija. Razlikovanjem znaka i označenog predmeta napušta se verovanje prema kojem reč nije samo simbolički, nego i doslovni reprezent stvari, te koje sva svojstva stvari, pa tako i kauzalna, pripisuje njenom znaku. Suština Sosirove [*Ferdinand de Saussure*] strukturalističke lingvistike reflektuje se u stavu da se jezik konstituiše internim relacijama ili odnosom reči prema drugim rečima u jeziku čime se želi obuhvatiti sveukupnost jezičke delatnosti. Jezik je, prema njegovom mišljenju, sistem međusobno povezanih znakova tako da vrednost jednog znaka zavisi od prisustva drugih znakova. Praveći razliku između jezika kao sistema i jezika kao žive reči tj. govora, Sosir prednost daje jeziku kao sistemu, smatrajući da je živa reč samo sekundarna pojava. Svojim odvajanjem jezika od žive reči on istovremeno sprovodi i odvajanje društvenog od individualnog, odnosno suštinskog od slučajnog. Sosir smatra i da je jezik homogen i celovit samo unutar kolektiva, dok unutar individualne upotrebe to nikad ne može da bude.

Za Sapira [*Edward Sapir*] jezik je kalup misli, a s obzirom na to da su svetovi u kojima ljudi žive raznoliki, samim tim ne postoje ni dva jezika toliko slična da bi se mogla smatrati predstavnicima iste društvene stvarnosti. Polazeći od stava da ne govorimo mi jezike, već da jezici govore nama, Eko [*Umberto Eco*] jezik definiše kao vrlo složen sistem kodova, te napominje da činjenicu da sva njegova pravila nisu uvek jasna ne treba interpretirati kao potvrdu za nepostojanje pravila. Eko tome dodaje i da „podatak da se on razvija u vremenu, ne ukida mu svojstvo koda: dovoljno je setiti se da kodovi evoluiraju, možda i zahvaljujući unutrašnjim protivrečnostima ili spoljnim silama”⁷⁰, te zaključuje da je dovoljno reći da je „čovjek životinja koja kodira tamo gde može i kad god može”, kao i da „ako ga pokreće neki univerzalni zakon, onda je to zakon Sklonosti ka Kodu”⁷¹. Eko ističe i da je cilj ispitivanja kodova zapravo „otkrivanje uslova jednog društva pojedinaca koji komuniciraju u određenom trenutku”⁷². Čomski zastupa stav da svi oni koji se služe prirodnim jezikom poseduju jezičku kompetenciju, odnosno da su gramatička pravila ujedno i psihološka pravila zapisana u spoznajnoj svesti svake individue koja ih pri tome nije svestna, te da joj takvo (pred)znanje omogućava da generiše neograničen broj novih rečenica na osnovu univerzalne gramatike koju urođeno poznaje.

⁷⁰ Eko, U., *Kod*, Narodna knjiga-Alfa, Beograd, 2004, str. 72.

⁷¹ Isto delo, str. 97.

⁷² Eko, U., *Kultura, informacija, komunikacija*, Nolit, Beograd, 1973, str. 440.

S obzirom na to da se u okviru ovog rada ne pretenduje na detaljan prikaz filozofije jezika, već da se neke od predstavljenih koncepcija jezika nastoje upotrebiti kao polazna osnova za dalje analize medijima svojstvenog jezika, odnosno da se polazeći od njih teži ka razvijanju konstruktivne polemike o medijskom jeziku, u nastavku se želi pokazati da je posve pogrešno označavati jezik bilo kao izvor zabluda bilo kao izvor mudrosti, a da se pri tome ne uzima u obzir način na koji se on upotrebljava, kao i svrhe u koje se koristi. Drugim rečima, stav koji se zastupa u okviru ovoga rada jeste da je za svako proučavanje jezika važno uzeti u obzir njemu svojstven kontekst to jest okolnosti u kojima se upotrebljava, kao i moduse upotrebe, te ciljeve i interese koji stoje iza njih, budući da se upravo na taj način u velikoj meri mogu izbjeći odviše apstraktna promišljanja o jeziku, a koja kao takva ne mogu biti od koristi za prevazilaženje problema koji proizilaze iz njegovih zloupotreba. Samim tim akcenat se ne stavlja na kritiku medijskog jezika uopšte, već konkretnih primera njegovih zloupotreba, a u cilju potvrđivanja stava da se on unutar određenog konteksta neretko koristi radi popularizacije limitiranim interesima prožetih socio-kulturnih identiteta. Naime, stav koji se zastupa jeste da se jezik kao jedno od suštinskih čovekovih obeležja sve više koristi kako bi se pojedinci i pojedinke što uspješnije uklopili u okvire postavljene od strane različitih interesnih grupacija koje su vođene isključivo sopstvenom dobrobiti.

Polazeći od za tematiku ovoga rada više nego relevantne Gadamerove konstatacije da tehnika „vodi takvoj manipulaciji ljudskim društvom, obrazovanjem javnog mnjenja, načinom života svakog pojedinca, raspodelom vremena na posao i porodicu, da nam zastaje dah”, kao i da je čovečanstvo „danas na jedan nov način spremno da gotovo prihvati sopstvenu ograničenost”⁷³, u nastavku sledi pokušaj da se na primeru jezika medija kao vodećih tehničko-tehnoloških dostignuća utvrdi na koji način se putem njih obrazuje društvo i njegovi subjekti. Takođe, deleći sa Gadamerom stav da „jezik treba da je ono u čemu mišljenje mora da se realizuje i saopšti” i da tek „jezik kojim stvarno razgovaramo jedni s drugima jeste istinski jezik”⁷⁴, u daljem tekstu se želi pokazati da mediji iako mogu da budu upotrebljeni radi promocije i afirmacije „istinskog” jezika, zapravo se veoma često zloupotrebljavaju u cilju favorizacije prividne komunikacije. Naime, upravo se na primeru putem medija promovisanog jezika želi pokazati da je sve manje onih koji imaju pravo da kažu sve, te da je sve više onih od kojih se očekuje da bez kritičkog sagledavanja usvoje ono što im se kaže. Stoga je jasno da zahvaljujući, između ostalog, medijskim ili putem medija

⁷³ Gadamer, H. G., *Um u doba nauke*, Plato, Beograd, 2000, str. 8.

⁷⁴ Isto delo, str. 241.

sprovedenim zloupotrebama jezika on biva degradiran, te da od istinske komunikacije koju istovremeno karakteriše kako umeće razumevanja tako i umeće slušanja preostaje jezik kao puko sredstvo ponavljanja i podražavanja mišljenja drugog, te s njim saglasnih osećanja i postupanja.

Imajući u vidu navedene koncepcije kako medija tako i jezika, u radu se želi pokazati da su različite regulacije jezika postale gotovo sastavni deo čovekove životne prakse, dok se na primeru medijskog jezika nastoji pokazati da ogroman potencijal kako verbalne tako i neverbalne komunikacije neretko biva kontrolisan i kanalisiran od strane moćnih interesnih grupacija. Birajući svoj put između različitih, te ponekad međusobno suprotstavljenih teorijskih postavki, autorka rada nastoji da, pre svega, razmatrajući njihove mogućnosti, sprovede promišljanja u korist jezika, a samim tim i društvenih subjekata. Ali, ono što je neophodno istaći jeste da je jezik kao predmet teorijskog interesa specifičan u odnosu na druge predmete ljudskoga iskustva upravo po tome što ne može biti tretiran kao zaseban predmet. „Svaki naš pokušaj teorijskog zahvata kojim bismo definirali predmet ‘jezik’ osujećen je našom nesposobnošću da se distanciramo od jezika u kojem uvijek već jesmo.”⁷⁵ Ideju o superiornom i ontološkom statusu jezika zastupali su filozofi hermeneutičke orijentacije poput Gadamera i Hajdegera [*Martin Heidegger*] koji su, nakon što su uočili složenost fenomena jezika, zatim nemogućnost njegovog lociranja na jednoj ontičkoj razini, kao i parcijalnost svakog naučnog pristupa koji postulira jedan od aspekata ovog fenomena kao najrelevantniji, zastupali stav da je bilo koji tretman jezika kao specifično definisanog predmeta teorijskog prosuđivanja zapravo pogrešan. Uviđanje značaja jezika za (samo)konstituisanje čoveka kao spoznajnog, društvenog i povesnog subjekta, kao i njegove relevantnosti za konstituisanje pojmova o stvarnosti, navelo je ove filozofe da jeziku pridaju ontološki status ireducibilan na ontičke moduse kojima se obuhvataju druga bića.

„[Ž]ivjeti u jednom jezičkom svijetu, kako je to slučaj s članovima jedne jezičke zajednice, ne znači biti smješten u neku okolinu, kao što je to slučaj sa životinjama i njihovim životnim svijetovima. Taj jezički svijet ne možemo htjeti na odgovarajući način sagledati odozgo, jer van jezičkog iskustva svijeta nema stajališta sa kojeg bi taj svijet mogao postati predmet. [...] Imati jezik, to je upravo jedan način bitka, koji je sasvim drugačiji od vezanosti životinja za okolinu.”⁷⁶ Dakle, iz ugla Gadamerove filozofske hermeneutike jezik ne može da

⁷⁵ Božović, V., *Riječ i slika. Hermeneutički i semantički pristup*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1990, str. 30.

⁷⁶ Gadamer, H. G., *Istina i metoda*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978, str. 489.

bude označen kao izoliran i jednoznačno odrediv predmet budući da se čovekova zbilja konstituiraju upravo pomoću jezika i kroz jezik. „Za razumijevanje važi, zapravo, ono isto što važi i za jezik. I razumijevanje i jezik treba shvatiti ne samo kao faktum, koji se može empirijski istraživati. Oni nikad nisu puki predmet, već obuhvataju sve što ikad može da bude predmet.”⁷⁷ Bitno je naglasiti i da s hermeneutičkog polazišta prirodni jezici nisu ništa drugo do pojedinačne manifestacije Jezika kao ontološkog i spoznajnog principa pa tako „razgovor ima svoj sopstveni duh”, a govor „koji se u njemu vodi, nosi u sebi sopstvenu istinu, tj. nešto ‘otkriva’ i nečemu omogućava da se pojavi”⁷⁸.

Ipak, prihvatanje ideje o neprikladnosti predmetnosti kao ontološkog merila za određenje ontološkog statusa jezika nije nešto što nužno obavezuje i na prihvatanje ideje o Jeziku kao ontološkom i spoznajnom principu, te se stoga u okviru ovog rada stav o povlašćenoj ulozi jezika kao „generatora” stvarnosti smatra neadekvatnim. Naime, hipostaziranje jezika na nivo spoznajnog i ontološkog principa neminovno vodi ka sadržajnom preopterećivanju ovoga pojma i njegovoj upotrebi kao univerzalnoj metafori, što ga istovremeno ispražnjuje i oslobađa od bilo kakvih određenja. Iz tog razloga, ideja od koje se polazi jeste da je znatno primerenije jezik tretirati kao jedan od čovekovih egzistencijala to jest kao jedan od aspekata njegovog bića, a ne kao nešto što je nadređeno ostalim momentima koji konstituiraju čovekov bitak. Ideju o neadekvatnosti predmetnosti kao referentnog okvira za procenu ontološkog statusa jezika Vanda Božičević obrazlaže na sledeći način: „Korelacija između jezika i bitka, naime, onemogućuje redukciju načina postojanja jezika na razini načina postojanja predmeta. [...] [B]itak jezika ne stoji u ontološkoj kompetenciji niti s bitkom pojedinačnom rječju označenog predmeta, niti s kategorijom predmetnosti kao takvom.”⁷⁹

Upravo zbog navedenih razloga, a u cilju što potpunijeg sagledavanja postavljene problematike, autorka ovog rada u središte svojih promišljanja stavlja jezik kao jedan od oblika manifestacije Jezika, te medijski jezik kao svojevrsan medijum komunikativnih praksi. Praveći distinkciju između, s jedne strane Jezika kao ontološkog i spoznajnog principa i jezika kao jednog od njegovih pojavnih i upotrebnih oblika, te s druge strane, medija kao sredstava za masovnu proizvodnju različitih sadržaja i medijskog jezika kao medijuma putem kojeg se pomenuti sadržaji plasiraju javnosti, autorka rada nastoji da ukaže na problematične

⁷⁷ Isto delo, str. 439.

⁷⁸ Isto delo, str. 418.

⁷⁹ Božović, V., *Riječ i slika. Hermeneutički i semantički pristup*, str. 32.

aspekte interesnih instrumentalizacija (medijskog) jezika, a time i društvenih subjekata. S obzirom na to da je jezik bitan za čovekovo (samo)izgrađivanje kao društvenog subjekta, jasno je da limitiranim interesima opterećen jezik može negativno da se odrazi po pojedince i pojedinke koji su izloženi njegovim uticajima, a ovakav stav nastoji se obrazložiti putem analiza različitih primera zloupotreba (medijskog) jezika. Činjenica je da smo se sa našim jezikom, koji je po pretpostavci konvencionalan, do te mere identifikovali da on postaje naš prirodni medij, te da u činu (raz)govora nismo ni svesni sebe samih kao govorećih subjekata. „Govor je najdublja radnja samozaborava što je mi kao razumna bića uopće izvodimo”⁸⁰, ističe Gadamer. Drugim rečima, čoveku svojstveno „samozaboravljanje” u jeziku potvrda je za stav da se jezik doživljava kao nešto što čoveku po prirodi pripada i što je od njega neodvojivo, a ne kao nešto što je usvojeno usled svesnog pristajanja na određenu konvenciju. Imajući to u vidu, jasno je u kolikoj meri čovekov „samozaborav” u jednom od strane interesnih grupacija instrumentalizovanom (medijskom) jeziku može da se negativno odrazi po njemu svojstvenu subjektivnost. Stoga, jedna od primarnih intencija ovoga rada ogleda se u nastojanju da se ukaže na načine na koji moćne grupacije manipulišu jezikom u cilju afirmacije svojih limitiranih idejnih i vrednosnih sistema.

Naime, budući da je jezik relevantan za konstituisanje kako čoveka kao društvenog subjekta tako i njegovog odnosa prema stvarnosti, veoma je važno učiniti ga što otpornijim na prakse interesnih grupacija, kao i kontinuirano i sistematski sprovoditi konstruktivne napore kako bi se predupredilo percipiranje interesnog jezika kao nečeg što je od čoveka neodvojivo. Pri tome, potrebno je naglasiti i da se u okviru ovog rada kao naročito važna ne uzima samo veza između jezika i mišljenja, nego i veza između jezika i emocija, kao i jezika i čovekovog telesnog ustrojstva. Ukazivanjem na ove momente, koji uz jezik i mišljenje konstituišu čovekovu egzistenciju, otvara se put ka kritici nadređene uloge jezika koja se javlja ne samo kod Gadamera, nego i kod drugih filozofa. No, neophodno je još jednom istaći da izražavanje otvorene nesaglasnosti sa Gadamerovom idejom o povlašćenoj ulozi Jezika kao „generatora” stvarnosti nikako ne treba poistovetiti sa potpunim odbacivanjem njegove hermeneutike jezika. Zapravo, putem ovog rada nastoji se izaći iz postojećih okvira promišljanja kako jezika tako i medija, te putem analiza nekih od vodećih teorija o njima, ali i njihovog izmeštanja iz prvobitno im dodeljenog konteksta pokazati u kolikoj meri i na koje načine oni mogu biti produktivni za aktuelna izučavanja pomenutih fenomena. Filozofska

⁸⁰ Gadamer, H.G., „Jezik i razumijevanje” u: Gadamer, H.G., Hörmann, H., Eggers, H., *Učenje i razumijevanje govora*, Studentski centar Sveučilišta Zagreb, 1977, str. 33.

promišljanja (medijskog) jezika mogu da budu od naročite koristi za što bolje sagledavanje i razumevanje socio-kulturnog konteksta unutar kojeg je on na delu, a samim time i za iznalaženje potencijalnih modusa za ograničavanje različitih oblika manipulacije pomoću jezika. Imajući na umu da svaki vid zloupotrebe jezika istovremeno predstavlja i zloupotrebu samih društvenih subjekata, veoma je važno istrajati u naporima da se pokaže da kontaminirani jezik nije neodvojivi deo čovekove prirode, te da on kao takav ne mora da ima ključnu ulogu u (pre)oblikovanju pojedinaca i pojedinki. Takođe, promišljanje (medijskog) jezika u upotrebi to jest konkretnih primera njegovih zloupotreba od strane moćnih grupacija predstavlja odraz nastojanja da se ukaže na kompleksnost jezika, jezičkih praksi, kao i njihovih implikacija po društvene subjekte.

Jezik je oblikovan višestruko s obzirom na to da „suoblikuje govornikovu svijest, retoričkom strategijom oblikuje tuđe svijesti i s drugim djelatnostima preoblikuje svijet”⁸¹, ističe Ivan Ivas, te tome dodaje da je uloga jezika u ljudskoj društvenosti neporeciva pa čak i kad ne dovodi do sporazumevanja, već samo označava pripadnost zajednici. I zaista, još je Aristotel uočio da uopšteni govor proroka i onih koji se pretvaraju da imaju nešto za reći zapravo i ne vodi ka sporazumevanju, te da samim tim ne predstavlja komunikaciju u pravom smislu te reči. „Budući da postoji manje izgleda da se pogreši kad se govori uopšteno, proroci se o delu izražavaju uopšteno”⁸², ističe ovaj antički filozof. Takođe, ne tako retka redundantnost govora, njegova neprikladnost situaciji, prećutkivanja, zavođenja na pogrešnu stranu, kao i laži, neki su od faktora koji ukazuju na to da komunikacija kao sporazumevanje međusobno ravnopravnih strana najčešće i ne predstavlja glavnu svrhu jezičkih praksi. Naime, ono što je bitno imati na umu jeste da je pomoću jezika moguće upravljati nečijim mislima, osećanjima i postupanjima, kao i menjati određen kontekst i iskustvo. U tom smislu jezik u upotrebi može da bude jezik nasilja i gospodarenja, ali i jezik oslobođenja to jest jezik koji „oslobađa od ideoloških ljuski”, zatim koji „ne p(r)oziva subjekte ideologije”, te koji „nastoji uspostaviti i održati simetričan odnos sudionika, što znači da sudionici mogu svijesno birati svoje uloge”⁸³. A upravo potonji aspekt jezika jeste nešto što je neophodno iznova predstaviti i afirmisati kao jedan od primarnih faktora za dekontaminaciju društva.

Neophodno je naglasiti i da je hermeneutička kritika (medijskog) jezika istovremeno i kritika društvenog poretka u kojem je pomenuti jezik na delu, a budući da je jezik „ustanova

⁸¹ Ivas, I., *Ideologija u govoru*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1988, str. 29.

⁸² Aristotel, *Retorika*, Nezavisna izdanja, Beograd, 1987, str. 219.

⁸³ Ivas, I., *Ideologija u govoru*, str. 41.

za potrebe ne samo komunikacije nego i socijalizacije”⁸⁴, onda je razumljivo zbog čega je insistiranje, ali i istrajavanje na njegovoj kritici od naročite važnosti i interesa za celokupno društvo. Naime, upravo kritička promišljanja jezika vode ka njegovom rasvetljavanju, a time i ka markiranju njegovih nedostataka i/ili ograničenja, te samim tim u njima treba videti i ključ za redukovanje njegovih zloupotreba. U okviru ovog rada uskim interesnim kolonizacijama jezika pristupa se kao naročito problematičnim oblicima manipulacije jezikom, te se putem promišljanja konkretnih primera zloupotrebe medijskog jezika nastoji ukazati na njihove negativne posledice po osobenosti društvenih subjekata, ali i na potencijalne moduse za ograničavanje takvih praksi. Interesni jezik kao jezik pomoću kojeg se društveni subjekti određuju prema konkretnom društvenom kontekstu i preuzimaju na sebe specifične društvene uloge, a sve to u skladu sa idejnim i vrednosnim sistemom poželjnim za interesne grupacije, jeste jezik kojeg karakteriše odsustvo slobodnog, kritičkog, samostalnog i aktivnog mišljenja i postupanja, te upravo zbog toga on i predstavlja opasnost po osobenosti pojedinaca i pojedinki koji egzistiraju unutar društva koje je opterećeno uticajima moćnih grupacija. Ono što je bitno napomenuti jeste i da kritika konkretnih interesnih grupacija i njihovih zloupotreba (medijskog) jezika ne treba da se interpretira isključivo kao kritika konkretnih pojedinaca/ki kao njihovih reprezenata/kinja, već kao, između ostalog, vid nastojanja da se pokaže da se putem instrumentalizacije jezika sprovode instrumentalizacije društvenih subjekata. Drugim rečima, putem ovog rada želi se ukazati na različite oblike zloupotreba jezika radi što uspešnijeg i dugotrajnijeg manipulisanja pojedincima i pojedinkama, kao i na svima njima zajednički cilj koji se ogleda u pribavljanju dobrobiti za same interesne grupacije.

Bitno je ukazati i na važnost pravljenja distinkcije između same interesne grupacije, zatim u skladu sa njenim intencijama fabrikovanog društvenog subjekta koji (ne)svesno usvaja određenu koncepciju stvarnosti i koji time postaje deo konkretne interesne grupacije i konačno, onih koji čine njen vrh to jest koji aktivno učestvuju u konstituisanju njenih programa i strategija. Naime, iako razlozi zbog kojih su se određeni pojedinci i pojedinke našli unutar iste interesne grupacije mogu da budu slični, kao i da se međusobno preklapaju, benefiti koji proizilaze iz zastupanja određene koncepcije nisu jednaki za one koji se nalaze na njenom vrhu i one kojima se vešto manipuliše radi sprovođenja interesnih ciljeva. U tom smislu je i opravdano reći da je jezik pomoću kojeg se sprovode instrumentalizacije

⁸⁴ Isto delo, str. 74.

društvenih subjekata radi njihovog stavljanja u službu ostvarivanja ciljeva određenih interesnih grupacija zapravo jezik nasilja jer se pomoću njega izražava stav da je sve ono što na bilo koji način odudara od poželjnih koncepcija stvarnosti ne samo neprihvatljivo, već neretko i nepoželjno. To je jezik pomoću kojeg se nameću vrednosna usmerenja u ime kojih interesna grupacija istupa, te ujedno i jezik putem kojeg se potiskuje svaki pokušaj njenog podvrgavanja kritici. No, iako se nasilna priroda interesnog jezika ne ogleda nužno u neposrednosti fizičke sile, to svakako ne znači da ne treba ingorirati njegovu nasilnost. Interesima opterećen jezik jeste jezik nasilja usled toga što se instrumentalizovanim pojedincima i pojedinkama oduzima unutrašnje promišljanje, a upravo „ono nam omogućava da međusobno uporedimo aspekte koji su nam ponuđeni i da u odnosu na njih uspostavimo kritičku distancu”⁸⁵. Prema Grondenovom [*Jean Grondin*] mišljenju „čovjek nije beznadežno prepušten svojim instinktima ili glasovima koji ga okružuju” jer „ono što ga oslobađa za potencijalnu čovečnost jeste prostor odigravanja slobode unutrašnjeg λόγος-a – pratematika hermeneutike – koji se od davnina naziva umom i obećava ga”⁸⁶.

Iako interesne grupacije vrše uticaj na „unutrašnji prostor” društvenih subjekata, te ih oblikuju prema sebi svojstvenim idejnim i vrednosnim standardima, to svakako ne znači da su one kao takve od čoveka neotuđive, odnosno da predstavljaju sastavni deo njegove prirode. Analize načina na koji se one služe jezikom kao medijumom radi (re)konstituisanja društvenih subjekata, kao i medijskim jezikom ka *medijumom medijuma*⁸⁷ ujedno predstavljaju pokušaj revitalizacije čoveku svojstvene kritike i kritičke distance, a u cilju oslobođenja društvenih subjekata.

1.3. Hermeneutika (medijskog) jezika i njeni okviri

Hermeneutički osvrti na filozofiju medija i filozofiju jezika od naročite su važnosti za dalju eksplikaciju hermeneutike medijskog jezika, te njene relevantnosti za kritička promišljanja jezika medija kao sredstva instrumentalizacije društvenih subjekata kojim se služe interesne grupacije radi ostvarivanja vlastitih ciljeva. Iz tog razloga, u nastavku teksta se, polazeći od vodećih hermeneutičkih koncepcija, nastoji izgraditi osnova za kritička

⁸⁵ Gronden, Ž., *Uvod u filozofsku hermeneutiku*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2010, str. 207.

⁸⁶ Na istom mestu.

⁸⁷ Misli se na medij koji se javlja unutar medija masovnih komunikacija te usled toga funkcioniše kao dvostruki prenosnik poruka.

promišljanja limitiranim interesima opterećenog medijskog jezika i to na način da se akcenat stavlja na rasvetljavanje razumevanja, smisla i jezika, kako bi se, polazeći od ovih primarnih hermeneutičkih pojmova, obezbedili neophodni preduslovi za promišljanje interesima opterećenog medijskog jezika, te nerazumevanja, besmisla i jezika lišenog sposobnosti za konstruktivni (raz)govor kao njegovih vodećih svojstava. S tim u vezi, potrebno je još jednom istaći da se u okviru ovog rada nastoji sprovesti hermeneutička kritika jezika medija koja kao specifičan vid filozofskog promišljanja različitih oblika mišljenja o medijskoj stvarnosti u obzir uzima kako filozofska tako i druga teoretska stanovišta koja se smatraju bitnim za sagledavanje izabrane problematike.

Hermeneutika hermeneutikā treba da uvede tj. da otvori vrata u svet medijskih i putem medija prezentovanih jezičkih praksi, te da doprinese što potpunijem razumevanju njihovih negativnih aspekata i implikacija po društvene subjekte. Takođe, ona treba da pruži svoj doprinos i iznalaženju potencijalnih modusa za ograničavanje instrumentalizacija ne samo medijskog jezika, već i jezika uopšte. No, ono što je potrebno istaći jeste da iako su u okviru ovog rada promišljanja usmerena ka rasvetljavanju različitih vidova zloupotrebe jezika medija, to svakako ne znači da hermeneutička kritika treba da se bavi isključivo tim istim predmetom i na posve isti način. U tom smislu, okviri u koje se smešta hermeneutička kritika jezika medija koja se nastoji sprovesti putem ovog rada ne treba da se posmatraju kao strogo fiksirani budući da mogu da se proširuju ili pak sužavaju u zavisnosti od razloga zbog kojih svetu medija pristupa onaj koji nastoji da ga razume, zatim faktora i okolnosti za koje razumevajući smatra da bitno utiču na medijske prakse, ali i niza drugih parametara.

No, da bi se medijski jezik mogao podvrći hermeneutičkoj kritici potrebno je, kao što je već napomenuto, da se promisle razumevanje, smisao i jezik, s obzirom na uverenje da se upravo putem njih mogu sagledati negativni aspekti interesima podređenog jezika medija. Naime, bez ekplikacije navedenih hermeneutičkih pojmova teško je očekivati da će medijski jezik biti sagledan na adekvatan način, kao i da će pretpostavke od kojih se polazi moći argumentovano da se opravdaju. Vodeći stav od kojeg se polazi jeste da je medijski jezik kao jezik u službi moćnih interesnih grupacija lišen razumevanja, smisla i sposobnosti za konstruktivnu interakciju sa drugim kao drugačijim, te da kao takav predstavlja negativni aspekt jezika uopšte. Zapravo, u okviru ovog rada zastupa se uverenje da razumevanjem i smislom prožet jezik koji se manifestuje kao (raz)govor, a putem kojeg se drugo kao drugačije prihvata i uvažava, nije ništa drugo do pozitivna strana jezika u upotrebi. To znači da jezik (a samim tim i medijski jezik) ne može da bude markiran niti kao nešto negativno

нити pozitivno a da se u vidu nemaju načini i svrhe u koje se upotrebljava, ali i strane koje se njime služe. Takođe, to znači i da relevantni aspekti čovekove biti nisu samo razumevanje, smisao i jezik kao produktivan (razgovor), nego i negacije navedenih fenomena.

Ono što je još jednom neophodno naglasiti jeste da se sa proširivanjem okvira hermeneutike, odnosno sa podvrgavanjem medijskog jezika hermeneutičkoj kritici nastoji ukazati na njene kapacitete za promišljanje izabrane problematike, te s tim u vezi i kompetencije da pod okriljem filozofije medija, ali i drugih naučnih disciplina, koje se bave izučavanjem medija, pruži svoj doprinos ne samo njihovom što boljem razumevanju, već i iznalaženju potencijalnih rešenja za redukovanje kako zloupotreba medija tako i medijskih zloupotreba.

1.3.1. Razumevanje

Razumevanje predstavlja temeljni vid odnošenja među ljudima, kao i čovekovog odnosa prema svemu postojećem. Zapravo, za razumevanje se, prema mišljenju mnogih teoretičara, sasvim opravdano može reći i da je najtešnje povezano sa onim što čoveka čini čovekom tj. sa njegovom suštinom. „Gde god i kako god da sretnemo ljudskost [...] uvek i svuda nailazimo na razumevanje, te smo i sami postavljeni pred zadatak razumeća svega toga.”⁸⁸ Prema Urbančiću, da bismo za nešto mogli da kažemo da smo ga razumeli potrebno je da razjasnimo njegovo značenje, s obzirom na to da svuda gde je reč o razumevanju istovremeno je reč i o značenju. Ipak, ono što uvek postoji kao mogućnost jeste da onaj ko razumeva ne otkrije pravo značenje onoga što nastoji da razume. „Budući da jezik kao *metafora svijeta* omogućuje svakovrsno prenošenje značenja, on u isti mah omogućuje i mnoštvo stilova govora pružajući svakome čovjeku priliku da govori na *samo svoj* neponovljivi način. [...] Jer kao što jezik otkriva istinu svijeta, tako je može skrivati i prikrivati, on je dar i prijatna, a najveće istine i zablude povijesti mogle su biti izrečene samo jezikom.”⁸⁹ Neophodno je istaći i da razumevanje ne mora da bude isključivo ispravno ili pogrešno, odnosno da se stvari mogu razumeti na različite načine, ali i da u odlučujućoj meri zavisi od onoga što onaj ko nastoji nešto da razume „unapred sobom donosi u svojim

⁸⁸ Urbančić, I., „Uvod u proučavanje hermeneutike” u: Urbančić I. (ur.), *Hermeneutika: teorija tumačenja i razumevanja*, Nolit, Beograd, 1973, str. 433.

⁸⁹ Pejović, D., *Hermeneutika, znanost i praktična filozofija*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1982, str. 54.

životnim iskustvima, znanju, interesima, namerama, verovanjima itd.”⁹⁰ Uvid u, s jedne strane, mogućnost nerazumevanja i nesporazuma, kao i sumnja u pravoaljanost tumačenja i poimanja, te s druge strane, težnja za pravilnim razumevanjem i promišljanjem mogućnosti, okolnosti, uslova, oblika i granica pravilnog razumevanja predstavljaju bitne aspekte čovekove egzistencije i upravo je to tle iz kojeg izvire hermeneutika.

Avugustin [*Aurelius Augustinus*] je prvi filozof prihvaćen od strane predstavnika savremene hermeneutike, a koji je pod uticajem novoplatonizma nastojao da razume svet i ljudski život u duhu hrišćanske mudrosti. Ograničivši svoje hermeneutičko istraživanje na problem „tamnih” tj. nejasnih mesta, on zastupa stav da je izričita hermeneutička meditacija neophodna svuda gde se u pokušaju razumevanja svetih spisa nailazi na poteškoće. Radi toga on iznosi niz smernica za uspešno rasvetljavanje neodređenog, ambivalentnog ili skrivenog pri čemu naglašava da se svetim spisima mora pričiti sa verom i ljubavlju jer se jedino na taj način može otkriti ono što se krije iza reči koje nisu ništa drugo do spoljašnji znaci unutrašnjeg razuma. Šlajermaher [*Friedrich Schleiermacher*] je jedan od prvih „hermeneutičara”, odnosno filozof koji svoja promišljanja usmerava ka prvobitnom odnosu razumevanja i misli, te koji jedinstvo hermeneutike ne traži u sadržajnom jedinstvu predaje na koju treba da se primeni razumevanje, već u postupku koji bi bio nezavisan od svih sadržajnih pojedinačnosti. „Potpuno razumijevanje nekog govora ili spisa jest postignuto umijeće i iziskuje nauk o umijeću ili tehniku koju označavamo izrazom hermeneutika”⁹¹, te „budući da su umijeće govora i razumijevanja međusobno suprotni, a govorenje je samo izvanjska strana mišljenja, tako je dakle hermeneutika u svezi s umijećem mišljenja i dakle filozofijska”⁹².

Šlajermaher smatra da je za naknadno razumevanje izvesnog teksta ili govora potrebno da se razumevajuće ja, polazeći od samog sebe, premesti u razumevajuće drugo, kako bi prikazao njegove misli, krećući se od smisla koji je upravo intendiran kod njega. Takođe, on ističe i da ono što treba da se razume nije samo tekst i njegov objektivni smisao, nego i individualitet autora teksta ili govora, kao i da se on može razumeti samo ukoliko se pažnja usmeri na nastanak misli. Zapravo, ono što se, prema njegovom mišljenju, najviše zapostavlja jeste da se jedan niz misli razume istovremeno i kao životni momenat koji se manifestuje i kao čin koji je povezan sa mnogim drugim i drugačijim činovima. Šlajermaher

⁹⁰ Urbančić, I., „Uvod u proučavanje hermeneutike” u: Urbančić I. (ur.), *Hermeneutika: teorija tumačenja i razumevanja*, str. 436.

⁹¹ Schleiermacher, F. D. E., *Hermeneutika i kritika*, Demetra, Zagreb, 2002, str. 131.

⁹² Isto delo, str. 141.

pretpostavlja da je svaki individualitet manifestacija sveopšteg života tako da svako u sebi nosi minimum svakog, te da je divinacija podstaknuta poređenjem sa samim sobom. Pri tome, on stavlja akcenat na bolje razumevanje onoga što je drugi mislio i izrazio, te naglašava da ukoliko pred sobom imamo zadatak razumevanja nekog pisca ili govornika utoliko je hermeneutički zadatak trostruk: 1. „razumijevanje onoga što je zajedničko piscu i čitatelju”, 2. „[razumijevanje] onoga što je osobeno piscu time što ga se naknadno konstituira kao pisca” i 3. „[razumijevanje] onoga što je svojstveno čitatelju, na što se pisac osvrće kao na ono posebno i izvanjsko”⁹³.

Hermeneutika treba da rasvetli ono što je zajedničko onome ko nastoji da razume i onome koji se nastoji razumeti, te radi toga mora istražiti da li izvorni govor i njegov prikaz od strane razumevajućeg stoje u odnosu protivrečnosti i/ili uzrokuju *nonsens* koji se više ne može označiti kao pogrešno razumevanje, već nerazumevanje. Naime, Šlajermaher smatra da se u aktu razumevanja kao rekonstrukciji jedne produkcije mora učiniti svesnim ono što je za onoga koji se nastoji razumeti ostalo nesvesno, s tim da se u razumevanju ne radi o smislu koji onaj koji razumeva polaže u neku stvar, nego o smislu kakav se on pokazuje sa stanovišta koje tek treba da se rekonstruiše. Potrebno je podvući i da razumeti autora nekoga teksta bolje nego što je on razumeo samoga sebe treba shvatiti kao umeće ponovnog stvaranja tj. davanja smisla u kojem samo to umeće poprima karakter umetničkog dela i to ne u estetskom, već u egzistencijalnom smislu s obzirom na to da interpretacija postaje nit vodilja vlastitog egzistiranja i izvor njegove smislenosti. No, razumevanje nikad nije potpuno tako da pokušaj dubljeg preispitivanja onoga što treba protumačiti nikad nije suvišan; iza svake napisane ili izgovorene reči uvek stoji nešto drugo, te je i divinatorno razumevanje u hermeneutici ne samo opravdano, već i neophodno.

Diltaj [*Wilhelm Dilthey*] je od samog početka svoje filozofske delatnosti želeo da odnose duhovnog sveta odvoji od uzročnih odnosa u sklopu prirode i stoga je u centar svojih promišljanja postavio izraz i razumevanje izraza. Prema njegovom mišljenju, izraz predstavlja središnji pojam hermeneutike, dok je hermeneutika medij istorijske svesti za koju ne postoji nikakva druga spoznaja istine osim razumevanje izraza. Razumevanje na prvom mestu proizilazi iz interesa praktičnog života budući da su upravo u njemu ljudi upućeni na međusobno opštenje praćeno namerom da se razume šta je neko drugi mislio ili želeo da kaže. Iz svega toga proizilaze elementarni oblici razumevanja za koje Diltaj kaže sledeće:

⁹³ Isto delo, str. 11-12.

„Oni su kao slova, čije spajanje omogućuje njegove više oblike. Pod takvim elementarnim oblikom razumem tumačenje neke pojedinačne životne manifestacije.”⁹⁴ Metodsko razumevanje trajno fiksiranih životnih manifestacija, prema ovom filozofu, naziva se tumačenje i ono bi bilo u potpunosti nemoguće ukoliko bi za čoveka pomenute manifestacije bile strane. Tumačenje koje se obavlja radi sebe samog, dakle bez neke spoljašnje svrhe, javlja se već u razgovoru. „Svaki važan razgovor poziva na to da se izjave sagovornika dovedu u neki unutrašnji sklop, koji u njegovim rečima spolja nije dat”, a „ukoliko bolje poznajemo svoga sagovornika, utoliko više nas skriveni tok u njegovom udelu u razgovoru podstiče da tragamo za njegovim razlozima”⁹⁵.

Diltaj smatra i da je neophodno poći od realiteta života jer upravo on treba da se razume i da se predstavi adekvatnim pojmovima, kao i da je u duševnoj strukturi živog za tumačenje realiteta odlučujuća volja. Naime, volja je pokretač živog i njen motiv za pokretanje proizilazi iz same unutrašnje strukture živog, a odnos živog i realnog jeste realitet, odnosno delujuća volja-moć, s tim što realitet jeste tek delovanjem volje-moći; on ispunjava odnos živog prema realnom i realnog prema živom, te se uvidom u taj odnos izdiže iz svoje indiferencije s realnim kako bi se sam odnos sagledao i razumeo na pravi način. Duhovne nauke se, prema Diltaju, ne razlikuju od prirodnih po svom predmetu, nego po načinu odnošenja prema njemu, te se tako duhovno-naučno razumevanje sastoji u povratku sa onog spoljašnjeg na ono unutrašnje, odnosno na samopromišljanje koje se ispoljava u izrazu. Međutim, ono što je potrebno istaći jeste da pozni Diltaj uviđa da razumevanje nije samo specifičan postupak duhovnih nauka, nego je osnovna i unapred data oprema čovekove povesne egzistencije pa se tako novi zadatak koji postavlja pred hermeneutiku ogleda u staranju da se pouzdanost razumevanja odbrani od istorijske skepse i subjektivne samovolje.

Zastupajući stav da je čovekovoј prirodi svojstven metafizički karakter budući da on egzistira u svetu izgrađenom prema metafizičkom obrascu, Hajdeger objašnjava da usled toga istina bitka ostaje skrivena za ljude koji – iako su uvučeni u razliku bitka i bića – nikad ne uspevaju da je dokuče. Stoga je, prema njegovom mišljenju, osnovni zadatak filozofije da iznova probudi interesovanje za smisao bitka, odnosno za ono što omogućava postojanje svakog bića. Nakon što kao jedan od ključnih problema savremene epohe markira problem kraja filozofije kao metafizike, Hajdeger insistira i na njenom prevladavanju, s tim da pod tim ne misli njeno prevazilaženje, već, pre svega, preoblikovanje. Naime, on tvrdi sledeće: „Mi

⁹⁴ Diltaj, V., *Izgradnja istorijskog sveta u duhovnim naukama*, BIGZ, Beograd, 1980, str. 268.

⁹⁵ Isto delo, str. 286.

ne smemo uobražavati da stojimo van metafizike zato što slutimo njen kraj. Jer, prevladana metafizika ne iščezava. Ona se vraća preobražena i nastavlja da vlada kao kontinuirana razlika koja biće deli od bivstvujućeg.”⁹⁶ On smatra da čovek koji je uvučen u granice metafizike ne uspeva da dokuči razliku između bića i bitka jer iako metafizika „čovečanstvo smešta usred bivstvujućeg”, biće bivstvujućeg „shvaćeno kao dvojstvenost njega samog i bivstvujućeg” ipak ne može da bude nešto što bi „metafizika bila kadra da sama po sebi, kroz sebe i u svojoj istini dokuči, ispita i spoji”⁹⁷. Nakon što primarno pitanje filozofije određuje kao pitanje o bitku bića Hajdeger nastoji da utvrdi i adekvatnu metodu čijom primenom bi se moglo doći do odgovora na postavljeno pitanje.

A metodu, za koju se ovaj filozof zalaže, sasvim je opravdano označiti kao fenomenološku. „Izraz ‘fenomenologija’ primarno označava jedan pojam metode. On ne karakteriše stvarstveno Šta predmetâ filozofskog istraživanja nego Kako tog istraživanja.”⁹⁸ A *logos* fenomenologije ima hermeneutički karakter što znači da se on mora razumeti kao posao izlaganja koji nije ništa drugo do oblikovano razumevanje, dok je samo razumevanje zapravo projektovanje s obzirom na egzistencijalne mogućnosti. Ukazujući na hermeneutički karakter *logos*-a fenomenologije, Hajdeger želi da istakne da se on sa svojom Kao-strukturom iznošenja nečega na videlo temelji u jednoj prethodnoj predstrukturi karakterističnoj za svako razumevanje, te samim tim i za filozofiju. Razumevanje uvek polazi od *predimanja* kao tekovine nekog prethodnog razumevanja koje se potom premerava s obzirom na *previd* da bi ono što se razumeva u predimanju i to s obzirom na *previd* dobilo svoju pojmovnu oblikovanost na osnovu određenog *prethvata*. Ova tri momenta sačinjavaju hermeneutičku situaciju, a razumevanje koje se izvršava unutar nje kreće se u hermeneutičkom krugu u kojem se „prikrija jedna pozitivna mogućnost najizvornijeg saznanja koje je, naravno, zahvaćeno na pravi način samo onda kada je izlaganje razumelo da njen prvi, stalni i poslednji zadatak ostaje da ne pusti da mu predimanje, *previd* i *prethvat* svagda budu unapred dati dosetkama i narodskim pojmovima, nego da njihovom izradom iz same stvari osigura znanstvenu temu”⁹⁹.

Hajdeger naglašava i da svaka stvar koja se posmatra ne sme da se uzima kao neki spolja dati predmet, nego da se u nju mora upustiti kako bi se ona mogla razumeti. Upustiti se u stvar prilikom razumevanja ne znači da nešto razumemo tako da se tubivstvovanje

⁹⁶ Hajdeger, M., *Mišljenje i pevanje*, Nolit, Beograd, 1982, str. 8.

⁹⁷ Isto delo, str. 15.

⁹⁸ Hajdeger, M., *Bitak i vreme*, Službeni glasnik, Beograd, 2007, str. 48

⁹⁹ Isto delo, str. 78.

povremeno susreće s nekim smislom, već da je razumevanje ono što ga određuje kao tubivstvovanje – čovek je ono što hoće da razume i što otuda mora i sebe da razume. Tako svako razumevanje traži, ni manje ni više, suštinu samog tubivstvovanja, što Hajdeger razrađuje kao ‘hermeneutiku fakticiteta’, a čime upućuje na jedinstvo bivstvovanja i razumevanja. Dakle, Hajdegerovu filozofiju je moguće označiti kao hermeneutiku faktičnosti, ukoliko se hermeneutika shvati kao određivanje tubitka kao razumevajućeg, a fakticitet kao oznaka za karakter bitka tubitka. Njegova hermeneutika faktičnosti predstavlja tumačenje one „brigajuće strukture ljudskog opstanka koja se izražava pre i iza svakog suda, čija je najelementarnija forma izražavanja razumevanja”¹⁰⁰.

Autentični tubitak nije onaj tubitak koji sebe razume „na temelju samopromatranja vlastitih doživljaja (*Selbstwahrnehmung*), nego je, naprotiv, svako samopromatranje i njegov smisao podređeno prethodnom otvorenosti tu-bitka prema smrti kao najizvesnijoj mogućnosti njegova bitka”, odnosno „razumijevanje je u svom kako nešto razumjeti preodređeno otvorenosti tu-bitka prema izbivajućoj a ipak najizvesnijoj predstojnosti smrti”¹⁰¹. Nakon što se suoči sa sopstvenom smrtnošću čovek počinje da ispoljava interesovanje za vlastiti opstanak, odnosno fenomen smrti ukazuje na fenomen brige, s tim da oba proizilaze iz odnosa prema konačnosti bivstvovanja tj. iz odnosa prema konačnom vremenu u kojem budućnost kao izraz zainteresovanosti za opstanak ima presudnu ulogu. Opstanak se odlikuje time što se u njegovom biću radi o samom tom biću, odnosno o njegovoj sposobnosti bivanja u svetu, te je stoga sasvim osnovano reći da obzirni način postojanja razumevanja svoj egzistencijalni koren ima u samozbrinjavanju opstanka.

Uočivši da u svetu ne postoje najpre „gole” stvari koje izvesnu obojenost dobijaju tek zahvaljujući čovekovom razumevanju, Hajdeger naglašava da ono što najpre postoji jeste čovekov odnos prema svetu u modusu razumevajućih planova. Prema njegovom mišljenju, ono što je primarno jeste hermeneutičko „kao” unutar kojeg čovek sve susreće i dotiče. Faktičnoj, a samim tim i primarnoj predstrukturi razumevanja pripada to da se ona nalazi unutar prethodno datih perspektiva koje upravljaju njenim očekivanjima smisla, a Hajdegerova hermeneutika teži upravo ka tome da eksplicitno protumači te istorijski date predstrukture. No, ono što je neophodno istaći jeste da njegova egzistencijalna hermeneutika predstavlja primarno razumevanje, dok je tumačenje „samo” razrada razumevanja. Naime, razumevanje kao eksponent brige za sopstveni opstanak raspolaže mogućnošću da se

¹⁰⁰ Gronden, Ž., *Uvod u filozofsku hermeneutiku*, , str. 142

¹⁰¹ Rodin, D., *Građanske granice slobode*, Informator, Fakultet političkih nauka, Zagreb, 1986, str. 288.

usavršava, a time i da razume samog sebe, dok tumačenje kao razrada razumevanja sledi nakon prvog razumevanja kako bi dovršilo potragu za uvidom i iznošenjem na videlo. Stoga je za pravilno tumačenje opravdano reći da ono predstavlja refleksivno osvešćenje sopstvene predstrukture razumevanja.

„Zadatak hermeneutike jeste da samom opstanku učini pristupačnim, saopšti njegov svagdašnji opstanak u pogledu karaktera njegovog bića, što treba da mu omogući preispitivanje samoootuđenja kojim je on pogođen. U hermeneutici se za opstanak otvara mogućnost da postane i bude razumevajući za sebe samog.”¹⁰² Hajdegerova hermeneutika istupa protiv samonerazumevanja, odnosno protiv samopromašivanja opstanka. Opstanak često ne zapaža svoje najautentičnije mogućnosti prozrevanja sebe kao samooblikujućeg i to se prevashodno manifestuje u vidu čovekovog nesvesnog upuštanja u svet pri čemu se on gubi za samog sebe. Umesto da protumači sebe samog opstanak jednostavno preuzima ono nasleđeno, a upravo tu treba da nastupi hermeneutika faktičnosti i da razradi ili pak destruiše tradiranu eksplikaciju opstanka koja se ne dovodi u pitanje. Međutim, destrukciju treba prvenstveno razumeti kao razgradnju tradicije ukoliko i samo ukoliko ona egzistenciju prikrija za sebe samu i time ukida nužnost njenog samousvajanja.

Prema Hajdegeru, tubitak jeste „egzistirajući svoje Tu” a njegov „*tu-bitak* je U-bitak” koji je ‘tu’ i to „kao ono radi čega tubitak jeste.”¹⁰³ S tim u vezi on kaže sledeće: „U razumljenju tog Radi-čega sa-otključena je u tome osnivajuća značenjskost. Otključenost razumljenja se, kao otključenost tog Radi-čega i značenjkosti, jednakoizvorno tiče punog bitka-u-svetu. Značenjkost je ono tamo-na-čemu je otključen svet kao takav.”¹⁰⁴ Tubitak je uvek ono što može biti, te se stoga suštinski mogućno-bitak tubitka tiče, kako to Hajdeger kaže, „brinjenja sveta” i „skrbi za Druge”, s tim da je „u svemu tome i uvek već ono moći-biti ka samom sebi, radi sebe”¹⁰⁵. Tubitak je samome sebi izručeni mogućno-bitak tj. mogućnost slobodno-bitka za najvlastitije moći-biti, dok razumevanje predstavlja „bitak onakvoga moći-biti koje nikada ne izostaje kao ono još-ne-predručno, nego kao suštinsko nikada ‘nije’ predručno s bitkom tubitka u smislu egzistencije”¹⁰⁶. Razumevanje predstavlja egzistencijalni bitak vlastitog moći-biti tubitka samog i to na način da bitak sam po sebi može da dokuči ono na-čemu bitka sopstvenog bitka. Važno je istaći i da „u razumljenju sveta uvek je sa-

¹⁰² Hajdeger, M., *Ontologie. Hermeneutik der Faktizität*, str. 12, citirano prema: Gronden, Ž., *Uvod u filozofsku hermeneutiku*, str. 149.

¹⁰³ Martin Hajdeger, *Bitak i vreme*, str. 178.

¹⁰⁴ Na istom mestu.

¹⁰⁵ Isto delo, str. 179.

¹⁰⁶ Na istom mestu.

razumljen U-bitak”, odnosno da je „razumljenje egzistencije kao takve uvek [...] neko razumljenje sveta”¹⁰⁷.

Postavivši pred sebe pitanje o mogućnosti razumevanja, Gadamer uočava da ono prethodi svakom razumevajućem ponašanju subjekta, ali i metodskom ponašanju nauka koje se bave razumevanjem. Stoga i nastoji da umesto neke opšte teorije interpretacije i učenja o razlici njenih metoda pronade ono što bi bilo zajedničko svim načinima razumevanja, te da pokaže kako razumevanje spada u bitak onoga što se razumeva. Smatravši da upravo Hajdegerova temporalna analitika tubitka ukazuje na činjenicu da razumevanje nije jedan od načina ponašanja subjekta, već sam način bitka tubitka, Gadamer odlučuje da upravo u tom smislu i upotrebi izraz „hermeneutika”. Pomenuti izraz, prema njegovom mišljenju, označava osnovnu pokretljivost tubitka što čini njegovu konačnost i istoričnost, te obuhvata celinu njegovog iskustva sveta. U svojim istraživanjima hermeneutičkog problema Gadamer nastoji da pokaže kako razumevanje i s njim u vezi pravilno tumačenje onog što se razumeva ne predstavljaju samo probleme učenja o metodi duhovnih nauka, već prevazilaze granice koje proizilaze iz pojma moderne nauke s obzirom na to da razumevanje i tumačenje nisu samo stvar nauke, nego spadaju u celokupno čovekovo iskustvo sveta. Hermeneutički fenomen uopšte i nije problem metode jer se u njemu ne radi o metodi razumevanja tj. o izgradnji proverene naučne spoznaje koja odgovara metodskom idealu nauke. Zapravo, fenomen razumevanja čak i u okviru nauke ima samostalno važenje i opire se svakom pokušaju da bude pretvoren u naučni metod.

Gadamer pokušava i da hermeneutički fenomen učini vidljivim u njegovom punom dometu, a usled želje da mu se prizna ono iskustvo istine koje mora filozofski da se opravda, ali koje predstavlja i specifičan način filozofiranja. On veruje da „puki opis unutrašnje strukture i koherentnosti nekog datog teksta i puka reprodukcija toga što autor kaže još uvek nije istinsko razumevanje” s obzirom na to da se „glavna tačka svakog razumevanja tiče [...] ipak predmetnog odnosa koji postoji između iskaza teksta i našeg vlastitog razumevanja stvari”¹⁰⁸. Razumevanje predstavlja shvatanje nečega što kao novo iskustvo ulazi u celinu našeg sopstvenog iskustva. „Ako se razumevanje shvati kao pustolovina, onda ono nudi i svojevrsne šanse. Ono je na naročit način kadro da doprinese proširivanju naših ljudskih iskustava, naše samospoznaje i horizonta našeg sveta. Jer sve što razumevanje posreduje

¹⁰⁷ Isto delo, str. 182.

¹⁰⁸ Gadamer, H. G., *Um u doba nauke*, str. 58

posredovano je putem nas samih.”¹⁰⁹ Bitno je istaći i da se značaj Gadamerove hermeneutičke refleksije ogleda u isticanju neophodnosti da svako pravo razumevanje mora biti usmereno na same stvari.

Međutim, ono što ovaj filozof uočava i na šta upozorava jeste da je svako ko razumeva često izložen uticaju predmnjenja koja se ne potvrđuju na samim stvarima, te s tim u vezi naglašava da razumevanje svoju pravu mogućnost postiže isključivo onda kada predmnjenja kojima ono započinje nisu proizvoljna. Naime, onome-što-se-razumeva ne sme se prilaziti polazeći od u onome-ko-razumeva već postojećih predmnjenja jer je najpre neophodno proveriti njihovu valjanost i značaj. Iz tog razloga, onaj ko hoće nešto da razume, ne sme da se prepusti slučajnosti sopstvenih predmnjenja, već mora biti spreman da mu predmet njegovog razumevanja nešto i kaže; on mora biti prijemčiv za predmet svog razumevanja, a to znači da mora da bude spreman i na ograničeno uzimanje u obzir vlastitih predmnjenja i predrasuda. Nadovezujući se na Hajdegerovo otkriće ontološke strukture hermeneutičkog kruga, Gadamer naglašava da „ontološko” znači „univerzalno”, odnosno da je hermeneutički krug univerzalan budući da je svako razumevanje uslovljeno nekom motivacijom ili nekim predrasudama kao bitnim transcendentnim uslovima razumevanja. Prema mišljenju ovog filozofa, ideja da se predrasude otklone pomoću sigurne metode, kako bi se na taj način omogućila objektivnost u duhovnim naukama, predstavlja puku zabludu istoricizma.

U svojoj nameri da ukaže na relevantnost predrasuda, odnosno na njihovu bitnu ulogu u procesu razumevanja, Gadamer se suprotstavlja gotovo celokupnoj filozofskoj tradiciji, a naročito prosvetiteljima s obzirom na uverenje da je upravo zahvaljujući prosvetiteljstvu pojam predrasude dobio negativnu konotaciju. Naime, „po sebi, pred(ra)sud(a) (*Vorurteil*) znači sud (*Urteil*) koji se donosi prije konačnog ispitivanja svih momenata koji određuju stvar”¹¹⁰. Međutim, iako odbija apsolutnu diskvalifikaciju predrasude, Gadamer naglašava i da je njena apsolutna afirmacija jednako nedopustiva s obzirom na to da je postojanje kritičkog stava obavezno. Drugim rečima, predrasuda je sud koji se može vrednovati i pozitivno i negativno, te u zavisnosti od toga ona može biti legitimna, odnosno nelegitimna za razumevanje. „Prevazilaženje svih predrasuda, ovaj paušalni zahtjev prosvetiteljstva, sam će se pokazati kao predrasuda, čija revizija tek otvara put primjerenom razumjevanju konačnosti, koja vlada ne samo našim biti-čovjek već, isto tako, i našom povijesnom

¹⁰⁹ Isto delo, str. 67.

¹¹⁰ Gadamer, H. G., *Istina i metoda*, str. 303.

svijeću.”¹¹¹ Nakon ukazivanja na postojanje predrasuda bitnih za proces razumevanja, Gadamer ističe i relevantnost autoriteta, te eksplicira kako pokoravanje autoritetu znači priznavanje da neko drugi izvesnu stvar može bolje da vidi nego što je vidimo mi sami. Prema njegovom mišljenju, nalog autoriteta ne koreni se u nasilnoj samovolji koja zahteva slepu poslušnost jer je moguće da se ono što autoritet kazuje sagleda, proveriti i umno uvaži. Autoritet se „nikome ne daje, već se stiče”, te „počiva na priznavanju i utoliko na radnji samog uma, koji, svjestan svojih granica, ima povjerenje u bolje sagledavanje drugog”¹¹². S tim u vezi, „sa slijepim slušanjem komande ovaj pravilno shvaćeni smisao autoriteta nema nikakve veze”, odnosno „autoritet neposredno nema ništa s poslušnošću, već sa spoznajom”¹¹³.

Filozofska hermeneutika polazi i od toga da svako ko razumeva pripada nekoj tradiciji. Međutim, ovo pripadanje ne podrazumeva prostu saglasnost sa tradicijom, već jedan složen odnos koji Gadamer označava kao polaritet prisnog i stranog jer „biti-u-predajama nije nikakvo popredmećeno ponašanje, tako da bi ono što kaže predaja bilo mišljeno kao nešto drugo, kao nešto strano”¹¹⁴. Naime, „ono je uvijek nešto sopstveno, uzor i odbijanje, jedno prepoznavanje sebe, u kojem se, za naš kasniji istorijski naknadni sud, više ne primjećuje spoznaja, nego najnepristrasnije preinačenje predaje”¹¹⁵. No, kao što predrasude nisu nedodirljive, tako ni tradicije nisu nepromenljive, te je bitno istaći da se predanja održavaju i rastu zahvaljujući doprinosima svakog vremena zbog čega svako razdoblje sadržaje predanja razume na sebi svojstven način, odnosno drugačije. Razumevanje ne treba zamišljati „kao jednu radnju subjektiviteta, već kao prodor u događanje predanja, u kojoj se stalno posreduje prošlost i sadašnjost”, a upravo je to „ono što se mora očitovati u hermeneutičkoj teoriji, kojom previše vlada ideja postupka, ideja metode”¹¹⁶.

Razlučivanje predrasuda koje dovode do razumevanja od predrasuda koje vode ka nesporazumu događa se isključivo u „samom razumevanju, i zato hermeneutika mora da pita kako se ono događa”, a to znači da „ona u prvi plan mora staviti ono što je u dotadašnjoj hermeneutici bilo sasvim na rubu, vremensko odstojanje i njegov značaj za razumevanje”¹¹⁷. Razumevanje započinje tako što nam se najpre nešto obraća, a upravo se time želi suspenzija

¹¹¹ Isto delo, str. 309.

¹¹² Isto delo, str. 313.

¹¹³ Na istom mestu.

¹¹⁴ Isto delo, str. 315.

¹¹⁵ Na istom mestu.

¹¹⁶ Isto delo, str. 324.

¹¹⁷ Isto delo, str. 329.

predrasuda koja, logički gledano, poseduje strukturu pitanja. „Bit pitanja je otkrivanje i otkrivenost mogućnosti. Ako neka predrasuda postane sumnjiva – suočena s onim što nam kaže neka druga predrasuda ili neki tekst – onda to, dakle, ne znači da je jednostavno stavljamo na stranu i da na njezino mesto stavljamo neposredno neku drugu predrasudu ili nešto drugo. [...] Uistinu će neka sopstvena predrasuda biti uvučena u igru zapravo tek ako je sama na tapetu.”¹¹⁸ Za razliku od svojih prethodnika koji su smatrali da svako razumevanje predstavlja reprodukciju jedne izvorne produkcije, kao i da se sam autor mora bolje razumeti nego što je on razumeo samog sebe, Gadamer smatra da svako doba tekst koji se predaje mora razumeti na sebi svojstven način s obzirom na to da on pripada predaji za koju doba ima stvarni interes i u kojoj ono pokušava sebe da razume.

Gadamerova filozofska hermeneutika postavlja pitanje o mogućnosti razumevanja koje prethodi svakom razumevajućem odnošenju nekog subjekta, odnosno svakom načinu ontičkog razumevanja nekoga ili nečega. Razumevanje kojem pripada istina kao „otvorenost” čovekovog opstanka ne predstavlja neko subjektivno odnošenje prema predmetu jer je ono zapravo konstitutivni momenat delatno-istorijske svesti, odnosno istorijske predaje kao bitka koji se razumeva. Hermeneutička situacija predstavlja okolnost u kojoj se nalazimo prema predaji i koju nastojimo da razumemo; ona poseduje sopstveni horizont tj. vidokrug koji obuhvata sve ono što je vidljivo s jedne tačke, a budući da postoji samo jedan horizont, razumevanje nije ništa drugo do slivanje navodno različitih horizonata u jedan jedinstveni horizont. „Steći horizont uvijek znači učiti da gledamo preko onoga što je blizu i preblizu, ne samo da bismo od toga odvratili pogled, već da bismo ga bolje vidjeli u jednoj većoj cjelini i u pravilnijim razmjerama.”¹¹⁹ Primena, razumevanje i tumačenje su integralni momenti hermeneutičkog procesa, a razumevanje koje nastoji da shvati nekog ili nešto, podrazumeva i situaciju u kojoj se nalazi onaj koji razumeva. Razumevanje stoga nije samo reproduktivni, već i produktivni odnos koji vodi ka pluralizmu interpretacija.

1.3.2. Smisao

Uobičajeno je uverenje da se hermeneutika nikada ne bavi onim što je samo po sebi jasno, već polazeći od smisla koji je dat pokušava da ga razume, a ne da ga potisne u drugi

¹¹⁸ Isto delo, str. 333

¹¹⁹ Isto delo, str. 339.

plan. Zapravo, razumevajući dati smisao ona ga ponovo potvrđuje, negira i/ili rekonstruiše pri čemu je u potpunosti svesna da se tu radi samo o otkrivanju trenutnog smisla njenog predmeta budući da razumevanje uvek otkriva samo jedan od mnogobrojnih značenjskih slojeva stvari. Naime, s obzirom na to da je svaka stvar neodvojiva od njenog sada i ovde, svako razumevanje je uvek vezano za njenu vremensku i prostornu kategoriju. Iz tog razloga često se dešava da smisao izvesne stvari varira, odnosno da se smisao koji je ona imala u prošlosti razlikuje od onog sadašnjeg, te je samim tim opravdano očekivati i da će se u budućnosti raditi o nekom njenom novom smislu. Kada je reč o predistoriji hermeneutike na ovom mestu je značajno osvrnuti se na Lutera [*Martin Luther*] koji svoju „hermeneutiku” u potpunosti razvija iz tumačenja *Svetog pisma*, te koji, s obzirom na to da smatra da je upravo ono najjasnije napisana knjiga, nastoji da pomno objasni zašto je smisao reči ovog dela jedan i jedinstven. Luter ukazuje na neophodnost da se prilikom posmatranja svetih spisa sprovede njihovo oslobođenje od svih suvišnih biografskih, psiholoških i/ili socioloških ispitivanja. Prema njegovom mišljenju, *Sveto pismo* razume samo sebe jer se pojedinačni delovi ne mogu razumeti pre nego što se razume celina i obratno, kao i da je sasvim pogrešno tumačiti ih alegorijski jer se na taj način u njih učitava nešto što je njihovom autoru u potpunosti strano.

Temeljna Luterova inovacija ogleda se u stavu da ispravno shvaćen doslovni smisao sam po sebi sadrži duhovno značenje; duh *Svetog pisma* proizilazi iz ispravnog shvatanja onog doslovnog i on nije spiritualistički rastočena onostranost reči, već se sreće u verujućem izvršenju reči. Zapravo, on smatra da je smisao svetih spisa do te mere jasan i nedeljiv da mu nikakvo dodatno tumačenje nije potrebno, kao i da ispravno shvaćen doslovni smisao već sam po sebi sadrži duhovno značenje što u stvari znači da duh ne predstavlja neku onostranost u poređenju sa rečju, nego se susreće u njenom verujućem ispunjenju. Luterov stav da sveti spisi sami sebe interpretiraju sugerise i na to da se prilikom tumačenja mesta koja su bila problematična za interpretativnu tradiciju tumač može pozvati na sopstveno poznavanje celine smisla *Svetog pisma*. „Sa stanovišta filozofske hermeneutike, možda najpodsticajniiji doprinos Luterovog tumačenja *Biblije* sastoji se, čini nam se, u isticanju aplikacije: *Sveto pismo* se aktualizuje u živoj reči i tek odatle dobija svoj autentičan smisao”¹²⁰, ističe Saša Radojković.

Danhauerov [*Johann Conrad Dannhauer*] značaj za hermeneutička promišljanja daleko prevazilazi slučajnu okolnost da je upravo on bio taj koji je prvi upotrebio reč

¹²⁰ Radojčić, S., „Rana istorija hermeneutike” u: *Dometi*, vol. 36, br. 136-137, Gradska biblioteka Karlo Bijelicki, Sombor, 2009, 38.

„hermeneutika”. U svom nastojanju da pokaže kako sve što je saznatljivo ima neku odgovarajuću filozofsku nauku, kao i da postupak interpretiranja predstavlja nešto što je upravo putem nauke saznatljivo, Danhauer polazi od opšte hermeneutike izgrađene na tlu filozofije koja drugim studijama poput prava, teologije i medicine treba da omogući smislenu tumačenje pisanih iskaza. Oslonivši se na već postojeće razlikovanje istinitosti (*sententia*) i smisla (*sensus*) neke tvrdnje, Danhauer pred hermeneutiku kao njen primarni zadatak postavlja upravo to razlikovanje, te dodaje da je ona, pre nego što se ustanovi faktička istinitost oglašavanja smisla, pozvana da dokuči tzv. hermeneutičku istinitost. Naime, on smatra da hermeneutika treba da razjasni ono što je autor određenog teksta želeo da kaže, a što znači da svaki tumač treba da bude analitičar govora kako bi razlučio pravi smisao od pogrešnog.

Prema Majeru [*Georg Friedrich Meier*], hermeneutika ljudskog govora je samo jedan deo univerzalne hermeneutike koja se odnosi na sve vrste znakova. „Veština tumačenja u širem smislu (*hermeneutica significatu latiori*) jeste nauka pravila, pridržavanjem kojih se iz znakova mogu prepoznati njihova značenja; veština razumevanja u užem smislu (*hermeneutica significatu strictiori*) jeste nauka pravila kojih se moramo pridržavati ako želimo da prepoznamo i drugima prenesemo smisao nekog govora.”¹²¹ No, ono što se razumeva nije toliko smisao koliko jasna veza između znaka i celokupnog sveta znakova s obzirom na to da onaj koji nastoji da razume tj. tumač jasno razabira povezanost znaka sa njegovim značenjem. Shodno tome, tumačiti u širem smislu reči ne znači ništa drugo do jasno uvideti povezanost označene stvari sa njenim znakom.

Hermeneutika kod Šlajermahera ne predstavlja nauku onoga što jeste, već nauku smisla onoga što jeste, te kao jedinstvo ontološkog i etičkog momenta ne samo da omogućava da se učini korak prema onom bitnom čovekovog mišljenja, već to bitno čini putokazom njegove egzistencije čime upućuje na smisao, situirajući mišljenje u njegove okvire i ne dopuštajući mu da umisli da upravo ono predstavlja celokupnu stvarnost. „Hermeneutika počiva na faktumu nerazumijevanja govora”, a „nerazumijevanje je dijelom neodređenost dijelom dvosmislenost sadržaja”¹²². Potrebno je istaći da prilikom svakog pokušaja razumevanja na videlo izlaze dve temeljne maksime: 1. „Ja razumijem sve dok ne udarim na protuslovlje ili nonsens” i 2. „Ja ne razumijem ništa dok ne uviđam i ne mogu konstituirati

¹²¹ Meier, G. F., *Versuch einer allgemeinen Auslegungskunst*, § 1, citirano prema: Gronden, Ž., *Uvod u filozofsku hermeneutiku*, str. 93.

¹²² Schleiermacher, F. D. E., *Hermeneutika i kritika*, str. 83.

kao nužno”¹²³. Rečju, razumevanje prestaje tamo gde razumevajuće ja nailazi na protivrečnosti ili besmisao, ali i tamo gde ono nije u stanju da polazeći od onog vlastitog razume i naknadno konstituiše ono što je sadržano u ne-ja.

Ukoliko razumevajuće ja nije u stanju da prevaziđe protivrečnosti ili *nonsens*, ono zapravo nikada neće moći samo iz sebe uvideti i konstituirati nešto kao nužno, a time ga i razumeti. I upravo iz tog razloga Šlajermaher naglašava beskonačnost hermeneutike s obzirom na to da ona počiva na faktumu nerazumevanja govora, odnosno na nemogućnosti da se prekorači prag individualnog i da se zahvati celina jezika, te samim tim i celina smisla. Ipak, bitno je istaći da za pomenuti faktum nije odgovoran niti onaj ko razumeva niti onaj koji se nastoji razumeti, već upravo individualni karakter usled čega se dolazi do zaključka da umeće razumevanja za svoj predmet nema samo razumevanje, nego rasvetljavanje tzv. uslova razumevanja. Ovo rasvetljavanje treba da omogući refleksivnu spoznaju tj. spoznaju onog već spoznatog koje u toku naknadne hermeneutičke refleksije aktualizuje koliko onaj ranije svesno intendirani smisao toliko i onaj smisao koji je za onoga koji se nastoji razumeti ostao skriven. Upravo na osnovu toga je i jasnije šta Šlajermaher podrazumeva pod boljim razumevanjem: „Ono je ‘bolje’ tek kada na vidjelo iznosi jedan smisao jednog teksta, tj. kada u općenitom pogledu uspostavlja jedinstvo mnoštva različitih autorovih ili govornikovih očitovanja.”¹²⁴

Kada je u pitanju Hajdegerovo određenje smisla važno je imati u vidu da ono stoji u vezi sa pojmom *projekta*. Naime, prema njegovom mišljenju, razumevanje je ono što samo po sebi poseduje egzistencijalnu strukturu, te je naziva projektom iz razloga što „projektuje bitak tubitka na njegovo Radi-čega isto onako izvorno kao i na značenjskost kao svetovnost njegovog svagdašnjeg sveta”¹²⁵. Ukoliko je unutarstvetsko biće otkriveno to znači da je došlo do razumevanja i tada se sasvim opravdano može reći da ono poseduje smisao. Međutim, strogo gledano, ne razumeva se smisao, već sam bitak budući da je smisao ono u čemu se nalazi razumljivost nečega. „Ono što se može artikulirati u razumevajućem otključenju nazivamo smisao”, a pojam smisla „obuhvata formalni skelet onoga što nužno pripada onome što artikulira razumevajuće izlaganje”¹²⁶. Drugim rečima, smisao je „predimanjem, predvidom i prethvatom strukturirano tamo na šta projekta, iz čega postaje razumljivo nešto

¹²³ Isto delo, str. 32.

¹²⁴ Pavić, Ž., „Šlajermaherov filozofijsko-teologijski sistem znanosti i mjesto hermeneutike u njemu” u: Schleiermacher, F. D. E., *Hermeneutika i kritika*, str. 521.

¹²⁵ Hajdeger, M., *Bitak i vreme*, str. 180.

¹²⁶ Isto delo, str. 187.

kao nešto”¹²⁷. Smisao jeste egzistencijal tubitka, a ne neko puko svojstvo koje prijanja uz biće, te upravo usled toga što smisao „poseduje” samo tubitak jedino on i može biti smislen ili pak besmislen, odnosno jedino njegov vlastiti bitak i biće mogu da budu prisvojeni u razumevanju ili da ostanu u nerazumevanju. Smisao bitka nikada ne može da bude doveden u suprotnost prema biću ili bitku kao „osnovi” bića zato što ta ista osnova biva pristupačna samo kao smisao „pa makar on sam bio bezdan besmislenosti”¹²⁸.

Ukoliko se kaže da biće poseduje smisao, onda to, prema Hajdegerovom mišljenju, znači da je ono postalo pristupačno u svom bitku. Biće poseduje smisao samo zato što „ono, kao bitak unapred otključeno, postaje razumljivo u projektu bitka, a to znači iz onoga Tamo-na-šta tog projekta bitka”¹²⁹. Primarni projekat razumljenja bitka jeste ono što „daje” smisao, dok pitanje o smislu bitka nekog bića čini temom to Tamo-na-šta razumljenja bitka koje stoji u osnovi svakog bitka bića. „Tubitak je samom sebi s obzirom na svoju egzistenciju svojstveno ili nesvojstveno otključen”, ističe Hajdeger, te tome dodaje da „on egzistirajući razume sebe, i to tako da to razumljenje nije nikakvo čisto shvatanje, nego ono sačinjava egzistencijalni bitak faktičkog moći-biti”¹³⁰. Naime, otključeni bitak jeste bitak određenog bića kod kojeg se radi o tom bitku, a smisao tog bitka koji omogućava konstituisanje brige, izvorno sačinjava bitak onog moći-biti. Pri tome, ono što Hajdeger naglašava jeste da smisao bitka tubitka nije „neko slobodno lebdeće Drugo i ‘Izvan’ njega samog nego sebe razumevajući tubitak sam”¹³¹.

Kada govori o predanjima, Gadamer naglašava da se ona održavaju i rastu zahvaljujući doprinosima svoga vremena, kao i da usled toga svako vreme sadržaje predanja razume na sebi svojstven način. Na osnovu toga može se zaključiti da smisao nekog činioca predanja nikada ne može da bude ponovo shvaćen u svom prvobitnom obliku, odnosno kao rekonstrukcija smisla koji su u njemu videli autor izvesnog teksta i njegova izvorna publika; smisao tekstova, smisao tradicije uvek je jednim delom određen istorijskom situacijom onoga ko taj smisao nastoji da dokuči. S obzirom na to da smisao nekog teksta uvek prevazilazi autora, razumevanje nije samo reproduktivno, već je uvek i produktivno ponašanje s tim da se kod Gadamera ne radi o boljem, već o drugačijem razumevanju. Cilj svakog sporazuma jeste sporazumevanje o stvari i stoga hermeneutika treba da doprinese razumevanju koje je ili

¹²⁷ Na istom mestu.

¹²⁸ Isto delo, str. 188

¹²⁹ Isto delo, str. 377.

¹³⁰ Na istom mestu.

¹³¹ Na istom mestu.

izostalo ili ometeno, s tim da je na ovome mestu od ključne važnosti zamisao potpunosti. Naime, razumljivo je isključivo ono što predstavlja potpuno jedinstvo smisla jer „tako mi, uvijek kad čitamo neki tekst, polazimo od ove pretpostavke potpunosti i tek ako se ta pretpostavka pokaže nedostatnom, tj. ako tekst nije razumljiv, posumnjamo u predaju i pokušamo da odgonetnemo kako je treba ispitivati”¹³². No, pored toga što svako ko razumeva uvek treba da pretpostavlja imanentno smisaono jedinstvo, razumevanje je vođeno i transcendentalnim očekivanjima koja proizilaze iz odnosa onoga ko razumeva prema istini mišljenoga čime se, prema Gadamerovom mišljenju, potvrđuje da je razumevanje prvenstveno razumevanje stvari, a da je tek sekundarno izdvajanje i razumevanje mišljenja drugog.

Baveći se problemom prošle i tekuće istorije, ali i problemom razumevanja istorije filozofije kao specifičnog oblika istorije, Riker [*Paul Ricœur*] ističe da ona može da bude filozofski promišljena na dva značajno različita načina. S jedne strane, postoje filozofi koji istoriju shvataju kao put u pravcu realizacije jednog potpunog i koherentnog Smisla, što znači da različite subjektivnosti kroz istoriju na različite načine podležu osnovnom modelu subjektivnosti i to najčešće modelu jednog reflektivnog Ja. Tim povodom Riker kaže: „[P]ovest kao tok događaja mora da bude takva da se kroz taj tok dogodi čovek, da njime bude posredovan dolazak čoveka.”¹³³ S druge strane, insistiranje na sveobuhvatnom Smislu ne predstavlja jedini vid filozofskog pristupa istorijskom događaju s obzirom na to da je u njemu moguće otkriti individualnost i posebnost, te stoga filozof kao istraživač istorije filozofije može da se veže za neku posebnu filozofiju i „umesto da vrati tu filozofiju pokretu povesti, on će čitavu prošlost te filozofije posmatrati kao motivaciju koju ona trpi i koju obuhvata; ukratko, umesto da se razvije kao nekakav pokret, povest će se stvarati kroz individue i dela”¹³⁴.

Riker je stava da pomenuti filozofski pristupi nisu međusobno protivrečni, već da je reč o različitim stilovima koji podjednako omogućavaju razumevanje istorijske subjektivnosti i to jednom kao jedinstvene ljudske svesti koja ima jedinstveni smisao, a drugi put kao mnoštvo iznenadnih pojava od kojih svaka ima osobeni smisao. To znači da istorija može da se čita kao jedinstveni smisao u hodu, ali i kao zračenje različitih žarišta smisla jer „dok čitanje povesti kao ostvarenja svesti teži optimizmu ideje, dotle čitanje povesti kao izvora

¹³² Gadamer, H. G., *Istina i metoda*, str. 327.

¹³³ Ricœur, P., *Histoire et vérité*, citirano prema: Belančić, M., *Strategije tumačenja*, Svetovi, Novi Sad, 1991, str. 19.

¹³⁴ Citirano prema: isto delo, str. 20.

različitih žarišta svesti pre upućuje na tragičnu viziju čovekove dvosmislenosti”¹³⁵. Istraživanje istorije je, prema Rikerovom mišljenju, sredstvo pomoću kojeg čovek postigne dublje razumevanje vlastite pozicije u rasponu Ja-bitak što znači da istorijsko razumevanje više nema samodovoljan smisao, već postaje sastavni deo određenog filozofskog angažmana. Hermeneutika teži da datost smisla shvati kao povod da se kroz vlastita tumačenja obnovi smisao koji bi produbio razumevanje vlastite pozicije na tlu bivstvovanja, a ono što ljudi nastoje da totalizuju kako bi razumeli sebe same nisu nikakvi lingvistički zakoni, nego upravo smisao živih reči. S tim u vezi, jedan od osnovnih zadataka hermeneutike ogleda se u tome da suoči različite upotrebe dvostrukog smisla sa različitim funkcijama tumačenja i to putem semantike, psihoanalitze, fenomenologije itd.

1.3.3. Jezik

Na osnovu do sada izvedenih eksplikacija razumevanja i smisla jasno je da pomenuti fenomeni stoje u čvrstoj vezi sa jezikom kao značajnim aspektom čovekovog bića. Iz tog razloga u nastavku sledi prikaz nekih od vodećih hermeneutičkih postavki o jeziku, ali i osvrt na promišljanja koja pripadaju predistoriji hermeneutike, a sve to u cilju postavljanja adekvatne teorijske osnove za izvođenje hermeneutičke kritike medijskog jezika. Zapravo, sagledavanje navedenih fenomena treba da posluži kao uvod u promišljanje njihovih opozicija kao bitnih svojstava interesima opterećenog medijskog jezika, odnosno za analize nerazumevanjem i besmisлом prožetog jezika medija koji kao vid jednostrane i jednosmerne komunikacije nije u stanju da u obzir uzme drugo kao drugačije tako što će ga prihvatiti i uvažavati, već samo kako bi putem njegove negacije obezbedio neophodne preduslove za afirmaciju interesnih sistema ideja i vrednosti, a u svrhu sprovođenja ciljeva interesnih grupacija koje ga sebi i podređuju.

Vlačić [*Matthias Flacius Illiricus*] ističe kako nejasnost *Svetog pisma* počiva na manjkavosti gramatičkih i jezičkih znanja, te da su mnogobrojne poteškoće koje proizilaze iz svetih spisa zapravo prepreke vezane za nejasnost samog jezika za koju je odgovorno nedovoljno gramatičko obrazovanje tumača. „Jezik je, naime, znak ili slika stvari i, takoreći, neka vrsta naočara kroz koje posmatramo same stvari. Ako je, potom, jezik nejasan ili po sebi

¹³⁵ Citirano prema: isto delo, str. 21.

ili za nas, onda mi kroz njega teško razabiramo same stvari.”¹³⁶ Jezik je, prema njegovom mišljenju, prenosnik ili sredstvo prizornog prikazivanja nečeg drugog, te stoga ukoliko čovek želi da napreduje ka duhu ili samo predmetu *Svetog pisma*, neophodno je da najpre ovlada tim gramatičkim sredstvom. Prema Majeru, tumačenje jezičkog predstavlja samo jedan deo univerzalne veštine tumačenja koja treba da se primenjuje na svim znakovima. No, ono što je neophodno istaći jeste da znak nije nešto isključivo jezičko s obzirom na to da je svaka stvar na svetu znak, a samim tim i sredstvo putem kojeg se može spoznati stvarnost neke druge stvari. Zbog toga je tumačenje prepoznavanje značenja iz znaka. „Tumač, u širem smislu, jasno razabira povezanost znaka sa njegovim značenjem. Shodno tome, tumačiti u širem smislu reči ne znači ništa drugo do jasno uvideti povezanost označene stvari sa njenim znakom.”¹³⁷ Istina nije niti logička niti predmetna, već je hermeneutička i ona se tiče tačnog značenja znakova. Međutim, budući da je najmerodavnije gledište autora, Majer zaključuje da je svako najbolji tumač sopstvenih reči, kao i da je za spoznaju hermeneutičke istine tj. mišljenja autora neophodno da se ovlada jezikom i njegovom gramatikom, a potom i da se sprovede analiza paralelnih mesta, kao i da se postigne uvid u autorove izvorne namere.

Prethodno pominjani Šlajermaher smatra da ono što u hermeneutici treba da se pretpostavi jeste jedino jezik, te da se sva objektivna i subjektivna preduverenja moraju pronaći upravo u njemu. Njegova orijentacija ka jeziku kao središtu celokupne hermeneutike proistekla je iz uvida u mogućnost jezika da na individualnom nivou dovede na nepredmetan način do „prispeća cjelinu smisla i da utoliko s onu stranu pojmovnoga mišljenja ukaže na bitne mogućnosti izvršenja čovekove egzistencije”¹³⁸. On ističe i da hermeneutika stoji u jednom uzajamnom odnosu sa kritikom iz razloga što joj pruža uvid u suprotnost idealnog i realnog znanja, te tome dodaje da kritički postupak ne sme da se apstrahuje od individualnog razumevanja, budući da mu pruža kritičku objektivnost upravo u pogledu toga da se radi o istom predmetu razumevanja koji svojom porukom nadilazi sve misaone stilove i različitosti jezika. Za razliku od kritike, hermeneutika teži ka naknadnoj konstrukciji onog što je izvorno mišljeno i što je putem tog mišljenja bilo intendirano jezičkim izrazom. No, kao što u stvarnosti ne postoji samo jedan jezik tako ni u sferi mišljenja ne postoji nikakvo jedinstvo čistog mišljenja, već samo jedinstvo diskurzivne umnosti i razboritosti. Postulat čistog

¹³⁶ Flacius, I., *De ratione*, str. 7, citirano prema: Gronden, Ž., *Uvod u filozofsku hermeneutiku*, str. 75.

¹³⁷ Meier, G. F., *Versuch einer allgemeinen Auslegungskunst*, § 1, citirano prema: isto delo, str. 93.

¹³⁸ Pavić, Ž., „Šlajermaherov filozofijsko-teologijski sistem znanosti i mjesto hermeneutike u njemu” u: Schleiermacher, F. D. E., *Hermeneutika i kritika*, str. 594.

mišljenja je kod Šlajermahera zamisliv samo zahvaljujući praksi onog diskurzivnog, odnosno zahvaljujući jeziku i bitku adekvatnog zajedničkog mišljenja.

Prema temeljnom ontološkom određenju jezika on ne predstavlja samo manje ili više tačno odražavanje bića, već uspostavljanje istinskog odnosa sa bitkom, te su pojedini filozofi saglasni da je opravdano reći da ne govorimo samo mi jezikom, nego da daleko više jezik govori nama, pomoću nas i kroz nas. Čovek je, prema Hajdegerovom mišljenju, bitno vezan za jezik, kao i za iskustvo njegove suštine, a „ta vezanost je šira i stroža ali i nevidljivija od merila svih filoloških i istorijskih činjenica, koje svoju činjeničnost samo pozajmljuju od nje”¹³⁹. „Jezik je – jezik. Jezik govori.”¹⁴⁰ Međutim, Hajdeger tome dodaje da to nikako ne znači da tek jezik doseže i daje čoveka jer bi iz toga proizišlo da je čovek obećanje jezika. On napominje i da govorenje ne prestaje u govorenome, već da ono u njemu ostaje skriveno, te da u onom što je govoreno skuplja načine na koje traje, ali i ono što time traje tj. svoje trajanje, odnosno vlastitu suštinu. „Ako stoga moramo da govorenje jezika tražimo u govorenome, dobro ćemo postupiti ukoliko – umesto da se bez izbora laćamo onoga što je proizvoljno govoreno – nađemo ono čisto govoreno” jer je upravo ono „nešto u čemu je dovršenost govorenja, koja je svojstvena govorenome, po sebi prvobitna”¹⁴¹.

Jezik govori i to na način da govorom poziva pozvanog, a to je stvar-sveta i svet-stvari, da dođe u ono između raz-like. Na taj način pozivanje jezika naređuje da se ono što je u jeziku pozvano prepusti zapovesti raz-like budući da upravo raz-lika dopušta da, kako bi to Hajdeger rekao, stvarnovanje stvari počiva u svetovanju sveta. S tim u vezi on ističe sledeće: „Jezik govori kao bruj spokoja. Spokoj smiruje iznošenjem sveta i stvari u njihovu prisutnost. Iznošenje sveta i stvari na način smirivanja jeste događaj raz-like. Jezik, bruj spokoja, postoji, ukoliko se događa raz-lika. On prebiva kao raz-lika koja se događa za svet i stvari.”¹⁴² Bruj spokoja, prema mišljenju ovog filozofa, nije ništa ljudsko, ali je zato to ljudsko u svojoj suštini jezičko i upravo to jezičko jeste događanje govorenja jezika. A to znači da je ljudsko biće jezikom dovedeno u svoju sopstvenost na način da ostaje predato suštini jezika tj. bruju spokoja. „Takvo predanje događa se, ukoliko suština jezika, bruj spokoja, iziskuje govorenje smrtnika da bi – kao bruj spokoja – zazvučala za slušanje smrtnika. Samo ukoliko ljudi pripadaju bruju spokoja, smrtnici su kadri da na svoj način govore glasovima.”¹⁴³ Dakle,

¹³⁹ Hajdeger, M., *Šumski putevi*, Plato, Beograd, 2000, str. 259.

¹⁴⁰ Hajdeger, M., *Mišljenje i pevanje*, str. 173.

¹⁴¹ Isto delo, str. 175.

¹⁴² Isto delo, str. 191.

¹⁴³ Na istom mestu.

jezik je taj koji govori, dok čovek govori samo ako odgovara jeziku, s tim da odgovaranje treba shvatiti kao čuvenje koje čuje samo ukoliko sluša zapovest spokoja. Iz toga proizilazi da je za čoveka od naročite važnosti da nauči kako se stanuje u govorenju jezika.

Moć govora ne treba posmatrati samo kao jednu od čovekovih sposobnosti budući da je upravo to ono što čoveka označava kao čoveka. Naime, čovek ne bi bio čovek ukoliko bi mu bilo uskraćeno da govori, te je posve opravdano reći da jezik predstavlja temelj ljudskog bića. Drugim rečima, čovek je u jeziku, ali i sa jezikom, s tim da ne treba ispustiti iz vida da moć govora ne predstavlja siguran posed. Naime, govor pripada onome ko govori, ali ne isključivo na način na koji, primera radi, uzrok pripada posledici. „Govoreći, govorioci su prisutni zajedno s onim s kojim razgovaraju i u čijem susedstvu borave, i zajedno s onim što ih se uvek tiče. To su ljudi i stvari, sve ono što stvari uslovljava, a ljude određuje. Sve se to oslovljava čas na jedan čas na drugi način, i kao ono što je oslovljeno biva raspravljeno, pretreseno i tako govoreno, da govornici govore jedan drugom, sebi samima i razgovaraju jedan s drugim.”¹⁴⁴ No, ono što je potrebno podvući jeste da suština jezika ostaje skrivena za čoveka sve dok ne obrati pažnju na smisao govorenja i onoga o čemu se govori. Rečju, do suštastva jezika tj. sage kao pokaznice moguće je dopreti samo ukoliko se krene putem ka jeziku, a radi dosezanja jezika kao jezika. Naime, ono što je jeziku svojstveno krije se na putu kojim saga onima koji je slušaju dopušta da dosegnu jezik, a da bi mogli da je slušaju oni moraju i da joj pripadaju, odnosno da dopuste da joj pripadnu jer upravo to dopuštanje pripadanja skriva istinsko suštastvo puta ka jeziku. „Saga je pokazivanje. U svemu što nas oslovljava, što nas se tiče kao pretreseno i govoreno, što nam se obraća, što nas čeka kao negovoreno, ali i u govoru koji sami izvodimo – u svemu tome gospodari pokazivanje koje dopušta da se pojavi ono što je prisutno i da iščezne ono što je odsutno. Saga ni u kom slučaju nije jezički izraz koji se naknadno pridodaje pojavi; štaviše, svako pojavljivanje i iščezavanje počiva na pokazujućoj sagi.”¹⁴⁵

Put ka jeziku pripada sagi koja je određena događajem, te na tom putu koji pripada jezičkoj suštini krije se ono što je svojstveno jeziku, a krčenje puta jeste ono što dovodi jezik kao sagu do govora, odnosno reči koja se oglašava. „Naime, pošto jezička suština, kao pokazujuća saga, počiva na događaju koji nas, ljude, predaje spokojstvu u kojem možemo slobodno da slušamo – to nam onda krčenje puta, koje saga izvodi u pravcu govora, otvara

¹⁴⁴ Isto delo, str. 229-230.

¹⁴⁵ Isto delo, str. 237.

tek staze kojima mi – razmišljajući – idemo prema istinskom putu jezika.”¹⁴⁶ Hajdeger konstatuje da „u mišljenju jezik najpre dolazi do jezika, to jest ulazi u svoju suštinu”, kao i da „mišljenje znači diktat istine bivstvovanja”¹⁴⁷, ali je s tim u vezi potrebno naglasiti da jezik govori u zavisnosti od načina na koji događaj kao takav sebe otkriva ili uskraćuje, te da mišljenje koje za predmet uzima taj isti događaj, može to samo da nasluti. Jezik je „kuća bića” utoliko što njeno pojavljivanje ostaje povereno prisvajajućem pokazivanju sage, odnosno kuća bića je jezik iz razloga što on, kao saga, jeste način događanja.

Bitno je istaći i da Hajdeger u svakoj izgovorenoj reči želi da čuje prizvuk brige opstanka koja se u njemu obznanjuje. Govor, odnosno govorenje kakvo se manifestuje u uobičajenoj brižljivoj jezičkoj praksi jeste samotumačenje opstanka, a familijarni govor u kojem se briga opstanka još uvek iskazuje bez okolišanja je jednakoizvoran sa razumevanjem kao rečima artikulisanom razumljivošću u kojoj se kreće svako razumevanje. Govor prirodnog opštenja u sebi čuva nešto od obzirne brigajuće strukture opstanka i od njega je potrebno razlikovati iskaz kao logički konstrukt. Podozrenje ovog filozofa prema iskazu manifestuje se i u njegovom upozorenju na opasnost od prepoznavanja potpunog izraza filozofske istine u iskaznim rečenicama. On smatra da se u filozofiji rečenice nikada ne mogu dokazivati budući da se ne mogu ni posmatrati kao ono istinito, te se iz tog razloga iskaznim rečenicama ne može verovati u meri u kojoj je to nekada činjeno. „Filozofija koja je razumela da je izbegavanje osnovno obličje bića više ne može naivno verovati u to da se trpljenje konačnosti može izraziti jasnim, samodovoljnim iskaznim rečenicama.”¹⁴⁸

Pre svakog putem jezika sprovedenog (spo)razumevanja među ljudima sam jezik jeste tj. bivstvuje kao razumevanje, a za razliku od razumevanja među ljudima u svetu, iskonsko razumevanje se konstituiše kad i sam svet kao svet, te se stoga i artikuliše kao razumljivost iskustva povesnog sveta. „Ta se razumljivost ne da odvojiti od povijesnoga svijeta i čina njegove proizvodnje, ona se pojavljuje kao razumljivi svijet i pokazuje kao mogućnost njegove proizvodnje: to je cijeli fenomen jezika.”¹⁴⁹ Svako temeljno iskustvo sveta na prvom mestu predstavlja jezičko iskustvo, a samo zato što je jezik u svojoj biti hermeneutički fenomen, to se iskustvo može i pojmovno ustrojiti kao filozofska hermeneutika, kako to naglašava Gadamer. A ako je, kako ovaj filozof ističe, pitanje o biti jezika sastavni deo pitanja o bitku i istini, onda svako filozofsko razumevanje jezika ukazuje na odgovarajuće

¹⁴⁶ Isto delo, str. 242.

¹⁴⁷ Isto delo, str. 260.

¹⁴⁸ Gronden, Ž., *Uvod u filozofsku hermeneutiku*, str. 155.

¹⁴⁹ Pejović, D., *Hermeneutika, znanost i praktična filozofija*, str. 17.

razumevanje bitka, dok temeljni pojmovi ontologije izgrađuju osnovu i pružaju ključ za razumevanje vladajućeg pojma jezika u povesti. „Kao hermeneutički fenomen, jezik je prarazumijevanje, a razumijevanje nije tek spo-razumijevanje, priopćavanje, iskazivanje i označavanje. Ono nije ni naknadni refleksivni akt samosvjesna subjekta, promišljena radnja i metodički postupak, nego proizvodno sudjelovanje u zbivanju povijesnoga bitka gdje se u predaji iskustva svijeta prošlost i sadašnjost neprekidno uzajamno posreduju.”¹⁵⁰ Drugim rečima, razumevanje je postojano povesno delovanje, iskonsko susretanje ljudi i stvari u procesu proizvodnje povesnog sveta. „Hermeneutički problem je problem sporazumevanja o stvari, a razgovor je proces sporazumevanja. Pravim razgovorom se, dijalektički idući uvek na suprotno, pitanjima i odgovorima koji su uvek nova pitanja, dolazi do znanja. Korespondencija je jezička, razumevanje je jezičko razumevanje.”¹⁵¹ To znači da se govor, tekst, stvar i razumevanje uvek događaju u jeziku tako da je proces razumevanja zapravo jedan jezički proces.

Prema Gadamerovom mišljenju razgovor otkriva da jezik „u pitanju i odgovoru, u davanju i uzimanju, u mimogovorenju i međusobnom govorenju, dovršava onu komunikaciju smisla, čija umješna razrada je [...] zadatak hermeneutike”¹⁵². Jedino je jezik kojim stvarno razgovaramo jedni s drugima zapravo istinski jezik, te je ispravno reći da jezik predstavlja univerzalni medij u kojem se odvija razumevanje. Jezik nije puki predmet istraživanja, kao što ni razumevanje nije puki metodski vođen proces; on u sebi sadrži misaono iskustvo svih generacija i zbog toga svako ko razumeva, odnosno svako ko želi da pravilno razume treba da uzme u obzir ova iskustva predaje pre nego što započne razumevati. Gadamer smatra da „jezik nije samo kuća bivstvovanja, nego i kuća čoveka u kojoj on živi, smešta se, sreće se, sreće u drugom”¹⁵³. Iz tog razloga, zahtev postavljen pred svakog čoveka sastoji se u dopuštanju da nam se nešto kaže, kao i u slušanju svega onog što nam se govori s obzirom na to da slušati ono što nam neko drugi govori, odnosno dopustiti da nam neko drugi uopšte nešto i kaže, jeste poziv na koji treba da odgovori svaki čovek. Jezik je taj koji tek u razgovoru, odnosno u sprovođenju sporazumevanja ima svoj pravi bitak, a sporazumevanje ne predstavlja ništa drugo do „životni proces u kojem živi jedna životna zajednica”, te se utoliko „sporazumevanje između ljudi u razgovoru ne razlikuje od sporazumevanja među

¹⁵⁰ Isto delo, str. 19.

¹⁵¹ Kosovac, G., „Problem tumačenja u ontološkoj hermeneutici” u: *Arhe*, vol. 5, br. 9, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2008, str. 48.

¹⁵² Gadamer, H. G., *Istina i metoda*, str. 402-403.

¹⁵³ Gadamer, H. G., *Evropsko nasleđe*, str. 118.

životinjama”, ali „zato što se u jezičkom sporazumevanju razotkriva ‘svijest’, o ljudskom govoru moramo razmišljati kao o jednom naročitom i jedinstvenom životnom procesu”¹⁵⁴.

U jeziku se predstavlja svet s tim da je jezičko iskustvo sveta apsolutno jer prevazilazi sve relativitete postavljanja bitka i obuhvata sav bitak-po-sebi. Stoga, „osnovni odnos između jezika i svijeta ne znači da svijet postaje predmet jezika” jer, štaviše, „svjetski horizont jezika uvijek obuhvata predmet spoznaje i iskaza”¹⁵⁵. Hermeneutika, pre svega, podrazumeva da se čoveku nešto obraća i da ga dovodi u pitanje tako što mu postavlja pitanja, te iz tog razloga jezik samo u razgovoru i jeste ono što može da bude s obzirom na to da svoje vidike otvara u igri pitanja i odgovora. Kada se za nekog kaže da se sa njim može razgovarati, onda to, prema Gadamerovom mišljenju, ne znači da se sa njim može govorkati ili ogovarati, već da sa njim može uspeti istinski razgovor. Naime, on smatra da je „temeljno hermeneutičko iskustvo počelo da otkriva svoju pravu univerzalnost, i to utoliko što je naša upotreba jezika, ili još bolje rečeno, prisustvo jezika u svakom našem mišljenju, proželo naše celokupno iskustvo sveta”, te tome dodaje da se kroz jezik „stalno ostvaruje konkretizacija opšteg” zahvaljujući čemu je „hermeneutika svoju funkciju metodskog učenja duhovnih nauka zamenila novom funkcijom” tj. „postala filozofija”¹⁵⁶. Jezik je potrebno posmatrati kao element u kojem se živi i koji se ne može načiniti predmetom istraživanja na isti način kao što se to čini sa stvarima. Element jezika „predstavlja sadržaj i suštinu svega onoga sa čime se uopšte možemo sresti”, a „ono što nas okružuje jeste jezik kao govor, kao razgovor” što vodi ka zaključku da „živeti u jeziku znači kretati se u jeziku, nadilaziti nešto u jeziku i kretati se prema nečemu u jeziku”¹⁵⁷.

Jezik, prema Gadameru, treba da je ono u čemu mišljenje mora da se realizuje i saopšti, a ipak, on jedva da je to kada se mišljenje krije iza anticipacija koje su već prevaziđene. „Jezik kojim stvarno razgovaramo jedni sa drugima jeste istinski jezik. Doduše, tu je nepregledna raznolikost jezika, ali je u svakom od njih mišljenje moguće. U svakom jeziku može se reći sve, iako ne uvek jednom jedinom rečenicom ili jednom jedinom rečju; no reči za ono što hoćemo da mislimo možemo tražiti, a i pronaći.”¹⁵⁸ Ipak, videti u jeziku kao (raz)govoru jedino povinovanje određenim pravilima nije ništa drugo do nesporazum. Jezik jeste razgovor, ali na način da u njemu na videlo izlazi kako umeće razumevanja tako i

¹⁵⁴ Gadamer, H. G., *Istina i metoda*, str. 482.

¹⁵⁵ Isto delo, str. 486.

¹⁵⁶ Gadamer, H. G., *Hegelova dijalektika. Pet hermeneutičkih studija*, Plato, Beograd, 2003, str. 215.

¹⁵⁷ Isto delo, str. 216.

¹⁵⁸ Gadamer, H. G., *Um u doba nauke*, str. 241.

umeće slušanja. Razumeti ono što je rečeno može se samo onda ako je raz-birljivo tj. razumljivo rečeno, oštro odeljeno i čvrsto omeđeno od drugoga, kao i obrnuto: ono što je nerazbirljivo ostaje nerazbirljivo jer je zapravo nerazlučeno. S tim u vezi, Pejović ističe sledeće: „Kad govorim ili kada razumijem, ja iskušavam prisutnost drugoga u meni ili mene u drugome [...] i ja razumijem napokon što hoće reći zagonetna Husserlova rečenica: ‘Transcendentalna subjektivnost je intersubjektivnost’.”¹⁵⁹

1.3.4. Nerazumevanje, besmisao i jezik u službi negiranja drugog kao drugačijeg

Nakon kratkog osvrt na vodeće hermeneutičke koncepcije, u nastavku rada nastoji se odgovoriti na pitanje šta jezik jeste, ali ne u smislu razotkrivanja njegove suštine, već utvrđivanja šta jezik jeste s obzirom na načine i svrhe u koje se upotrebljava, kao i strane koje se njime služe. Dakle, ono što je neophodno naglasiti jeste da se u fokus promišljanja ne stavlja jezik uopšte, nego jezik u upotrebi, te da se ne pokušava razotkriti njegova bit, već samo neka od njegovih svojstava i to s obzirom na uverenje da se ovaj fenomen i njegova suština zapravo nikada ne mogu u potpunosti rasvetliti. Pri tome, naročita pažnja posvećuje se sagledavanju jezika medija i to onog koji je prožet interesima moćnih grupacija koje putem njega nastoje da što uspešnije sprovede sopstvene ciljeve. S tim u vezi, važno je podvući da se u okviru ovog rada želi pokazati kako medijski jezik ne može da bude određen niti kao nešto pozitivno niti pak kao nešto negativno, budući da on sam po sebi ne može da bude ni dobar ni loš. Ono što se nastoji demonstrirati jeste da je jezik medija u svojoj osnovi i dobar i loš, odnosno da su pomenuta svojstva njegovi potencijali tj. nešto što je u njemu potencijalno prisutno, a na čiji razvoj utiče niz različitih faktora. Stav koji se zastupa jeste da sve ovo važi i za jezik uopšte s obzirom na to da je medijski jezik samo jedan od načina na koji se on ispoljava, odnosno ostvaruje.

Iz uverenja da je jezik ono što čoveka čini čovekom i što predstavlja bitan aspekt njegove egzistencije proizilazi i to da je on nešto što je za čoveka od naročite vrednosti i značaja, te što samim tim zavređuje mnogo više od toga da bude određeno samo kao nešto po čoveka dobro. Međutim, jezik kao takav nije nešto iz čega proizilaze isključivo benefiti

¹⁵⁹ Isto delo, str. 99.

budući da ima udela i u izazivanju onog negativnog. Stoga, polazeći od Hajdegerove konstatacije da ljudsko biće tek zahvaljujući jeziku biva dovedeno u svoju sopstvenost, istu je neophodno proširiti, odnosno imati u vidu činjenicu da je karakter čovekove sopstvenosti bitno određen karakterom samoga jezika. Drugim rečima, kakvo će biti čovekovo iskustvo sveta, sebe i drugih zavisi od toga kakvo je njemu svojstveno jezičko iskustvo jer kao što jezik može da razotkrije istinu sveta, on isto tako može i da je prikrije time što će, primera radi, kao istinito predstaviti ono lažno ili u prvi plan staviti samo jedan segment onog istinitog, ali ne i njegovu celinu, te time doprineti afirmaciji selektivne istine.

Potrebno je naglasiti i da samim tim što se u okviru rada nastoji sprovesti promišljanje medijskog jezika kao specifičnog vida jezika u upotrebi, to nikako ne znači da se jezik definiše kao puki instrument. Naime, polazeći od uverenja da je jezik značajan aspekt čovekovog bića, a samim time i bitan faktor njegove egzistencije, ono što se želi eksplicirati jesu neki od načina putem kojih se jezik redukuje na sredstvo pomoću kojeg određene grupacije uspevaju da – u različitom stepenu, odnosno sa različitim uspehom – (pre)oblikuju čoveka i njegov svet. Nadovezujući se na Gadamerovu konstataciju da jezik predstavlja univerzalni medij u kojem se odvija razumevanje, putem ovog rada nastoji se ukazati na ono što je često bilo zanemarivano ili pak u neadekvatnoj meri promišljeno i predstavljeno, a to je da je jezik i medij u kojem se odvija i nerazumevanje, kao i da ono ne mora uvek da bude produkt nesvesnog, slučajnog ili bilo kojeg sličnog postupka putem kojeg se izvestan nedostatak čovekovih sposobnosti opravdava, te time ujedno umanjuje njegova odgovornost za ono što nije razumeo.

Stoga, putem kritičkih promišljanja limitiranim interesima opterećenog medijskog jezika kao posebnog vida jezika u upotrebi, u radu se nastoji pokazati kako on ne funkcioniše samo kao medij u službi razumevanja, nego da često doprinosi nerazumevanju, ali se želi demonstrirati i to kako jezik medija kao takav prestaje da bude medijum u pravom smislu te reči. Naime, limitiranim interesima prožet medijski jezik se bitno razlikuje od jezika medija koji u svom fokusu ima dobrobit što većeg dela javnosti i koji stavlja akcenat na objektivno i profesionalno informisanje građanstva, odnosno na smisleno i na razumevanju utemeljeno predstavljanje čovekove stvarnosti. Radi toga, informisanje, zabava i obrazovanje kao tri ključna zadatka medijskih praksi iza sebe ne smeju da imaju bilo kakve skrivene namere i/ili interese određenih grupacija, već treba da budu od značaja za samog društvenog subjekta kao konzumenta/kinje medijskih sadržaja. Naravno, ukoliko bi se tome dodalo da pomenuti zadaci treba da služe isključivo društvenom subjektu, onda bi to bila jedna krajnje idealistička

postavka koja u medijskim praksama prožetom svetu ne bi imala svoje utemeljenje, te je zbog toga potrebno naglasiti da se takav irealan stav ne zastupa u okviru ovog rada.

Uverenje od kojeg se polazi jeste da medijski jezik može da se posmatra kao specifičan medijum unutar određenog medija. Naime, njegov medijalni karakter potiče od činjenice da on jeste to što jeste usled toga što se ispoljava zahvaljujući medijima, ali to ipak nije dovoljno da bi se za njega sa apsolutnom sigurnošću moglo tvrditi da predstavlja medijum u pravom smislu te reči. U ovom slučaju „biti medijum” nije ništa drugo do samo jedan od potencijala medijskog jezika, a stav koji se zastupa i koji se nastoji dokazati jeste da medijski jezik koji stoji u službi moćnih interesnih grupacija nije u stanju da se ispolji kao istinski medijum, te da kao takav u svom fokusu ne može da ima postizanje razumevanja i razotkrivanje smisla. Upravo usled toga se i može reći da medijski jezik koji stoji u službi ostvarivanja interesa određenih grupacija nije ništa drugo do njihovo puko sredstvo, a to znači da on kao takav nije u stanju da kritički, smisleno i sa razumevanjem razotkriva kako sve ono što jeste tako i sve ono što nije. S tim u vezi Hajdegerov stav da jezik po svojoj suštini nije ljudska delatnost neophodno je proširiti time što će se naglasiti da medijski jezik kao specifičan vid jezika u upotrebi u svojoj suštini može da bude određen ljudskom delatnošću tj. da bude redukovana na puko sredstvo. Time se ujedno potvrđuje i sva limitiranost njegove medijalnosti, odnosno sposobnosti da bude medijum u kojem i putem kojeg se odvija razumevanje smisla.

Imajući u vidu tvrdnju da razumevanje predstavlja temeljni vid odnošenja među ljudima, kao i čovekovog odnosa prema svemu postojećem, usled čega se zaključuje i da je ono najtešnje povezano sa onim što čoveka čini čovekom, nameće se pitanje zbog čega u dosadašnjoj hermeneutičkoj praksi za predmet promišljanja nije uzimano nerazumevanje s obzirom na to da je i ono bitan aspekt kako čoveka tako i njegove egzistencije. Primera radi, Hajdeger konstatuje da tubitak egzistira na takav način da razume ili pak ne razume da nešto jeste na način na koji jeste, te da zna, odnosno ne zna na čemu je, ali uprkos tome podvlači da samo razumevanje predstavlja egzistencijalni bitak vlastitog moći-bititka. Takođe, prema njegovom mišljenju, smisao predstavlja egzistencijal tubitka, te kao takav nikada ne može da bude doveden u suprotnost prema biću ili bitku kao osnovi bića pa makar on sam bio bezdan besmislenosti. Međutim, na ovom mestu je potrebno naglasiti da se ovakve Hajdegerove postavke ne mogu prihvatiti a da se ne podvrgnu kritičkom preispitivanju, te se polazi od stava da čovek razumeva ili pak ne razumeva u zavisnosti od toga da li je u njemu na delu razumevanje, odnosno nerazumevanje. Drugim rečima, čovek je biće koje u sebi poseduje

mogućnost kako razumevanja tako i nerazumevanja, te je razumevajuće koje razumeva ukoliko razumevanje prekoračuje okvire pukog potencijala ili pak razumevajuće koje ne uspeva da razume usled toga što se u njegovom tubitku nerazumevanje izborilo za svoju prevlast.

Takođe, pitanje koje ostaje otvoreno i na koje u prethodnim potpoglavljima pominjani filozofi nisu u dovoljnoj meri obratili pažnju tiče se samog razumevanja. Naime, iako saglasni u tome da je čovek biće koje hoće da razume, te koje samim tim teži ka razumevanju, nijedan od njih u fokus svojih promišljanja nije stavio način na koji razumevajući nastoji da nešto ili nekog razume, kao razlog i cilj zbog kojeg teži ka razumevanju. Zapravo, baš kao što prostorno-vremenski kontekst u koji je razumevajući smešten ima bitnog udela na finalni rezultat razumevajućeg procesa tako ni prethodno navedeni faktori nisu nimalo zanemarljivi. Čovek je razumevajuće biće koje hoće nešto ili nekog da razume, ali on je, pri tome, i razumevajuće biće koje bitno utiče na karakter i tok vlastitog razumevajućeg procesa. Naime, čovek je biće koje želi da razume na sebi svojstven način, te čije je razumevanje prožeto određenim intencijama, kao i usmereno ka ostvarivanju izvesnih ciljeva. Na ovom mestu je neophodno istaći da ono što se ne može osporiti jeste da na pomenute momente razumevajućeg procesa određen uticaj svakako ima i prostorno-vremenski kontekst u kojem se zadesio razumevajući, ali se isto tako ne može negirati i da takva vrsta uticaja nikada nije apsolutna. Drugim rečima, određen predmet razumevanja može da bude razumljen na različite načine unutar istog konteksta ukoliko se razumevajući vode različitim intencijama, zatim ukoliko pred sobom imaju različite ciljeve radi kojih nastoje da ga razumeju, kao i ukoliko su im svojstveni različiti modusi razumevanja. Takođe, međusobno različiti vidovi razumevanja ne moraju nužno da budu suprotstavljeni, te samim tim ne moraju ni da zahtevaju negaciju svih ostalih kako bi se izborili za svoje utemeljenje.

Bitno je istaći i da ono što za određenog razumevajućeg subjekta predstavlja razumevanje za drugog može da bude primer pogrešnog razumevanja ili pak rezultat nerazumevanja, i upravo je to ono što predstavlja naročit problem i što zahteva ozbiljne analize. Na ovom mestu neophodno je razjasniti fenomen nerazumevanja i to iz razloga što je čovek često, nemajući razumevanje za drugo ili drugog, odgovoran za negativne implikacije koje proizilaze iz nerazumevanjem i besmislom prožetog jezika. Naime, nerazumevanje nije samo rezultat neznanja ili pak nemanja adekvatnog znanja o nekome ili nečemu, te je stoga svaki pokušaj njegovog svođenja na pogrešno razumevanje nedovoljno promišljen. Zapravo, iako u osnovi nerazumevanja može da stoji nedostatak konkretnog znanja o predmetu koji

treba da se razume, isto tako ono može da bude bitno određeno odsustvom želje da se adekvatno razume ono što jeste ili pak ono što nije. Takav vid nerazumevanja posebno je problematičan budući da njegove negativne implikacije mogu da imaju znatno veće razmere od posledica pogrešnog razumevanja. Preciznije, onaj koji ne razume nešto ili nekog usled toga što ne poseduje adekvatno znanje istovremeno je i onaj koji trpi najviše posledica zbog toga. Za razliku od njega, onaj koji ne razume usled toga što ne želi, odnosno što je vođen naročitim interesom da nešto ili nekog ne razume, svojim nerazumevanjem proizvodi niz negativnih konsekvenci po druge. Dakle, na limitiranim preferencijama i interesima zasnovano nerazumevanje može da donese niz benefita po razumevajućeg, ali isto tako i niz negativnih posledica po druge koji sa njim nisu saglasni, dok nerazumevanje koje proizilazi iz nedovoljnog ili neadekvatnog znanja o nečemu ne može da rezultira ničim što bi moglo da bude markirano kao pozitivno po onog ko nastoji da razume, ali u tome ne uspeva. Imajući to u vidu, sasvim opravdano se može da reći da čovek nije samo biće koje hoće da razume, već i biće koje hoće da ne razume, odnosno koje u svom nastojanju da nešto razume prepoznaje svoj interes da ga razume na takav način da upravo ne dođe do razumevanja.

Važno je ukazati i na još jedno bitno svojstvo nerazumevanja koje proizilazi iz onoga što je prethodno naznačeno. Naime, nerazumevanje ne mora uvek i nužno da bude percipirano kao nerazumevanje i to ne samo od strane onog koji je u svom razumevanju prepoznao određen interes i potencijalne benefite od sagledavanja onoga što jeste u skladu sa tim istim interesima i benefitima, već i od svih onih koji su se pronašli u tom istom nerazumevanju. Zapravo, ono što je potrebno istaći jeste da subjekt koji ne razumeva može da bude čvrsto ubeden da zapravo ispravno razumeva nekog ili nešto, kao i da bude veoma uspešan u prenošenju svog nerazumevanja na druge. I upravo na ovom mestu se potvrđuje kako višedimenzionalnost nerazumevanja tako i kompleksnost problematike koja je povezana s njim. Stoga je radi što potpunijeg sagledavanja i razumevanja ovog fenomena neophodno uzeti u obzir i da nerazumevanje, a samim tim i nerazumevanjem prožet jezik, karakteriše odsustvo želje i spremnosti da se u obzir uzme ono drugo kao drugačije. Nerazumevanje je uvek određeno kako jednostranošću tako i jednosmernošću jer onaj ko ne razumeva jeste neko kome je svojstvena jednostranost usled toga što sebe postavlja za jedinu stranu čije se mišljenje uzima u obzir, kao i jednosmernost usled toga što pred sobom ima jasno postavljene razloge i ciljeve zbog kojih ne samo što zastupa određen stav, već i istupa u ime njih.

Jasno je i da, za razliku od razumevanja koje je usmereno ka razotkrivanju smisla tj. onoga što jeste na način na koji jeste, nerazumevanje ne zna za smisao kao takav budući da u

svom fokusu ima ono što jeste ali na način da time može za sebe da pribavi izvesnu korist. No, potrebno je naglasiti da se na ovome mestu korist i dobrobit nikako ne mogu izjednačiti, odnosno da dobrobit koja proizilazi iz razumevanja daleko više prevazilazi okvire puke koristi od nerazumevanja. Drugim rečima, onaj ko ne razumeva (ostavljajući po strani to što on može da bude duboko uveren da ispravno razumeva) jeste neko ko nastoji da određenu stvar razume na takav način da od toga ima koristi, odnosno da može da sprovede sopstvene interese i ciljeve pa makar i po cenu da se pri tome ogreši o drugog. Međutim, iako je nerazumevanje lišeno smisla, potrebno je imati u vidu da bi bilo posve pogrešno ukoliko bi se za njega tvrdilo da je ono apsolutno besmisleno. Naime, upitnost smisla javlja se onda kada je nešto smisljeno deformisano, neodređeno (pa time višesmisleno) ili pak produkt uzimanja u obzir isključivo jednog dela, a ne celine smisla.

S obzirom na to da je svaki predmet razumevanja neodvojiv od svoga sada i ovde, samim tim je i svako razumevanje uvek vezano za njegovu prostornu i vremensku kategoriju, te je izvesno i da je njegov smisao nešto što uglavnom varira, odnosno da će se smisao koji je određeni predmet razumevanja imao u prošlosti razlikovati od onog sadašnjeg, kao i da je samim tim posve opravdano očekivati i da će se u budućnosti raditi o nekom njegovom novom smislu. Suprotno tome, besmisao je uvek besmisao pa tako ono što je ovde i sada besmisleno pokazaće se kao takvo i u budućnosti. Na ovome mestu je važno naglasiti značaj pravljenja distinkcije između onoga što se čini besmislenim i onoga što je osnovanom argumentacijom potvrđeno kao besmisleno jer bi se u suprotnom moglo zapasti u istu onu zamku u koju vodi nerazlikovanje na limitiranim interesima zasnovanog nerazumevanja od nerazumevanja koje proizilazi iz nedovoljnog ili pak neadekvatnog znanja o nekome ili nečemu. Takođe, bitno je razlikovati i partikularne od univerzalnih besmislenosti s obzirom na to da su upravo potonje primer onog što će uvek i svuda biti besmisleno.

Na osnovu rečenog, može se zaključiti da limitiranim interesima podređen medijski jezik ne predstavlja ništa drugo do instrument putem kojeg se nastoje afirmisati izvesni vidovi nerazumevanja, a sve u cilju pribavljanja koristi i to primarno za nerazumevajućeg, te samo jednim manjim delom onoga što može da koristi (a čija je korisnost pri tome pod znakom pitanja) za ostale koji prihvataju, te misle i delaju u okvirima tog istog nerazumevanja. Dakle, polazeći od stava da na mesto razumevanjem i smislom prožetog medijskog jezika koji u svom fokusu ima dobrobit većinskog dela javnosti neretko dolazi jezik medija kao instrument pribavljanja koristi za određene interesne grupacije, u okviru ovog rada želi se rasvetliti njegova besmislenost, kao i lišenost sposobnosti za razumevanje

svoga onog što se nalazi izvan okvira pomenutih grupacija. Pri tome, naročita pažnja usmerava se na apostrofiranje njegovih negativnih implikacija po sve ono što kao drugo i drugačije odstupa od onog što je poželjno i prihvatljivo za interesne grupacije, ali i na iznalaženje potencijalnih modusa za redukovanje zloupotreba medijskog jezika. Imajući u vidu Gadamerov stav da se prilikom razumevanja ne radi toliko o boljem koliko o drugačijem razumevanju koje uvek treba da bude usmereno ka sporazumevanju, u okviru ovog rada se putem hermeneutičke kritike jezika medija nastoji sprovesti produktivna interpretacija nerazumevanjem i besmislom prožetog medijskog jezika, a sve to u okvirima filozofije medija kao sinteze kako filozofskih tako i drugih naučnih postavki o svetu prožetom medijskim praksama.

2. Razumevanje (jezika) medija u službi instrumentalizacije stvarnosti

U drugom poglavlju ovog rada pažnja se usmerava na promišljanje medijima svojstvenog jezika i njegove uloge u instrumentalizacijama stvarnosti, te se putem analiza konkretnih primera nastoji demonstrirati njegov izrazito manipulativan karakter. U obzir se uzimaju ideologizovane političke grupacije i njihove zloupotrebe medija i medijskog jezika u svrhu afirmacije sopstvenih idejnih i vrednosnih sistema, kao i s njima u vezi poželjnih obrazaca mišljenja i postupanja. Polazeći od različitih pokušaja određenja ideologije, zatim eksplikacija ideoloških praksi i njihovih implikacija po društvene subjekte, preko promišljanja ideologizovanih politika i osnovnih svojstava njihovog jezika nastoji se izgraditi adekvatna polazna osnova za rasvetljavanje ideološke pozadine jezika aktuelnih politika u Srbiji, a time i političkih ideologizacija medijskog jezika unutar našeg društva. Imajući u vidu da jezik može da predstavlja moćan mehanizam instrumentalizacije u rukama ideologizovanih političkih grupacija, odnosno sredstvo ideologizacije društvenih subjekata, radi ostvarivanja limitiranih političkih interesa i ciljeva, u okviru ovog poglavlja teži se ka markiranju negativnih primera redukovanja potencijala (medijskog) jezika. Na ovom mestu je neophodno naglasiti i da se u radu – iako je to za filozofsku praksu neuobičajeno – insistira na analizama konkretnih primera instrumentalizacije jezika od strane različitih interesnih grupacija. Tako se u okviru ovog poglavlja sprovodi hermeneutika političkog diskursa plasiranog putem različitih medija, a u cilju dokazivanja stava da ideološkim interesima podređeni mediji funkcionišu isključivo kao puki transmiteri ideologizovanih poruka. Takvim medijima svojstven je jezik koji nije u stanju da slobodno, kritički, objektivno i u interesu što većeg dela javnosti predstavlja stvarnost, kao ni da razume sve ono što je u odnosu na ideološki poželjno označeno kao drugo i drugačije. Usled uverenja da moćne grupacije koje se služe ideologizacijama kako jezika tako i medijskog jezika doprinose društvenoj

homogenizaciji, kao i afirmaciji političkog, kulturnog i/ili religijskog monizma, u okviru ovog poglavlja nastoje se ponuditi i moguće alternative ideologizovanom jeziku tj, odnosno potencijalni modusi za redukovanje instrumentalizacija jezika putem kojih se nastoje sprovesti instrumentalizacije društvenih subjekata.

2.1. Ideologije i ideološke (re)konstrukcije identiteta društvenih subjekata

Iako se Trasi [*Destutt de Tracy*], tvorac izraza „ideologija”, poslužio njime početkom devetnaestog veka kako bi označio nauku o idejnom sistemu svojstvenom za predstavnike i predstavnice izvesne društvene zajednice¹⁶⁰, ovaj pojam se tokom vremena u velikoj meri udaljio od svog prvobitnog određenja, ali i više puta menjao svoje značenje. Naime, već sredinom istoga veka dominiralo je uverenje da je ideologija nastala s čovekom, odnosno da je sastavni deo njegove prirode, dok je tokom dvadesetog veka ovaj izraz prevashodno primenjivan na programe ili projekte kao okosnice okupljanja određenih društvenih grupacija. Pod ideologijom se mislilo i na institucionalizovane doktrine pomoću kojih se nastojao zaštititi određeni društveni poredak. Prema Markuzeu, ideologija nastoji da društvene odnose koje zastupa prikaže prirodnim, te je stoga glorifikacija prirodnog, kao sastavni deo ideologije, ništa drugo do pokušaj zaštite jednog neprirodnog društva u njegovoj borbi protiv oslobođenja. Fojerbah [*Ludwig Feuerbach*] i Marks [*Karl Marx*] određuju ideologiju kao otuđenu, izvrnutu i mistificiranu svest, dok Manhajm konstatuje da se određena zajednica drži na okupu ujednačavanjem mišljenja i ponašanja društvenih subjekata, te da se iz tog razloga ideologija opravdano može definisati kao „homogeno reagiranje pojedinaca”¹⁶¹. Adorno i Horkhajmer smatraju da je ideologija „danas stanje svijesti i neosvijješćenosti masa kao objektivnog duha, ne ljudskih proizvoda koji takvo stanje imitiraju i ponavljaju još u gorem obliku”, te da ona „vlada tamo gdje postoje odnosi moći koji su za njih same nesagledivi, posredovani, a time i ublaženi”¹⁶². Proučavajući ideologije Ivas ističe da „ideolozi nastupaju s projektom – dakle sa sigurnim znanjem što treba učiniti da bi bilo što još nije” s obzirom na to da „uvjetuju i obećavaju istovremeno: ako učinite što vam se kaže da treba i spriječite ono što se ne smije, postićićemo zajednički ideal”¹⁶³, dok se Ivo Paić drži određenja ideologije kao jedne „onesposobljene svijesti koja onesposobljuje drugu svijest”¹⁶⁴.

U okviru ovoga rada ideološka vizura stvarnosti posmatra se kao produkt ideologizovanih sistema ideja i vrednosti motivisanih interesima određenih grupacija koje

¹⁶⁰ *Filozofski rječnik*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1984, pojam „ideologija”.

¹⁶¹ Manhajm, K., *Ideologija i utopija*, Nolit, Beograd, 1978, str. 61.

¹⁶² Adorno, T. W., Horkheimer, M., *Sociološke studije*, Školska knjiga, Zagreb, 1980, str. 175.

¹⁶³ Ivas, I., *Ideologija u govoru*, str. 20.

¹⁶⁴ Paić, I., *Proizvodnja ideologije*, Prosveta, Beograd, 1984, str. 9.

pod izgovorom da streme ka opštem društvenom dobru svoje aktivnosti zapravo usmeravaju ka ostvarivanju sopstvenih interesa i ciljeva pri čemu se posebno izdvaja instrumentalizacija stvarnosti kao primarno svojstvo ideoloških praksi. Naime, ideologija se određuje kao idejni sistem putem kojeg se unutar određene društvene zajednice nastoji nametnuti željena koncepcija stvarnosti, a pomoću oblikovanja svesti društvenih subjekata to jest asimilacijom svega što bi kao odraz drugačijeg mišljenja i postupanja moglo da dovede u pitanje vrednost poretka koji se nastoji uspostaviti i/ili održati. U daljem tekstu pažnja se poklanja kritičkom promišljanju nekih od aktuelnih ideologizovanih praksi, a radi rasvetljavanja njihovih negativnih aspekata i to putem analize njima svojstvenog jezika, ali i u svrhu iznalaženja potencijalnih smernica za prevazilaženje ili barem ograničavanje njihovih negativnih implikacija po društvene subjekte.

Ideologija, iako samo jedan među vidovima svesti, usled svoje neskrivene pretenzije da poseduje apsolutnu prevlast u odnosu na sve ostale, stoji na putu (samo)svesti čoveka kao slobodnog bića koje ume da iskoristi sve svoje potencijale kako bi samostalno spoznalo svoju stvarnost i samo sebe unutar nje. Izložen snažnom ideološkom uticaju društveni subjekat neretko prestaje da bude neko ko je dosledan sebi, te postaje neko ko se gotovo nagonski-odbrambeno zalaže za negovanje ideologizovanog pogleda na svet kao jedinog ispravnog. „Ono što je smjestljivo, to jest što može funkcionirati u sustavu, automatski poprima pozitivnu vrijednost [...] Zato je naglašeno vrednovanje svijeta ili njegovih dijelova najčešće i najmoćnije sredstvo oblikovanja tuđih svijesti [...]”¹⁶⁵ A upravo je to ono od čega zastupnici/e ideologizovanih koncepcija stvarnosti polaze i što putem različitih mehanizama nastoje da sprovedu u delo radi uspostavljanja poretka koji bi bio u skladu sa ideologizovanim sistemom ideja, vrednosti, normi i načela. Drugim rečima, uspešna ideologizacija društvenih subjekata glavni je garant da će ideologizovani društveni poredak naići ne samo na odobravanje, već i da će moći da računa na spremnost tih istih pojedinaca i pojedinki da stanu u njegovu odbranu.

S obzirom na to da se većina ideologizovanih subjekata drži okvira postavljenih od strane njima svojstvene ideološke grupacije, onda je razumljivo zbog čega u društvu u kojem uglavnom dominira više različitih ideologizovanih koncepcija, koje se međusobno dopunjuju i jedna drugoj služe kao potvrda i opravdanje, primat ima opštost/masovnost, dok se raznoliko bogatstvo osobenosti nastoji marginalizovati. Korisno je pozvati se na Adorna koji

¹⁶⁵ Ivas, I., *Ideologija u govoru*, str. 23.

ističe: „Ako je u samom temelju svog postojanja čovjek preko drugih sebi sličnih, i samo preko njih, to što jest, onda krajnja definicija čovjeka nije definicija prvobitne nedjeljivosti i jedinstvenosti, nego prije definicija nužne participacije i komunikacije s drugim ljudima. Čak i prije nego individuum, čovjek je jedan među sličnima, on je najprije u odnosu spram drugih prije nego u eksplicitnom odnosu spram sebe samog.”¹⁶⁶ Ono što čoveka čini individuumom jeste upravo samosvest i to ona koja se javlja unutar specifičnog društvenog konteksta jer, kako ovaj filozof naglašava, „tek u odnosu vlastite samosvijesti s obzirom na neku drugu nastaje individuum, nova samosvijest”¹⁶⁷. Naime, „individuum je u pregnantnom smislu upravo suprotnost prirodnog bića, on je zapravo biće koje se emancipira i odvaja od pukih prirodnih odnosa, upućen od prvog dana na društvo”¹⁶⁸. No, između same individue i društva javlja se i napetost usled toga što se sam pojedinac ne uključuje uvek neposredno u društveni totalitet, nego i preko posrednih instanci, a ukoliko se za njih utvrdi da se nalaze pod snažnim ideološkim uticajima tada i sam društveni subjekat biva izložen njihovim negativnim dejstvima, te samim tim i potencijalnoj opasnosti da bude ideologizovan. Imajući u vidu Adornovo određenje individue kao društvenog bića koje tek kroz interakciju sa drugim društvenim subjektima jeste to što jeste, u kontekstu ovoga rada pod individualnošću se istovremeno podrazumeva i osobenost, odnosno integritet sopstvenog identiteta i s njim u vezi mišljenja, osećanja i postupanja, koji iako formirani pod uticajem najrazličitijih društvenih faktora, nose lični pečat pojedinca/ke.

Međutim, na ovom mestu je neophodno naglasiti i da bi bilo pogrešno osobenost društvenog subjekta interpretirati kao apsolutnu autentičnost njegove ličnosti budući da potonja predstavlja apstraktnu kategoriju. Ono što je svakako neosporno jeste da je društveni subjekat sa izraženom osobenošću upravo primer autentične ličnosti, odnosno ličnosti sa visokim stepenom individualnosti, autodeterminacije, ličnog stila i vlastitog sistema vrednosti. Naime, autentične ličnosti jesu oni društveni subjekti koji su razvili svoje osobenosti pod uticajem najrazličitijih kako društvenih tako i ličnih činilaca. S druge strane, ideologizovani društveni subjekti nisu ništa drugo do neautentične ličnosti koje su potisnule ili čak nisu ni razvile svoje osobenosti. U prilog iznetim tvrdnjama idu i reči Radeta Bojanovića: „Kao posledica interakcije ličnosti i društvenih uticaja i pritisaka, kao posledica načina na koji ona ‘obrađuje’ frustracije i kao rezultat njenih napora da izgradi svoju

¹⁶⁶ Adorno, T. W., Horkheimer, M., *Sociološke studije*, str. 49-50.

¹⁶⁷ Isto delo, str. 55.

¹⁶⁸ Isto delo, str. 56.

individualnost, razvoj ličnosti može ići u dva pravca. On može ići u pravcu rasta individualnosti i kreativnog odnosa prema realnosti. Drugi put je sjedinjavanje sa definisanim socijalnim odnosima, kada su svi izvori ponašanja van jedinke, bilo da se one prihvataju ili ne prihvataju. Svakako da razvoj kod mnogih ljudi ide istovremeno i u jednom i u drugom pravcu, pri čemu ponekad prevladava jedan, a ponekad drugi pravac razvoja.”¹⁶⁹ U tom smislu, ideologizovani subjekat je u stvari kvazisubjekat kod kojeg je došlo do regresije ličnosti što za svoj rezultat ima ideološki determinisane, šablonske i sputane obrasce mišljenja i postupanja.

Za razliku od individue kao autentične ličnosti čiji integritet se prvenstveno zasniva na iznalaženju i očuvanju vlastite osobenosti, ideologizovanog društvenog subjekta karakteriše jednoobraznost, kao i čvrsto držanje za gotova rešenja budući da ideologizovanu koncepciju stvarnosti ne dovodi u pitanje. Budući da ideologija garantuje sigurnost samo pod okriljem onog opšteg, sve što se pokazuje kao individualno postaje nepoželjno budući da predstavlja njenu negaciju, te se zbog toga ideologizovani subjekat ne može posmatrati kao jedno Ja u pravom smislu te reči, već kao kvazi-Ja koje se radije opredeljuje za ideološku volju i svest. Preuzimajući na sebe ideologizovani pogled na svet kao jedini ispravni, on nije ni svestan da pomenuti pogled nije ništa drugo do konstrukcija stvarnosti, odnosno svojevrsni obrazac prema kojem treba da uredi vlastitu egzistenciju. Pomenuta konstrukcija se od strane ideologije nameće pojedincu/ki kao jedina ispravna i istinita iako ne predstavlja ništa drugo do puki privid i to na način da on/ona nije ni svestan/a u kolikoj meri je unutar nje limitiran/a kao individua čije je jedno od osnovnih svojstava da slobodno i kritički pristupa svetu.

Uprkos tome što „čovjek kao biće jest kad sebi važi samostojnim, samostalnim bićem”¹⁷⁰, a to znači da čovek kao konkretna individua za svoj zadatak ima da se putem samostalnog mišljenja i/ili delovanja (samo)uspostavlja kao društveno biće, ideologija je nešto što ga u tome sputava i to pomoću niza različitih mehanizama. Pri tome, jedan od primarnih ciljeva ideoloških praksi jeste upravo ideologizacija društvenih subjekata tj. njihovo redefinisane koje za svoj rezultat ima nametanje one vrste identiteta koja je u skladu sa potrebama i interesima samih ideologija. Na ovom mestu korisno je pozvati se i na Markuzeovu tvrdnju da „postojeće vrednote postaju vlastite vrednote ljudi”, te da se adaptacija „pretvara u sposobnost, autonomiju, a izbor između društvenih nužnosti pojavljuje

¹⁶⁹ Bojanović, R., *Autentična i neautentična ličnost*, Prosveta, Beograd, 1985, str. 15-16.

¹⁷⁰ Paić, I., *Proizvodnja ideologije*, str. 26.

se kao sloboda”¹⁷¹ i to iz razloga što ona dobija na značaju u kontekstu priče o suptilnim ideološkim praksama nametanja ideologizovanih društvenih identiteta. Međutim, važno je istaći i da ideologizacija društvenih subjekata predstavlja bitan, ali svakako ne i najvažniji cilj ideologizovanih praksi, te je u tom smislu primerenije posmatrati ga kao samo jedan od koraka usmerenih ka prosperitetu i dobrobiti zastupnika i zastupnica određene ideologije. Rečju, sam proces ideologizacije stvarnosti usmeren je ka zadovoljenju interesa ideoloških grupacija pri čemu je glavna potvrda njihovih moći i uticaja zapravo stepen u kojem je određeni društveni poredak ideologizovan. Naime, što je veći broj pojedinaca i pojedinki koji su na sebe preuzeli ideologizovane identitete to je izvesnije i da će unutar njihove zajednice biti uspešno uspostavljen poredak podređen interesima ideoloških grupacija.

Imajući to na umu, jasno je da ideologizovani identiteti nisu prepreka samo na putu ka ličnom, već i ka opštem društvenom razvoju s obzirom na to da ideologije u svome fokusu imaju prevashodno sopstvenu dobrobit. Samoizgradnja vlastitog identiteta unutar takvih okolnosti je bitno otežana, a njena održivost je neretko pod znakom pitanja ukoliko za svoj rezultat ima one oblike rezonovanja i postupanja koji se ne mogu ili pak ne žele podvesti pod ideološke okvire. Iz tog razloga ideologije teže nametanju onih socio-kulturnih identiteta koji su prepoznati kao bitan preduslov za što uspešnije uspostavljanje ideologizovanog poretka, a kako bi u tome uspele, često se pozivaju i na kvazičinjenice da su isti važili, važe i da će važiti za sva vremena. Dakle, radi što uspešnije identifikacije društvenih subjekata sa unapred utvrđenim ideologizovanim identitetom ideologije nastoje da istaknu njegovu vrednost i značaj za samu zajednicu time što se pozivaju na njegove aspekte kao što su istorija/prošlost, tradicija, vera i sl. Međutim, s obzirom na to da se pomenuti socijalni aspekti interpretiraju iz ideološkog ugla gledanja na stvarnost, jasno je da se oni zapravo zloupotrebljavaju u svrhu (pre)oblikovanja društvenih identiteta. Iako su „identiteti u stalnom procesu nestajanja i nastajanja – socijalne konstrukcije relativno usko determinisane u određenom istorijskom vremenu i geografskom prostoru”, neizmerna je potreba „da ih se grčevito držimo i posmatramo kao večite, vanvremenske i ograničene kategorije”¹⁷², a izvanredan primer za to jesu upravo ideologije. Stoga, prethodno iznete napomene u vezi sa ideološkim tumačenjima određenih socio-kulturnih fenomena u okviru kojih se ističe njihova snažna veza sa onim segmentima društvenog konteksta koji se smatraju određujućim za njegov identitet, a kojima

¹⁷¹ Marcuse, H., *Kraj utopije. Esej o oslobođenju*, Stvarnost, Zagreb, 1978, str. 143.

¹⁷² Milojević, I., „Globalizacija, konflikt, interkulturalnost: stari identiteti i identiteti u nastajanju” u: *Interkulturalnost*, br. 2, Zavod za kulturu Vojvodine, Novi Sad, 2011, str. 9.

se pristupa kao nepromenljivim i vanvremenskim kategorijama, treba posmatrati kao očigledne primere ideoloških manipulacija socijalnim aspektima koji zauzimaju bitno mesto u životima velikog broja društvenih subjekata, a u cilju njihove što uspešnije ideologizacije.

U kontekstu ovog razmatranja važno je istaći i sledeću konstataciju Đure Šušnjića: „Naš savremenik živi u svetu simbola (ideja) i može se reći da njegov život doslovno zavisi od tumačenja tih simbola. Simboli su njegova istinska sredina. Pošto simbol najčešće označava neku konkretnu stvar (pojavu, odnos, situaciju) – a ljudi imaju iskustva sa tim konkretnim stvarima i ona su sačuvana u tim simbolima – to i kad nije prisutna sama stvar, ljudsko biće reaguje na simbol koji zamenjuje stvar kao na samu stvar. Prema tome, veštim rukovanjem simbolima (idejama) postiže se promena (u osećanjima, stvavovima i ponašanju) ravna onoj koja se postiže menjanjem prirodnih i društvenih okolnosti.”¹⁷³ Ovaj citat je od naročite važnosti za razumevanje suštine ideoloških praksi s obzirom na to da ideologizovane koncepcije stvarnosti ne predstavljaju ništa drugo do rezultat ideoloških interpretacija, kako to Šušnjić ističe, simbola koje pojedinac/ka kao reprezent/kinja određene društvene zajednice smatra bitnim za svoje egzistiranje, a koje kao takve putem „simboličkih intervencija” na društvenim subjektima teže ka intervencijama na opštem društvenom planu tj. ka uspostavljanju onih društvenih okolnosti koje će biti povoljne po razvoj i jačanje njihovih uticaja i moći. Ono što je više nego očigledno jeste da je očuvanje osobenog identiteta u jednom izrazito ideologizovanom kontekstu otežano usled toga što je unutar njega sva vrednost pripisana produkovanom i uniformisanom identitetu koji se nameće od strane ideoloških grupacija.

Kada se govori o društvenom subjektu kao nosiocu osobenog identiteta, tada se, pre svega, ne misli na pojedinca/ku koji/a na sebe preuzima (za)date društvene identitete, već na nekog ko ih uobličava, nadograđuje, prerađuje, odnosno daje im izvesnu dozu autentičnosti. Takođe, pod osobenim identitetom podrazumeva se i jedinstvo međusobno različitih identiteta koji se prožimaju na takav način da ne bivaju ugroženi jedan od strane drugoga, a to znači da svaki od njih dobija mogućnost da u zavisnosti od konteksta i okolnosti bude izražen u onoj formi za koju pojedinac/ka kao njegov/a nosilac/teljka smatra da je najbolja. Suprotno tome, pod ideologizovanim identitetom treba podrazumevati skup društveno poželjnih identiteta koje karakteriše nizak stepen osobenosti i koji u svojoj uniformisanosti ne ostavljaju prostor za odstupanja od onog što je unapred određeno kao jedino vredno, ispravno

¹⁷³ Šušnjić, Đ., *Ribari ljudskih duša*, Čigoja štampa, Beograd, 1999, str. 30.

i/ili valjano. Nasuprot osobenom identitetu koji prati rast i razvoj individue, te tako i sam prolazi kroz određene promene, ideologizovani identitet neretko se nastoji predstaviti kao nešto nepromenljivo, ali i više nego relevantno budući da stoji u saglasnosti sa vrednostima koje su za sva vremena važeće. Na taj način mu se pokušava pripisati veći značaj i dati prioritet u odnosu na sve ono što se u određenom društvu usled snažnih ideoloških uticaja označava kao neadekvatno, nepoželjno i/ili neprihvatljivo. Budući da sprovodi negaciju prava i slobode individue da samostalno konstruiše vlastiti identitet, ideologija nastoji da ideologizovani identitet predstavi kao nešto vanvremensko i autohtono, odnosno kao bivstvo po sebi. Na taj način ona mu pripisuje znatno veću, a neretko čak i svu vrednost, te ga time prikazuje kao nešto što je usled svoje superiornosti samo sebi dovoljno. No, ono što je potrebno imati u vidu jeste da svako nametanje ideologizovanog identiteta može samo negativno da se odrazi na socijetet i u njemu zatečene društvene subjekte jer se na taj način ukidaju neophodni (pred)uslovi za razvoj i održanje mnoštva osobenih identiteta koji, iako se jedni u odnosu na druge pokazuju kao drugačiji, mogu da egzistiraju kao ravnopravni, integralni i podjednako vredni delovi jednog društva koje time postaje bogatije u svojoj raznolikosti.

Tražeći svoje ispunjenje, smisao i svrhu u ideologiji, ideologizovani subjekat (ne)svesno „beži” od sebe samog u nešto što donosi trenutno zadovoljenje pružajući iluzornu sliku o svetu. Odbacujući svoju osobenost, te preuzimajući na sebe ono što mu nude ideologije on pokušava da kraćim putem pronade svoje mesto, svrhu i smisao. Međutim, čovek pri tome ne biva definisan od strane sebe samog, već ideologije kojoj se „predao”, te zahvaljujući kojoj postaje deo ideologizovane grupe koja mu obećava spokoj i sigurnost. S tim u vezi, značajna je i sledeća konstatacija Mila Boškovića: „Naše dobro i vrline u nama su samo potencijalno prisutne, sve ostalo rešavaju obrazovanje, stečene navike, potisnute želje iz prošlosti ili interesi u budućnosti. Samosvest je osnova bitka čoveka, jer znači njegovu identifikaciju i emancipaciju.”¹⁷⁴ Imajući to na umu jasno je da pojedinci i pojedinke usled toga što su potpali pod uticaj jedne ili pak više međusobno prožetih ideologija nisu u mogućnosti da dođu do racionalne slike kako o sebi samima tako i o svetu kojem pripadaju. Time što su usvojili od strane ideologije nametnute modele mišljenja i delovanja oni su zapravo žrtvovali svoju osobenost/individualnost, te su se utopili u masu, a samosvest i samokritiku zamenili za iracionalne, predimenzionirane, a ponekad čak i utopističke

¹⁷⁴ Bošković, M., *Stranputice*, Matica srpska, Novi Sad, 1995, str. 19.

predstave o sopstvenom¹⁷⁵. U tom smislu, ideologizovani identitet predstavlja bitno svojstvo mase i pogrešno ga je izjednačavati sa kolektivnim identitetom koji je, pre svega, karakterističan za pojedince i pojedinke od kojih je određen kolektiv i sačinjen.

Dakle, iako se i individua kao autentična ličnost i ideologizovana osoba kao neautentična ličnost veoma često vezuju za jednu ideju, grupu, pokret ili partiju ono što je ključno za njihovu distinkciju jeste da ideologizovani kvazisubjekti u tome pronalaze svoje „psihološko sidro, orijentir, koji često traje čitavog života”, dok individue sa izraženom osobenošću to jest autentičnošću nastoje da „vezivanjem za ideje i pokrete obogate sebe, da doprinesu svome samoostvarenju”¹⁷⁶. Bitno svojstvo nosilaca i nositeljki ideologizovanog identiteta jeste to da oni gotovo uvek pripadaju određenoj masi, odnosno da misle i postupaju kao deo mase, a ne kao individue. U masi, prema mišljenju Gistava Le Bona [*Gustav Le Bon*], nestaju individualne tekovine pojedinaca i pojedinki, a time i njihovi osobeni karakteri. On ističe: „[N]estajanje svijesne osobnosti, prevlast nesvijesne osobnosti, orijentacija osjećaja i ideja u istom smislu sugestijom i zarazom, težnja, da se sugerirane ideje neposredno prometnu u djela, ovo su glavne značajke pojedinca u gomili. On nije više onaj, koji je bio, on je postao automatom, koga više ne vodi njegova volja.”¹⁷⁷ Pitajući se zašto se pojedinac/ka u potpunosti drugačije ponaša kada se nađe u masi, Frojd [*Sigmund Frojd*] dolazi do zaključka da se tako nešto dešava usled toga što se individui unutar mase omogućuje da se oslobodi potisnutosti svojih nesvesnih i nagonskih impulsa. Prema njegovom mišljenju, identifikujući se sa masom pojedinac/ka nastoji da oblikuje vlastito Ja na način da ono bude u što većoj meri nalik drugome koji je uzet za uzor. Frojd ističe i da „pojedinac, nalazeći se u masi, pod njenim uticajem doživljava promenu, često duboku, svoje duševne aktivnosti. Njegova afektivnost neobično se pojačava, a njegova intelektualna sposobnost primetno slabi – oba ta procesa očigledno teku u pravcu izjednačavanja s drugim pojedincima u masi [...]”¹⁷⁸. I dok Frojd napominje da se nedosegnuti ideal vlastitog Ja uvek projektuje u vođu, Čakotin [*Serge Tchakhotine*] vođu koji stvara i zloupotrebljava masu naziva „inženjerom duše”, te naglašava: „Istina je da masa može biti dovedena do paroksizma, do eksplozije, istina je da je sposobna za nečuvana djela, kao i za najviša herojstva. No, karakteristično je da ona djeluje samo kad je vođena, kada su prisutni

¹⁷⁵ Ovde se pod izrazom „sopstveno” misli ne samo na sve ono što čoveku pripada, već i na ono za šta se on vezuje.

¹⁷⁶ Bojanović, R., *Autentična i neautentična ličnost*, str. 13.

¹⁷⁷ Le Bon, G., *Psihologija gomila*, Narodna knjižnica, Zagreb, 1920, str. 17.

¹⁷⁸ Frojd, S., *Psihologija mase i analiza ega*, Fedon, Beograd, 2006, str. 149.

protagonisti koji upravljaju njezinim reakcijama, a to su inženjeri duše [...]”¹⁷⁹ Imajući u vidu prethodno izneta zapažanja, za masu se sasvim opravdano može reći da stvara iluziju bliskosti i povezanosti, te da putem nje proizvodi otuđenost i nemoć kod pojedinaca i pojedinki od kojih je sačinjena.

Prema Markuzeovom mišljenju, ono što savremeni čovek naziva slobodnim izborom sve češće predstavlja nešto što je već neko drugi umesto njega izabrao, a razlog tome je čovekova otuđenost. Usled izloženosti snažnim ideološkim uticajima čovekova svest postaje ideološki obojena, a kao takva ona nije ništa drugo do svest otuđenog čoveka. Značaj takve svesti ogleda se u tome što zahvaljujući njoj čovek biva u stanju da prihvati ideološku sliku stvarnosti. No, budući da je otuđena svest zapravo iskrivljena svest putem koje se potvrđuje istinitost slike sveta koja je i sama iskrivljena, odnosno istinita svest jednog neistinitog sveta, jasno je zbog čega ideolozi i ideološkinje svoje snage usmeravaju ka njenom oblikovanju i održavanju. Ipak, sam Markuze je stava da dominacija ideoloških iracionalnih pogleda na svet nikako ne treba da se iskoristi kao opravdanje za nesposobnost da se izađe na kraj sa ideologizovanim strategijama, te da je, da bi jedna društvena kritika bila konstruktivna, neophodno iznalaženje puta „od krive ka istinskoj svjesti, od svog neposrednog k svom pravom interesu”¹⁸⁰.

Polazeći od stava da „ljudska priroda ne poznaje jednoobraznost bića”, te da je svaka jedinka „neponovljiva prirodna i društvena posebnost i, u isto vreme, deo mozaičkog identiteta kolektiva”¹⁸¹ jasno je u kolikoj su meri ideologizovane koncepcije stvarnosti odgovorne za niz čovekovih konflikata kako sa samim sobom tako i sa drugima. Pod uticajem ideologija pojedinac/ka ne može da kao specifičan i samostalan društveni subjekat bude deo kolektiva unutar kojeg se neguje bogatstvo različitog, već samo kvazisubjekt koji je, utopivši se u ideologizovanu masu, doprineo uspostavljanju i održavanju društva čija je primarna karakteristika homogenost i to upravo iz razloga što ideologije svojim nametanjem ideologizovanog identiteta promovišu niz predrasuda kako o sopstvenom tako i o svemu što se percipira kao drugo i drugačije. Pored toga, ideologije snose odgovornost i za nametanje krivih potreba koje se mogu opisati kao potrebe „koje su individuumu nametnuli posebni društveni interesi u njegovu obuzdavanju”¹⁸². Markuze naglašava da iako „zadovoljenje

¹⁷⁹ Tchakhotine, S., „Le Viol des foules par la propagande politique”, citirano prema: Adorno, T. W., Horkheimer, M., *Sociološke studije*, str. 86.

¹⁸⁰ Marcuse, H., *Čovjek jedne dimenzije*, str. 13.

¹⁸¹ Bošković, M., *Stranputice*, str. 135.

¹⁸² Marcuse, H., *Čovjek jedne dimenzije*, str. 24.

takvih potreba može u najvećoj mjeri ugoditi čovjeku” to ipak „nije okolnost koju treba podržavati i štiti ako ona služi tome da se blokira razvoj njegove sposobnosti da raspozna zarazu cjeline i da prione uz šanse za ozdravljenje”¹⁸³. Drugim rečima, ukoliko se te iste potrebe zloupotrebljavaju kako bi se manipuliralo pojedincima i pojedinkama, a sve to sa ciljem da se uspostavi prevlast ograničenog sistema vrednosti, mišljenja, osećanja i postupanja, onda se putem njih zapravo sprovodi represivno društveno upravljanje.

Iako pomenute potrebe čovek tokom vremena može da počne da doživljava kao vlastite (a čemu se u stvari i teži) one ostaju to što su bile od samog početka – specifični proizvodi društva u kojem dominantni interes zahteva svojevršno potiskivanje svega onog što se kod društvenog subjekta javlja kao osobeno. Dakle, u društvima u kojima preovladava izvesna ideologija želi se uspostaviti i dominacija specifičnih potreba i to na način da se one, iako karakteristične za ideologizovanu masu, predstave kao individualne. No, budući da su te iste potrebe u svojoj biti krive, a to znači da se putem čovekovog nastojanja da ih zadovolji sprovodi društvena kontrola, jasno je da „spontana reprodukcija čovjeku nametnutih potreba ne zasniva autonomiju”, te da „samo svjedoči o efikasnosti kontrole”¹⁸⁴. Izložen snažnom uticaju ideologije čovek ne samo da usvaja krive potrebe, već razvija i krivu svest koju doživljava kao jedinu istinitu. Na taj način unutar ideologizovanog društva nastaje, kako bi to Markuze rekao, model jednodimenzionalne misli i ponašanja u kojem nema mesta za one stavove i pretenzije koji po svome sadržaju transcendiraju postojeći ideološki idejni i vrednosni sistem. Time se, kao što je to u nekoliko navrata već i naglašeno, čoveku oduzima mogućnost da kao slobodan i samostalan društveni subjekat radi na izgrađivanju i negovanju svoje ličnosti, kao i na razvijanju sopstvenog (i u kritici nesputanog) pogleda na svet, sebe i druge. Subjektu koji je potpao pod uticaj ideologije oduzima se osobenost, te on ostaje samo kvazisubjekt koji nastoji da ideologizovane modele mišljenja, osećanja i delovanja, kojih se čvrsto drži, predstavi kao stvar vlastitog izbora, a ne kao stvar ideologizovane nad-volje kojoj se (ne)svesno prepušta. „Ovaj subjekt-objekt, ili objekt-subjekt, on koji je istovremeno i gledalac i glumac u ovom pozorištu koje ne priznaje razliku između gledaoca i glumca, u kome svako gleda jer svako glumi, i svako glumi jer (svako) gleda, raspet između svoje volje i veoma jake svesti o svojoj izabranosti, prinuđen je da se spašava lukavstvom tobožnjeg izbora: lukavstvom izbora onoga što je već izabrano. On se u stvari usaglašava, on pristaje,

¹⁸³ Na istom mestu.

¹⁸⁴ Isto delo, str, 26.

on se slaže [...] Njegov smeh ne može da bude čist. To je smeh odricanja subjekta od subjekta.”¹⁸⁵

Na ovom mestu je zgodno pozvati se i na Altisera [*Louis Althusser*] koji uočava da je kategorija subjekta konstitutivna za svaku ideologiju samo ukoliko „svaka ideologija ima funkciju (koja je određuje) ‘konstituisanja’ konkretnih individua kao subjekata”¹⁸⁶ jer upravo u „interakciji ove dvostruke konstitucije egzistira funkcionisanje svake ideologije, s tim što je ideologija upravo vlastito funkcionisanje u materijalnim formama egzistencije tog funkcionisanja”¹⁸⁷. Međutim, iako ideologija uvek „interpelira konkretne individue kao konkretne subjekte, putem funkcionisanja kategorije subjekta”¹⁸⁸, ona preko ideologizacije subjekata i subjektivnosti prvenstveno teži ka ostvarivanju sopstvenih ciljeva. Stoga se Altiserova tvrdnja treba proširiti time što će se naglasiti da ideološke pretpostavke priznavanja pojedinaca/ki kao subjekata funkcionišu isključivo kao instrumenti njihovog podređivanja samim ideologijama, a nikako radi afirmacije subjektivnosti. Dakle, jedan od razloga zbog kojeg su ideologije uspešne u svojim praksama jeste, između ostalog, i taj što u svojim promocijama subjektivnosti nameću jednu krajnje redukovanu subjektivnost, odnosno kvazisubjektivnost kojom se može lako manipulirati, te koja kao takva ne predstavlja ništa drugo do instrument u službi ostvarivanja ideoloških interesa.

Imajući na umu implikacije ideoloških praksi po društvene subjekte, kao i činjenicu da ideologije vešto manipulišu subjektivnošću kao osobenošću pojedinaca i pojedinki u cilju njihovog podređivanja i stavljanja u službu sprovođenja sopstvenih interesa i ciljeva, jasno je da ideologizovana subjektivnost kao pseudoosobenost može pozitivno da se odrazi samo po ideologiju, ali ne i po individuu kojoj je ona svojstvena. Naime, ono što je važno istaći jeste da otuđena subjektivnost kao produkt ideoloških intervencija ne predstavlja ništa drugo do instrument ideoloških manipulacija društvom radi uspostavljanja željenog poretka. Takođe, potrebno je podvući i da iz ideoloških zloupotreba subjektivnosti proizilaze i promene strukture same javnosti. S tim u vezi, Habermas kaže sledeće: „Infrastruktura javnosti promenila se sa oblicima organizacije, distribucije i konzumacije proširene, profesionalizovane i na nove čitalačke slojeve usmerene produkcije knjiga, kao i časopisa i novina izmenjenog sadržaja; još jednom se promenila sa usponom elektronskih masovnih

¹⁸⁵ Konstantinović, R., *Filosofija palanke*, Otkrovenje, Beograd, 2008, str. 19-20.

¹⁸⁶ Altiser, L., *Ideologija i državni ideološki aparat*, Karpos, Loznica, 2009, str. 64.

¹⁸⁷ Isto delo, str. 65.

¹⁸⁸ Isto delo, str. 68.

medija, sa novom relevantnošću reklame, sa rastućom fuzijom zabave i informacije [...]”¹⁸⁹ Navedeni citat je od naočite važnosti za samu tematiku rada iz razloga što pomenuti filozof otvoreno govori o kapacitetima medija da utiču na (pre)oblikovanje javnosti, Ali, pomenuti citat istovremeno može da posluži i kao potvrda stava da različiti oblici medijskih produkcija, a samim time i drugih oblika masovne proizvodnje mogu biti markirani kao svojevrsni vidovi ideoloških praksi koji, proizvodeći lažan osećaj subjektivnosti, vešto manipulišu javnošću.

Prema Habermasovom mišljenju, „radio, film i televizija postepeno savlađuju onu distancu na kojoj se čitalac nužno nalazio kad je pred sobom imao štampanu reč – distancu koju je zahtevala privatnost usvajanja, kao što je ona, s druge strane, tek omogućavala javnost rezonovanja o pročitanoj”, a sa novim sredstvima menja se sam oblik komunikacije pa tako emisije gotovo i da „zaboravljaju publiku kao slušaoce i gledaoce, ali im u isto vreme oduzimaju distancu ‘punoletstva’, naime mogućnost da odgovaraju i da protivreče”¹⁹⁰. Dakle, ono što se javlja kao naročito problematično u vremenu kada su mediji zauzeli bitnu poziciju u životu velikog dela javnosti jeste da javnost upravo zahvaljujući medijskim uticajima može da bude ozbiljno dovedena u pitanje. „Svet koji daju sredstva masovnih komunikacija javnost je samo po izgledu, ali prividan je i integritet privatne sfere u koji ona, s druge strane, uveravaju svoje potrošače.”¹⁹¹ Rečju, mediji su ti koji svojim praksama u velikoj meri mogu da kontrolišu kako javnu tako i privatnu sferu pojedinaca i pojedinki time što vešto manipulišu njima svojstvenim subjektivnostima, odnosno što ih (pre)oblikuju prema poželjnim idejnim i vrednosnim sistemima. U tom smislu, trend afirmacije subjektivnosti kao individualnosti, zatim samodovoljnosti, a neretko i egocentrizma može se interpretirati kao jedan od vidova vešto sprovedenih zloupotreba osobnosti društvenih subjekata radi njihovog podređivanja moćnim ideološkim grupacijama i njihovim interesima.¹⁹²

2.2. Ideologizovane politike i osnovne karakteristike ideološkog jezika

Kada je reč o društvima unutar kojih dominiraju ideologizovane koncepcije stvarnosti, odnosno društvima unutar kojih se isključivo vodi računa o pravima, potrebama i interesima moćnih ideoloških grupacija, kao i o njihovom zadovoljenju, dok se svi ostali koji

¹⁸⁹ Habermas, J., *Javno mnjenje*, Mediterran publishing, Novi Sad, 2012. str. 32.

¹⁹⁰ Isto delo, str. 239.

¹⁹¹ Isto delo, str. 240.

¹⁹² Međutim, upravo je takva vrsta subjektivnosti podređena različitim ideološkim interesima, te se zbog toga ne može posmatrati kao osobenost u pravom smislu te reči.

se ne mogu podvesti pod njihove okvire nastoje marginalizovati, jasno je da ideologije, ideološki opterećeni kodeksi mišljenja, osećanja i postupanja, kao i ideologizovane mase zapravo predstavljaju svojevrsne društvene anomalije. A s obzirom na njihove sposobnosti prilagođavanja zatečenim okolnostima, ali i njihovog prilagođavanja sebi i svojim potrebama, one se sasvim opravdano mogu posmatrati i kao opasnost po sve ono što za njih može da predstavlja potencijalnu prepreku ka ostvarenju njihovih limitiranih interesa i ciljeva. Prethodno izneta promišljanja o ideologijama i njihovim negativnim implikacijama po društvene subjekte u daljem tekstu nastoje se konkretizovati, te se pažnja usmerava na promišljanje ideologizovanih politika kao konkretnih primera ideoloških praksi, kao i njima svojstvenog jezika. Polazeći od stava Đure Šušnjića da su „sve bolesti društva prvo [...] vidljive u bolesti jezika: ako boluje jezik, onda boluje i društvo”¹⁹³, u daljem tekstu se pomoću analize diskursa ideologizovanih politika nastoji ukazati na njihove sve otvorenije zloupotrebe jezika putem kojih se sprovode manipulacije društvenim subjektima. Imajući u vidu da jezik predstavlja jedno od vodećih sredstava za ideološka (pre)oblikovanja čovekove svesti tj. da se ideolozi i ideološkinje njime vešto služe radi što uspešnijeg uspostavljanja zatvorenog idejnog sistema koji sve što je drugo i drugačije nastoji da asimiluje, a ako pak u tome ne uspeju, onda da ga iz istog isključe, posebna pažnja poklanja se promišljanju ideološkim interesima opterećenog jezika putem kojeg se sprovode ideologizacije društvenih subjekata, a u cilju uspostavljanja ideologizovanog društvenog poretka.¹⁹⁴

Kritikujući žargonsku upotrebu jezika, Adorno se obračunava sa otvorenom ideološkom opredeljenošću svoga vremena koja ga vešto koristi kao paravan radi pre naglašavanja vrednosti celine na račun pojedinačnog. Naime, dok je u Adornovo doba preovladavajuća fašistička ideologija poručivala da je zarad ostvarivanja „viših” ciljeva neophodno žrtvovati svaku pojedinačnost, žargon je bio taj pomoću kojeg se nedvosmisleno poručivalo da je takav vid žrtve više nego opravdan. Određujući žargon autentičnosti kao govor apstrahovan od svakog sadržaja, Adorno ističe da on ne predstavlja relativno ustaljeni varijetet jezika nego svojevrsan način odnošenja prema drugom pri čemu dolazi do izražaja dolazi zloupotreba čovekovog intelekta. „Žargon u svojoj objektivnoj nemogućnosti reaguje na ideologiju koja se budi u samom govoru. Govor se prepušta ili tržištu i blebetanju vladajućeg

¹⁹³ Šušnjić, Đ., *Ribari ljudskih duša*, str. 12.

¹⁹⁴ Odnos politike, ideologije i jezika razmatra, između ostalih i T. A. Van Dijk. Dostupno na: <http://www.discourses.org/OldArticles/Politics,%20Ideology%20and%20Discourse.pdf>

prostakluka, ili se gura na sudačku stolicu, zamata u tuniku i time jača svoje privilegije.”¹⁹⁵ Razotkrivajući primere žargonske upotrebe jezika, posebno fašistički „višak” smisla u političkom, kulturnom, medijskom, ali i filozofskom diskursu, ovaj mislilac sprovodi radikalnu kritiku društvenog poretka u okviru kojeg se on upražnjava. Zloupotreba jezika za Adorna predstavlja zloupotrebu same ljudskosti u njenom posve elementarnom egzistencijalnom obliku jer zloupotrebiti jezik znači zloupotrebiti čoveka s obzirom na to da je on značajan aspekt njegovog bića.

Autentičan čovek u terminu žargona autentičnosti jeste onaj koji pripada određenoj grupaciji; za njega je karakteristična nesposobnost da vrši konstruktivnu i argumentovanu kritiku ideologizovanog poretka, a budući da je duboko uvučen u ideološku mašinu mišljenja i delovanja, on zapravo pokazuje u kolikoj meri je zakazao kao čovek usled nespremnosti da prihvati vlastitu odgovornost za nastalo stanje stvari. Dakle, autentičan čovek iz vizure žargona autentičnosti nije ništa drugo do sušta suprotnost čoveku sa naglašenom osobenošću koji samostalno, slobodno i kritički pristupa svetu, drugima i sebi samom. „Žargon je njemački simptom nastupajuće poluobrazovanosti, koja kao da je izmišljena za one što osjećaju da su povijesno osuđeni ili da barem tonu, pa se pred sobom i sebi sličnima grade za višu elitu.”¹⁹⁶ A, „društvo grčevito zatvara oči pred činjenicom da je lijek koji nudi u stvari ono zlo od kojeg se boji”¹⁹⁷, dok „govor kao sistem znakova već svojim pukim postojanjem unaprijed u sebi odražava sve što je društvo proizvelo te brani to društvo vlastitom formom prije svakog sadržaja”¹⁹⁸. Tako se pomoću prividne rečitosti stvara ne samo po ideološkim željama i ukusu iskreirana slika stvarnosti, već se i prikrija svaka trunka sumnje u opravdanost svega što se preduzima radi uspostavljanja željenog poretka. Ipak, iza takve rečitosti ne krije se ništa drugo do stvarna nemušnost žargonozboraca koja ne podnosi kako kulturu slobodnog mišljenja zasnovanu na valjanoj argumentaciji tako ni kulturu slobodnog stvaralaštva. S obzirom na to da se žargon „po slobodnom izboru i u bescenje bavi obrtom u sjeni industrije, prikuplja kopije kičastih impulsa za reformu života, koje je praksa već pokopala, i ušteđuje im bezizgledni pokus ozbiljenja”¹⁹⁹, zaključak koji se nameće je da savremeno doba, za koje je karakteristična masovna upotreba ideologizovanog jezika, stoji u službi proizvodnje jednog nemoćnog Ja zahvaljujući čemu se došlo do marginalizacije

¹⁹⁵ Adorno, T., *Žargon autentičnosti*, Nolit, Beograd, 1978, str. 49.

¹⁹⁶ Isto delo, str. 66.

¹⁹⁷ Isto delo, str. 84.

¹⁹⁸ Isto delo, str. 89.

¹⁹⁹ Isto delo, str. 154.

subjektivnosti kao individualnosti. Takođe, svojim svesnim i namernim potiskivanjem subjektivnosti žargon autentičnosti je doprineo i nestajanju sposobnosti da se socio-kulturni fenomeni samostalno i slobodno sagledaju i odrede. Iskrivljena slika o stvarnosti, drugima, kao i sebi samima tako postaje realnost žargonozboraca bilo da se radi o ideolozima i ideološkinjama koji stoje na čelu društva ili o njihovim sledbenicima i sledbenicama koji kao pasivna publika usvajaju, a potom u neizmenjenoj formi reprodukuju stavove verifikovane od strane žargona autentičnosti.

Ono čega je svestan/a gotovo svaki/a ideolog/škinja ukoliko želi da bude uspešan/a manipulator/ka ljudima jeste da mora što bolje da se koristi jezikom, kao i da svoje delovanje ne može da ograniči isključivo na određenu društvenu sferu, već da mora da zahvati što više socijalnih segmenata. Radi toga propagandisti i propagandistkinje ideologizovanih političkih strategija vešto se služe reklamom, industrijom zabave, indoktrinacijom i verskim propovedima kako bi mogli da manipulišu ne samo na polju politike, već i ekonomije, čovekovog slobodnog vremena, obrazovanja, religije i sl. Međusobnim kombinovanjem i prožimanjem različitih oblika manipulacije ideolog/škinja sprovodi kontrolu ideologizovanih društvenih subjekata, ali se i obračunava sa onima koji su odbili da prihvate ideologiju za koju se on/a zalaže. Pri tome, ono što je karakteristično za ideologizovani jezik kojim se on/a služi jeste da kod njega kategorije kao što su „istinito” i „lažno” ne zauzimaju ključne pozicije u smislu da se govorenje ne stavlja u službi otkrivanja istina ili laži, nego nametanja ideologizovanog pogleda na svet. Naime, iako ideolozi i ideološkinje veoma često u svojim govorima nastoje da ukažu na „prave” istine ili da pak raskrinkaju tvrdnje svojih oponentata i oponentkinja kao lažne, to ne znači da u osnovi njihovih govora stoji nužno istina ili barem težnja ka njoj, ali, to isto tako ne mora da znači ni da je njihov govor lažan.

Hari G. Frankfurt ističe da se ideologizovani diskurs ponajpre može posmatrati kao svojevrsan vid „proseravanja” [*bullshit*], kao i da je to mnogo ozbiljnije od laganja kao očiglednog primera zloupotrebe jezika. Prema njegovom mišljenju „suština proseravanja, naime, ne leži u tome da je lažno, već da je falsifikat”, a „da bismo prepoznali tu razliku, moramo shvatiti da krivotvorenje ne mora ni u kom smislu (osim same autentičnosti) da bude inferiorno u odnosu na original” jer „ono što nije autentično ne mora da bude defektno u nekom drugom smislu” s obzirom na to da „problem s falsifikatom ne leži u tome kakav je, već kako je napravljen”²⁰⁰. Imajući to na umu, jasno je da proseravanje, „iako se proizvodi ne

²⁰⁰ Frankfurt, H. G., *O proseravanju*, Vega media, Novi Sad, 2006, str. 32.

obazirući se na istinu, ne mora da bude lažno”, kao i da iako „onaj ko se proserava lažira stvari” to ne znači nužno „da ih pogrešno shvata”²⁰¹. Dakle, svako ko propagira određenu ideologiju služeći se proseravanjem nije niti na strani istine niti na strani laži s obzirom na to da za razliku i od poštenog čoveka i od lažova ne pokazuje interes za činjenice i stvarno stanje stvari. Primarni cilj kod proseravanja ogleda se u izvlačenju, odnosno prikriivanju stvarnih aspiracija kako bi se što uspešnije realizovala obmana. Frankfurt ističe da proseratora uopšte nije „briga da li stvari koje izjavljuje opisuju tačno stvarnost” jer „on ih jednostavno bira ili izmišlja da bi poslužile svrsi”²⁰². A budući da „protagonista proseravanja ne odbacuje autoritet istine, kao što to radi lažov, i ne suprotstavlja mu se” jer on na nju uopšte i ne obraća pažnju, proseravanje je znatno „veći neprijatelj istini nego što su to laži”²⁰³. Proseratori i proseratorke koji svoj jezik stavljaju u službi nametanja određene ideologije uspevaju u svojim namerama ne zato što ga zasnivaju na istini ili laži, već zato što pozivajući se na njih uspešno manipulišu kategorijom smisla. Svesni činjenice da određeni iskaz ima smisla bez obzira na to da li je istinit ili lažan, oni uspevaju da nametnu svoje ideje time što ih predstavljaju kao smislene, te zahvaljujući tome manipulišu masama koje ih upravo zbog njihove smislenosti izjednačavaju sa samom istinom. Imajući to na umu, jasno je da ideologije zasnovane na proseravanju predstavljaju opasnost po celokupno društvo. Nesposobni da razluče smislenu od istinitog, izmanipulisani pojedinci i pojedinke utopljeni u ideologizovanu masu nisu u stanju da uvide stvarne namere ideologa i ideološkinja, te potpadajući pod njihov uticaj postaju instrumenti za ostvarivanje ideoloških ciljeva. Na ovom mestu je važno istaći da koliko god se izrazi „proseravanje” i „proserator/ka” činili neprimereni vokabularu jednog naučnog teksta, oni ne pripadaju žargonskom govoru koji kao varijetet jezika predstavlja bitno obeležje predstavnika i predstavnica određene društvene grupe, već govoru koji je Adorno nazvao žargonom autentičnosti, a koji stoji u službi manipulisanja drugima radi ostvarivanja interesa onih koji manipulišu. Zbog toga, konstataciju da unutar savremenih društava postoji veliki broj onih koji se proseravaju ne treba odbaciti kao neosnovanu samo na osnovu toga što izraz „proseravanje” nije shvaćen na pravi način; nju je, naprotiv, neophodno uzeti za ozbiljno jer postojanje velikog broja onih koji se proseravaju ne predstavlja ništa drugo do znak da je ljudsko društvo postalo

²⁰¹ Na istom mestu.

²⁰² Isto delo, str. 36.

²⁰³ Isto delo, str. 39.

(pre)opterećeno interesima različitih ideoloških strategija, među kojima vodeće mesto zauzimaju, pre svega, one političke.

Iako je govorenje već samo po sebi preuzimanje odgovornosti jer je svako ko govori kao čovek od govora odgovoran za svoje reči, ideologizovan jezik kao svojevrsan vid proseravanja može se posmatrati i kao neodgovornost jer je „izvesna neobaveznost koja se stavlja na raspolaganje”²⁰⁴. Međutim, odgovornost za prevlast ideologizovanog jezika ne može da snosi sam jezik, nego onaj/a koji/a njime govori, a ukoliko ideologizovani jezik postane normalna pojava, onda je odgovorna zajednica koja ga prihvata. Imajući to na umu jasno je da odgovornost za prevlast ideologizovane koncepcije stvarnosti unutar našeg društva treba da snosi ono samo jer je dozvolilo da ideolozi i ideološkinje svojim sve otvorenijim zloupotrebama kako tehnoloških tako i ljudskih resursa nametnu limitiranim interesima opterećene sisteme vrednosti, mišljenja, osećanja i postupanja. Budući da se takvi ideologizovani sistemi odnose krajnje restriktivno na čovekovu individualnost, jasno je da oni onemogućavaju raznoliko bogatstvo društvenih identiteta tj. da sprečavaju pojedince i pojedinke da otvoreno ispoljavaju svoje osobenosti. Iz tog razloga, svaka zajednica koja prihvata takve ideološke prakse nema pravo da prstom upire u zastupnike i zastupnice ideoloških ideja s obzirom na to da im je upravo ona omogućila da u njoj uspostave prevlast.

S obzirom na to da se ideologizovane prakse i razmere njihovih negativnih posledica najbolje mogu razumeti ukoliko se u vidu imaju konkretni primeri, u daljem tekstu se za predmet promišljanja uzimaju ideologizovane politike karakteristične za srbijanski socijetet i to s obzirom na uverenje da on već duži vremenski period predstavlja pogodno tle za razvoj i negovanje politika opterećenih ideološkim uticajima zahvaljujući kojima se, umesto puta modernizacije i reformi, kao i oslanjanja na sopstvene snage, radije biraju iracionalni pogledi na stvarnost, prebacivanja odgovornosti sa jednih na druge, akcije i planovi sa predimenzioniranim značajem i vrednostima itd. Pri tome, akcenat se stavlja na analizu jezika ideologizovanih političkih strategija, odnosno onoga što se putem njega kazuje kao i načina na koji se kazuje, a u svrhu apostrofiranja ne samo njegovih manjkavosti, već i nedostataka politika koje se njime služe, kao i negativnih implikacija po recipijente i recipijentkinje poruka koje se putem njega plasiraju u javnost. Dakle, putem analize jezika svojstvenog za politike unutar našega socijeteta nastoji se ukazati na njihov ideologizovani karakter, a time i na ideologizaciju društvenih subjekata kao jednu od posledica njihovih praksi. Pri tome,

²⁰⁴ Adorno, T., *Žargon autentičnosti*, str. 57.

pažnja se usmerava na one ideologizovane diskurse koji se plasiraju putem medija, te time i na promišljanje uloge sredstava masovnih komunikacija u fabrikovanju i plasiranju ideologizovanih sadržaja pomoću kojih se sprovode promocije i popularizacije ideoloških politika.

Za naše današnje društvo, kao i ono s početka prošlog veka, kao najpreciznija analiza, po mišljenju istoričarke Dubravke Stojanović, važe sledeće reči Jovana Skerlića: „Mesto iskrene i svesne političke stranke koja otvoreno i pošteno bije boj pod razvijenom zastavom ideja i načela, dolazi gomila koja se valja po prašini otimajući se za mesto i zarade. Dok se u celom svetu politička borba uređuje i tako reći kanalizuje, kod nas još uvek ostaje u haotičnom stanju, gde drugih pobuda nema do inata i apetita, gde se smatra da je sve dopušteno: politička licitiranja, prekononočne promene mišljenja, najneprirodniji savezi i prodaje savesti”²⁰⁵. Stoga ne treba da čudi što unutar takvog društva političke ideologije imaju primat u odnosu na konkretne političke programe. „Mainstream sistema vrednosti i dalje je u nacionalističkom ključu, vladajući diskurs ostao je nepromenjen, pluralizam se i dalje guši i diskredituje manihejskom podelom na patriote i izdajnike. Radi se o opsesiji koja dovodi do iskrivljene slike o realnosti, do sve većeg falsifikovanja prošlosti i svesnog širenja lažne slike o njoj [...]”²⁰⁶ Stavljajući u prvi plan usko definisane ciljeve opterećene sopstvenim interesima i potrebama ideologizovane politike neretko se služe različitim oblicima manipulacije širokim spektrom društvenih fenomena, a sve to radi obezbeđivanja što veće podrške, odnosno što većeg broja građana i građanki koji će prihvatiti njihove političke strategije. Pri tome, samo građanstvo koje u njima vidi ključno rešenje za prevazilaženje aktuelnih društvenih problema često nije ni svesno u kolikoj meri se njime zapravo manipuliše radi realizovanja uskih ideoloških ciljeva. S tim u vezi, jedan od najčešćih oblika manipulacije građanstvom od strane ideološkim interesima opterećenih politika jeste stavljanje u prvi plan brige o potrebama društvenih subjekata, ali i (in)direktno ukazivanje na neke od mogućih načina za njihovo zadovoljenje. Kada je reč o našem društvu, tu se, pre svega, misli na predstavljanje vlasti i ujedno članstva u nekoj od vladajućih stranaka kao ključnog faktora za postizanje dobrobiti.

S obzirom na to da subjektima koji su skoncentrisani isključivo na lične interese samo ideologizovane politike i mogu da obećaju ono čemu teže, sasvim je razumljivo zbog čega se

²⁰⁵ Skerlić, J., „Politička književnost” u: *Sabrana dela, VII*, 1906, str. 198, citirano prema: Stojanović, D., *Ulje na vodi*, Pešćanik, Beograd, 2010, str. 64.

²⁰⁶ Stojanović, D., *Ulje na vodi*, str. 83.

pre okreću ka njima umesto ka onim politikama koje za svoje ciljeve imaju prosperitet celokupnog društva, ali i jasno definisane ideje kako da se do njega i dođe. Naime, iako nijedna politika koja je sebi postavila određeni cilj nije u stanju da ga ostvari ukoliko nema konkretne ideje jer „cilj bez ideja je imaginacija, apstrakcija koja se poistovećuje pretežno kod svih ideologija”²⁰⁷, to je ono što ideologizovane društvene subjekte uopšte ne dotiče s obzirom na to da svoje političko opredeljenje formiraju isključivo na osnovu onoga što im se nudi i obećava, a da ih se pri tome ne tiče na koji način će to biti realizovano. Nakon što su potpali pod uticaj ideologije i njenih praksi, oni su preuzevši na sebe ideologizovani identitet ostali bez sposobnosti za (samo)kritiku, a time i kapaciteta za izgrađivanje realne slike kako o sebi samima tako i o svetu u kojem su se zatekli. Vođeni samo onim što žele da čuju, što im laska i godi, oni ne uviđaju da zarad ostvarivanja lične koristi nesvesno dopuštaju da budu izmanipulisani. Zapravo, ono na šta ideologizovane politike računaju jeste da društveni subjekt usled neizmerne želje za ličnim dobrom i srećom neće imati jasnu sliku o njihovim stvarnim političkim preferencijama, kao i o njihovim negativnim posledicama po celokupno društvo, a to znači i po sve one subjekte koji su usled svoje zaslepljenosti ispraznim obećanjima podržali ideologizovane politike. Dakle, samo obećanje boljitka koje će društveni subjekt na svom ličnom primeru moći da iskusi ima prioritet ne samo u odnosu na dobrobit celokupnog društva, već i u odnosu na konkretizaciju tog istog obećanja.

Jedan od osnovnih razloga zbog kojeg ideologizovane politike uspešno kontrolišu društvene subjekte jeste manipulacija jednom od njihovim vodećih potreba, a to je potreba za sigurnom egzistencijom. Međutim, ono što je neophodno istaći jeste da ideologizovane politike neretko svode ovu potrebu na minimum, a potom prezentuju njeno zadovoljenje kao rezultat posebno značajnog političkog čina, a u svrhu glorifikovanja same ideologije, te sve češće i samih političara/ki koji/e je zastupaju. Ovim se želi ukazati i na jednu od bitnih karakteristika jezika ideologizovanih politika, a to je zloupotreba sveopšte društvene krize kako bi se uspešno manipuliralo društvenim subjektima, tačnije kako bi im se ispunjenje zdravorazumskih i primarnih društveno-političkih zadataka prezentovalo kao nedvosmislena potvrda veličine i značaja politike zahvaljujući kojoj su pomenuti poduhvati i realizovani, ali i kao razlog više zbog kojeg ona treba dodatno da se podrži. Način na koji ideologije deluju i koriste različite krizne situacije zavisi prvenstveno od toga o kojoj vrsti krize je reč, zatim od stepena u kojem je zahvatila društvo, dužine njenog trajanja, ali i drugih faktora na osnovu

²⁰⁷ Bošković, M., *Stranputice*, str. 192.

kojih ideologizovane grupacije koncipiraju svoje strategije. Ipak, kao zajedničko svojstvo većine ideoloških politika može se izdvojiti upravo populistički, demagoški, isključivi i vrednosno prenaglašen jezik sa izrazitom afektivnom funkcijom.

Naime, ideologizovani jezik jeste, pre svega, jezik koji se služi rečima-transparentima koje, iako neretko apstraktnog sadržaja, zahvaljujući svojim prenaglašenim vrednostima uspešno sprovode ideologizaciju pojedinaca/ki, odnosno utapanje društvenih subjekata u masu. Same vrednosno predimenzionirane reči, nezavisno od jezičkog konteksta ili stvarnog konteksta situacije, često mogu da budu dovoljne da bi se ljudi prepoznali u njima i da bi stali na stranu onih koji se tim istim rečima služe ne mareći pri tome toliko za svoje sledbenike/ce koliko za sopstvene interese. Jezik ideoloških politika jeste jezik koji „glumi ono što je odsutno: nejasnost pokazuje kao da je jasnoća, interesom posredovan smisao kao istinu. To je govor s maskom onoga što se od njega očekuje da bude”²⁰⁸, ističe Ivas. Ideološkim interesima opterećen jezik obezvređuje mišljenje budući da ne podstiče na razmišljanje već instiktivno delovanje – to je jezik mitologiziranih reči putem kojih se mitologizuje sama stvarnost, odnosno jezik putem kojeg se ideologizovanim masama nameću vrednosna usmerenja u ime kojih sama ideologija istupa, te podstiče i usmerava postupke drugih. Pri tome, ono što je zabrinjavajuće jeste da pojedinci i pojedinke koji su potpali pod uticaje ideologizovanog jezika nisu u stanju da preuzmu ličnu odgovornost za posledice ideoloških praksi to jest da kritički sagledaju programe koji su im ponuđeni kao najbolje rešenje za izlaženje iz krizne situacije, ali i da kritički promisle sebe i sopstvene postupke koje su preduzeli radi sprovođenja u delo tih istih programa. Dakle, s jedne strane, krizno stanje, a s druge, odsustvo kritičkog pristupa kako kriznim situacijama tako i ponuđenim programima za njihovo prevazilaženje, samo su neke od potvrda da su unutar određenog društva na delu ideološke politike usmerene ka nametanju sopstvene koncepcije stvarnosti.

U procesima promovisanja ideoloških koncepcija stvarnosti veliku ulogu imaju i sami mediji budući da na sebe pokatkad preuzimaju funkciju proizvođača ili pak samo distributera već iskreiranih ideologizovanih poruka putem kojih se nastoji izvršiti uticaj na samu javnost, a sve to u cilju uspostavljanja ideologizovanog društvenog poretka. Posledice takvih praksi dobijaju gotovo iz dana u dan sve veće razmere s obzirom na činjenicu da je veliki broj društvenih subjekata svakodnevno izložen delovanju savremenih sredstava za masovne komunikacije koje se nalaze pod kontrolom različitih monopolistički nastrojenih ideoloških

²⁰⁸ Ivas, I., *Ideologija u govoru*, str. 90.

grupacija. Ono što je evidentno jeste da se interesi i ciljevi većine ovih grupacija preklapaju, te stoga ne treba da čudi njihova međusobna povezanost to jest saradnja koja se u zavisnosti od procene socijalne situacije javno ističe ili pak drži u tajnosti. Pri tome, političke grupacije iza kojih se kriju ideološki sistemi vrednosti, mišljenja, osećanja i postupanja mnogo ređe se opredeljuju za zajedničku saradnju budući da svaka od njih koliko god u drugoj strani videla sredstvo za postizanje sopstvenih interesa i ciljeva istovremeno vidi i glavnu prepreku za njihovo dugoročno i uspešno sprovođenje. Kada je reč o našem društvu, aktuelna socio-politička kriza služi uglavnom kao poligon za političke obračune s obzirom na to da među mnogim strankama preovladava (samo)ubeđenje da je upravo njihov dolazak na vlast ključan za izlaženje iz kriznih situacija.

Ono što je svojstveno za većinu političkih stranki unutar našega društva jeste, pre svega, zloupotreba sveopšte krize zarad dolaska na vlast i delovanja u pravcu pribavljanja što veće koristi za sebe same, te time i zloupotreba samih društvenih subjekata koji su, usled zaslepljenosti ideološkim obećanjima, spremni da podrže ideološke opcije makar i zarad prividno bolje egzistencije. No, umesto da se bave upoznavanjem javnosti sa konkretnim strategijama za prevazilaženje kriza, mnoge stranke svoje prakse svode na puko politikanstvo, odnosno međusobne prozivke, prebacivanje odgovornosti s jednih na druge, otvorena vređanja itd. Iako obećavaju promene na bolje, ideološke politike u svome fokusu nemaju konkretne programe koji bi vodili ka socijalnom boljitku, već prvenstveno strategije od kojih najveću korist imaju njihovi zastupnici i zastupnice što potvrđuju njihove konkretne prakse po zauzimanju vladajućih pozicija. Stoga je razumljivo zbog čega određena ideološka opcija, kako bi iz političkih borbi za prevlast izašla kao pobednik i kako bi potom istu što duže zadržala za sebe, vešto manipuliše javnošću putem čitavog niza dobro razrađenih metoda. Svesne činjenice da na socijalno-psihološkom tlu uspevaju samo one ideje koje uspevaju da se povežu sa iskustvima, interesima i potrebama društvenih subjekata, ideološke politike vešto manipulišu njima time što svoje poruke zasnivaju na njihovim očekivanjima i željama. I zaista, ideje koje će ideologizovani subjekti pre usvojiti jesu one koje gode njihovoj taštini ili odgovaraju njihovim nadama, pri čemu je malo važno jesu li one osnovane ili ne.

U daljem tekstu pažnja će biti usmerena na analize ideoloških politika i njihovih zloupotreba medijskog jezika kao javnog diskursa radi distribucije ideoloških idejnih i vrednosnih sistema, a radi uvećavanja i učvršćivanja moći ideoloških grupacija. Imajući u vidu konstataciju Sandre Šare da „ideološki jezički rituali u kriznim i nestabilnim okolnostima

pokreću ljude prema nekom projektu društva”, kao i da „usmeravaju energiju i uverenje ogromnog broja ljudi da mogu jednostavno i brzo da reše svoje komplikovane probleme”, čime zapravo „nadoknađuju normalnu integrisanost društva i pružaju osećanje grupe sigurnosti”²⁰⁹, sasvim opravdano se može reći da ideološkim interesima opterećen jezik vešto koristi krizne situacije kako bi otežao razlikovanje stvarnog od izmišljenog i/ili umišljenog, a time i sagledavanje ideološke pozadine strategija koje se nude kao rešenja za izlaženje iz društvene krize. Šare ističe i da „treba imati u vidu da u Srbiji od svih lojalnosti javno cvetaju samo ideološke”, te da „javni ideološko-jezički rituali jesu legitimno ispoljavanje odanosti svojoj grupi”, kao i da „savremena laička društva ne mogu ni da se zamisle bez ideologija”²¹⁰. Promišljanja u okviru ovog rada biće, između ostalog, usmerena i na utvrđivanje osnovanosti ovakvih tvrdnji, odnosno iznalaženje odgovora na pitanje da li u javnosti dominira jezik koji se upotrebljava u svrhu promocije, popularizacije, opravdavanja i/ili odbrane različitih ideologija, ali i na pitanja koja se tiču uloge medija u procesima ideologizacije društva.

No, ono što je bitno istaći jeste da iako su ideološke politike koje deluju unutar srbijanskog socio-kulturnog konteksta uzete za predmet kritičkih promišljanja, to svakako ne znači da se u okviru ovog rada zastupa stav da su jedino one primeri moćnih i uticajnih ideoloških koncepcija unutar našega društva. Takođe, zatečenom stanju se ne pristupa kao nečemu što je isključivo svojstveno za Srbiju, te se u tom smislu i ne pokušava predstaviti kao jedinstvena pojava u svetu. Zapravo, primarna intencija ovoga rada ogleda se u nastojanju da se putem analiza konkretnih ideoloških grupacija, kao i njima svojstvenih ideologizacija (medijskog) jezika ukaže na, s jedne strane, negativne aspekte ovakvih praksi, ali i, s druge strane, potencijalne moduse za njihovo redukovanje. U okviru ovog rada ostavljaju se po strani apstraktna i/ili odviše uopštena promišljanja o političkim ideologijama, a samim time i univerzalno primenljiva rešenja za izlaženje na kraj sa njihovim negativnim implikacijama. Polazeći od uverenja da, uprkos tome što između srbijanskog i nekog drugog društvenog konteksta može biti uočen niz zajedničkih pojava, te s njima u vezi i problema, to svakako ne znači da ono što je markirano kao konstruktivno za naš socijetet istovremeno može u svom identičnom obliku da bude od koristi i za zajednicu koja se nalazi u sličnoj situaciji. Takođe, važno je napomenuti da kritička promišljanja ideološkog političkog diskursa plasiranog putem različitih medija koji deluju unutar našeg društva ne predstavlja

²⁰⁹ Šare, S., *Kako pisati za novine. Jezik javne komunikacije*, Medija centar, Beograd, 2004, str. 153.

²¹⁰ Na istom mestu.

isključivo kritiku samih političara/ki koji se njime služe, nego i stanja kako na političkoj, medijskoj i uopšte socio-kulturnoj sceni u Srbiji, a s obzirom na ozbiljnost i razmere negativnih implikacija ideologizovanog jezika po celokupni socijetet. S tim u vezi potrebno je istaći da rezultati sprovedenih analiza treba da posluže najpre radi što potpunijeg sagledavanja stanja u kojem se trenutno nalazi naše društvo, zatim iznalaženja potencijalnih rešenja za izlaženje na kraj sa uočenim problematičnim pojavama, ali i radi uporednih analiza društava u regionu i/ili šire, a sa namerom da se zajednički problemi na najbolji mogući način prevaziđu.

2.3. Ideološka pozadina jezika aktuelnih politika u Srbiji

U kontekstu priče o politikama kod kojih ne postoji konkretan program sa jasno definisanim ciljevima i strategijama za njihovo ostvarenje, a koji bi vodio ka opštem društvenom dobru, te radi rasvetljavanja njihove ideološke pozadine, u daljem tekstu biće navedene neke od putem medija plasiranih izjava predstavnika/ca aktuelnih političkih stranki kako bi se pokazalo da su unutar našeg društva na delu ideologizovane politike koje usled svoje limitiranosti proizvode niz negativnih implikacija po celokupni socijetet. Stavljanje akcenta na analizu sadržaja jezika kojim se služe naši/e političari/ke za svoj cilj ima rasvetljavanje problematičnih aspekata aktuelnih političkih strategija i njihovih ideoloških pozadina. S tim u vezi, naročita pažnja poklanja se promišljanju uloge medija u promocijama ideologizovanih politika, kao i sve otvorenijih (zlo)upotreba medijskog jezika radi popularizacije ne samo određenih političkih koncepcija, već i političkih ličnosti i njihovih dela. Ono što je neophodno naglasiti jeste da će u daljem tekstu biti navedene izjave iz 2014. i s početka 2015. godine, te da će analize njihovog sadržaja tj. predmeta (raz)govora i načina na koji se o njemu govori biti fokusirane na rasvetljavanje ideološke obojenosti kako aktuelnog političkog tako i medijskog diskursa.

Takođe, u daljem tekstu se primenom komparativne analize izjava koje dolaze od strane reprezenata različitih političkih opcija nastoji potvrditi stav o tome da se većina aktuelnih ne samo političkih, već i političkim interesima podređenih medijskih praksi zasniva upravo na ideologizovanim sistemima vrednosti, mišljenja i postupanja. Polazeći od činjenice da se borbe za političku prevlast najčešće vode putem medija, u radu se stavlja akcenat na promišljanje uloge medija u promovisanju onih koncepcija stvarnosti koje su opterećene

političkim preferencijama, a sa namerom da se ukaže na njihovu odgovornost za nametanje limitiranih predstava stvarnosti koje kao proizvodi ideoloških politika ne mogu da imaju pozitivne implikacije po društvo. U okviru teksta biće sprovedena i kvalifikacija određenih medijskih praksi kao pozitivnih ili pak negativnih, a s obzirom na povod, način, kao i svrhe u koje su mediji bili upotrebljeni u konkretnim slučajevima. Naime, namera je da se ukaže na činjenicu da su mediji nosioci društvenih aktivnosti i promena, te da kao bitan faktor u procesima kreiranja stvarnosti neminovno imaju uticaj i na same društvene subjekte. Imajući u vidu da se jezik medija neretko upotrebljava i kako bi se putem otvorenih promocija društveno poželjnih sistema vrednosti istovremeno sprovodilo (pre)oblikovanje društvenih subjekata, odnosno pružanje referentnih okvira za čovekovo razumevanje sveta, sebe i drugih, razumljivo je zbog čega, između ostalih, ideologizovane politike u njemu vide moćno sredstvo borbe za društvenu prevlast. Promišljanje instrumentalizovanog (medijskog) jezika usmereno je na rasvetljavanje ideološke pozadine politika u ime kojih se on upotrebljava, zatim njihovih primarnih karakteristika, kao i načina na koji se odražavaju na celokupni društveni poredak.

U toku vanredne parlamentarne kampanje lider Srpske napredne stranke je promovišući projekat *Beograd na vodi* rekao: „Tu će doći i kupiti apartmane neki od najpoznatijih i najbogatijih ljudi u svetu. [...] Oni će da ulože desetine, da ne kažem, stotine miliona evra u reklamnu kampanju i već u martu mesecu videćete kako se Beograd na vodi reklamira, ne našim, nego njihovim novcem i na CNN-u i na mnogim svetskim televizijama.”²¹¹ Takođe, u toku pomenute kampanje on je izjavio i da „kakve god reforme da preduzimamo, šta god da se zbiva, dragi prijatelji, imajte u vidu jednu stvar koju vam garantujem, penzioneri će biti poslednji u čija će prava bilo ko smeti da dira u državi. Bolje sa naše grbače da se skida sve što može, a penzionerima nema šta da se uzima”²¹². Nakon dobijenih izbora dao je i sledeću izjavu: „Pokušavamo da postignemo dogovor sa predstavnicima svih lista u Skupštini i ukoliko se dogovorimo nemamo ništa protiv da to (predsednik Skupštine) u prvoj godini bude i neko od poslanika opozicije. Time bi bila

²¹¹ Aleksandar Vučić o završetku projekta „Beograd na vodi” (You Tube), 28. 04. 2015. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=6QMbFRVJMSE>, posećeno 10. 01. 2015.

²¹² Fakat – Aleksandar Vučić: garantujem, nema smanjenja penzija (You tube), 30. 12. 2014. Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=BBOy8ow_QCo, posećeno 10. 01. 2015.

obezbeđena i veća kontrolna uloga parlamenta nad vladom. A želimo i da pokažemo da ćemo čuvati opoziciju ko malo vode na dlanu [...] Više i nema.”²¹³

Usmeravajući pažnju na citirane izjave, a putem analize političkog diskursa i to, pre svega, onoga o čemu se govori, zatim načina na koji se govori, kao i (in)direktnih poruka koje iz istog proizilaze, kao opšti zaključak nameće se da je pomenuti diskurs odraz nedovoljno profesionalnog, objektivnog i odgovornog pristupa političkom pozivu, odnosno ideologizovanih političkih praksi. Naime, prve dve izjave su po svom sadržaju iracionalnog karaktera budući da u fokusu imaju nešto što je nerearno za očekivati s obzirom na nepostojanje konkretnih planova za njihovo sprovođenje u delo. Premeštanjem akcenta sa onoga što treba da bude prioritet na ono sporedno i samim tim nebitno, odnosno sa priče o realnim benefitima projekta *Beograd na vodi* i jasno definisanim merama koje će se preduzeti kako penzije ne bi bile umanjene, pažnja se usmerava na proizvoljna očekivanja da će neki od najpoznatijih i najbogatijih ljudi na svetu ne samo kupiti apartmane izgrađene u sklopu pomenutog projekta, već i da će uložiti sopstveni novac kako bi se isti promovisao i pre njegove finalne realizacije, kao i na iznošenje ličnog stava da je bolje „sa naše grbače da se skida sve što može” kako se penzionerima ništa ne bi uskratilo. Pri tome, kao posebno problematičan deo potonje izjave je i onaj gde se eksplicitno kaže da su penzioneri „poslednji u čija će prava bilo ko smeti da dira”, te se ujedno šalje poruka da će država preduzeti sve neophodne korake kako bi se zaštitila prava penzionera kao posebno osetljive društvene grupacije, a u čemu ne bi bilo ničega spornog kada bi se u jednakoj meri država zauzimala za prava svih svojih građana i građanki. Takođe, naglašavanje lične odgovornosti i garancije da penzije neće biti umanjene, odnosno da će cela stvar biti rešena zahvaljujući ličnoj intervenciji za svoju posledicu ima isticanje autoriteta sopstvene ličnosti. Nadalje, i izbor reči kod ove izjave je problematičan budući da se sa „dragi prijatelji” to jest sa isticanjem vrste odnosa koji je uspostavljen sa delom javnosti kojem se upućuje izjava, zapravo želi izazvati emotivna reakcija, te skrenuti pažnja sa njenog racionalnog i kritičkog promišljanja.

Što se tiče treće izjave, iako je njena primarna namera isticanje političke korektnosti, odnosno naglašavanje spremnosti da se opozicija ne samo poštuje, već i da se sa istom razvije konstruktivna politička saradnja u cilju što boljeg vođenja države, nju s obzirom na izneto poređenje, kao i izveden zaključak treba posmatrati kao, s jedne strane, očigledan primer pokušaja isticanja vrednosti sopstvene politike s obzirom na to da se želi naglasiti ne samo

²¹³ *Sedam eksperata u Vučićevoj Vladi* (Alo), 15. 04. 2014. Dostupno na: <http://arhiva.alo.rs/vesti/politika/sedam-eksperata-u-vucicevoj-vladi/52243>, posećeno 10. 01. 2015.

spremnost da se mesto predsedavajućeg Skupštinom prepusti političaru/ki koji/a dolazi iz opozicije, već i spremnost da se opozicija s posebnom pažnjom i brigom (sa)čuva kao „malo vode na dlanu”, ali i, s druge strane, kao primer nesmotrenog iznošenja ličnog doživljaja te iste opozicije i političke nekorektnosti, odnosno pokušaja umanjenja njene vrednosti jer je više od „malo vode na dlanu” i nema. Iznet zaključak je, takođe, u službi isticanja veličine i značaja političke opcije koja se zastupa, a time i degradacije relevantnosti i sposobnosti opozicionih politika. Navedene izjave moguće je posmatrati kao pokušaj isticanja u prvi plan autoriteta jednog pojedinca, a ne političara koji, u skladu sa svojom političkom funkcijom i političkim kompetencijama, te u saradnji sa relevantnim pojedincima i pojedinkama kako iz političke tako i iz drugih društvenih sfera, preduzima korake ka uspostavljanju društva u kojem će dobrobit celokupnog građanstva biti u fokusu političkih zadataka i ciljeva, a potom i projekata i programa za njihovo sprovođenje.

Imajući u vidu činjenicu da ništa od izjavljenog ne samo da nije realizovano, već i da data obećanja i garancije nisu bili dovoljni da bi se na primer sprečilo smanjenje penzija, sasvim opravdano su se mogli očekivati javni protesti ili pak pojava nekih drugih oblika manifestovanja nezadovoljstva. Međutim, njihov izostanak treba interpretirati upravo kao posledicu uspešne ideologizacije društvenih subjekata koji selektivno reaguju na ono što im laska i godi to jest što žele da čuju i vide, dok istovremeno ne reaguju na sve ono što može da dovede u pitanje ideologizovane koncepcije stvarnosti u kojima vide svoj oslonac i garant sigurnosti sopstvene egzistencije. Dakle, odsustvo reakcije društvenih subjekata na sve one političke prakse kojima se vređa inteligencija ne treba da se shvati kao posledicu njihove nesposobnosti da ih uoče, već prevashodno kao odraz nemogućnosti dopiranja do suštine pomenutih praksi usled potiskivanja sposobnosti za kritičko, ali i samokritičko promišljanje, što je rezultat usvajanja ideologizovane koncepcije stvarnosti. Političaru koji nije ispunio svoja obećanja jednako se veruje i iskazuje poštovanje i divljenje jer se on (samo)predstavlja ne samo kao neko ko vodi svoj narod, već i kao neko ko se istovremeno bori za njegovu bolju budućnost i ko je na tom putu spreman da podnese i lične žrtve. Iz tog razloga, političar takvog kova neretko biva percipiran kao narodni heroj.

U svemu tome, presudnu ulogu ima upravo ideologizovan politički diskurs, odnosno jezik u okviru kojeg je akcenat na rečima, ali ne i na delima, te putem kojeg se ono irealno nastoji prezentovati kao istinsko to jest stvarno. Izjava koja glasi: „Želim vam mnogo zdravlja i uspeha i obećavam da ću učiniti sve da zemlja napreduje. Srbija je mnogo prilika prokockala jer su se političari udvarali narodu. Ja neću da vam govorim ono što vam je lepo

da čujete, ali i kad budete nezadovoljni molim vas da znate da nikada nećemo da krademo i da sve što budemo radili radićemo jer mislimo da je tako najbolje za narod.”²¹⁴ – primer je očiglednog raskoraka i to ne između rečenog i učinjenog, već između onoga što je izrečeno u različitim okolnostima. Naime, iako je nakon parlamentarnih izbora lider SNS-a izjavio da se nikada neće udvarati narodu, te da nikada neće govoriti ono što misli da narod od njega želi da čuje, prethodno citirane izjave svedoče upravo o očiglednom dodvoravanju javnosti, kao istovremeno i o nedovoljnoj političkoj promišljenosti, doslednosti i ozbiljnosti. Pored pomenute kontradiktornosti koja je sama po sebi problematična, ono što celu stvar dodatno komplikuje i čini je upitnom jeste pokušaj manipulacije javnošću u svrhu uspostavljanja otklona od svake vrste političke odgovornosti za (ne)učinjeno jer sve što se bude radilo radiće se usled ubeđenja da je to najbolje za narod.

Za razliku od prethodno citiranih izjava koje na prvi pogled ne deluju problematično, ali za koje se nakon dubljih analiza može konstatovati da ne priliče političaru koji odgovorno i profesionalno pristupa svome pozivu, već prvenstveno političaru koji se služi populizmom, demagogijom, manipulacijom itd., naredna izjava očigledan je primer političke nekorektnosti: „To što ćete vi da vičete, nemojte da se pravite da ste hrabriji nego što jeste, pošto dobro znam kakve ste kukavice, jer ni jednu reformsku meru niste smeli da preduzmete. [...] Sramota je što ceo dan pretite. Došao je neko ko vas se ne plaši i ko sme da vam kaže da ste kukavice. Vi ste najobičnije kukavice i ništa više i bili ste i ostali ste i bićete uvek.”²¹⁵ Naime, opominjanje političkih neistomišljenika da se ne predstavljaju za nešto što nisu, zatim njihovo otvoreno vređanje koje je vođeno intencijom da im se umanje političke kompetencije, kao i kvalifikovanje njihovih postupaka kao sramotnih pretnji, ali i isticanje vrednosti i značaja sopstvene ličnosti za šta se kao opravdanje navode odsustvo ličnoga straha i spremnost da se nekome u lice kaže da je bio, još uvek jeste i da će zauvek biti najobičnija kukavica ne treba posmatrati samo kao konkretne segmente politički neprimerenog diskusra, već i kao potvrdu da iza njega stoji ideologizovana politika koja ne bira sredstva radi postizanja sopstvenih ciljeva. Diskvalifikovanje oponenta u cilju obezbeđivanja primata sopstvenoj političkoj opciji koje se zasniva na uvredljivoj i pretećoj retorici, a ne na konkretnim planovima i programima usmerenim ka opštem društvenom

²¹⁴ *Premijer Vučić obećao da će Srbiju voditi pošteno, hrabro i odgovorno* (bktvnews), 27. 04. 2014. Dostupno na: <http://bktvnews.com/premijer-vucic-obecao-da-ce-srbiju-voditi-posteno-hrabro-i-odgovorno>, posećeno 10. 01. 2015.

²¹⁵ *SKANDAL: Aleksandar Vučić vređa narodne poslanike u skupštini Srbije!* (You tube), 22. 12. 2014. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=kkhdivm28zQ>, posećeno 10. 01. 2015.

dobru i ne može se posmatrati drugačije do kao odraz ideologizovanih političkih praksi koje nisu u stanju da svoje kritike drugih potkrepe valjanom argumentacijom.

I upravo je na ovom mestu potrebno još jednom istaći da je jedino jezik kojim u istinskom smislu razgovaramo jedni sa drugima autentični jezik, te da se zahtev, koji se postavlja pred svakog čoveka, ogleda ne samo u dopuštanju da nam se nešto kaže, već i u slušanju svega onog što nam se govori. Imajući u vidu Gadamerov stav da se bitak jezika nalazi jedino u razgovoru koji vodi ka sporazumevanju, jasno je da prethodno citirana izjava predstavlja očigledan primer zloupotrebe jezika u nameri da se za sopstveno mišljenje obezbedi prevlast. Ono što je, pri tome, jednako problematično jeste i način na koji se pokušava pribaviti autoritet za sopstvenu ličnost. Polazeći od Gadamerove konstatacije da je jezik „ona sredina u kojoj dolazi do sporazuma partnera i do sporazumevanja u stvari”²¹⁶, može se zaključiti da je prethodni citat zapravo potvrda degradacije jezika koja za svoju posledicu ima marginalizaciju produktivne diskusije zasnovane na valjanoj argumentaciji. S tim u vezi, potrebno je istaći i da Gadamer smatra da „hermeneutički problem, dakle, nije problem pravilnog vladanja jezikom, već pravilnog sporazumevanja o stvari, do čega dolazi u medijumu jezika”²¹⁷, te da upravo zbog toga hermeneutičkoj kritici treba da budu podvrgnuti primeri instrumentalizacija jezika koje se sprovode u cilju apsolutizacije određenih oblika mišljenja, a time i negiranja svega onog što je markirano kao (potencijalno) opasno po njih.

Budući da bi bilo posve neprimereno na osnovu izjava jednog političara iz vladajuće strukture izvoditi opšte zaključke o aktuelnim političkim strategijama, a kamoli o celokupnoj političkoj sceni unutar srbijanskog socijeteta, u daljem tekstu slede citati izjava kako političara/ki iz vladajuće strukture tako i iz opozicije, a radi potkrepljivanja tvrdnje o sveopštoj ideologizaciji (medijskog) diskursa usled primata ideologizovanih politika. Naime, kako bi se stekao što jasniji uvid u stanje na opštoj političkoj sceni, odnosno kako bi se potvrdilo da unutar našeg društva dominiraju ideologizovane koncepcije stvarnosti koje doprinose stagnaciji, a neretko čak i njegovoj degradaciji, u nastavku sledi analiza još nekoliko primera političkog diskursa karakterističnog za aktuelnu političku scenu koju ne treba interpretirati isključivo kao kritiku bilo čije ličnosti, već prevashodno kao kritiku ideološkog političkog diskursa, kao i ideologizovanog medijskog jezika.

Pomena vredna je i izjava lidera Liberalno demokratske partije koji je na sednici njenog Glavnog odbora rekao da je aktuelni premijer prvi posle ubijenog premijera Đinđića

²¹⁶ Gadamer, H. G., *Istina i metoda*, str. 417.

²¹⁷ Isto delo, str. 418.

koji je progovorio o nekim ekonomskim reformama o kojima niko drugi nije, te da stoga „treba da izgradimo takav odnos koji će se posmatrati kroz prizmu koristi za društvo što smo mi na vlasti, a ne da se sve svede na prodaju”²¹⁸. On je izjavio i sledeće: „Vučić je Vučić – prati ga kontrola medija, nedovoljna transformacija stranke za koju je on lično bio sposoban, ali to je život.”²¹⁹ Tome je dodao i „da Vučića treba iskoristiti, a ne srušiti”²²⁰, osim ukoliko ne postoji odgovor šta posle. Nakon uvodnih pohvala na račun premijera i njegovih političkih poteza koji se manifestuju u vidu spominjanja ekonomskih reformi o kojima nijedan političar nije govorio, lider ove opozicione stranke umesto da se osvrne na konkretne premijerove poteze u cilju sprovođenja tih reformi, on svoju pažnju usmerava na naglašavanje važnosti uspostavljanja političke saradnje sa vladajućom strukturom, ali ne zbog pozitivnih strana njihovog političkog partnerstva, već zbog toga što bi dolazak LDP-a na vlast bio od koristi za društvo. Drugim rečima, budući da ni stranka, na čijem čelu se nalazi, nije u stanju da ponudi politički program iz kojeg bi proizašli benefiti po celokupno građanstvo to jest s obzirom na to da nije sposobna da pruži alternativu za ono što trenutno nude vladajuće stranke, ovaj stranački lider kao sasvim politički korektan potez smatra svoju otvorenu ponudu premijeru da će ga rado (is)koristiti barem dok njegova ili neka druga stranka ne dođe do rešenja šta (u)raditi nakon rušenja aktuelne Vlade.

Neposredno nakon što je zbog lošeg zdravstvenog stanja privremeno pušten iz pritvora Haškog tribunala, lider Srpske radikalne stranke iskoristio je ogromno interesovanje medija za politički obračun sa svojim nekada najbližim saradnicima među kojima je bio i predsednik Republike. Prilikom obraćanja članstvu svoje stranke koje je bilo ispraćeno od strane medija on je rekao: „Moram da vam priznam da sam ja imao neograničeno poverenje u Tomislava Nikolića i, zaista je on i bio vrlo častan, pošten i skroman čovek. Ja ni danas u to ne sumnjam, samo se pokazalo i u njegovom slučaju da su ljudi prilično kvarljiva roba. Dakle, i časni i pošteni ljudi nekad mogu doći u situaciju da postanu nečasni, nepošteni i izdajnici [...] Tomislav Nikolić je bio i dobar i uspešan dok je baratao našom ideologijom. On nije obrazovan čovek, on nema fundamentalno teorijsko znanje ni o čemu, ali se on snalazio u okviru naše ideologije, programske politike – to je donekle shvatao [...] On jadan misli da je on izabran zato što je on sposoban. Ne! Nego zato što se Boris Tadić toliko smučio srpskom

²¹⁸ Čeda Jovanović: *Vučić prvi posle Đinđića progovorio o reformama, treba ga iskoristiti, ne srušiti* (Blic), 16. 11. 2014. Dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/511495/Cedomir-Jovanovic-Vucic-prvi-posle-Djindjica-progovorio-o-reformama/komentari/14578112/komentar-odgovor>, posećeno 10. 01. 2015.

²¹⁹ Isti izvor.

²²⁰ Isti izvor.

narodu da Srbi nisu više mogli da ga gledaju očima [...]”²²¹ U toku svog izlaganja, osvrnuo se i na premijera Republike za kojeg je kazao: „Vučić je bio savestan, istaknuti patriota, veliki nacionalista – nema tu nikakve sumnje. Jeste on malo onako bio nemiran i samosvojan pa ga je trebalo držati pod kontrolom. I voleo je da gazi sve ostale moje saradnike jer se s pravom smatrao da je superiorniji od njih. Ali, to što si superiorniji ne znači da treba da ih gaziš, nego treba da nađeš načine, modele saradnje s njima kako bi stranka bila što uspešnija [...] On je hteo preko tih političkih leševa da dođe tik uz mene [...] i Vučiću sam maltene trebao svaki dan da čitam lekcije kako treba da se ponaša prema najbližim saradnicima [...]”²²²

Na osnovu citiranih izjava jasno je da se lider SRS-a služi političkim diskursom kojim se istovremeno deluje na više polja, odnosno kojim se u javnosti nastoje diskreditovati nekadašnji saradnici i kao političari i kao ličnosti, zatim kojim se apostrofira ideologija same stranke čiji je on glavni kreator, a zahvaljujući kojoj su ti isti saradnici nekada i bili politički uspešni, ali se takođe s visine ophodi prema samom članstvu stranke, te mu se indirektno upućuje opomena da sve dokle god mogu da se drže pod kontrolom za sve će biti mesta u stranci, ali ukoliko se ne budu držali očitanih lekcija, te ukoliko izdaju i lidera i ideologiju stranke, biće im objavljen „politički rat”. Stoga, delovanje u skladu sa političkim programom i to prevashodno u interesu stranke, upotreba lične superiornosti da bi se gazilo po političkim oponentima ili pak svesno prihvatanje limitiranosti sopstvenih političkih potencijala, postupanje prema uputstvima onih koji u tom pogledu prevazilaze njihove mogućnosti, kao i prihvatanje činjenice da sva politička kontrola pripada isključivo lideru stranke samo su neka od obeležja jedne više nego ekstremne ideologije. Citirane izjave koje su odjeknule i u javnosti zahvaljujući ogromnom medijskom interesovanju potvrda su da ideologizovane političke retorike iz devedesetih nisu iščezle, ali ujedno i upozorenje da mogu da izazovu nove političke i socijalne nestabilnosti.

Navedene izjave moguće je u izvesnom smislu posmatrati i kao konkretne primere primene erističke dijalektike to jest umeća vođenja prepirki i to na način da se uvek bude u pravu. Naime, Šopenhauer kaže: „[D]a bi se izložila čista dijalektika mora da se, bez obzira na objektivnu istinu (što je predmet logike), posmatra samo kao veština da se uvek bude u pravu” i iz tog razloga „iznalaženje objektivne istine mora se strogo odeliti od umeća da se

²²¹ *Vojislav Šešelj – Prva istina o Vučiću, Nikolićima i Maji Gojković* (You tube), 11. 12. 2014. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Vnyr5uFuOUk>, posećeno 10. 01. 2015.

²²² Na istom mestu.

lična tvrđenja učine takvim da važe za istinita.”²²³ Prema mišljenju ovog filozofa, „u dijalektici objektivna istina mora da se ostavi po strani ili da se smatra slučajnom, a da se pažnja usredsredi samo na odbranu svojih tvrđenja i pobijanje protivnikovih”²²⁴. Dakle, Šopenhauerova eristička dijalektika kao „intelektualna veština mačevanja” gde je jedino bitno „zadati udarac i parirati”²²⁵ pokazuje se kao korisno sredstvo za svakog ko nastoji da pribavi prednost za sopstveno mišljenje, bez obzira na to da li je ono ispravno ili ne. Imajući to na umu, opravdano se može reći da ono što je zajedničko svojstvo citiranih izjava kao primera ideologizacije ne samo političkog, već i medijskog jezika jeste upravo isticanje sopstvenog stava kao neupitnog. U tom smislu, Šopenhauerova konstatacija da samo mali broj ljudi ume da misli, ali da zato svi žele da imaju mišljenje, zbog čega im ne preostaje ništa drugo nego da preuzmu ono koje je već oformljeno od strane drugih, kao da stoji u osnovi aktuelnog ideologizovanog političkog diskursa unutar našega društva. Naime, utisak koji se stiče jeste da su predstavnici/ce uticajnih političkih grupacija prvenstveno vođeni/e intencijom da pribave što veću podršku za sopstvene strategije, a za šta je potrebno da sopstveni vrednosni sistem, te s njim saglasne obrasce mišljenja, osećanja i postupanja nametnu što većem broju društvenih subjekata. No, iako *biti u pravu* nije isto što i *imati (za) pravo*, moćne ideologizovane političke (ali i druge) grupacije svojim (pre)oblikovanjem pojedinaca i pojedinki uspevaju da putem različitih modusa nametnu unapred i u skladu sa sopstvenim koncepcijama stvarnosti iskonstruisane predstave o svetu, drugima, kao i o sebi samima.

Šopenhauer ističe i sledeće: „[N]ema te apsurdne misli koju ljudi neće olako prihvatiti, čim nam pođe za rukom da ih ubedimo da je ona opšteprihvaćena. [...] Oni su ovce koje idu za ovnom predvodnikom, ma kuda ih on vodio. Lakše im je da umru, nego da misle. Veoma je čudno da im opšteprihvaćeno mišljenje tako mnogo znači, pošto na sebi samima mogu da vide kako se bez prosuđivanja i bez dejstva ikakvog primera prihvataju mišljenja. Ali, oni to ne vide jer im nedostaje bilo kakvo poznavanje samih sebe.”²²⁶ Ipak, navedenu Šopenhauerovu konstataciju ne treba uzeti olako tj. prihvatiti je, a da se ona kritički ne promisli s obzirom na to da bi se u suprotnom moglo zapasti u zamke same erističke dijalektike. Naime, iako veština vođenja rasprave, zahvaljujući kojoj čovek, služeći se (ne)svesno određenim trikovima u argumentaciji, može za sopstveno mišljenje da osigura

²²³ Šopenhauer, A., *Eristička dijalektika ili Umeće kako da se uvek bude u pravu objašnjeno u 38 trikova*, Adresa, Novi Sad, 2007, str. 9.

²²⁴ Isto delo, str. 10.

²²⁵ Na istom mestu.

²²⁶ Isto delo, str. 36.

prednost, karakteriše ljudsku prirodu, ona ipak ne može da se posmatra kao apsolutna determinanta ljudskoga roda. Na osnovu toga treba da bude jasno da baš kao što se izvestan broj ljudi rado služi pomenutom dijalektičkom veštinom tako je i određen broj ljudi pre sklon da prihvati tuđe mišljenje nego da radi na izgrađivanju vlastitog stava po pitanju određenih stvari. Upravo iz tog razloga, na ovom mestu želi se ukazati na to da je posve neprimereno za predstavnike i predstavnice ljudskoga roda tvrditi da su ovce kojima je lakše da umru nego da misle, odnosno da je jedino osnovano tvrditi da pored ljudi koji ulažu napore u to da drugima nametnu sopstveno mišljenje postoje i oni koji su skloni da to mišljenje usvoje, a da ga prethodno kritički ne sagledaju. Zbog toga je bitno naglasiti da opšteprihvaćenost određenog mišljenja ili pak njegovo predstavljanje takvim nikako ne znači da su ljudi „ovce koje idu za ovnom predvodnikom”. Ono što je Šopenhauer takođe samo donekle ispravno uočio jeste i da pojedinci/ke koji/e olako usvajaju tuđa mišljenja zapravo ne poznaju same sebe. Naime, za razliku od ovog filozofa koji tvrdi da takvim ljudima „nedostaje bilo kakvo poznavanje samih sebe” u okviru ovog rada se zastupa stav o nedovoljnom i/ili pak neadekvatnom poznavanju, a nikako o potpunom nepoznavanju sopstvene ličnosti. Dakle, iako se ovom filozofu, pre svega, može zameriti generalizacija, odnosno predstavljanje određenih pojava kao opštih, to ne umanjuje njegov doprinos zasnivanju negativne dijalektike, odnosno promišljanju tehnika raspravljanja koje je usmereno ka tome da se po svaku cenu bude u pravu.

Retorika, kao dijalektici analogna, ali ne i potpuno identična veština, odnosno kao njen ogranak je, prema Aristotelovom mišljenju, univerzalno primenljiva s obzirom na to da se pomoću nje može raspravljati o pitanjima koja su od opšteg interesa za ceo ljudski rod. Prema mišljenju ovog antičkog filozofa, retorika se „ne odnosi ni na jedan poseban rod predmeta, već se, kao i dijalektika [odnosi na sve oblasti]”, a njen osnovni zadatak se „ne sastoji u uveravanju, nego u iznalaženju uverljivog u svakom datom slučaju, što vredi i za sve ostale veštine”, odnosno „u iznalaženju stvarno uverljivog i prividno uverljivog, upravo onako kao što je dijalektici zadatak da otkriva istinski i prividni silogizam”²²⁷. S tim u vezi je bitno naglasiti da se između Aristotelove i Šopenhauerove dijalektike ne može staviti znak jednakosti jer prema Aristotelovom stavu, bit sofističkog besedništva sastoji se u moralnoj nameri, odnosno u slobodnom izboru i primeni prividne argumentacije, a njome može da se koristi i sam dijalektičar u zavisnosti od potrebe, ali ukoliko se služi namerno tada i sam postaje sofist, dok u retorici nema ove razlike s obzirom na to da se besednikom smatra i onaj

²²⁷ Aristotel, *Retorika*, str. 11.

ko se služi pravim, kao i onaj ko se služi lažnim dokazima. Naime, „u retorici besednik može biti onaj ko se služi valjanom argumentacijom, kao i onaj ko postupa u skladu s namerom, dok u dijalektici sofistom nazivaju čoveka koji radi u skladu s namerom, a dijalektičarem čoveka koji ne radi u skladu s namerom, nego u skladu sa svojom sposobnošću”²²⁸.

Kada je u pitanju političko besedništvo njime se „ili na nešto podstiče ili od nečega odvraća, jer uvek jedno ili drugo čine oni što privatna lica savetuju na njihovo dobro, kao i oni što narod savetuju na opšte dobro”²²⁹, ističe Aristotel, te tome dodaje da „politički besednik ima u vidu budućnost, jer, bilo da na nešto podstiče ili od nečega odvraća, daje savete o budućem”, dok za svrhu političkog besednika određuje korisno ili štetno „jer onaj ko podstiče, taj savetuje ono što je bolje, onaj pak ko odvraća, taj odvraća od nečeg goreg”²³⁰. Imajući to u vidu, zaključak koji se nameće jeste da se Aristotelovo određenje političkog besedništva ne može tek tako podvesti pod okvire Šopenhauerove dijalektike s obzirom na to da ovaj antički filozof cilj besedništva vidi u odvratanju ljudi sa pogrešnog, odnosno u njihovom usmeravanju na pravi put. Međutim, kada su u pitanju uslovi koji doprinose uverljivosti jedne besede, interesantno je da se neki od njih mogu posmatrati i kao trikovi erističke dijalektike. Primera radi, Aristotel ističe sledeće: „[P]otrebno je voditi računa ne samo da beseda bude što demonstrativnija i uverljivija već se i predstaviti kao čovek određenog karaktera [...] jer je, s obzirom na uverljivost, naročito u političkom, ali i u sudskom besedništvu veoma značajno da se besednik predstavi kao čovek određenih kvaliteta i da njegovi slušaoci steknu uverenje da im je na izvestan način naklonjen, da bi i oni prema njemu na određen način bili naklonjeni.”²³¹ I zaista, da nakon toga ne sledi navođenje razloga koji utiču na to da besednici budu uverljivi, lako bi se moglo zaključiti da je u pitanju jedan od Šopenhauerovih trikova kako da se uvek bude u pravu. No, budući da Aristotel smatra da postoje tri stvari „zbog kojih, bez dokazivanja, nekome verujemo”²³², a to su razboritost, vrlina i blagonaklonost u mišljenju, jasno je da uverljivost Šopenhauerovog dijalektičara ne počiva nužno na njima, odnosno da, u najboljem slučaju, može da počiva samo na razboritosti jer ona dobrim delom može da bude od koristi za pribavljanje prednosti za sopstveno mišljenje. Upravo iz navedenih razloga primeri ideološkog političkog diskursa ne mogu da se posmatraju i kao primeri političkog besedništva koje je Aristotel imao na umu.

²²⁸ Na istom mestu.

²²⁹ Isto delo, str. 23.

²³⁰ Isto delo, str. 24.

²³¹ Isto delo, str. 101.

²³² Isto delo, str. 102.

Takođe, za njih bi se u izvesnom smislu moglo reći da predstavljaju produkt ideologizacije sfere političkog raspravljanja, odnosno selektivnog ideološkog (re)interpretiranja određenih postavki Aristotelove retorike.

Tako na primer, Aristotelova tvrdnja da „Ljudi veruju da imaju pravo na poštovanje od osoba nižeg porekla, moći, vrline, i, uopšte, u pogledu svega onog u čemu čovek ima veliku premoć nad drugima, kao, na primer bogataš nad siromašnim u novcu, rečit nad nerečitim u rečitosti, gospodar nad podanikom, što je slučaj i s onim ko smatra da je dostojan vlasti u odnosu na onoga ko je dostojan da mu se zapoveda”²³³, čini se još uvek jednako važećom u redovima pojedinih ideologizovanih političkih grupacija. S druge strane, osnovne osobine karaktera ljudi u pogledu vlasti koje navodi ovaj antički filozof čine se nespojivim sa ideologizovanim političarima i političarkama. „Ljudi od moći po karakteru su častoljubivi i revnosniji od bogataša, jer teže za delima koja mogu postići zahvaljujući svojoj moći”, ističe Aristotel, te tome dodaje i da su revnosniji „jer su zaokupljeni javnim poslovima, pa su prinuđeni da vode računa o svemu što se tiče vlasti”, kao i da bi se pre moglo reći „da im je izgled otmen no nadmen, jer ih visok položaj čini otmenim, a zahvaljujući tome sve odmeravaju”²³⁴.

2.4. Političke ideologizacije jezika medija

Iako je neprimereno reći da mediji uvek indukuju poželjne oblike mišljenja, osećanja i postupanja kod recipijenata i recipijentkinja svojih poruka, evidentno je da oni u značajnoj meri mogu da posluže kao orijentiri za kretanje unutar društveno prihvatljivih okvira s obzirom na njihovu sposobnost da utiču na procese saznavanja društvenih subjekata koji su izloženi njihovim uticajima. Imajući u vidu ovo svojstvo medija, ideološke politike ih upotrebljavaju radi oblikovanja javnosti i manipulisanja njome, a sve to u cilju ostvarivanja sopstvenih interesa. Na osnovu prethodno citiranih izjava, jasno je da se mediji kod nas neretko zloupotrebljavaju s namerom da se utiče na formiranje čovekovih predstava o određenim društvenim pojavama, problemima i sl., zatim sa ciljem da se javnosti nametne željeni imidž određenog političkog subjekta, kao i da bi se u prvi plan stavilo sve ono što ide u prilog bilo njemu bilo političkoj opciji koju zastupa, ali i da bi se minimalizovalo,

²³³ Isto delo, str. 105.

²³⁴ Isto delo, str. 148.

devalorizovalo ili negiralo sve ono što se javlja kao suprotno od toga. Drugim rečima, ideološke politike koriste medije u svrhu što uspešnijeg manipulisanja društvenim subjektima i to neretko putem persuazivnog, populističkog, demagoškog, transetičkog diskursa koji vodi ka političkom, ali s njim u vezi i ekonomskom, religijskom, kao i kulturnom monizmu.

Imajući u vidu da se nadzor nad proizvodnjom i distribucijom medijskih proizvoda u cilju nametanja koncepcija stvarnosti, iza kojih, između ostalih, stoje i moćne političke grupacije, sprovodi putem integracije medija u sistem vlasti, kao i putem organizovanog i sistematskog fabrikovanja podrške oficijelnim političkim strategijama, sasvim opravdano se može reći da na aktuelnoj medijskoj sceni u Srbiji postoji kako institucionalna tako i sadržinska kontrola medijskih proizvoda, a u svrhu uspostavljanja prevlasti ideologija koje se međusobno prožimaju. Ovakve prakse za svoju posledicu neminovno imaju ideologizaciju društvenih subjekata koja, ukoliko poprimi masovne razmere, može samo negativno da se odrazi po celokupni poredak s obzirom na to da vodi ka stagnaciji, a neretko i degradaciji društva. Naime, s obzirom na to da kod ideologizovanih subjekata dolazi do potiskivanja sopstvene individualnosti, zatim iščezavanja kako kritičkog tako i samokritičkog mišljenja, usvajanja ograničenih predstava, krivih potreba i nametnutih obrazaca postupanja, evidentno je da oni u svom fokusu imaju isključivo ideologizovane parametre za vrednovanje društvenog dobra, a to ih neminovno sputava u realnom sagledavanju sopstvenog društva, kao i u uočavanju svih onih anomalija koje proizilaze iz ideoloških praksi. Ono što je evidentno jeste i da se pojedini mediji unutar našeg društva upotrebljavaju radi proizvodnje i/ili distribucije ideologizovanih koncepcija stvarnosti, a u svrhu ideologizacije što većeg broja društvenih subjekata, odnosno da u velikoj meri funkcionišu kao vodeći mehanizmi različitih ideoloških grupacija putem kojih se nastoje sprovesti njihovi interesi i ciljevi. Takođe, nemogućnost da se taj isti medijski prostor upotrebi radi kritičkog sagledavanja aktuelnih političkih, ali i ekonomskih, religijskih, kulturnih i drugih praksi, odnosno radi ukazivanja na njihove negativne aspekte i implikacije, nedvosmisleno ide u prilog tvrdnji o uspešno sprovedenoj ideologizaciji našeg društva i dobrog dela njegovog građanstva, kao i o efikasnom sprovođenju različitih oblika (samo)kontrole u svrhu očuvanja uspostavljenog ideologizovanog poretka.

Na osnovu svega što je do sada rečeno, jasno je da uloga medija u procesima kvantitativne distribucije poruka utemeljenih na instrumentalizovanom jeziku, ali i u procesima instrumentalizacije građanstva nije ni malo zanemarljiva i u prilog takvoj tvrdnji svedoči činjenica da predstavnici/ce ideologizovanih politika koriste medijski prostor ne

samo radi promovisanja programa u ime kojih deluju, već i samopromocija koje prevazilaze okvire njihovih političkih praksi. S tim u vezi, prethodno citirane izjave reprezentata različitih političkih opcija treba posmatrati kao potvrdu stava da se mediji unutar našeg društva sve više zloupotrebljavaju u svrhu promovisanja i afirmisanja ideologizovanih politika, ali i tvrđenje da na našoj političkoj sceni dominiraju ideološke političke koncepcije bez obzira na to da li je reč o vladajućim ili pak opozicionim političkim strankama. Naime, analize citiranih političkih izjava plasiranih putem različitih medija ukazuju upravo na nepostojanje dovoljno ozbiljne i konkretne politike sa planovima i projektima koji bi bili usmereni ka opštoj društvenoj dobrobiti, poštovanju i uvažavanju prava i sloboda svih društvenih subjekata, afirmaciji društvenog diverziteta, podsticanju i negovanju kulture kritičkog mišljenja i delovanja itd. Takođe, citirane izjave idu u prilog stavu da se ideologizovane političke grupacije služe instrumentalizovanim jezikom koji u svome fokusu nema razumevanje, odnosno konstruktivne interakcije kako sa sebi sličnima tako i drugačijima, već prvenstveno ostvarivanje interesa i ciljeva pomenutih grupacija čak i po cenu širenja smisla lišenih predstava o svemu što na bilo koji način odudara od ideoloških programa i strategija.

S obzirom na to da kompleksna veza između ideologije, sistema vrednosti, mišljenja i postupanja, kao i jezika ima važnu ulogu u procesima čovekovog (samo)promišljanja i (samo)spoznavanja, evidentno je da je svaki pokušaj kritičke analize njenih segmenata i načina na koji se oni međusobno uslovljavaju usmeren upravo ka prevazilaženju ili barem ograničavanju njenih negativnih posledica najpre po same društvene subjekte, a onda i po celokupno društvo. „S jedne strane ideološka propaganda, a s druge prirodna ljudska sklonost da predstavljeno (opisano) shvati kao uzorno (propisano), ujednačavaju pojedinačne egzistencije prema preporučenim tipovima. U ideologiziranoj je zajednici upokorenje govora jezikom samo dio općeg upokoravanja života (proces) načinom (sustavom, metodom, tehnologijom).”²³⁵ Imajući u vidu ovu Ivasovu konstataciju, a uz napomenu da ideologizovane političke prakse pokatkad prevazilaze okvire propagande, na ovom mestu želi se naglasiti da ideološke vizure stvarnosti stoje u službi nametanja i opravdavanja ideoloških poredaka radi čega se žrtvuje ljudska subjektivnost, odnosno sposobnost samostalnog i (samo)kritičkog pristupa stvarnosti, ali i sam jezik kao jedno od bitnih obeležja ljudskog bića. Upravo iz tih razloga, posebna pažnja poklanja se promišljanju ideoloških zloupotreba medija, odnosno medijskog prostora radi plasiranja putem ideologizovanog diskursa

²³⁵ Ivas, I., *Ideologija u govoru*, str. 28.

izraženih, a na osnovu ideoloških interesa i ciljeva fabrikovanih koncepcija stvarnosti. Međutim, iako mediji trenutno predstavljaju jedan od vodećih mehanizama putem kojih se sprovodi nametanje ideoloških idejnih i vrednosnih sistema, potrebno je naglasiti da u svakoj zloupotrebi medijskog prostora radi plasiranja ideoloških poruka jednaku odgovornost imaju kako same ideologije tako i mediji. Naime, mediji ne moraju uvek i nužno da budu glavni kreatori ideoloških koncepcija stvarnosti, ali njihov udeo u plasiranju, promovisanju, a i popularizaciji istih čini ih odgovornim za negativne posledice koje proizilaze iz takvih praksi.

Na primeru ideoloških politika unutar srbijanskog socijeteta i njima svojstvenih praksi, odnosno načina na koji se političari služe jezikom kako bi plasirali svoje ideološke stavove, a putem ukazivanja na instrumentalizaciju medija u svrhu ideologizacije društvenih subjekata, u okviru ovoga rada želi se ukazati na očigledne zloupotrebe medija od strane trenutno aktuelnih političkih ideologija, ali i upozoriti na odgovornost samih medija za (in)direktan doprinos ideologizaciji društvenih subjekata. Ono što se takođe želi istaći jeste da se ideologizovani politički diskurs koji trenutno dominira na našoj medijskoj sceni u izvesnoj meri razlikuje od onog koji je bio svojstven prethodnim vremenima, ali samo po pitanju njegove forme, odnosno načina na koji se govori. Nametanje društveno poželjnih sistema vrednosti, mišljenja i postupanja u okviru kojih preovladava veličanje tradicije, patrijarhata i pravoslavlja, zatim negovanje nacionalizma, podstrekivanje ksenofobije i homofobije, održavanje rodne neravnopravnosti i/ili tome slično, samo su neke od ključnih karakteristika kako pređašnjih tako i aktuelnih ideologizovanih političkih praksi unutar našeg socijeteta. Međutim, iako se način na koji se danas govori i/ili piše o, primera radi, nacionalnim pitanjima bitno razlikuje od načina na koji se to nekada činilo, evidentne promene kod političkih diskursa nikako se ne smeju interpretirati kao odraz njegovog evolutivnog razvoja, već prevashodno kao posledica promena samih koncepcija vođenja politike, izražavanja političkog mišljenja, kao i političkog postupanja.

Naime, aktuelne politike unutar našeg društva služe se diskursom koji se samo formalno (ali ne i suštinski) razlikuje od političkog jezika koji je dominirao sredinom prošloga veka unutar SFRJ, kao i od onog koji je preovladavao tokom njegove poslednje decenije na prostorima SRJ. Budući da ih je primerenije posmatrati kao srodne tipove, a ne kao različite oblike političkog jezika, onda i promišljanje njihovih bitnih svojstava treba sprovesti u cilju rasvetljavanja razvojnih faza ideologizovanog političkog diskursa, odnosno praćenja metamorfoznih procesa kroz koje je prošao. U tom smislu, polazeći od različitih faza političkog govorenja, u daljem tekstu se nastoji ukazati na njihove primarne zajedničke

odrednice, a na osnovu toga se želi pokazati njihova očigledna usmerenost ka ideologizaciji društva. Na ovom mestu je potrebno naglasiti i da različite razvojne faze ideologizovanog političkog diskursa predstavljaju potvrdu procesa koji je praćen porastom njegovog deformiteta to jest umnožavanjem anomalija koje bitno utiču na, s jedne strane, degradaciju samog političkog jezika, a s druge strane, degradaciju društva i u njemu prisutnih subjekata.

Dok je *socijalistički* politički diskurs kao institucionalizovan jezik koji u stopu prati institucionalizaciju ideja a u cilju vođenja brige o društveno-političkom profilu zajednice to jest učvršćivanja željenog idejno-političkog poretka pun ustaljenih fraza koje ga čine predugim, nerazumljivim, a neretko i nelogičnim, dotle *nacionalistički* politički diskurs kao afektivni jezik opterećen mitskim, epskim, odnosno folklornim elementima služi razmeni kolektivnog iskustva, kao i podređivanju individualnog i osobenog onom društvenom, odnosno običajnom. Drugim rečima, dok se prvi vid diskursa može okarakterisati kao isprazan tj. neproduktivan niz istrošenih reči, drugi je često sklon korekciji povesnih zbivanja u svrhu rasvetljavanja „istine višeg reda”, te je svojstven za zajednicu koja se isključivo obraća sebi samoj, a u cilju očuvanja sopstvenog identiteta. Aktuelni *kvazidemokratski* diskurs kao simbolička, a ne stvarna politička delatnost, upotrebljava se radi odbrane insitucija i položaja u njima, kao i proizvodnje osećaja neizmerne vrednosti i značaja pojedinaca na političkim pozicijama. To je jezik kojim se upućuje zahtev da se konačno pređe s reči na dela, njime se sprovodi kritika drugih i prekorava svaki pokušaj kritike od strane drugih, preuveličavaju sopstveni politički kapaciteti, a minimalizuju sposobnosti političkih oponentata, te preneglašava autoritet ličnosti, kao i njen značaj za uspešno političko delovanje.

Ova tri međusobno srodna vida političkog diskursa razlikuju se prevashodno u načinu na koji se jezik upotrebljava, a na osnovu njima svojstvenih vokabulara moguće je izvesti zaključke kojima se potvrđuje njihova ideološka obojenost. Naime, dok *socijalistički* politički diskurs karakteriše (pre)naglašavanje vrednosti uzročno-posledične veze između institucija i zajednice, kao i njen značaj za prosperitet samoga društva, dotle *nacionalistički* politički diskurs iz devedesetih odlikuje pozivanje na tradicionalno i istorijsko nasleđe radi isticanja vrednosti same zajednice, distanciranja od bilo kakve vrste odgovornosti, kao i radi iznalaženja opravdanja za nepovoljnu društvenu situaciju. Takođe, prvi vid političkog diskursa u svom fokusu ima prevashodno veličanje poretka tada vladajuće (i jedine) partije, iz čega neminovno proizilazi i isticanje značaja predsednika partije/države zahvaljujući čijim političkim praksama je postignut društveni prosperitet, dok je drugi usmeren na otvoreno

negiranje i diskvalifikovanje drugih i drugačijih, kao i distanciranje od njih, zatim proizvođenje prenaplašenog emotivnog delovanja, a sputavanje onog (raz)umskog, kao i na isticanje kapaciteta vladajućih stranki i vodećih političkih figura da dubokim krizama prožeto društvo podsete da pred njima ne treba da posustane, već da se bori svim sredstvima. Kako bi prethodno iznete tvrdnje bile na adekvatan način potkrepljene, u nastavku slede konkretni primeri *socijalističkog, nacionalističkog i kvazidemokratskog* političkog diskursa.

Iz bogate audio arhive izabrano je nekoliko javnih obraćanja nekadašnjeg doživotnog predsednika SFRJ za koje se smatra da predstavljaju odlične primere ideološkog političkog jezika koji u svome fokusu ima ideologizaciju javnosti. Imajući u vidu da je veliki deo njegovih govora bio ispraćen putem različitih medija sasvim osnovano se može reći i da ideološko-političke zloupotrebe medijskog jezika nisu svojstvene samo za aktuelne političke (i druge moćne) grupacije, već da predstavljaju višedecenijsku praksu. Primera radi, jedno od obraćanja nekadašnjeg predsednika SFRJ putem kojeg se otvoreno podilazi javnosti a da se, pri tome, ništa suštinski ne iskazuje glasi: „Naši ljudi su gordi na svoju mukotrpnu historiju, gordi su na svoju narodnooslobodilašku borbu jer su tako krvavo platili svoju slobodu i nije čudno da oni danas tako ljubomorno čuvaju sopstvenu slobodu, da čuvaju svoje Ja, da volje slobodu, da volje mir i, nažalost, žao nam je što nas mnogi iz inostranstva ne mogu da razumeju u čemu je stvar.”²³⁶ Pozivanje na neka opšta mesta iz tada relativno bliske istorije, zatim apostrofiranje i repeticija reči sa naglašenim afektivnim dejstvom, kao i markiranje poželjnih obrazaca osećanja i postupanja samo su neke od karakteristika *socijalističkog* jezika putem kojeg je mnogo toga izrečeno, a da opet istovremeno ništa bitno nije kazano. S tim u vezi, vredne pomena su i sledeće predsednikove reči: „Napred drugovi i drugarice u borbu za ostvarenje socijalizma u našoj zemlji! [...] Neka živi naš narodni front, radni kolektiv naše socijalističke domovine nove federativne Jugoslavije! Neka živi komunistička partija predvodnik svih radnih ljudi naše zemlje! Neka živi pobjeda mira, a dolje ratni huškaši. Ne dajte se drugovi i drugarice ometati raznim pričanjima o ratu. Ne mogu ratovati jer narodi to neće.”²³⁷ Putem ove, baš kao i prethodne izjave, potvrđuje se paternalistička priroda politike u ime koje se istupa s obzirom na to da se javnosti sugeriše šta joj valja činiti. Takođe, kao njena bitna karakteristika ističe se i upotreba tipičnih fraza za tadašnji politički režim putem kojih se postavljaju okviri društveno poželjnog rezonovanja i postupanja. I konačno, kao

²³⁶ *Ovako je govorio Josip Broz Tito* (You tube), 21. 03. 2014. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=ZExACphGPPo>, posećeno 10. 01. 2015.

²³⁷ Isti izvor.

odličan primer afirmacije ideoloških (re)interpretacija društvenih fenomena i stvarnosti poslužiće sledeći citat: „A mi moramo gljedat sebe, mi stvaramo naš socijalistički sistem prema svojoj meri [...] kako mi smatramo da treba. Mi imamo demokratiju bolju nego ijedna druga zemlja ima jer to nije formalna demokratija; ona mora da počiva na materijalnoj osnovi, na materijalnoj bazi. A ta demokratija ne može biti za onoga koji hoće da ide protiv tog sistema; ta demokratija mora služiti razvitku tog našeg sistema, a ne onima koji ruše taj sistem. Prema njima neće ta demokratija važiti!”²³⁸ Ono što ovu izjavu čini posebno problematičnom jeste pokušaj afirmacije socijalističke (re)interpretacije demokratije, odnosno pokušaj da se sopstveni poredak predstavi kao demokratski, ali i da se istovremeno da do znanja da je „prava” demokratija samo ona koja stoji u službi državnog sistema, te da za sve one koji budu protiv njega ta ista demokratija neće važiti.

U svom obraćanju javnosti pred drugi krug izbora 2000. godine nekadašnji predsednik Srbije izneo je svoje viđenje izbornih i političkih prilika u zemlji na sledeći način: „Kao što i sami znate, punu deceniju traju naponi da se Balkansko poluostrvo stavi pod kontrolu nekih zapadnih sila. [...] Svoje iskustvo u drugoj polovini dvadesetog veka koje velike sile imaju u rušenju vlada, izazivanju nemira, podsticanju građanskih ratova, kompromitovanju i likvidiranju boraca za nacionalnu slobodu, dovođenja država i naroda na rub siromaštva – sve je to primenjeno na našu zemlju i narod. [...] U našoj javnosti je već dugo prisutna grupacija koja, pod imenom opozicione političke partije demokratske orijentacije, zastupa interese vlada koje su nosioci pritiska na Jugoslaviju, a posebno na Srbiju.”²³⁹ Ono što je očigledno jeste da bivši predsednik SRJ i lider Socijalističke partije Srbije u „zapadnim silama” vidi glavne krivce za sva stradanja koje je podnelo stanovništvo Srbije tokom devedesetih godina, a da pri tome svoju partiju i politički program, zatim svoje partijske i koalicione partnere/ke, te u konačnom i samoga sebe ne smatra odgovornim za stanje u kojem se nalazila država. Vredno pomena je i njegovo viđenje sudbine SRJ: „Srpski narod bi snašla sudbina Kurda, sa perspektivom da budu istrebljeni brže jer ih je manje od Kurda i jer bi im kretanje bilo ograničeno na manji prostor nego što je to onaj na kome se Kurdi već decenijama nalaze.”²⁴⁰ Ono što je problematično, a što se jasno vidi na osnovu ovog citata jeste poređenje Srba sa Kurdima u čijoj osnovi stoji namera da se građanstvo zastraši kako bi se njime lakše

²³⁸ *Josip Broz Tito govori o demokratiji* (YouTube), 25. 12. 2014. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=coWUWEuLyKA>, posećeno 10. 01. 2015.

²³⁹ *Govor Slobodana Miloševića 2. Oktobra 2000* (Pečat), 02. 10. 2010. Dostupno na: <http://www.pecat.co.rs/2010/10/govor-slobodana-milosevica-2-oktobra-2000/>, posećeno 10. 01. 2015.

²⁴⁰ Isti izvor.

manipulisalo. Takođe, stavljanje akcenta na istrebljenje isključivo srpskog naroda dokaz je ideologiziranosti politike koju je zastupao ovaj političar, tenjegovih izrazito nacionalističkih preferencija koje su bile predstavljane ne samo kao osnovane, već i kao preko potrebne.

Na ovom mestu važno je navesti i kako je nekadašnji predsednik SRJ opisao stanje u kojem će se naći društvo ukoliko narod svoje poverenje ukaže demokratskom opozicionom bloku: „I mi bismo, pod komandom i kontrolom vlasnika naše zemlje, brzo stekli ogromnu većinu veoma siromašnih, čija je perspektiva da iz tog siromaštva izađu veoma neizvesna i daleka. [...] Uz nacionalno poniženje, rasturanje države i socijalnu bedu, nužno bi moralo da dođe do mnogih oblika socijalne patologije, među kojima bi kriminal bio prvi.”²⁴¹ Ovaj citat je važan prvenstveno iz razloga što predstavlja izvrstan primer načina na koji se stanje u kojem se već nalazilo društvo vešto koristi kako bi se opisale društvene prilike koje će zadesiti državu ukoliko potpadne pod „kontrolu i komandu” DOS-a. Gotovo je neverovatno da se ono što je već zadesilo stanovništvo SRJ i u šta može da se uveri velika većina građana i građanki s obzirom na to da je reč o nečemu što i sami mogu da posvedičiti ličnim primerima, zapravo predstavlja kao neka vrsta proročkog predskazanja zla koje će zadesiti narod ukoliko ne ostane veran svome vladaru. I za kraj, svoj motiv da se obrati građanstvu nekadašnji predsednik obrazložio je sledećim rečima: „Dva puta sam biran za predsednika Srbije i jednom za predsednika Jugoslavije. Valjda bi svakom posle ovih deset godina trebalo da bude jasno da oni ne napadaju Srbiju zbog Miloševića, nego napadaju Miloševića zbog Srbije. Moja savest u tom pogledu je savršeno mirna. Moja savest, međutim, ne bi bila ni najmanje mirna ako svom narodu ne bih, posle svih ovih godina na njegovom čelu, rekao šta mislim o njegovoj sudbini, ako bi mu tu sudbinu nametnuo neko drugi, makar i tako što bi narodu objašnjavao kako je takvu sudbinu izabrao sam. Ta zabluda da bira sam ono što za njega bira neko drugi, najopasnija je zabluda i glavni je razlog moje odluke da se obratim građanima Jugoslavije.”²⁴²

Ono što najpre zahteva dodatne eksplikacije jeste tvrdnja da „oni ne napadaju Srbiju zbog Miloševića, nego napadaju Miloševića zbog Srbije”. Naime, iako je izrečena sa namerom da se u prvi plan istakne veličina i značaj sopstvene ličnosti, te vlastitih napora koji su preduzeti zarad dobrobiti Srbije, ovom tvrdnjom se pokušava negirati lična odgovornost za stanje u državi, odnosno pokazati kako građanstvo ne podnosi žrtve zbog samovolje jednog političara jer je zapravo on taj koji je na sebe preuzeo sav teret radi opšteg dobra. S druge

²⁴¹ Isti izvor.

²⁴² Isti izvor.

strane, upitan je i pokušaj da se narodu „otvore oči” tj. ukaže na to da je izmanipulisan i da bira ono što je za njega neko već unapred izabrao budući da se takvim paternalističkim ophođenjem šalje jasna poruka da građanstvo nije u stanju da samostalno rezonuje, kao i da postupa u svoju korist. Takođe, predsednikovo otvoreno izražavanje brige za Srbiju, ali ne i za Republiku Crnu Goru koja je u to vreme bila sastavni deo Jugoslavije, kao i za srpski narod, ali ne i za ostale nacionalne zajednice predstavlja još jednu potvrdu duboke ideologiziranosti politike koju je zastupao, kao i primer pokušaja ideologizacije većinske zajednice radi što uspešnijeg održanja željenog društvenog poretka. Konačno, stavljanje akcenta na sudbinu naroda i one koji je biraju umesto njega predstavlja još jednu potvrdu besmislenosti ideologizovanog političkog diskursa i to ne samo iz razloga što se sudbina, iako se pod njom podrazumevaju tokovi na koje čovek ne može da utiče, pokušava ipak predstaviti kao nešto što narod može da usmerava u svoju korist, te da samim tim niko drugi to ne treba da čini u njegovo ime, već prvenstveno zato što unutar ozbiljnog i odgovornog političkog vokabulara nema mesta za sudbinu, a time i sve ono što se s njom može dovesti u vezu.

Aktuelni politički diskurs, iako deluje jasniji u odnosu na onaj koji je bio tipičan za nekadašnju SFRJ, jednako je isprazan i lišen smisla. Preciznije, njime se mnogo toga kazuje, a da se pri tome ništa konkretno ne kaže, a čak i kada se nešto i kaže to je neretko nelogično i neprimereno ozbiljnom političkom delovanju. To je diskurs koji u svome fokusu ima prozivanje političkih oponenta za sve ono loše što je bilo, jeste ili će tek biti, a sa ciljem da se diskredituju kako bi se za sopstvenu političku opciju pribavila što veća podrška. Takvim praksama istovremeno se skreće pažnja sa sopstvene političke nekompetentnosti i nespremnosti da se odgovorno pristupi razrešavanju problema bez obzira na to ko je doprineo njihovoj pojavi. Gostujući početkom 2014. godine u emisiji *Intervju* na RTS-u predsednik Srbije je rekao: „Obišao sam mnogo država kojima je socijalistička Jugoslavija pomagala dok su bile siromašne, danas su mnogo bogati i danas ne zaboravljaju pomoć koju im je Jugoslavija pružila [...] i znaju da je Srbija bila glavna u svemu tome. Ja sam na samitu Afričkog jedinstva u Adis Abebi prošle godine stajao pored Mugabe i Zume. Onda me je Zuma pogledao i rekao *Vi ste predsednik Srbije?* Ja kažem: *Jesam. Jeste Vi novi Tito?* Ja sam rekao: *Trudiću se* [...] Ja se nikad nisam slagao sa unutrašnjom politikom Josipa Broza, ali sam u jednoj kampanji rekao da bih voleo da vodim spoljnu politiku kao Josip Broz i doživeo prekor i od svoje tadašnje stranke, ali ja mislim da nam to sada mnogo pomaže i u Latinskoj Americi, i u Africi, i u Aziji [...] kad biste Vi samo znali koliko je današnjih vođa afričkih

zemalja koje pominju Tita – nisu to ljudi koji su ga možda poznavali, oni su ljudi koji vrlo dobro znaju da cene ono što je nekad neko učinio za njih.”²⁴³ Početkom naredne godine predsednik je u emisiji *Ćirilica* na Happy televiziji izjavio: „Na sednici Vlade – to hoću sada Vama da kažem – rekao sam ministrima *Uzdržavajte se od toga da komentarišete, posebno da odgovarate na novinarska pitanja u kojima od Vas traže da komentarišete nešto što je rekao ili uradio predsednik Republike. Uzdržavajte se! Ja nisam Vaš nivo! Možete ovde da donesete zajedničku odluku na sednici Vlade – to ću da poštujem. Može predsednik Vlade da iznese stav, ali, gospodo ministri, pa ko ste Vi da komentarišete predsednika Republike?*”²⁴⁴

Svojom izjavom da je tokom prošloga veka SFRJ pomagala siromašnim zemljama, zatim isticanjem u prvi plan da su mnoge od njih danas bogate (dok se njihova društvena razvijenost, pozicija i uticaj u svetu uopšte ne razmatraju), te posebnim naglašavanjem da je u pružanju pomoći presudnu ulogu imala Srbija i da to ove (neimenovane) zemlje ne zaboravljaju (pri čemu se ni jednom rečju ne spominju konkretni benefiti koje Srbija od toga ima), te spominjanje važnosti da u svetskoj politici predsednik Srbije bude prepoznat kao „novi Tito” jer je veliki broj onih „koji vrlo dobro znaju da cene ono što je nekad neko učinio za njih”, aktuelni predsednik Republike pokazuje u kolikoj meri je vođen preferencijama koje nemaju veze sa ozbiljnim političkim praksama budući da su bazirane na uverenju da su spoljno političke prakse Josipa Broza same po sebi dovoljne, te da Srbija i decenijama kasnije s punim pravom može da očekuje političku, ekonomsku i druge vidove pomoći ili pak podrške od zemalja kojima je svojevremeno pomagala. Takođe, problematično je i naglašavanje važnosti i značaja da predsednik u svetu bude prepoznat kao „novi Tito”, a koje je istovremeno praćeno otvorenim distanciranjem od načina na koji je nekadašnji predsednik SFRJ vodio unutrašnju politiku. Na osnovu rečenog, može se zaključiti da neka od bitnih svojstava ideologizovanog političkog diskursa jesu politička nezrelost, neozbiljnost, neprofesionalnost, kao i limitiranost političkih kompetencija i kapaciteta onih koji se njime služe. Označavajući predstavnike afričkih zemalja kao vođe (umesto kao predsednike, lidere, čelnike i sl.) predsednik Srbije ujedno otkriva i svoje afinitete da i sam bude vođa države baš kao što je to svojevremeno bio i Tito, a to zapravo znači da teži ka tome da kao autokratski političar bude ispred svih, da ima presudnu ulogu u definisanju političkih strategija, odnosno

²⁴³ 29. 01. 2014. *RTSI Intervju Tomislav Nikolić* (You tube), 22. 04. 2014. Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=iaaID_IJI-c posećeno 10. 01. 2015.

²⁴⁴ *Ćirilica – Tomislav Nikolić – (Happy TV, 05. 01. 2015.)*, (You tube), 12. 02. 2015. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=AR62g0MOK20>, posećeno 10. 01. 2015.

da od svojih političkih saradnika i saradnica očekuje da se pridržavaju njegovih instrukcija i uputstava, da poštuju i realizuju njegove odluke i naloge pri čemu iste doživljava i tretira kao sebi podređene.

U prilog ovoj tvrdnji ide i predsednikova izjava da ministri ne smeju sebi da dozvole da ga komentarišu s obzirom na to da nisu na istome nivou, te da treba da se uzdržavaju od iznošenja sopstvenog mišljenja o tome šta je predsednik rekao ili uradio. Pomenuta izjava je u potpunosti kontradiktorna sa predsednikovim nastojanjima da sebe predstavi kao demokratski orijentisanog političara koji je posvećen zasnivanju društva unutar kojeg će prava i slobode biti jednaki za sve građane i građanke. U tom smislu, fasciniranost Josipom Brozom, tačnije njegovom ličnošću i imidžom koji je imao u svetu, a ne njime kao političarem i politikom koju je vodio, te negovanje uverenja da iz same funkcije predsednika države proizilazi autoritarnost njegove ličnosti svedoče i o ideologizovanom karakteru politike koju vodi. Na ovome mestu potrebno je još jednom podsetiti na Gadamerove reči da se autoritet nikome ne daje, već da se stiče, te da on počiva na priznavanju samoga uma koji, svestan svojih ograničenja, ima poverenje u bolje sagledavanje drugog. Naime, imajući u vidu konstataciju ovog filozofa da autoritet nema nikakve veze sa slepom poslušnošću i strahom, već isključivo sa spoznajom, jasno je da prethodno analizirani primer (koji je potvrda ideologizovanog političkog diskursa, ali i ideologizovanim interesima podređenog medijskog jezika) predstavlja rezultat deformacije autoriteta. Preciznije, polazeći od konstatacije da „u autoritet spada to da može zapovijedati i da nailazi na poslušnost”, ali i da je „priznavanje autoriteta uvijek povezano s mišlju da ono što autoritet kaže nije nerazumna svojevolsnost, već se u principu može sagledati”²⁴⁵, odnosno da on pripada isključivo onome ko je u određene stvari bolje upućen tj. ko ih bolje zna, kao zaključak se nameće da prethodni citat predstavlja primer instrumentalizovanog jezika koji u svom fokusu nema, u duhu Gadamerove filozofije rečeno, objektivne predrasude, te da kao takav ne može da bude niti izvor istina niti dokaz autoriteta ličnosti koja se njime služi.

Bitno svojstvo diskursa vladajućih političkih stranaka pored otvorene, sistematske i kontinuirane kritike drugih jeste i ograničavanje pa čak i oduzimanje prava drugome da kritikuje. Uobičajeno je da vladajuća ideologizovana politička garnitura samu sebe kritikuje, dok se ostalima koji se nalaze izvan nje uskraćuje mogućnost kritičkog govorenja. Takođe, kritika sebe samih od strane vladajućeg političkog vrha sme da bude usmerena isključivo na

²⁴⁵ Gadamer, H. G., *Istina i metoda*, str. 313.

vladajuću političku celinu, eventualno neke njene segmente, ali zato veoma retko na pojedince. Ovoj tvrdnji u prilog ide i događaj s početka 2015. godine kada je ministarka građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture kritikovala predsednika Republike u medijima, što je rezultiralo opomenom od strane samog predsednika stranke da će biti izbačena iz nje ukoliko joj se ponovi istup takve vrste.²⁴⁶ Ovim povodom u medijima se oglasila i savetnica predsednika Republike koja je, između ostalog, rekla da smatra da je konstatacija ministarke da bi volela da je predsednik energičniji ništa drugo do izraz nedostatka ljudske i profesionalne širine. S tim u vezi, ona je dala i sledeću izjavu: „Štaviše, činjenica da uzdiže sebe još više učvršćuje takav stav. Nisam pročitala makar jednu rečenicu u kojoj bi predsednik javno ocenjivao i po imenu kritikovao rad ministara. Posebno ne ministara iz stranke koju je osnovao i doveo do pobeđe – neke članove na ministarske funkcije.”²⁴⁷ Ona je rekla i da kritikovati čoveka „koji ti je dao šansu” nije spojivo sa srpskim moralom.²⁴⁸

Pripisujući stranačkoj kolegici nedostatak ljudske i profesionalne širine savetnica predsednika Republike svojom izjavom potvrđuje prvenstveno limitiranost sopstvenih političkih kompetencija, odnosno nedovoljno poznavanje koncepta same politike i vođenja države s obzirom na očigledan nedostatak svesti o tome da vlada svake države treba da vodi računa o dobrobiti celokupnoga društva, te da je za svoje prakse odgovorna građanstvu budući da se zahvaljujući podršci njegovog većinskog dela i nalazi na čelu države. U tom smislu rad ministara i ministarki i treba da bude predmet kritičkih procena i to ne samo predsednika, već i društvenih subjekata koji su im ukazali svoje poverenje, a ukoliko se pokaže da je njihov učinak osnovano ocenjen negativno, oni treba da budu zamenjeni onima koji su kompetentniji za obavljanje njihovih funkcija. Drugim rečima, činjenica da predsednik države ne kritikuje ministre i ministarke svoje vlade, a naročito ne one koji su članovi i članice njegove stranke, nije i ne može da bude potvrda njegove veličine niti kao političara niti kao ličnosti, već prevashodno potvrda otvorene odbrane jedne ideologizovane politike čiji se unutrašnji poredak, zasnovan na poltronstvu, pokušava primeniti i na celokupno društva. U prilog tome ide i posmatranje samog čina imenovanja članice stranke za ministarku određenog državnog resora kao rezultata predsednikovog pružanja šanse da opravda poverenje koje joj je ukazano, čime se ujedno otvoreno daje do znanja da se u sklopu

²⁴⁶ ZORANA MIHAJLOVIĆ U VUČIĆEVOJ NEMILOSTI Premijer nezadovoljan ambicijama ministarke (Blic), 15. 01. 2015. Dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/526641/ZORANA-MIHAJLOVIC-U-VUCICEVOJ-NEMILOSTI-Premijer-nezadovoljan-ambicijama-ministarke>, posećeno 10. 01. 2015.

²⁴⁷ Stanislava Pak odgovara Zorani Mihajlović (Blic), 15. 01. 2015. Dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/526927/Stislava-Pak-odgovara-Zorani-Mihajlovic>, posećeno 10. 01. 2015.

²⁴⁸ Isti izvor.

te iste šanse podrazumeva i neupitna lojalnost onome ko je pruža. Isticanje da je svaka praksa suprotna tome nespojiva sa „srpskim moralom” nije ništa drugo do posledica zalaganja za ideologizovane vrednosti koje u svom fokusu nemaju uvažavanje prava i sloboda svih, a time ni dobrobit celokupnog društva.

Afirmaciju ideologizovanih sistema vrednosti, mišljenja i postupanja u velikoj meri sprovode i sami mediji budući da ni malo zanemarljiv deo svoga prostora ustupaju reprezentima i reprezentkinjama ideoloških politika, te da kao distributeri ideologizovanih poruka učestvuju i u nametanju ideologizovane koncepcije stvarnosti radi kreiranja ideologizovanih društvenih subjekata. Pri tome, ono što se može uzeti za jednu od ključnih karakteristika naše aktuelne medijske scene jeste svakako i sve otvorenija politizacija kako informativnih tako i zabavnih sadržaja pod čime se, pre svega, misli na upotrebu medijskih formata koji su u načelu informativnog i zabavnog karaktera u svrhu promovisanja i popularizacije određenih političkih opcija i njihovih promotera/ki, a sve češće i radi obračuna sa političkim oponentima/kinjama, ali i nelojalnim saradnicima/ama. Takođe, mediji sve češće na sebe preuzimaju i ulogu prezentera tabloidnih, odnosno senzacionalističkih sadržaja koji za svoj cilj imaju diskreditovanje drugog i to u razmerama koje neretko prevazilaze politički kontekst, a opet radi davanja prednosti određenoj političkoj opciji. Svojevrсна medijska estradizacija političara i političarki još je jedan primer kako nedostatka političke profesionalnosti unutar vladajuće ili opozicione strukture tako i nedovoljne profesionalnosti samih medijskih radnika/ca i/ili medijskih rukovodilaca/teljki. I konačno, svaki izostanak reakcije medija ili reagovanja putem medija na neprimerene javne istupe predstavnika i predstavnica bilo vladajućih bilo opozicionih političkih stranki odraz je očigledne medijske (auto)cenzure koja se reflektuje u vidu nedostatka ozbiljnih medijskih formata u okviru kojih će se argumentovano ukazivati na negativne aspekte aktuelnih političkih praksi, te time ujedno uputiti i jasna poruka da one u svom fokusu treba da imaju dobrobit celokupne zajednice, a ne zloupotrebu sveopšte društvene krize radi sprovođenja uskih stranačkih interesa.

Iznete tvrdnje o sve očiglednijim zlupotrebama medija u svrhu promovisanja ideologizovanog političkog diskursa, a time i ideoloških koncepcija stvarnosti potvrđuje i sledeća izjava Radeta Veljanovskog: „Mediji podilazeći uveliko volji političara, uglavnom zaboravljaju da je objektivno, istraživačko, argumentovano tematizovanje pojava u javnom interesu društva koje teži demokratiji [...] Dominantni politički javni govor, kome osnovni ton daje takozvana političko-intelektualna elita, razotkriva spregu političara i drugih javnih

ličnosti i medija, u nepisanoj strategiji za nacionalne interese, shvaćene kao borbe protiv drugih.”²⁴⁹ Tako se na primeru javnih, odnosno u medijima i/ili putem medija ispraćenih, političkih stavova o „suštinskim” (a zapravo nametnutim) nacionalnim pitanjima, dolazi do očiglednog zaključka da se većina aktuelnih političkih funkcionera/ki u stvari zalaže za politike koje su zasnovane na nacionalističkim distinkcijama između nas/naših i svih onih u kojima se vidi glavni uzrok za probleme koji su zahvatili društvo. Naime, na primeru našeg socijeteta sasvim jasno se vidi da unutar njega dominiraju one političke opcije koje u svom fokusu nemaju javni interes tj. opšte društveno dobro, već ostvarivanje sopstvenih ciljeva iz kojih prvenstveno proizilaze benefiti po uske grupacije koje ih zastupaju. Na taj način se „javni diskurs održava u stanju koje odgovara nacionalno i tradicionalno orijentisanoj eliti, a mediji nemaju snage da se tome suprotstave i da otvore ona pitanja koja bi zaista bila u javnom interesu, kako sa stanovišta preispitivanja bliske prošlosti, tako i u konstruktivnoj projekciji sadašnjosti i budućnosti”²⁵⁰. Iz tog razloga, glavna zamerka srbijanskim medijima jeste ta što se prevashodno bave pukom transmisijom ideoloških političkih stavova umesto da im kritički pristupaju, ali i da podstiču samu javnost na kritičko promišljanje političkih programa koji joj se nude.

Polazeći od uverenja da društveni subjekti „izgrađuju svoju sliku sveta ne samo na osnovu ličnih iskustava nego pre svega i uz pomoć argumenata političara kao autoriteta i uzora”, ali i medija koji kao glavni izvori informacija pomažu „u tumačenju događaja i kretanja oko nas koji su presloženi za razumevanje”²⁵¹, jasno je da svaki vid zloupotrebe medija od strane tih istih političara/ki i/ili pak od strane samih medijskih radnika/ca može itekako negativno da se odrazi po društvene subjekte koji im ukazuju svoje poverenje i koji se u velikoj meri oslanjaju na informacije koje putem njih dobijaju. Imajući na umu većinu prethodno citiranih izjava, jasno je da je njima svojstven politički diskurs koji se upotrebljava u cilju promovisanja ideoloških sistema vrednosti, mišljenja i postupanja, odnosno koji za svoju glavnu funkciju ima uspostavljanje političkog, a s njim u vezi i ekonomskog, kulturnog i uopšte socijalnog monizma. U tom smislu, sasvim opravdano je reći da ideološke politike preko ideologizacije medija zapravo sprovode ideologizaciju samih društvenih subjekata, odnosno da putem manipulacije medijima sprovode medijske manipulacije pojedincima i

²⁴⁹ Veljanovski, R., „Kritički odnos prema dominantnom političkom diskursu kao javni interes” u: Valić Nedeljković, D., Sremac, S., Knežević, N., Gruhonjić, D. (ur.), *Uloga medija u normalizaciji odnosa na zapadnom Balkanu* (zbornik radova), Filozofski fakultet, Novi Sad; CIRPD, Novi Sad, 2014, str. 101-102.

²⁵⁰ Isto delo, str. 111.

²⁵¹ Beham, M., „Govor mržnje u politici i medijima” u: Begović B. (ur.), *Etika javne reči u medijima i politici*, Centar za liberalno-demokratske studije; Goragraf, Beograd, 2004, str. 160.

pojedinkama, a u svrhu nametanja ideoloških koncepcija stvarnosti. No, to nikako ne umanjuje odgovornost samih medija koji kao aktivni učesnici u oblikovanju javnosti treba da budu kreatori objektivnog i kritičkog javnog mnjenja, a zarad uspostavljanja boljeg i pravednijeg društva. Stoga je na njima da prekinu sa praksama negativnog označavanja i isključivanja drugosti šireći predrasude, ksenofobiju, homofobiju, šovinizam, versku netoleranciju i sl. budući da svaka vrsta hermetičnog monizma onemogućava uspostavljanje društva u okviru kojeg će ljudska prava i slobode biti jednaka za sve.

Dakle, kada se radi o jeziku medija koji trenutno prevladava unutar našega društva, njemu se prvenstveno može zameriti to što dozvoljava da bude stavljen u službu ideoloških politika, odnosno što kao puka refleksija ideologizovanog političkog diskursa dozvoljava da bude iskorišćen za potrebe instrumentalizacije društvenih subjekata kako bi im se nametnuli oni modeli mišljenja i postupanja koji su presudni za uspostavljanje ideološki poželjne koncepcije stvarnosti, te time i one vrste poretka koja je ključna za uspešno održanje prevlasti tih istih politika. Svojim transmisijama onih ideja, normi i načela koje idu u korist određenim društvenim grupacijama, ali ne i u korist celokupnog društva, mediji ujedno učestvuju i u otvorenom političkom favorizovanju onog dela građanstva koje sebe pronalazi u ideologizovanim strategijama i koje je spremno da svoju podršku izrazi i time što će (in)direktno učestvovati u ograničavanju osnovnih ljudskih prava i sloboda svima onima koji se ne mogu ili ne žele podvesti pod njihove okvire. S tim u vezi, odredba iz *Kodeksa nezavisnih novinara Srbije* po kojoj se medijski radnici i radnice moraju „suprotstaviti svima koji krše ljudska prava ili se zalažu za bilo koju vrstu diskriminacije, govor mržnje i podsticanje nasilja”²⁵² treba da postane sastavni deo svakodnevnih medijskih praksi kako bi se medijski jezik stavio u službu kreiranja (samo)kritičkog javnog mnjenja koje svoje stavove izgrađuje polazeći od činjenica koje mu se prezentuju, te koje se u odbranu tih istih stavova služi argumentovanom diskusijom, zatim mnjenja koje će jedanko uvažavati prava i slobode svih ljudi, kao i mnjenja koje će stremiti ka uspostavljanju onog društvenog poretka koji će garantovati opštu društvenu dobrobit.

Drugim rečima, mediji kao bitan faktor konstruisanja i definisanja socijalne stvarnosti ne bi smeli da služe kao „polje neprestanih borbi za hegemonijsku prevlast – to jest kompleksan spoj ekonomskih, političkih, socijalno-klasnih i kulturnih determinanti u ostvarivanju finansijskih, poslovnih, ideoloških, te općenitih interesa društvenih elita” s

²⁵² *Kodeks novinara Srbije*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd, 2008, str. 16. Dostupno na: http://www.kas.de/wf/doc/kas_15730-1522-14-30.pdf?090217150730, posećeno 10. 01. 2015.

obzirom na to da se zarad njihovog postizanja upotrebljavaju i kao „mehanizam difamacija i denuncijacija onih društvenih pokreta i aktera koji predstavljaju smetnju provođenju interesa takvih politika”²⁵³. Ono što je potrebno posebno istaći jeste da medijske prakse podstaknute različitim ideološkim interesima, pored obračuna sa pojedincima/kama i/ili grupama u kojima se vidi glavna prepreka za uspostavljanje željenog poretka, istovremeno šalju i jasnu poruku javnosti na koji način će proći svi oni koji odluče da ne stanu na njihovu stranu. Takođe, kao posebno problematičnu pojavu treba istaći i objavljivanje „ideološkog rata” onim grupacija koje samo na osnovu toga što zastupaju drugačije sisteme vrednosti, bivaju okvalifikovane kao glavna prepreka uspostavljanju određenog poretka. Uprkos tome što razlike u primarnim karakteristikama između onih koji se zalažu za uspostavljanje određenog ideološkog poretka i onih koji to ne čine mogu biti više nego minimalne, one se svesno i namerno prenaglašavaju kako bi se uspostavila jasna distinkcija između „nas” i „drugih”, te kako bi značaj sopstvene grupacije mogao dodatno da se istakne, a time i opravdaju sredstva koja se koriste zarad uspostavljanja željenog poretka.

Prethodno sprovedene kvalitativne i komparativne analize jezika medija, odnosno, preciznije rečeno, politizovanog jezika plasiranog putem medija bile su prvenstveno usmerene ka razotkrivanju njegove ideološke obojenosti, odnosno očigledne orijentisanosti ka instrumentalizaciji društvenih subjekata. Takođe, te iste analize su za svoj cilj imale i ukazivanje na ulogu samih medija u procesima ideologizacije javnosti to jest manipulacije njome kako bi se uspešno sprovodili ideološki interesi i ciljevi. U tom smislu, deleći načelnu saglasnost sa konstatacijom Dejana Pralice da bi život ljudi bio nezamisliv bez medija jer bi informativni mrak bio na svakom koraku²⁵⁴, u okviru ovog teksta želelo se naglasiti i da mediji svojim pukim transmisijama ideoloških poruka, odnosno informacija koje se plasiraju od strane različitih ideoloških grupacija, jednako doprinose zamračivanju stvarnosti. Stoga, način na koji se mediji koriste, a koji se manifestuje u izboru informacija, zatim formata putem kojih će one biti prezentovane, kao i u efektima njihove difuzije, predstavljaju bitne faktore za utvrđivanje da li je reč o upotrebama ili pak zloupotrebama medija. Istovremeno, svaki vid zloupotrebe medija ujedno je i potvrda samih medijskih zloupotreba jer činjenica da

²⁵³ Hromadžić, H., „Mediji, kapitalizam i javni društveni interes u razdoblju tzv. tranzicije: analiza praćenja studentske blokade u *Jutarnjem listu*” u: Valić Nedeljković, D. i dr., *Uloga medija u normalizaciji odnosa na zapadnom Balkanu* (zbornik radova), str. 77.

²⁵⁴ Pogledati Pralica, D., „Analiza medijskog diskursa vojvođanske dnevne štampe o aktuelnim temama u zemljama regiona” u: Valić Nedeljković, D., Malović, S., Milosavljević, M., Pralica, D., Simovljević Jokić, I. (ur.), *Mesto i značaj medijskih studija za međuregionalu saradnju (zbornik radova II)*, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2011, str. 45.

„gotovo nema zemlje u svetu u kojoj nema sukoba stvarnih interesa medija i politike”²⁵⁵ ne umanjuje njihovu odgovornost za (in)direktno učestvovanje u oblikovanju javnosti po meri moćnih interesnih grupacija.

Napomena Brankice Drašković da su novija istraživanja o medijskim radnicima i radnicama pokazala da su oni „u velikoj meri izloženi pritisku iz moćnih interesnih centara, izvan i unutar medija”, te da u zavisnosti od stepena njihove jačine „forsiraju neke priče i ignorišu druge, kao i da oblikuju ili iskrivljuju sadržaj informacija”²⁵⁶, ide u prilog tvrdnji koja se zastupa u okviru ovoga rada, a po kojoj mediji ne mogu sami po sebi biti niti dobri niti loši, već je za njihovo pozitivno ili pak negativno vrednovanje bitan način na koji se upotrebljavaju. Stoga, prethodno citirane izjave naših političara i političarki predstavljaju istovremeno očigledne primere neadekvatnih medijskih praksi to jest pukih medijskih transmisija sadržaja koji u svome fokusu imaju potrebe i interese politika radi kojih se i plasiraju, a zarad čijeg zadovoljenja se javnost tretira kao sredstvo za njihovo postizanje. Neophodno je istaći i da mnogobrojna istraživanja sprovedena u Srbiji u poslednjih nekoliko godina upućuju na to da su medijske slobode ozbiljno ugrožene, kao i da je sam medijski sektor u izrazito nezavidnom položaju koji po mnogo čemu podseća na onaj iz devedesetih godina prošloga veka.²⁵⁷ Dubravka Valić Nedeljković ističe da je Izveštaj Saveta za borbu protiv korupcije o medijima iz 2011. godine pokazao da se na medije vrši veliki uticaj od strane i u ime vladajućih političkih grupacija²⁵⁸, te da je samim tim izuzetno teško tačno utvrditi koliko se u svome radu mediji „rukovode ostvarivanjem javnog interesa i zadovoljavanjem komunikativnih potreba građana”²⁵⁹ s obzirom na činjenicu da su im posebno „ugrožena prava na slobodu izražavanja i sloboda kritikovanja državnih funkcionera”²⁶⁰.

Polazeći od konstatacije Viktorije Car da „informirati više ne znači tek javno objaviti informaciju o nečemu, već znači objaviti isključivo provjerene informacije, objašnjene unutar društveno-povijesnog, ekonomskog ili kulturološkog konteksta, kao i različita mišljenja o

²⁵⁵ Drašković, B., „Izveštavanje u izbornom periodu: struktura žanrova u TV dnevniku” u: isto delo, str. 14.

²⁵⁶ Na istome mestu.

²⁵⁷ Pogledati: Matić, J., *Medijske slobode Srbije u evropskom ogledalu: Izveštaj baziran na indikatorima Saveta Evrope za medije u demokratiji*, Anem, Beograd, 2013, Milivojević, S. (ur.), *Profesija na raskršću: novinarstvo na pragu informacionog društva*, Centar za medije i medijska istraživanja Fakulteta političkih nauka, Beograd, 2011, Veljanovski R. (ur.), *Radio-difuzija u Srbiji: sadašnjost i budućnost*, Čigoja štampa, Beograd, 2012.

²⁵⁸ Pogledati: Valić Nedeljković, D., „Medijska scena Srbije” u: Valić Nedeljković, D., Kleut, J. (ur.), *Evropa, ovde i tamo. Analiza diskursa o evropeizaciji u medijima zapadnog Balkana*, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2013.

²⁵⁹ Isto delo, str. 59.

²⁶⁰ Isto delo, str. 55.

tom problemu, temi, događaju, procesu i sl.”²⁶¹, jasno je da se unutar našega društva mediji prevashodno koriste radi plasiranja onih informacija koje dolaze od strane vladajućih stranaka to jest njihovih reprezenata i reprezentkinja, zatim u svrhu pozitivnog vrednovanja njihovih stavova i učinaka, ali i radi stajanja na njihovu stranu pa čak i u odbranu kako bi se zaštitili od svih onih koji pokušavaju da ih dovedu u pitanje i/ili ospore. S tim u vezi, značajna pojava je i konstatacija Seada Alića da su mediji „od faze informiranja, preko uniformiranja došli u fazu kada se nameću kao posrednici univerzalnog reda”²⁶² budući da se na osnovu nje jasno vidi raskorak između, s jedne strane, nezavisnih i profesionalnih medijskih praksi kao pozitivnih primera medijskog delovanja i, s druge strane, očiglednih zloupotreba medija u cilju sprovođenja uskih i ograničenih interesa moćnih političkih (ali i drugih) grupacija kao primera izrazito negativnog medijskog delovanja.

Naime, uprkos konstantnom razvoju medija, kvalitet sve većeg broja dostupnih informacija, kao i njihovo razumevanje u javnosti su već duži niz godina u stalnom opadanju i to usled, između ostalog, tabloidizacije medijskih sadržaja, redukovanja prostora za promišljanje relevantnih pitanja od opšteg interesa, promene strukture moći i uticaja u samim medijskim kućama, tretiranja medijske publike kao tržišne kategorije, ali svakako i usled politizacije medija koja od njih nastoji da načini servis u službi vladajućih politika, a ne javnosti. „Među mas-medijima, dakle, sve je manje onih relevantnih koji rade na stvaranju kritičke mase i podizanju svesti građana u izgradnji zdravih i vrednosnih stavova u društvu [...] Čak i javni medijski servisi, koji bi po svojoj definiciji i funkciji (informisati, obrazovati, zabaviti) trebalo da budu na usluzi svim građanima i građankama nisu sasvim dosledni u negovanju društvene [...] vrednosti sadržaja svog programa.”²⁶³ Ono što je evidentno jeste da je na aktuelnoj medijskoj sceni u Srbiji minimalan broj medijskih sadržaja u okviru kojih se, primera radi, politička stvarnost našega društva nastoji kritički promisliti, te javnosti argumentovano ukazati na njene kako pozitivne tako i negativne aspekte. Utisak koji se stiče jeste da su sučeljavanja predstavnika/ca vladajućih i opozicionih političkih struktura koja su upriličena od strane medija ili pak samo medijski ispraćena ništa drugo do primeri pukog

²⁶¹ Car, V., „Mediji i javni interes – kako opstati izvan tržišnih okvira” u: Valić Nedeljković, D., Pralica, D. (ur.), *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene 3*, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2013, str. 41.

²⁶² Alić, S., „Masmedijski fundamentalizam – Masmediji kao novo poprište rata (religijskih) stereotipa” u: Sremac, S., Knežević, N., Valić Nedeljković, D. (ur.), *Mediji, religija i nasilje*, CIRPD, Novi Sad; Bogoslovsko društvo Otačnik, Beograd, 2013, str. 42.

²⁶³ Drašković, B., „Kultura u novom medijskom i tehnološkom okruženju: studija slučaja portala za kulturu jugoistočne Evrope *seecult.org*” u: Valić Nedeljković, D., Pralica, D., (ur.), *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene 3*, str. 71.

politikanstva s obzirom na to da za svoje prioritete imaju diskreditovanje drugog po svaku cenu, te povećanje sopstvene popularnosti i stranačkog rejtinga. Takođe, većina medijskih sadržaja koji se bave informisanjem javnosti o aktuelnim političkim zbivanjima unutar našega društva zapravo se bave pukom transmisijom političkih izjava i postupaka, te samim tim neretko izostaje njihovo kritičko sagledavanje, kao i reakcija samih medija na sve one politički nekorektne oblike mišljenja i postupanja. Estradizacija same politike još je jedna od sve zastupljenijih medijskih praksi, a opet u svrhu povećanja popularnosti određenih političara i političarki.

Polazeći od činjenice da mediji nisu ti koji samo imaju uticaj na savremena zbivanja, već da neretko imaju bitnu ulogu u oblikovanju stvarnosti, jasno je da svaka zloupotreba medija od strane moćnih grupacija može samo negativno da se odrazi po društvo unutar kojeg deluju. Ograničavajući se na prikazivanje i favorizovanje slike stvarnosti iskreirane od strane vladajućih ideologija, mediji (ne)svesno doprinose ograničavanju osnovnih ljudskih prava i sloboda, kao i homogenizaciji društvene zajednice. Stavljajući u prvi plan ideologizovan sistem vrednosti, zatim ideološki poželjne obrasce mišljenja i postupanja, kao i od strane ideologije nametnute društvene uloge i funkcije, mediji omogućavaju masovno produkovanje ideologizovanih pojedinaca i pojedinki koji na uštrb svoje osobenosti usvajaju ideološki pogled na svet kao svoj vlastiti i time stavljaju sebe u službu ostvarivanja ideoloških interesa. U tom smislu, medijski jezik kao jezik jedne ideologije snosi odgovornost za ukidanje društvenog diverziteta, odnosno za uspostavljanje ograničenog pogleda na svet, druge ali i sebe same. Afirmacijom sadržaja putem kojih se zadovoljavaju prevashodno potrebe ideologizovane mase mediji doprinose širenju, ali i jačanju ideoloških uticaja, odnosno ograničavajući svoju, pre svega, informativnu i obrazovnu funkciju oni omogućavaju stvaranje društvenih subjekata po meri preovladavajućih ideologija. Dakle, bitna karakteristika našeg aktuelnog medijskog diskursa jeste da je to jezik koji stoji u službi preovladavajućih ideologija i koji vodi ka negiranju pojedinaca/ki kao subjekata, budući da ih ne tretira kao osobene individue, već kao članove i članice jedne mase koji dele iste potrebe, interese i ciljeve. To je jezik trenutno važeće istine to jest onoga što se smatra za istinu budući da u njegovoj osnovi stoji obmana. Naime, ideološkim interesima opterećenu društvenu stvarnost ovaj jezik promoviše i favorizuje time što se javlja u političkim diskusijama, verskim propovedima, obrazovnim projektima, popularnoj kulturi itd., te sprečava društvene subjekte da steknu uvid u sadržaje koji odstupaju od nametnute im ideologizovane slike stvarnosti, kao i da u tome vide bilo šta što bi moglo biti problematično.

2.5. Alternative politički ideologizovanom jeziku

Negujući sisteme vrednosti, mišljenja, osećanja i postupanja zasnovane na uskim i ograničenim ideološkim interesima većina aktuelnih politika unutar našega društva doprinela je uspostavljanju poretka u okviru kojeg je malo toga ostalo nedozvoljeno. Radi ostvarivanja svojih ideoloških ciljeva većina današnjih političara i političarki u svom izboru sredstava nisu gotovo ničim sputani, a to znači da se zakoni koji se donose, kao i institucije koje se uspostavljaju, zapravo planski usklađuju sa aktuelnim ideološkim politikama, budući da se od njih očekuje da budu u njihovoj službi, a ne u interesu društvenih subjekata. U svojoj analizi našeg društva i njemu svojstvenih politika Dubravka Stojanović ističe: „Društvo postaje apstraktni objekt nad kojim se upravlja, a vlast prerasta u apstraktnu nužnost koja se ne dovodi u pitanje. Time odnos vlasti i podanika dobija izvesne parareligijske osobine, koje su posebno prepoznatljive po tome što takav tip vlasti najčešće ne nudi nikakve racionalne političke projekte, već sistem moralnih vrednosti. Bezmalobližno sakralizovana, vlast dobija i moć da progoni protivnika, odnosno da osudi ‘nevernika’.”²⁶⁴ No, na ovome mestu je neophodno istaći da „ma kako protivrečno izgledalo, mržnja nije produkt moći ni pojedinca, ni organizovanih grupa ni vlasti, već izraz nemoći i puko sredstvo ostvarivanja, prečicom, onoga što nisu u stanju da ostvare redovnim i normalnim putem”²⁶⁵. U njenoj biti nalazi se strast koja se protivi svakom jedinstvu različitosti; ona je proizvod čovekovog sukoba kako sa samim sobom tako i sa drugima usled nesposobnosti da prihvati sve ono što se u odnosu na njega javlja kao drugačije. Stavljajući u prvi plan iracionalne predstave o sopstvenoj naciji, veri, tradiciji i tome sl., ideološke politike održavaju mržnju u stalno gorućem stanju, te zahvaljujući tome uspešno nameću na sopstvenim interesima zasnovan poredak. Stoga, imajući na umu aktuelne političke opcije unutar našega društva, te izrazito ideologizovan socijalni kontekst kao očiglednu posledicu njihovih praksi, utisak koji se stiče jeste da je unutar njega demokratija (tačnije, ono što je od nje preostalo) nemoćna da izađe iz svog uskog okvira i da dublje zahvati društvo.

Razlog tome je i što na našoj političkoj sceni najveću podršku trenutno imaju mobilizirajuće ideologije čiji jezik emocionalno integriše javnost stavljajući u prvi plan njene nade i želje, te obećavajući joj sigurnost i prosperitet. Naime, s obzirom na to da ideologizovane politike ne teže ka tome da reše konkretne društvene probleme, njihova uloga

²⁶⁴ Stojanović, D., *Ulje na vodi*, str. 171.

²⁶⁵ Bošković, M., *Stranputice*, str. 103.

se svodi isključivo na „mobilizovanje građanstva, na traženje generalne i plebiscitarne podrške za sasvim generalna politička obećanja, bez jasnih obaveza i odgovornosti za neispunjavanje tih obećanja”²⁶⁶. Budući da svesno zloupotrebljavaju društvenu krizu pomenute politike, polazeći od realnih potreba društvenih subjekata, nude svoja neretko irealna instant rešenja za njihovo zadovoljenje. Drugim rečima, obmanjivanje građana i građanki time što se zloupotrebljava njihova nesreća, naivnost, poverenje ili pak puka želja za sigurnijom egzistencijom jeste uobičajena praksa ideologizovanih politika. Promišljajući političke ideologije i njihovo manipulisanje društvenim subjektima, Zoran Đinđić je došao do sledećeg zaključka: „U određenim istorijskim situacijama režim uoči neki realni strah, nadu ili želju stanovništva, medijskom kampanjom nametne svoju verziju te potrebe i onda se ponudi kao jedina realna snaga koja može da je zadovolji. Na taj način autoritarna vlast dobija privid legitimnog mandata za rešavanje sudbinskih problema.”²⁶⁷ Imajući na umu ovu tvrdnju, zaključak koji se nameće jeste da dokle god su društveni subjekti ispunjeni nezadovoljstvom i dokle god ih prate brige i nemiri ideologije će uspevati da okupiraju društveni *mainstream* tako što će manipulirati građanstvom nudeći mu lažna obećanja.

S obzirom na trenutne društvene okolnosti njegova konstatacija s kraja devedesetih godina da su „ljudi na zdrav način realistični, da žele da zarađuju, da žele privatnu svojinu, da žele svoju ličnu sreću, da više nisu skloni ideologijama, da više nisu skloni žrtvovanju za mitove”²⁶⁸, čini se nevažećom. Razlog može biti i taj što su društveni subjekti, između ostalog, dobrim delom iscrpeli svoju energiju stalno iznova pokušavajući da unutar društva izvrše promene koje će svima doneti boljitak, te što je njihovo suočavanje sa nizom neuspeha rezultiralo razvijanjem specifičnog mehanizma zahvaljujući kojem su tokom vremena postali (samo)uvereni u to da im je unutar tog istog društva zagantovan opstanak – mehanizma koji se svodi na krajnje jednostavnu, ali zato više nego delotvornu formulu: laskave i lepe reči – da, bolne mere i promene – ne. I upravo je to ono što aktuelne ideološke politike vešto koriste kako bi što uspešnije manipulirale javnošću, odnosno kako bi pod izgovorom da u svome fokusu imaju brigu o potrebama samoga građanstva zapravo vodile isključivo brigu o zadovoljenju sopstvenih interesa. Činjenica da su te iste politike svojim dosadašnjim praksama više puta potvrdile svoju ideološku pozadinu čini se da nije u nekoj značajnijoj

²⁶⁶ Đinđić, Z., *Jedna srpska vizija*, Ateneum, Beograd, 2004, str. 80.

²⁶⁷ Isto delo, str. 48.

²⁶⁸ NIN, Beograd, 12. novembar 1998, u: Ivanović, Ž. (ur.), *Put Srbije u Evropu*, Draslar Partner, Beograd, 2009, str. 109.

meri dovela u pitanje njihove pozicije, između ostalog i usled toga što u javnosti preovladava opšti utisak o nepostojanju adekvatnih alternativa za postojeće ideologizovane politike.

„U septembru, oktobru i decembru prošle godine u Srbiji je definitivno uspostavljen nacionalni koncenzus o demokratskoj budućnosti naše zemlje [...] Danas se ne primećuje previše od tog poleta i te energije. Naše društvo kao da je izgubilo zajednički cilj, kao da se opet podelilo na interesne i diskusione grupe”²⁶⁹, izjavio je svojevremeno prvi demokratski premijer Srbije i time potvrdio da su njegova predviđanja s kraja prošloga veka bila samo delimično tačna. Naime, iako je smatrao „vrlo verovatnim da ćemo u naredni vek ući kao zemlja koja odlučno i sistematski rešava svoje nagomilane probleme”, a što je nakon petog oktobra 2000. godine i postalo sastavni deo političkih praksi, njegovo uverenje da je Srbija „zemlja koja ima budućnost”²⁷⁰ sedamnaest godina kasnije čini se još uvek nedovoljno osnovanim. U tom smislu bi se sasvim opravdano moglo reći da je jedan od najvećih propusta koji je obeležio našu političku scenu na početku XXI veka upravo taj što entuzijizam javnosti nije iskorišćen za preobražaj samoga društva, već prevashodno političkih stranaka koje su, između ostalog, u svoje ideološke retorike uvrstile nove reči-transparente kao što su „demokratske vrednosti” i „evropski put Srbije”. Razume se, glavni razlog tome je bio taj što su reprezentanti i reprezentkinje ideoloških politika u novim društveno-političkim idejama koje je počela da podržava velika većina građanstva prepoznali sopstvenu korist, te time još jednom potvrdili da se boljitak celokupnoga društva ne nalazi na listi njihovih prioriteta. Svesne činjenice da je javnost nakon demokratskih promena imala velika očekivanja od nove vlade, kao i da su njene pozitivne rezultate građani i građanke želeli što pre da dožive, ideološke politike su vešto zloupotrebile činjenicu da se višedecenijski i duboko ukorenjeni problemi ne mogu preko noći rešiti i doneti dobrobit za celokupno društvo. Neophodno je pomenuti i da su pojedine ideološke politike u izvesnoj meri vešto iskoristile i sam politički pragmatizam prvog demokratskog premijera Srbije koji se zasnivao na sledećem postulatu: „[A]ko ne možeš da rešiš problem dosadašnjim stavovima i pristupom, onda promeni stav i pristup. Problem ne možeš da promeniš. Možeš da menjaš samo svoj stav prema njemu.”²⁷¹ Naravno, ideologizovane politike su pomenutom pragmatizmu pristupile prvenstveno vođene potrebom da prevaziđu sopstvene stranačke probleme, ali ne i one društvene pa su ga u tom smislu svele samo na promenu pristupa tim istim problemima budući da su uvidele da i dalje

²⁶⁹ Vreme, Beograd, 22. mart 2001, u: isto delo, str. 78.

²⁷⁰ Đinđić Zoran, predavanje održano 4. novembra 1998. na tribini Aspen instituta u Berlinu u: isto delo, str. 18.

²⁷¹ NIN, Beograd, 2. mart 2000, u: isto delo, str. 112.

mogu da zadrže sebi svojstvene ideološke stavove, norme i načela, odnosno da je neophodno samo da ih uobliče i prezentuju na način koji će im doneti veću podršku javnosti.

Služeći se populističkim, demagoškim i idealističkim jezikom sa prenatlašenom afektivnom komponentom, ideološke politike nastavile su sa svojim uobičajenim praksama diskreditovanja određenih političara/ki kako bi što uspešnije sprovodile svoje taktike kompromitovanja samih političkih alternativa. Time se jezik politika opterećenih ideološkim interesima pokazao kao jezik putem kojeg se sprovodi svojevrsna personalizacija politike u cilju diskvalifikovanja političkih oponenta/kinja kako bi se programi u ime kojih istupaju sveli na apstraktno pitanje koje kao takvo javnost ni ne može mnogo da interesuje. Zahvaljujući tome, iste one ideologizovane političke strategije koje su dominirale tokom devedesetih godina prošloga veka, a protiv kojih se javnost pobunila i istrajala u svojim naporima da na njihovo mesto dovede demokratsku stranačku koaliciju, uspele su da sebe predstavljaju kao novu alternativu demokratskoj politici. Matrica diskreditovanja političkih oponentata i oponentkinja zasnovana na negiranju njihovih autoriteta i kao političara/ki i kao ličnosti, ali i na njihovom okrivljivanju kako za višedecenijske probleme tako i one novonastale, te vešta upotreba zvučnih reči-transparenata kako bi se u javnosti izazvale emotivne reakcije što većeg intenziteta, još jednom se pokazala kao uspešan mehanizam ideologizacije građanstva. Ovakvom matricom su tokom vremena, pored ideoloških političkih stranaka, sve više počele da se služe i demokratske stranke čime su se i same svrstale u red zastupnika ideoloških koncepcija stvarnosti i to radi ostvarivanja uskih stranačkih interesa i ciljeva. Radi dokazivanja osnovanosti ovakvih tvrdnji dovoljno je pozvati se na medije koji iako svoje prakse dobrim delom zasnivaju na pukoj transmisiji političkih poruka upravo zahvaljujući tim istim praksama ujedno svedoče i o razvojnim fazama političkih stranaka u Srbiji, a sam fokus na njima svojstven jezik je više nego dovoljan da bi se kao opšti zaključak izvelo da se trenutna politička situacija u Srbiji u svojoj suštini ne razlikuje bitno od one o kojoj je svojevremeno govorio Jovan Skerlić.

Utisak koji se stiče samo na osnovu analize medijskog jezika jeste da aktuelne politike s obzirom na okolnosti u kojima su se zatekle, kao i mogućnosti koje su im na raspolaganju vešto koriste i jedne i druge kako bi javnosti nametnule sisteme vrednosti mišljenja i postupanja koji će voditi ka uspostavljanju one vrste društvenog poretka od kojih same imaju najviše koristi. U tu svrhu se preko ideologizacije jezika medija nastoji sprovesti ideologizacija što većeg broja društvenih subjekata, odnosno samoga društva, te se time istovremeno otežava pojava novih političkih opcija. Imajući to u vidu, čini se da unutar

našega društva ne postoje adekvatne alternative ideologizovanim politikama koje trenutno dominiraju na političkoj sceni. Drugim rečima, imajući u vidu sisteme vrednosti koji su svojstveni kako vladajućim tako i opozicionim strankama kao neminovan zaključak nameće se da između njih zapravo ne postoji suštinska razlika. Preciznije, unutar srbijanskog društva trenutno dominiraju stranačke borbe za prevlast i ostvarivanje uskih stranačkih interesa, javnost se tretira kao puko sredstvo za postizanje istih, dok je dobrobit celokupnoga socijeteta posve zanemarena, a alternativa takvim političkim opcijama još uvek nije na vidiku. Naravno, ono što je neophodno naglasiti jeste da se pod preko potrebnim alternativama ne misli isključivo na one političke vrste, već na svaki vid javnog (samo)kritičkog istupanja usmerenog ka afirmaciji kulture slobodnog mišljenja i delovanja radi uspostavljanja društvenog poretka u okviru kojeg pored toga što ničija prava i slobode neće biti dovedena u pitanje zarad prava i sloboda nekog drugog tako isto i ostvarivanje interesa jednih neće smeti da bude na štetu interesa drugih. S druge strane, sve dok svaka od društvenih grupacija bude težila ka zadovoljenju sopstvenih potreba velika je verovatnoća da će radi toga biti fokusirana na nametanje predstava stvarnosti koje će prvenstveno po nju samu biti najpovoljnije. Međutim, to svakako ne znači da se u okviru ovog rada propagira utopistička ideja o nužnosti zalaganja isključivo za opšte interese celokupnoga društva. Naime, stav koji autorka zastupa jeste da političke, ekonomske, religijske, kulturne ili bilo koje druge grupacije unutar određenog društva treba da imaju svoje jasno postavljene i definisane kako ciljeve tako i interese radi pribavljanja koristi različitih vrsta, ali ono što je u svemu tome bitno jeste da svaka od njih treba da ima u vidu i širu sliku stvarnosti, odnosno druge i njihove potrebe, te da sebi ne smeju da dozvole da, vođene parolom da svaki cilj opravdava sredstvo, socijetet unutar kojeg deluju pretvore u poligon interesnih borbi. Bitno je napomenuti i da različite interesne grupacije uvek treba da imaju u vidu i na interesima zasnovane opšte potrebe zajedničke većini društvenih subjekata, te da je nužno da svojim delovanjem omoguće i njihovo zadovoljenje. Kao neminovan zaključak nameće se i da u svemu tome jedna od ključnih uloga pripada upravo vladajućim političkim grupacijama s obzirom na to da imaju najviše mogućnosti da uspostave društveni poredak u okviru kojeg će se, između ostalog, poštovati interesni diverzitet političkih, ekonomskih, religijskih, kulturnih i drugih grupacija.

A kako bi u radu sprovedena kritika ideologija i ideoloških politika bila konstruktivna, svakako da je neophodno izneti i predloge kako da se izađe na kraj sa pomenutim društvenim problemima, te je zato veoma važno ukazati na neke od mogućih načina za njihovo što uspešnije savladavanje. Postavljajući pred filozofiju zahtev za

dekonstrukcijom ideologizovanog pogleda na stvarnost, a time i ideološkim interesima opterećenog jezika, na ovome mestu se prvenstveno želi naglasiti da je zadatak filozofije da preuzme na sebe kako promišljanje iznetih problema tako i iznalaženje njihovih potencijalnih rešenja. Ipak, kada je reč o filozofskom „obračunu” sa ideologijama potrebno je istaći da se u okviru ovoga rada prvenstveno insistira na iznalaženju pragmatičnih solucija pri čemu se pragmatizam shvata kao spremnost da se uči kako iz tuđih tako i iz vlastitih grešaka, a sve u cilju izlaženja na kraj sa izvesnim problemom. Takođe, na ovome mestu se želi istaći i da je bez spremnosti na neizvesnost i rizik koji sa sobom nosi svaki pokušaj razrešenja određenog problema suviše upuštati se u bilo kakve poduhvate. Drugim rečima, već sama spremnost da se određeni problem razreši, te iznalaženje mogućih opcija i preispitivanje njihove relevantnosti i konačno, dobijanje mogućeg rešenja jeste u najkraćim crtama bitan aspekt svakog pragmatičnog angažovanja, te tako i onog filozofskog. Da li će ponuđeno rešenje biti ono pravo ili ne, iako veoma značajan, ipak ne može da bude i jedini presudan faktor jer bi nas to u velikoj meri opteretilo pa čak i sputalo. Naime, to da li će određeni poduhvat u startu rezultirati pozitivnim ishodom nije i ne može ni biti presudno jer kad bi bilo, to bi u stvari značilo da sa prvim neuspehom treba odustati od pokušaja da se određeni problem prevaziđe. S tim u vezi se želi istaći da čak i utisak o trenutnoj nemoći da se dođe do rešenja za određen problem ne treba da za svoj ishod ima povlačenje i odustajanje od namere da on bude razrešen.

Na osnovu svega što je do sada rečeno može se zaključiti da se pod filozofskim „obračunom” sa ideologijama, pre svega, misli na prodiranje u njihove suštine kako bi se ukazalo na što više njihovih negativnih aspekata. Isticanje svega onog negativnog što proizilazi iz ideologija i njihovih praksi ima za svoj cilj dekontaminaciju društava koja su potpala pod njihov uticaj, a to znači da se pod uspešnim razračunavanjem sa ideologijama ne podrazumeva njihovo ukidanje, već prvenstveno osvešćivanje društvenih subjekata. Naime, ukoliko bismo pošli od stava da ideologija nije ništa drugo do stanje neosvešćenosti individua koje su, utopivši se u masu, preuzele ideologizovane identitete i time sebe lišile kako kritičke tako i samokritičke svesti, onda je potrebno razmotriti i moguće mehanizme za prevladavanje ovakvog stanja. Još su Adorno i Horkhajmer ukazali na to da masovni mediji predstavljaju jedno od vodećih sredstava za uspešno plasiranje ideologija i njihovih sistema vrednosti, te su upozorili na ideološki karakter kulturne industrije koja je usmerena na stvaranje irealnih predstava kako o individuama tako i celokupnom društvu. Naime, zahvaljujući upravo medijima masovnih komunikacija i njihovom sprovođenju ideologija, kulturna industrija se

„uspijeva prikazati kao objektivni duh, kao ona koja se uvijek nadovezuje na antropološke tendencije, koja ih jača i potvrđuje, a sve ono što se tome ne može podrediti odbacuje se ili se izričito predbacuje”²⁷². Pri tome se javlja svojevrsni paradoks a to je da „što su proizvedena kulturna dobra otuđenija od ljudi, to su oni više uvjereni da je tu riječ o njima i njihovu svijetu” jer „ono što se vidi na TV-ekranima posve je nalik svakodnevicu, pri čemu se krijumčare parole”²⁷³.

Ovakve tendencije masovnih medija prisutne su i danas i to u mnogo većoj mjeri budući da su zahvaljujući pojavi novih vidova masovne komunikacije ostvareni uslovi za njihov još veći i snažniji uticaj na individue kao recipijente/kinje njihovih sadržaja. No, polazeći od Markuzeovih reči da svi mi treba „da koristimo i najmanje mogućnosti da u okviru postojećeg promijenimo postojeće”²⁷⁴, dolazi se do uvida da trenutna situacija nije bezizlazna, da je moguće izboriti se sa aktuelnim problemima i da sve ono što označavamo kao negativno može da nam posluži kao polazna osnova da bismo postigli nešto posve pozitivno. U tom smislu, i same medije ne treba posmatrati isključivo kao kreatore i/ili promotere različitih ideologija, a time i kao sredstva putem kojih se promovišu i nameću društveno poželjni identiteti, nego i kao jedan od mehanizama da se uticaji tih istih ideologija ograniče i svedu na minimum ukoliko ih je već nemoguće u potpunosti eliminisati. Dakle, ukoliko bi se mediji koristili za prezentovanje druge i drugačije slike stvarnosti i njoj svojstvenih vrednosti ljudima bi se pružila mogućnost da steknu uvid u to da ideologizovani pogled na svet svakako nije niti jedini mogući niti jedini istinit doživljaj stvarnosti i svega onog što joj je svojstveno. Na taj način bi se pojedincima i pojedinkama iznova vratila sloboda da samostalno misle i postupaju, da budu svoji tj. da neguju osobene identitete, a da pri tome ne strahuju da li će zbog toga snositi negativne posledice. I ne samo to, nego i da „oblikuju svoj život u solidarnosti i grade okolicu u kojoj borba za egzistenciju gubi svoja ružna i agresivna obilježja” jer pomenuta sloboda „nije puko samo-odlučivanje i samo-ozbiljenje, nego je odlučivanje i ozbiljenje ciljeva koji uvećavaju, štite i objedinjuju život na zemlji”²⁷⁵.

Razlog zbog kojeg su upravo mediji prepoznati kao jedan od mehanizama putem kojeg je moguće sprovesti obračun sa ideologijama jeste taj što ti isti mediji predstavljaju njihovo najmoćnije sredstvo putem kojeg ostvaruju ogroman uticaj i stižu veliki broj

²⁷² Adorno, T. W., Horkheimer, M., *Sociološke studije*, str. 183.

²⁷³ Na istom mestu.

²⁷⁴ Marcuse, H., *Kraj utopije. Esej o oslobođenju*, str. 61.

²⁷⁵ Isto delo, str. 168.

sledbenika i sledbenica. Zbog toga se sasvim logično nameće i pitanje zašto se mediji ne bi upotreбили u svrhu sprovođenja aktivne, sistematski i planski osmišljene kampanje koja bi za svoj cilj imala ograničavanje to jest minimalizovanje ideologizovanih uticaja kako na društvene subjekte ponaosob tako i na društvo u celini. Dakle, ukoliko se pred filozofiju postavi zahtev da iznova obezbedi one (pred)uslove koji su neophodni za razvoj samostalne kako kritičke tako i samokritičke misli jer je jedino tako moguća realna spoznaja sveta, te sebe i drugih, onda je, nakon što se pronađu neka od mogućih rešenja, potrebno istrajati i u nameri da se njihovom kontinuiranom i sistematskom primenom stvori adekvatna klima za rast i razvoj svega onog što je usled snažnih ideoloških uticaja bilo sputavano ili se čak nastojalo iskoreniti. Stoga, ukoliko se filozofija suoči sa pitanjem: *Kako je moguće obračunati se sa ideologijama?* jedan od ponuđenih odgovora bi mogao da glasi: *Putem medija jer se i same ideologije oslanjaju na njih, svesne činjenice da se na taj način određena poruka najbrže šalje i nailazi na prijem kod velikog broja pojedinaca/ki.* Zbog toga, suprotno uobičajenoj praksi (zlo)upotrebe medija radi promovisanja ideoloških sistema vrednosti, obrazaca mišljenja i delovanja, njih je moguće upotrebiti i kao moćno oružje protiv ideologija najrazličitijih vrsta.

Dakle, bez obzira na to što se u okviru rada provlači ideja o medijima kao vodećim instrumentima za uspešno sprovođenje ideoloških determinizacija društvenih subjekata na uštrb individualnih osobnosti, to ne znači da se oni ne mogu upotrebiti i radi obračuna sa ideologijama i njima svojstvenim sistemima ideja, normi i načela. Iako apsolutna osobnost za pojedince postoji samo kao apstraktni pojam, osobnost kao specifičan vid čovekove posebnosti je ne samo moguća, nego i poželjna s obzirom na to da vodi uspostavljanju one vrste društvenog poretka unutar kojeg se društveni diverzitet ne samo prihvata nego i podstiče, te je upravo radi toga važno iskoristiti mogućnosti i prednosti medija. Naime, koliko god bili neodvojivi od sveta, odnosno zajednice unutar koje egzistiraju, pojedinci kao društveni subjekti nisu samo produkti svoje sredine, nego su i ti koji na nju mogu da utiču, odnosno da je projektuju. U tom smislu, kao oni koji su determinisani, pojedinci su i oni koji determinišu, a u svemu tome je neophodno pronaći moduse za uspostavljanje zdravog balansa između ovih međusobno suprotstavljenih tendencija. U tome mediji kao značajan segment u životu savremenog čoveka imaju veoma važnu ulogu. Međutim, svojim stajanjem na stranu ideologija i njihovih interesa oni potvrđuju svoju nespремnost ili pak nesposobnost da kao sredstva masovnog govorenja daju svoj doprinos očuvanju čovekove biti.

Odgovornost medija je, pre svega, ta što stavljaajući se u službu različitih ideologija pristaju na davanje prednosti onim oblicima mišljenja i postupanja koji su u svojoj osnovi izrazito ideološki. Svojim pristajanjem na otvorene promocije ideologija i njihovih praksi mediji snose odgovornost za standardizaciju mišljenja i podsticanje konformizma. Iz tog razloga, jedino uspostavljanjem otklona od svega onog što ima veze za ideologizovanim koncepcijama stvarnosti mediji mogu da svoje aktivnosti usmere na stvaranje uslova koji će konzumente i konzumentkinje njihovih sadržaja podsticati na samostalno i slobodno razvijanje kako kritičke tako i samokritičke misli, odnosno na formiranje sopstvene slike o svetu, drugima, ali i sebi samima. Stoga, ono što se od medija očekuje jeste da osobenost, koja je u većoj ili manjoj meri prisutna kod svakog pojedinca, podstiču da se razvija i javno manifestuje. Istaknuti mislioci poput Adorna, Horkhajmera, Markuzea, Habermasa, ali i mnogi drugi kritičari i kritičarke društva posebno su naglašavali da se usled pritiska na slobodno mišljenje pojedinci i pojedinke sve češće utapaju u masu i time znatno umanjuju svoje mogućnosti za izražavanje vlastite osobenosti, te da ono što se od medija ponajpre očekuje jeste da stanu na put takvim praksama.

Izražavajući slaganje sa konstatacijom Radeta Bojanovića da „napad na individualnost – pritisak na izražavanje ličnog mišljenja i ukidanje mogućnosti da pojedinac planira svoj život i da se ponaša na način kako to odgovara njegovim potrebama, zapravo predstavlja udar na lični integritet”²⁷⁶, u radu se želi ukazati na nužnost preformulisanja trenutnih ili pak zasnivanja novih medijskih politika u kojima će akcenat biti na očuvanju medijske nezavisnosti, objektivnosti, kompetentnosti i odgovornosti. Naime, ukoliko bi se nastavilo sa dosadašnjim medijskim praksama možda je i moguće da bi se skeptički sudovi kritičara i kritičarki društva o opstanku samostalne i slobodne kritičke individue u skorijoj budućnosti i obistinili. Iz tog razloga je distanciranje medija od svega što ima bilo kakve veze sa ideologijama važno za ukidanje praksi medijsko-ideoloških modelovanja društvenih subjekata. Stavljanje akcenta na profesionalno usavršavanje i delovanje u skladu sa načelima profesije, zatim na sistematsku i kontinuiranu kontrolu unutar struke i od strane ljudi iz struke, ali i na proveru rada od strane kako državnih institucija tako i nevladinih tela/organizacija, te na primenjivanje adekvatnih mera sankcionisanja za povređivanje kodeksa profesionalnog postupanja samo su neke od smernica za uspostavljanje kvalitetnije i produktivnije klime unutar oblasti medijskog delovanja.

²⁷⁶ Bojanović, R., *Autentična i neautentična ličnost*, str. 92.

Ono što je neophodno još jednom naglasiti jeste da ideološke koncepcije nikada ne mogu biti u potpunosti ukinute, te da bi stoga i poziv medija da daju svoj doprinos konačnom obračunu sa njima bio krajnje utopistički. No, ono što je, s druge strane, realno jeste da se mediji upotrebe radi ograničavanja različitih ideoloških uticaja, a ne njihovih promocija. Iz tog razloga, jezik medija nakon što se oslobodi nametnutih ideoloških svojstava treba da bude upotrebljen radi prezentovanja i rasvetljavanja svega onog što se javlja kao nedovoljno poznato, zatim negovanja osobnosti, promovisanja (samo)kritičkog mišljenja kojim se ni na koji način ne ugrožavaju slobode i prava drugih, kao i izgradnje društva unutar kojeg je akcenat na diverzitetu a ne na determinizmu. Naravno, kako nijedan društveni subjekat ne može biti apsolutno autentičan jer je kao deo sveta kojem pripada od strane tog istog sveta ujedno i determinisan, ono ka čemu treba težiti jeste uspostavljanje njihove ravnoteže zahvaljujući kojoj će osobnosti društvenih subjekata moći slobodno da se ispoljavaju. Takođe, univerzalno primenjivo rešenje za redukovanje ideoloških praksi ne postoji, ali polazeći od specifičnog društvenog konteksta i u skladu sa njegovim osnovnim svojstvima moguće je stvaranje i pokretanje kritičke javnosti na konkretne akcije, zatim iznalaženje potencijalnih rešenja, kao i obezbeđivanje uslova za njihovu primenu to jest ograničavanje ideologizovanih strategija.

3. (Be)smisao medijskih (re)interpretacija kulturnog konteksta

Nadovezujući se na prethodna promišljanja ideoloških političkih praksi, te kritike zloupotreba (medijskog) jezika radi instrumentalizacije društvenih subjekata u svrhu uspostavljanja ideologizovanog društvenog poretka, u okviru ovog poglavlja biće sprovedene analize interesnih (re)konstrukcija kulturnog konteksta. Naime, nakon što je putem kvalitativnih analiza jezika aktuelnih politika u Srbiji utvrđena njihova ideološka pozadina, te ukazano na njihove negativne implikacije po društvene subjekte, u daljem tekstu pažnja se usmerava na utvrđivanje načina na koji se prakse interesnih grupacija odražavaju po kulturni kontekst samoga društva. Pri tome, naročita pažnja se usmerava na promišljanje uloge limitiranim interesima opterećenih medija u (re)interpretacijama različitih kulturnih identiteta, kao i implikacija instrumentalizovanog medijskog jezika po društvene subjekte čiji se identiteti ne uklapaju u favorizovane koncepcije stvarnosti. Polazeći od specifičnog kulturnog konteksta karakterističnog za Vojvodinu, odnosno kulturnog diverziteta kao njenog bitnog svojstva, u nastavku rada nastoji se promisliti na koji način, kojim povodom i sa kakvim posledicama se mediji bave ovim fenomenom, ali i utvrditi njihova odgovornost za neadekvatne prikaze određenih kulturnih zajednica i njihovih predstavnika/ca s obzirom na njima svojstvenu nacionalnu, etničku, versku i/ili drugu opredeljenost, a samim tim i za stvaranje društvene klime unutar koje dominira netolerantnost prema svemu što je drugo i drugačije u odnosu na većinsku kulturnu zajednicu i njoj svojstven idejni i vrednosni sistem. Budući da se pažnja usmerava na promišljanje manjinskih zajednica, te načina na koji se one predstavljaju putem medija, na samom početku ovog poglavlja za primer se uzima Radio-televizija Vojvodine (RTV) kao jedan od retkih medijskih servisa koji u svojoj ponudi ima medijske formate namenjene manjinama. Međutim, cilj je da se pokaže kako kvantitet ne znači nužno i kvalitet, odnosno da je od brojnosti emisija koje su namenjene manjinskim zajednicama znatno važnija njihova sadržina. Nakon toga, akcenat se premešta na analizu

političkih izjava koje su bile medijski ispraćene, a koje u svom fokusu imaju manjine. Ono što je na ovom mestu bitno naglasiti jeste da predmet promišljanja nisu konkretne medijske emisije, već načini na koji se mediji koriste u svrhu afirmacije ideologizovanih predstava manjinskih zajednica, a koja potiče ne samo iz redova većinskih, već i manjinskih medijskih, političkih, kulturnih i dr. grupacija. Takođe, pitanje koje se postavlja i na koje se nastoji odgovoriti glasi: Da li je i u kolikoj meri unutar našeg društva interkulturalnost prisutna na delu? Drugim rečima, da li i na koji način ideologizovane političke, ekonomske, kulturne, medijske i druge prakse doprinose prihvatanju i negovanju različitosti, kao i uspostavljanju veza među onima koji se razlikuju? Promišljanja kulturnog diverziteta i s njim u vezi interkulturalnosti, kao i analize načina na koji se mediji bave ovim fenomenima, usmereni su ka što potpunijem sagledavanju i razumevanju aktuelnih medijskih (re)interpretacija kulturne raznolikosti. Potrebno je naglasiti i da se naročita pažnja poklanja kritičkom promišljanju konkretnih primera instrumentalizacije medijskog jezika u službi moćnih interesnih grupacija, a u cilju dokazivanja tvrdnje da unutar našega društva deluju mediji koji imaju značajnog udela u podsticanju ne samo političkog, već i kulturnog monizma.

3.1. Mediji i kulturni diverzitet

Shvatajući kulturu u najširem smislu tj. kao specifičan *modus vivendi* svojstven za određenu zajednicu ljudi koji iako prolazi kroz evolutivne promene zadržava svoje osobene karakteristike, za nju bi se u izvesnom smislu moglo reći i da predstavlja referentni okvir ne samo za čovekovo organizovanje sopstvenih aktivnosti, nego i za njegovo predviđanje ponašanja drugih. Politika, religija i tradicija samo su neke od komponenti složenog kulturnog sistema svake društvene zajednice koje bitno utiču na njene predstavnike i predstavnice i to u pogledu oblikovanja ne samo njihove egzistencije, već i načina na koji koegzistiraju. Iako razlike između kulturnih zajednica nikada ne mogu biti apsolutne, odnosno iako je u velikom broju slučajeva veoma teško odrediti šta ih tačno razdvaja, mnoge kulture ostaju zatvorene za sve ono što se nalazi izvan njihovih okvira i to usled zauzimanja stava o nepostojanju zajedničkih svojstava između njih i ostalih kultura. Nespremne da priznaju i prihvate ono što se u odnosu na njih javlja kao drugo i drugačije, one doprinose prenaplašavanju međusobnih razlika onemogućavajući uspostavljanje uzajamne interakcije. Problem postaje dodatno složeniji kada se pomenute negativne kulturne prakse javljaju unutar šireg društvenog konteksta tj. kada iz kulturnog diverziteta jednog socijeteta ne proizilazi interkulturalnost.

Iako pojedini teoretičari i teoretičarke smatraju da sam koncept kulture podrazumeva razlike, te da je njihovo očuvanje i prihvatanje značajno za uspostavljanje kulturnih razmena, postoje i oni koji zastupaju suprotna stanovišta. Primera radi, dok Džeјms Lal [*James Lull*] naglašava kako protok kulturnih stilova „zapravo podstiče simboličku kreativnost, smanjuje homogenost i povećava kulturnu raznolikost”²⁷⁷, neki su stava da interkulturalna razmena vodi kulturnoj homogenizaciji, odnosno da „kulture koje su u međusobnom kontaktu tokom vremena neminovno postaju sličnije jedna drugoj”²⁷⁸. Potonje shvatanje se na ovom mestu posmatra kao rezultat krajnje pojednostavljenog viđenja kultura i njihovih uticaja, ali i kao posledica irealnih strahova od toga da će pojedine kulture uspeti da postanu dominantne, eliminišući druge kulturne koncepcije. Stela Ting-Tumi [*Stella Ting-Toomey*], poredeći kulturu sa parom naočara za sunce, naglašava da iako nas štiti od „spoljašnje surovosti i nudi

²⁷⁷ Lull, J., *Media, Communication, Culture: A Global Approach*, Polity Press, Cambridge, UK; Columbia University Press, New York, 2000, str. 232.

²⁷⁸ Na ovo upozorava i Tabs S. u svom delu *Komunikacija. Principi i konteksti* (Clio, Beograd, 2013, str. 441. i dalje).

nam određenu meru sigurnosti i udobnosti”, ona nas istovremeno „baš zbog te zaštite, sprečava da jasno vidimo kroz ta obojena stakla”²⁷⁹. Imajući u vidu tvrdnje ove teoretičarke, moglo bi se reći da tendencija precenjivanja sopstvene kulture, kao i procenjivanja aspekata drugih kultura s obzirom na vlastiti vrednosni sistem često vodi ka stvaranju iskrivljenih predstava o svemu što se nalazi van njenih okvira. Stereotipizacija drugih, odnosno izvođenje generalnih zaključaka o drugima na osnovu limitiranih iskustava, predstavlja osnovu za dalja razvijanja neprimerenih predstava o drugačijima od sebe, odnosno za uspostavljanje predrasuda, ksenofobije, nacionalizma itd. Drugim rečima, svaki pokušaj diskvalifikovanja drugih kultura radi dodeljivanja primata sopstvenom kulturnom sistemu i njemu svojstvenim vrednostima, kao i načinima mišljenja i postupanja vodi ka afirmaciji neprimerenih stavova i odnosa prema svemu što se doživljava kao drugo i drugačije. Zalažući se za kritičko sagledavanje fenomena kao što su kultura²⁸⁰ i kulturni diverzitet, u nastavku se putem analize medija nastoji rasvetliti njihova uloga u procesima promovisanja i podsticanja interkulturalnosti. Radi toga se, međutim, umesto konkretnih primera medijskih formata, za predmet promišljanja uzima sam jezik medija, te se, putem kvalitativne analize njegovog sadržaja tj. načina na koji se bavi temama koje (in)direktno imaju veze sa kulturom, nastoji utvrditi na koji način se odražava po kulturni diverzitet Vojvodine.

Naime, budući da je u okviru prethodnog poglavlja utvrđeno da unutar našega društva dominiraju ideološke koncepcije stvarnosti²⁸¹, stav koji se zastupa jeste da se one mogu samo negativno odraziti po nama svojstven kulturni kontekst s obzirom na to da interesni sistemi vrednosti za koje se zalažu kako ideološke politike tako i druge ideologizovane grupacije u svom fokusu imaju ograničenu predstavu kulture. Razlog zbog kojeg se za polaznu osnovu uzima upravo vojvođanski kulturni kontekst je taj što se ideologizovane političke prakse žele učiniti što transparentnijim tj. što se nastoji pokazati da je svaki pokušaj homogenizacije politike praćen intencijom da se uspostavi kulturni monizam. U svojim nastojanjima da unutar određenog društva nametnu predstave o svetu, sebi i drugima koje su saglasne sa njima svojstvenim sistemima vrednosti interesne političke grupacije vode računa o tome da istovremeno istaknu značaj kako sopstvenog idejnog sistema tako i društva unutar kojeg se

²⁷⁹ Ting-Tommey, S., *Communicating Across Cultures*, Guilford Press, New York, London, 1999, str. 14.

²⁸⁰ O aktuelnim studijama kulture i značaju filozofskih promišljanja ovog fenomena i onog što se s njim može dovesti u vezi govori i Kelner D. Pogledati njegov tekst “Cultural Studies and Philosophy: An Intervention” koji je dostupan na: <https://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/culturalstudiesphilosophy.pdf>

²⁸¹ Na ovom mestu je potrebno naglasiti da bi bilo posve pogrešno ukoliko bi se izneta konstatacija tumačila kao rezultat nastojanja da se naše društvo markira kao jedino koje je prožeto ideološkim uticajima.

nastoje izboriti za prevlast. Negativne implikacije takvih praksi naročito dolaze do izražaja unutar društava u okviru kojih postoje zajednice koje se ne mogu ili pak ne žele podvesti pod okvire koncepcija stvarnosti za koje se zalažu ideološke politike i/ili neke druge ideologizovane grupacije. Neretko se dešava i da se u reprezentima/kinjama različitih kulturnih zajednica vidi glavna prepreka ka ostvarivanju ideoloških interesa i ciljeva, te se oni i njima svojstvena kultura na sve načine pokušavaju diskreditovati i degradirati. Nespremnosti da prihvate i uvažavaju ono što se u odnosu na njih javlja kao drugo i drugačije, ideološke politike neretko posežu i za prenaplašavanjem razlika između njima svojstvenog socio-kulturnog identiteta i onog koji vezuju za pojedince i pojedinke koji pripadaju drugom društvenom kontekstu.

Stuart Tabs [*Stewart Tubbs*] ističe da „danas, uprkos velikom tehnološkom napretku i većoj izloženosti ljudima iz drugih kultura, na trenutke se čini da se podela između ljudi iz različitih kultura samo pojačala”, te dodaje da je to tačno „ne samo za ljude iz različitih zemalja, već ponekad i za one koji žive u istoj, kulturno raznolikoj zemlji [...]”²⁸². Naime, umesto da budu glavni izvor informacija o drugim kulturama, pojedina tehničko-tehnološka dostignuća, a među njima i mediji, pokatkad doprinose favorizaciji kulturnog konteksta u okviru kojeg i sami deluju, te time pokušavaju da utiču na stavove recipijenata i recipijentkinja svojih poruka. Međutim, budući da se pomenute negativne prakse medija ne interpretiraju kao njihovo suštinsko svojstvo, već kao posledica načina na koji se upotrebljavaju, u radu se zastupa stav da mediji kao vodeća sredstva informisanja, obrazovanja i/ili zabave treba da budu upotrebljena radi uvažavanja i negovanja različitosti, zatim podsticanja (samo)kritičkog mišljenja, kao i zasnivanja interakcije sa drugima. Dakle, umesto da se bave ideološkim (pre)naplašavanjem kulturnih razlika i njihovih značenja, mediji treba da podstaknu povezivanje predstavnika i predstavnica različitih kulturnih zajednica, te uspostavljanje pozitivnog odnosa prema kulturnom diverzitetu i to kako unutar sebi svojstvenog konteksta tako i izvan njega. Međutim, iako je kulturni diverzitet jedno od osnovnih svojstava većine savremenih društava, interkulturalna senzibilnost na značaj otvorenosti i interakcija različitosti neretko se zanemaruje i to uglavnom usled pretenzija većinske zajednice da vrednosti svoje kulture nametne kao opštevažeće za sve predstavnike i predstavnice zajedničkog društvenog konteksta. Drugim rečima, zanemarujući kulturne sisteme svojstvene manjinskim zajednicama sa kojima dele isti prostorni okvir reprezentanti i

²⁸² Tabs, S., *Komunikacija. Principi i konteksti*, str. 428.

reprezentkinje većinske kulture rukovode se prevashodno sopstvenim potrebama, favorizujući vlastiti sistem vrednosti. Problem postaje dodatno složeniji kada predstavnici i predstavnice većinske zajednice svoje mišljenje i delovanje zasnivaju na limitiranim interesnim koncepcijama stvarnosti usled čega nisu spremni da prihvate i podrže sve što se javlja kao drugo i drugačije u odnosu na po njihovim merilima konstruisane socio-kulturne identitete.

Na osnovu toga je više nego jasno da unutar ideologizovanih socijeteta uprkos postojanju kulturnog diverziteta, očigledno da ne postoje osnove za interkulturalnost. Takođe, neophodno je naglasiti i da je sama multikulturalnost ozbiljno dovedena u pitanje unutar svakog društva u okviru kojeg dominiraju ideološke grupacije koje u svom fokusu imaju isključivo interese sopstvene kulturne zajednice. Naime, kao multikulturalna može se označiti samo ona zajednica unutar koje svaka kultura zadržava svoju autonomnost, te poseduje sistem vrednosti koji se razlikuje od svih drugih. Za nju se može reći i da je interkulturalna samo ukoliko u prvi plan stavlja veze među različitim kulturama. Saglasan sa time je i Laslo Vegel [*László Végel*] koji ističe da „multikulturalizam stavlja naglasak na razlike, a interkulturalnost stavlja u prvi plan sistem veza među tim razlikama”, te tome dodaje da bi bilo „greška u ime ovog potonjeg odbaciti multikulturalizam, jer bi bez njega interkulturalizam bio nezamisliv”²⁸³. Dakle, ono što treba imati na umu jeste da kulturni diverzitet sam po sebi ne može biti garant niti za multikulturalnost niti za interkulturalnost. Multikulturalnost se zalaže za prevazilaženje uskog i ograničenog shvatanja da su pripadnici većinske zajednice, samo na osnovu toga što su deo većine, superiorni u odnosu na sve ostale, kao i da su u skladu sa tim svi njihovi načini mišljenja i postupanja ispravni i opravdani. Interkulturalnost, kao neka vrsta nadogradnje multikulturalizma, afirmiše međusobnu komunikaciju i saradnju među predstavnicima i predstavnicama različitih kulturnih zajednica bez obzira na to da li imaju status većine ili pak manjine unutar određenog društvenog konteksta. Za multikulturalnost treba reći i da ona sama po sebi ne podrazumeva nužno i kvalitet, odnosno da multikulturalni socijetet tek sa implementacijom interkulturalnosti dobija na svome kvalitetu.

Polazeći od činjenice da se mediji bave proizvodnjom i/ili distribucijom najrazličitijih poruka, te dodajući tome da na njih uticaj vrše moćne političke, ekonomske, kulturne i druge grupacije, koje teže ka ostvarivanju svojih interesa, sasvim je jasno da medijske slike

²⁸³ Vegel, L., „Sinteza i razlike” u: Đurić Bosnić, A. (ur.), *Zatvoreno – otvoreno: društveni i kulturni kontekst u Vojvodini 2000-2013*, Centar za interkulturalnu komunikaciju, Petrovaradin, 2014, str. 17-18.

stvarnosti ne mogu da se posmatraju kao njen puki odraz. Za njih bi se, prema mišljenju pojedinih teoretičara i teoretičarki, pre moglo reći da su to simulacije stvarnosti, ali ne u smislu privida, nego njene nadogradnje. U pokušaju da pruži što bolje objašnjenje medijskih simulacija stvarnosti Bodrijar ih određuje kao strategiju „stvarnog, neostvarenog i nadstvarnog, koja je svugde praćena i strategijom razuveravanja, odvrćanja”²⁸⁴. Pri tome, njegove sledeće reči su od posebnog značaja za tematiku ovoga rada: „Simulacijom jednog ograničenog, konvencionalnog perspektivnog polja, u kome se mogu izračunavati premise i posledice nekog čina ili događaja, može se održati i politička verodostojnost (i, naravno, ‘objektivna’ analiza, borba itd.)”²⁸⁵. Naime, iako se Bodrijar u delu *Simulakrumi i simulacija* ne bavi direktno načinom na koji mediji pristupaju kulturnom diverzitetu određenog socijeteta, on ipak ukazuje na značaj i posledice selektivnog i istovremeno nadograđenog medijskog predstavljanja stvarnosti. Zahvaljujući svojim predstavama stvarnosti koje neretko imaju veoma malo veze sa onim što zapravo jeste, mediji lako mogu da učine da se u nešto poveruje i/ili ubedi. Uzimajući za predmet svojih promišljanja televiziju kao jedan od najuticajnijih medija Burdije [*Bourdieu*] ističe da svaka „televizija koja nastoji da bude sredstvo beleženja realnosti postaje sredstvo stvaranja nove realnosti”²⁸⁶, te da na taj način postaje moćan instrument za proizvodnju i nametanje određenih ideja ili predstava, favorizovanje poželjnih modela mišljenja i postupanja, formiranje određenih grupacija i sl.

Ipak, za razliku od prethodno iznetih Bodrijarovih i Burdijeovih gotovo radikalnih kritika medija, u okviru ovoga rada zastupa se, pre svega, stav da mediji podređeni uticajima ideoloških politika, ali i drugih ideologizovanih grupacija, u najvećoj meri doprinose popularizaciji slike stvarnosti koja vodi ka uspešnom nametanju restriktivnih oblika mišljenja i delovanja, te se stoga još jednom želi naglasiti da mediji ne mogu sami po sebi biti niti dobri niti loši tj. da se mogu vrednovati samo na osnovu njihovih konkretnih praksi. U tom smislu, u okviru rada nastoji se sprovesti argumentovana kritika instrumentalizacija medija u cilju uspostavljanja društvenog poretka zasnovanog na krajnje uskim i ograničenim ideološkim interesima i ciljevima. Takođe, baveći se medijskim promocijama većinske kulture našega društva i njihovim implikacijama po predstavnike i predstavnice manjinskih zajednica, u okviru ovog rada želi se rasvetliti njihova ideološka pozadina, te razotkriti zloupotrebe jezika radi afirmacije kulturnog identiteta većinskog dela javnosti. No, činjenicu da unutar našeg

²⁸⁴ Bodrijar, Ž., *Simulakrumi i simulacija*, str. 10.

²⁸⁵ Isto delo, str. 20.

²⁸⁶ Burdije, P., *Narcisovo ogledalo*, str. 37.

društva postoje otvorene zloupotrebe medija od strane interesnih grupacija ne treba iskoristiti u cilju lišavanja medija bilo kakve odgovornosti za instrumentalizaciju društvenih subjekata. Naime, za medijske zloupotrebe nisu odgovorni isključivo reprezentanti i reprezentkinje određenih interesnih grupacija, već je odgovornost i na samim medijskim radnicima i radnicama i to kako onima koji su podlegli različitim pritiscima tako i onima koji se otvoreno zalažu za određene ideološke ideje i vrednosti. Samim tim, svi oni koji se bave medijskim pozivom, a koji svoju profesiju (zlo)upotrebljavaju radi uspostavljanja prevlasti ideologizovanih koncepcija stvarnosti imaju velikog udela u instrumentalizacijama medijskog jezika u svrhu uspostavljanja interesima opterećenog društvenog poretka. Oni su, takođe, odgovorni i za zloupotrebe pojedinaca i pojedinki radi nametanja u skladu sa interesnim strategijama oblikovanih obrazaca mišljenja i postupanja.

Na ovom mestu je još jednom neophodno istaći da se razmere negativnih implikacija instrumentalizacija medija u cilju nametanja na limitiranim interesima zasnovanih koncepcija stvarnosti, između ostalog, mogu uvideti i na primerima onih društava unutar kojih postoji raznoliko bogatstvo socio-kulturnih zajednica. Naime, budući da ideološki poželjan i neretko jedini prihvatljiv društveni identitet lakše prihvataju društveni subjekti koji se prepoznaju u ideologizovanim vrednosnim sistemima, jasno je zbog čega se svi oni koji se ne mogu ili pak ne žele podvesti pod njihove okvire markiraju kao vodeća prepreka uspešnom zasnivanju interesima podređenog društvenog poretka. Stoga je evidentno u kolikoj meri ideološke politike, kao i druge interesne grupacije sa kojima su one često u sprezi zapravo u svojim nastojanjima da uspostave ideologizovani društveni poredak doprinose pogrešnim (re)interpretacijama kako identiteta one društvene grupacije u čije ime istupaju tako i identiteta onih za koje se smatra da ih je nemoguće podvesti pod njihove okvire. Ono što je takođe problematično jeste da one svojim praksama doprinose zanivanju društva unutar kojeg se ideološki poželjnom identitetu dodeljuje primat u odnosu na sve ostale. Budući da ideološke politike na taj način doprinose zasnivanju društva unutar kojeg je ne samo ravnopravna egzistencija, već, što je još i važnije, koegzistencija predstavnika i predstavnica različitih socio-kulturnih zajednica ozbiljno dovedena u pitanje, jasno je u kolikoj meri doprinose njihovim homogenizacijama, odnosno, potiskivanju kako multikulturalizma tako i interkulturalizma.

Bojana Karavidić ističe da „ono što Vojvodinu izdvaja ne samo u regionu već i u Evropi jeste brojnost etničkih zajednica – koje zajedno grade identitet Vojvodine, odnosno njihova kulturna raznolikost”, te dodaje da je upravo to „resurs – brend na kome bi trebalo da

počiva svaka vojvođanska strategija”²⁸⁷. Međutim, ona pri tome naglašava da svaka od njih mora da se drži dve primarne napomene: „[P]rva napomena se odnosi na činjenicu da taj resurs treba osavremenjavati kako ne bi ostao samo folklorno-kulinarski relikv prošliosti, a druga na činjenicu da bi svi odgovorni za kulturnu raznolikost, a to se odnosi i na nacionalne savete manjina, trebalo da mladim, partijski neopredeljenim (?) i kulturolozima/menadžerima povere koncipiranje kulturnih programa, u kojima bi baština svake zajednice bila samo polazna osnova za osnaživanje novog kreativnog potencijala u Vojvodini, bez predznaka etničke getoizacije.”²⁸⁸ Dakle, vojvođanski kulturni diverzitet kao važan segment identiteta Vojvodine jeste nešto što je neophodno negovati, uvažavati i podsticati u cilju uspostavljanja multikulturalne i interkulturalne kako Vojvodine tako i Srbije, te je stoga posebno važno koncipiranje i dosledno sprovođenje strategija kulturnog razvoja celokupnoga društva kako bi se sprečili i/ili na adekvatan način sankcionisali pokušaji davanja prioriteta na ideološkim interesima izgrađenim kulturnim identitetima. Upravo radi toga je i neophodno osmisliti kako političke, tako i ekonomske, kulturne i dr. strategije koje će u svom fokusu imati zaštitu identiteta ne samo većinske, nego i manjinskih kulturnih zajednica unutar našeg društva, te koje će nastojati da obezbede sve neophodne (pred)uslove kako bi njihovi predstavnici i predstavnice mogli ravnopravno da koegzistiraju, odnosno da budu upućeni jedni na druge i da razvijaju zajednički život jedni sa drugima.

3.2. Medijske predstave kulturnog diverziteta Vojvodine

Kulturni diverzitet je ne samo realnost Vojvodine, odnosno Srbije čiji je ona integralni deo, već i većine savremenih društava, te se za njega može reći da predstavlja činjenicu savremenog sveta. Ipak, sredinom druge dekade XXI veka mnogobrojne kulturne zajednice karakteristične za Vojvodinu još uvek su u velikoj meri posvećene negovanju i očuvanju sopstvenih kulturnih identiteta, ne uviđajući pri tome u kolikoj meri takvim praksama doprinose izgradnji negativnog socio-kulturnog identiteta kako Vojvodine tako i Srbije. Budući da se mnoge zajednice prvenstveno vode intencijom da očuvaju i zaštite sopstvene kulturne sisteme, onda je razumljivo zbog čega se zatvaraju u sebe, a njihovi

²⁸⁷ Karavidić, B., „Strategija razvoja kulture Vojvodine” u: Keveždi, M. (ur.), *Most: časopis za kulturu nevladinih organizacija*, br. 1, Zavod za kulturu Vojvodine, Novi Sad, 2013, str. 34.

²⁸⁸ Na istome mestu.

predstavnicima i predstavnicama odbijaju interakciju sa društvenim subjektima koji dolaze iz drugih kulturnih sredina. Imajući to na umu, sasvim je opravdano reći da primarno svojstvo vojvođanskih kulturnih zajednica predstavlja upravo orijentisanost-ka-sebi i to usled naročito izraženih kulturnih, odnosno nacionalnih, etničkih, verskih i dr. identifikacija, zatim visokog vrednovanja očuvanja sopstvenog identiteta (a naročito tradicije kao njegovog bitnog aspekta), kao i naglašene sklonosti ka uspostavljanju i negovanju socio-kulturnih veza sa pripadnicima i pripadnicama sopstvene zajednice itd. Među predstavnicima i predstavnicama različitih vojvođanskih kultura prisutna je i sklonost ka formi binarnog šematizma mi – oni, odnosno naši – njihovi, a povodom koje Milorad Đurić kaže sledeće: „Ovakva preopterećenost legitimacijskih kapaciteta brigom o očuvanju ‘sopstvenog identiteta’, dramatično sužava komunikacijski horizont kreirajući (očekivano) ‘geto efekat’ i, suštinski, umanjujući socijalnu relevantnost i nivo uticaja svake od ovih zajednica na okruženje.”²⁸⁹ Stoga, kao rezultat takvih praksi javlja se svođenje integrativnog kapaciteta kulturno heterogene Vojvodine, a time istovremeno i Srbije, na puki „formalno-proceduralni model”, odnosno „model izolovanih, svesno marginalizovanih kolektivnih identiteta koji međusobnu komunikaciju svode ne na pitanje o sadržaju već o načinu učešća, a društvenu energiju preusmeravaju na tematizovanje partikularnog, a ne opšteg”²⁹⁰. U tom smislu, kulturno raznolikost Vojvodinu karakterišu sve otvorenije homogenizacije kulturnih zajednica koje, vođene sopstvenim interesima i ciljevima, nisu u stanju da prevaziđu njihova ograničenja, te time direktno onemogućavaju zasnivanje interkulturalnog vojvođanskog društva.

Vojvođanski kulturni identitet kao identitet izgrađen na partikularnim interesima različitih kulturnih zajednica koje se grčevito bore da sačuvaju i sprovedu „svoje”, pa makar i po cenu da se sve ono što je prepoznato kao „tuđe” degradira i/ili negira kako bi se dodatno naglasila sopstvena vrednost, nije ništa drugo do identitet zajednice u kojoj dominira tzv. multikulturalni nacionalizam prema kojem svi treba da žive u svojim malim kulturnim rezervatima kao „nekoj vrsti paralelnih kosmosa koji se međusobno ne dodiruju, a kamoli prožimaju”²⁹¹. Time se potvrđuje i da je sama multikulturalnost našega društva ozbiljno dovedena u pitanje, kao i prethodno izneta konstatacija da kulturni diverzitet sam po sebi nije dovoljan faktor da bi se određen socijetet okarakterisao kao multikulturalan, a kamoli kao interkulturalan. Naime, kulturna raznolikost ne predstavlja ništa drugo do polaznu osnovu za

²⁸⁹ Đurić, M., „Manjinske nacionalne zajednice u Vojvodini: između građanstva i nacionaliteta” u: Đurić Bosnić, A. (ur.), *Zatvoreno – otvoreno: društveni i kulturni kontekst u Vojvodini 2000-2013*, str. 105.

²⁹⁰ Na istom mestu.

²⁹¹ Gruhonjić, D., „Mediji: interkulturalnosti ili multikulturalni nacionalizam?” u: isto delo, str. 39.

izgradnju društva unutar kojeg će kulturne zajednice pored brige o očuvanju sopstvenih identiteta istovremeno biti upućene jedne na druge, te uz međusobno poštovanje i uvažavanje raditi na uspostavljanju ravnopravne koegzistencije unutar šireg socio-kulturnog konteksta. Pri tome, posebna pažnja treba da bude usmerena na izgradnju i neometano funkcionisanje onih mehanizama koji će garantovati da će se prava i potrebe svih jednako poštovani tj. da nijedan društveni subjekat samo na osnovu toga što je predstavnik/ca određene kulturne zajednice neće imati prioritet u odnosu na bilo koga drugog ko to nije. Stoga je jasno da ideološke politike i/ili druge interesne grupacije koje su vođene svojim ograničenim interesima i ciljevima ne mogu da idu u prilog zasnivanju multikulturalnog, odnosno interkulturalnog društva budući da u svom fokusu imaju isključivo sopstveni kulturni sistem, dok za kulturne vrednosti pojedinaca/ki koji/e se ne mogu podvesti pod njegove okvire neretko nemaju nikakvog senzibiliteta. Nespremljene da načine otklon od vlastitim interesima podređenih koncepcija stvarnosti, mnoge kulturne zajednice doprinose homogenizaciji kultura, kao i kulturnom centralizmu, s tim što je posebno važno istaći da kulture koje unutar određenih društava imaju status većinskih, a koje su zasnovane na ideološkim interesima neretko teže i ka uspostavljanju kulturnog monizma unutar njih. Na osnovu toga se još jednom potvrđuje stav da ideološke politike nemaju samo preferencije ka političkom, nego i ka kulturnom monizmu. Preciznije, kulturni monizam nastaje, između ostalog, i kao logičan sled onih političkih praksi koje su zasnovane isključivo na ideološkim sistemima vrednosti, mišljenja i postupanja, te koje ne mare za svoje implikacije po sve one društvene subjekte koji nisu, ne mogu ili pak ne žele da budu njihov deo.

Imajući u vidu kulturni kontekst kako Vojvodine tako i Srbije, sasvim opravdano se može reći da na području našeg socijeteta nisu prisutne samo tendencije većinske zajednice da sopstveni kulturni sistem načini dominantnim, već i tendencije manjinskih zajednica da njima svojstvene kulturne koncepcije predstave kao jedine važeće i relevantne za život njihovih predstavnika i predstavnica. U tom smislu, naše društvo ne karakteriše samo kulturni diverzitet već i čitav spektar kulturnih monizama to jest mnoštvo kulturnih sistema čija je primarna karakteristika zatvorenost, odnosno jasno iscrtavanje granica između vlastite kulture i svih ostalih kulturnih koncepcija, te podizanje zida oko iste kako bi se na što bolji način zaštitila od drugih i drugačijih kulturnih upliva. Budući da kulturni monizmi insistiraju na jasnoj razgraničenosti u odnosu na sve što se doživljava kao drugačije, neminovna varijabilnost granica se potiskuje u drugi plan time što se prenaplašava vrednost i značaj pojedinih kulturnih komponenti kako bi se trenutne granice opravdale i učvrstile. Ono što je

očigledno jeste da su kulturni monizmi ništa drugo do posledice interesima podređenih praksi koje, stavljajući akcenat na ideološke (re)interpretacije kulture, sprovode njenu instrumentalizaciju u svrhu ostvarivanja sopstvenih ciljeva. Naime, kultura za njih predstavlja samo jedan od mehanizama za uspešnu manipulaciju društvenim subjektima koji nakon što na sebe preuzmu ideologizovane socio-kulturne identitete postaju ne samo subjekti u službi ideologizovanog društvenog poretka, već i najveći garanti njegove održivosti. Na ovom mestu je važno naglasiti i da interesne grupacije zloupotrebljavaju, između ostalog, pojedine kulturne segmente koji su od naročite važnosti za predstavnike i predstavnice određenog društva kako bi ih iskoristile kao moćno oružje za obračune sa svojim neistomišljenicima.

Kada je reč o načinu na koji se trenutno aktuelne politike unutar našega društva odnose prema vojvođanskim kulturnim zajednicama, kao i načinu na koji mediji kao puki transmiteri političkih poruka utiču na oblikovanje kulturnog identiteta Vojvodine, a imajući u vidu prethodno iznete opservacije o političkoj pozadini vladajućih i opozicionih stranaka u Srbiji, onda je evidentno da je i sama kultura u velikoj meri instrumentalizovana, odnosno da se vojvođanske kulturne zajednice upravo pod uticajem ideoloških politika, a na osnovu uvida i u medijske prakse, sve više izoluju jedna od druge. Prva i najočiglednija činjenica jeste da svestrana interakcija između različitih kulturnih zajednica gotovo i ne postoji, a u prilog tome svedoči podatak da većinske stranke u svome fokusu imaju prevashodno potrebe i interese predstavnika i predstavnica većinske kulture, dok se manjinske kulturne zajednice retko uzimaju u obzir. U prilog tome svedoče i sami mediji, odnosno podatak da u medijskim sadržajima gotovo i da nema mesta za prikaze predstavnika/ca manjinskih kultura u okviru većinskog kulturnog konteksta. Međutim, odgovornost za nepostojanje kvalitetne interakcije između vojvođanskih kulturnih zajednica u jednakoj meri je i na manjinskim strankama koje takođe nisu zainteresovane za izlaženje iz okvira sopstvenih kultura. O političkom, a samim tim i kulturnom monizmu u prilog ide i činjenica da je medijski prostor kako većinskih tako i manjinskih zajednica izrazito homogenizovan tj. otvoren isključivo za teme i sadržaje koji su u vezi sa sopstvenim socio-kulturnim kontekstom. Instrumentalizacije medija od strane ideoloških politika, odnosno ideološke zloupotrebe medijskog jezika usmerene su ka nametanju ideološki poželjnog ne samo društvenog, već i kulturnog identiteta kako Vojvodine tako i Srbije, te je stoga jasno u kolikoj meri se ovakve prakse negativno odražavaju kako po društvene subjekte koji dolaze iz različitih kulturnih sredina tako i po samo društvo u okviru kojeg egzistiraju. Drugim rečima, otvorene instrumentalizacije kulture radi promovisanja ideoloških politika i njima svojstvenih strategija, te zloupotrebe političkih

uticaja i moći kako bi se ideologizovani kulturni sistemi što bolje promovisali, a naročito iskorišćavanje medija i medijskog jezika radi fabrikovanja i nametanja ideološki poželjnog kulturnog identiteta direktno vode ka ugrožavanju vojvođanskog kulturnog diverziteta, kao i dovođenju u pitanje identiteta Vojvodine kao jedinstva raznolikih kulturnih identiteta koji zadržavajući svoje osobenosti istovremeno uspevaju da pronađu zajedničke dodirne tačke i da iz međusobne upućenosti rade ne samo na sopstvenom osnaživanju, već i na jačanju celine kojoj pripadaju.

Radi potvrđivanja osnovanosti prethodno iznetih kritika na račun ideologizacije medijskog jezika u cilju promovisanja poželjnih socio-kulturnih identiteta, u nastavku sledi osvrt na konkretne primere medijskih praksi koje su motivisane i/ili podstaknute ideološkim (re)interpretacijama kulturnih zajednica u Vojvodini. S jedne strane, pažnja se usmerava na promišljanje programske politike Radio-televizije Vojvodine kako bi se na njenom primeru pokazalo da brojnost medijskih proizvoda namenjenih vojvođanskim manjinama ne ide u prilog afirmaciji multikulturalne i interkulturalne Vojvodine, a samim time i Srbije. S druge strane, analize medijskih poruka koje za svoju ciljnu grupu imaju predstavnike i predstavnice većinske zajednice Vojvodine/Srbije, u svom fokusu imaju razotkrivanje otvorenih promocija većinske kulture, ali i ukazivanje na gotovo uobičajene medijske prakse produkcovanja i/ili plasiranja predstava o drugima i drugačijima koje su izgrađene na osnovu vrednosnih parametara većinske kulture. Namera je da se na primeru medijskih sadržaja namenjenih predstavnicima/ama kako većinske zajednice tako i onih manjinskih ukaže na neadekvatne upotrebe medija i medijskog jezika, kao i na njihove negativne implikacije po celokupno društvo. U radu se zastupa stav da jezik kao jedan od referentnih okvira određene socio-kulturne grupacije iako u značajnoj meri može da doprinese očuvanju njoj svojstvenog identiteta i za nju karakterističnog sistema vrednosti, sam po sebi ipak nije dovoljan da bi se ta ista grupacija na adekvatan način predstavila široj javnosti, kao ni da bi se uspostavila kvalitetna i produktivna interakcija između njenih predstavnika/ca i svih onih koji pripadaju drugom i/ili drugačijem socio-kulturnom kontekstu. Stoga, u daljem tekstu će biti analizirani konkretni primeri političkih zloupotreba jezika medija radi nametanja ne samo neadekvatnih predstava o drugim kulturama i njihovim reprezentima/kinjama, već i o vlastitom kulturnom sistemu.

Polazeći od konstatacije Radeta Veljanovskog da je javni servis „neprofitna, nezavisna, radio-televizijska organizacija, osnovana u ime opšte javnosti i finansirana iz javnih prihoda, koja raznovrsnim, uravnoteženim, visokokvalitetnim programima

zadovoljava potrebe najvećeg mogućeg broja građana, odnosno najšire javnosti, nepristrasno i bez diskriminacije”²⁹², u radu se zastupa stav da RTV kao pokrajinski medijski javni servis u svom fokusu prvenstveno ima predstavnike i predstavnice većinske socio-kulturne zajednice. Pored činjenice da ova medijska kuća učestvuje u promocijama kulturnog sistema većinskog dela javnosti, nju karakteriše i njegovo otvoreno favorizovanje koje je neretko podstaknuto uticajima vladajućih ideoloških politika koje nastoje da nametnu one koncepcije stvarnosti koje su izgrađene na interesnim reinterpretacijama kulturnih vrednosti većine. Naime, iako RTV u okviru svoje programske šeme treba da ima i sadržaje koji nude uvid u što više različitih kulturnih sistema (kako onih unutar vojvođanskog konteksta tako i onih koji prevazilaze njegove okvire), činjenica je da ovaj medijski servis svojim praksama doprinosi homogenizaciji kulturnih zajednica unutar našega društva, ali, što je naročito problematično, on istovremeno ima bitnu ulogu i u pokušajima uspostavljanja kulturnog monizma. Ostavljajući veoma malo prostora za formate koji se, između ostalog, bave i manjinskim zajednicama i to na način da se putem njih omogući sinergijski protok autentičnih sadržaja koji su od interesa za što veći deo građanstva, pomenuti medijski servis onemogućava uspostavljanje socijeteta u okviru kojeg se svim kulturnim zajednicama pruža mogućnost ne samo da budu javno vidljive, nego i da budu upućene jedna na drugu, kao i da rade na međusobnom povezivanju.

Iako je RTV jedna od retkih medijskih kuća na području ne samo Vojvodine, već i Srbije koja veliku pažnju posvećuje izradi medijskih sadržaja namenjenih predstavnicima/ama zavidnog broja manjinskih zajednica, ona je istovremeno i najbolji primer (in)direktne uloge medija u procesima izgradnje ograničenih predstava o određenim kulturama i njihovim reprezentima/kinjama, kao i u procesima njihove homogenizacije. Dakle, ono što se na primeru RTV-a želi pokazati jeste da sama brojnost medijskih formata koji za svoju ciljnu grupu imaju predstavnike i predstavnice manjinskih kultura ne može da bude dovoljna da bi se negirala uloga ove medijske kuće kako u promocijama i popularizaciji većinske kulture tako i u homogenizaciji kulturnih zajednica na području ne samo Vojvodine, nego i Srbije. Na ovome mestu je neophodno naglasiti i da je RTV samo jedan od, ali svakako ne i jedini primer otvorenih zloupotreba medija u cilju nametanja većinskog kulturnog sistema vrednosti, mišljenja i postupanja, kao i plasiranja neadekvatnih predstava kako o identitetu većinske kulture, te time i o svemu onome što se ne može podvesti pod

²⁹² Veljanovski, R., *Javni RTV servis u službi građana*, Clio, Beograd, 2005, str. 28.

njene okvire. Primera radi, Radio-televizija Srbije (RTS) za razliku od pokrajinskog javnog servisa u svojoj programskoj ponudi ima samo jednu emisiju kolažnog tipa²⁹³ koja je posvećena životu nacionalnih manjina u Srbiji, dok komercijalne medijske kuće poput Pink-a, B92, TV Prva i Happy televizije nemaju ni jedan TV format koji je namenjen predstavnicima i predstavnicama manjinskih zajednica.

Ipak, činjenica da RTV emituje pedeset i dve televizijske emisije informativnog, dokumentarno-obrazovnog, kulturno-umetničkog, zabavno-muzičkog i sportskog karaktera na oko desetak jezika nacionalnih manjina²⁹⁴ koje žive na teritoriji Vojvodine upravo ide u prilog prethodno iznetim tvrdnjama da ova medijska kuća svojom programskom šemom ne doprinosi na pravi način negovanju multikulturalne i interkulturalne Vojvodine, a time i Srbije. Glavni razlog za to jeste što su sadržaji većine medijskih proizvoda na manjinskim jezicima ovog javnog servisa u značajnoj meri monokulturnog karaktera budući da veliki deo svoga prostora posvećuju temama, događajima i ličnostima koji pripadaju kulturnoj zajednici koja je definisana kao njihova ciljna grupa. Drugim rečima, nespremnost urednika i urednica različitih medijskih proizvoda namenjenih vojvođanskim manjinskim zajednicama da načine iskorak iz socio-kulturnog konteksta njihovih reprenata i reprezentkinja radi kojih se oni i realizuju, odnosno njihova nesposobnost da koncipiraju sadržaje putem kojih će se, između ostalog, podsticati svestranija interakcija između predstavnika i predstavnica različitih kultura, upravo je jedan od vodećih razloga zbog kojih unutar našeg društva iz kulturnog diverziteta proizilazi kulturni monizam. Naime, na ovome mestu želi se naglasiti da koliko god da su medijski formati na jezicima vojvođanskih manjinskih zajednica bitni kako za njihove pripadnike/ce tako i za širu javnost budući da je to jedan od načina da se učine društveno vidljivim, njihov nedostatak je, baš kao i kod medijskih formata namenjenih većinskom delu javnosti, taj što ne uviđaju značaj otvorenosti za sadržaje koji dolaze iz drugih kulturnih okvira. Takođe, imajući u vidu da među prethodno pomenutim emisijama na jezicima vojvođanskih manjina dominiraju one zabavno-muzičkog karaktera, te da je u okviru njih akcenat na tradicionalnim kulturama, sasvim opravdano se može zaključiti da njihovi urednici/e doprinose afirmaciji ograničenih predstava o određenim kulturama i kulturnim identitetima njihovih predstavnika/ca, kao i da se neretko nalaze pod uticajem ideoloških politika svojstvenih za određene manjinske zajednice.

²⁹³ Reč je o emisiji „Građanin” koja se prikazuje svake subote na drugom programu RTS-a. Za više informacija posetiti internet stranicu: <http://www.rts.rs/page/tv/sr/series/21/RTS+2/636/Gra%C4%91anin.html>

²⁹⁴ Za više informacija posetiti internet stranicu: http://www.rtv.rs/sr_ci/program/drugi-program/emisije#kulturno-umetnicki

Značajno je istaći i da Kornelija Farago u svojim analizama medijskih prezentacija kulture mađarske manjinske zajednice u Vojvodini ističe kako je više nego očigledno da „redaktori ponekad regulišu ‘sistem vrednosti’ na osnovu većinske volje konzumenata” zbog čega se za prioritete uzimaju „muzičko-zabavni programi i plesni ansambli, godišnjice kulturno-umetničkih društava, manifestacija ‘opštenarodnog’ karaktera”²⁹⁵, te da se takvim i sličnim medijskim praksama isključivo doprinosi degradaciji mađarske kulture. Tome treba dodati i napomene Đerđa Serbhorvata da iza takvih praksi uglavnom stoji Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine u Srbiji, kao i Savez vojvođanskih Mađara koji usled svoje desničarske tj. konzervativne orijentisanosti stavljaju akcenat isključivo na očuvanje kulturne baštine mađarske zajednice. On kaže: „U prvom redu moramo reći da je Savet pod više nego direktnom okupacijom jedne partije, i to SVM [...] Dakle, nijedna kulturna institucija i projekat nemaju šanse bez Saveta, a samim tim ni bez SVM-a. Čak i da je SVM najbolja, najdemokratskija partija sveta, takav odnos u kulturi ne bi valjao.”²⁹⁶ Ističući da kultura ne trpi centralizam, te da samim tim nijedna kulturna strategija ne treba da predstavlja politički akt, Serbhorvat opominje ne samo predstavnike/ce mađarske manjine, već i celokupno građanstvo Srbije da limitirane predstave kultura i kulturnih identiteta društvenih zajednica, a još manje njihove ideološke politizacije ne mogu doneti mnogo toga pozitivnog po društvo i u njemu zatečene društvene subjekte. Tvrđnje Kornelije Farago svoju potvrdu dobijaju i na primeru RTV-a gde je od ukupno dvadeset televizijskih emisija zabavno-muzičkog karaktera posvećenih vojvođanskim kulturnim manjinama čak dvanaest namenjeno mađarskoj manjinskoj zajednici. Takođe, isti primer ide u prilog i Serbhorvatovom stavu da kulturnu politiku mađarske manjine u Srbiji karakteriše populizam sa elementima mekog totalitarizma za koju važi pravilo: „Najbolje je pevanje i ples – tradicionalna narodna kultura, dakle, folklor, narodnjaci. Nove ideje, nove forme nisu dobrodošle.”²⁹⁷ Dakle, iako se na RTV-u emituje dvadeset i šest emisija posvećenih mađarskoj kulturnoj zajednici, činjenica da je čak dvanaest zabavno-muzičkog, a svega tri kulturno-umetničkog karaktera ide u prilog tvrdnji da svođenje kulture ne samo mađarske, već i bilo koje druge socio-kulturne grupacije na folklor doprinosi izgradnji pogrešnih predstava o njoj kako među predstavnicima/ama te iste grupacije tako i među onima koji se nalaze izvan nje.

²⁹⁵ Farago, K., „Medijska prezentacija kulture” u: Valić Nedeljković, D. i dr., *Mesto i značaj medijskih studija za međuregionalnu saradnju (zbornik radova II)*, str. 108.

²⁹⁶ Serbhorvat, Đ., „Kultura ne podnosi centralizam” u: Keveždi, M. (ur.), *Most: časopis za kulturu nevladinih organizacija*, str. 53.

²⁹⁷ Na istom mestu.

Budući da je svako svođenje kulturnih koncepcija na tradiciju, jezik i/ili politiku određene društvene zajednice rezultat limitiranih predstava o kulturi i sistemu kulturnih vrednosti, samim time je jasno i da medijski sadržaji posvećeni različitim socio-kulturnim grupacijama ne smeju da se ograničavaju samo na navedene elemente jer ma koliko bili bitni za očuvanje njihovih kulturnih identiteta, oni ipak ne mogu da budu tretirani kao jedini relevantni za njihove reprezentante/kinje. U tom smislu, za RTV karakterističan fragmentaran pristup kulturama manjinskih zajednica, odnosno selektivno isticanje kulturnih segmenata (pristup koji predstavlja posledicu podilaženja većinskom ukusu određene socio-kulturne grupacije i/ili pak upliva njima svojstvenih ideoloških politika) ne doprinosi niti adekvatnom predstavljanju samih kultura niti ih podstiče na otvorenost. Stoga je na ovom mestu važno istaći mišljenje Milana Sklabinskog koji analizirajući kulturne strategije slovačke manjine u Vojvodini ističe šta zapravo kultura jeste i koji je njen značaj. On kaže sledeće: „[U]pravo kultura doprinosi povećanju znanja i predstavlja faktor ljudskog razvoja. Utičući na razvoj sistema vrednosti, kultura predstavlja čovekov kapital i nudi mu mogućnost razvoja i punopravnog uključenja u društvene procese.”²⁹⁸ Poražavajuća je činjenica da emisije RTV-a namenjene vojvođanskim manjinama ne doprinose izgradnji adekvatnih predstava o njima svojstvenim kulturama kako među njihovim reprezentima/kinjama tako i među svima onima iz šire javnosti, zatim njihovom otvaranju za druge i drugačije kulturne sisteme, kao ni inkluziji njihovih predstavnika/ca u širi socio-kulturni kontekst. Budući da isto važi i za medijske formate namenjene većinskoj javnosti, jasno je da RTV kao javni medijski servis ne predstavlja „društveno odgovoran izvor informacija koji je istovremeno posvećen postizanju raznovrsnih kulturnih i društvenih ciljeva osiguravajući [...] ponudu vijesti i informacija koje građanima mogu pomoći da bolje razumiju događaje i procese na lokalnom, nacionalnom, ali i regionalnom i globalnom okruženju, te im izravno olakšati snalaženje u svakodnevnim složenim situacijama koje su uronjene u društveno-politički, ekonomski te kulturno-povijesni kontekst”²⁹⁹. A s obzirom na to da isto važi i za mnoge druge medije u Srbiji još jednom je korisno naglasiti da medijske prakse treba da vode ka „razumijevanju kulturnog i nacionalnog identiteta, a sve sa svrhom očuvanja zajedničke baštine: jezika i narječja, povijesti, kulture,

²⁹⁸ Sklabinski, M., „Korak napred za slovačku zajednicu” u: isto delo, str. 76.

²⁹⁹ Car, V., „Mediji i javni interes – kako opstati izvan tržišnih okvira” u: Valić Nedeljković, D., Pralica, D. (ur.), *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene 3*, str. 36.

umjetnosti i društvenih osobitosti zemlje i naroda, ali i svekolike društvene raznolikosti kojoj doprinose različite manjinske skupine u društvu”³⁰⁰.

Imajući u vidu iznete konstatacije, sasvim opravdano se može reći da je za RTV karakterističan jezik koji se ne bavi kulturom kao modusom pacifikacije i ostvarivanja humanijih odnosa unutar našega društva, već koji kao produkt limitiranih predstava kultura stoji u službi slepog nastojanja da se one sačuvaju i to putem njihove homogenizacije. Za pomenuti jezik je sasvim opravdano reći da se upotrebljava u cilju promovisanja kulturnog monizma unutar manjinskih zajednica kako bi se predupredila svaka mogućnost da spoljni uticaji naruše njima svojstvene koncepcije kulture i s njom usaglašene sisteme vrednosti. Takođe, za RTV je svojstven i jezik putem kojeg se plasiraju i neadekvatne predstave o većinskoj kulturi, te putem kojeg se nastoji promovisati kulturni identitet izgrađen na limitiranim idejnim i vrednosnim sistemima, kao i sa njim kompatibilni društveno poželjni modeli mišljenja i postupanja. Stoga je jasno da implikacije medijskih ili putem medija sprovedenih zloupotreba jezika radi zasnivanja društva unutar kojeg će svaka socio-kulturna grupacija egzistirati za sebe, te biti zatvorena za sve ono što se nalazi izvan njenih okvira, mogu da budu isključivo negativne kako po same predstavnike/ce tih istih grupacija tako i po celokupan socijetet. Naime, jezik medija koji je u službi promovisanja kulture određene vojvođanske manjine treba da bude jezik putem kojeg će se i svi oni koji se nalaze izvan njenih okvira na adekvatan način upoznati sa njoj svojstvenim socio-kulturnim identitetom i vrednostima na osnovu kojih je on izgrađen, ali isto tako on treba da bude i jezik putem kojeg će svima onima koji se nalaze unutar istog kulturnog okvira na adekvatan način biti predstavljene druge i drugačije kulturne koncepcije. Takođe, jezik medija treba da bude i jezik u službi otvaranja većinske zajednice za sve one kulturne fenomene karakteristične za manjine sa kojima se deli isti društveni konteksta, ali i za sve one kulturne sisteme koji se nalaze izvan njegovih okvira. Međutim, umesto toga, jezik svojstven za većinu naših medija nije ništa drugo do jezik kojim se sistematski i kontinuirano promoviše maksima po kojoj „nije dovoljno biti ono što se jeste, nego se mora i ne biti ono što se nije”³⁰¹ jer kao društvena organizacija kulturnih razlika on služi kao konstantan podsetnik na navodne fundamentalne razlike između, s jedne strane, sopstvene kulture i, s druge strane, kultura Drugih, te koji kao takav treba da predupredi da ona bude na bilo koji način kontaminirana od strane drugih i drugačijih kulturnih uticaja.

³⁰⁰ Na istom mestu.

³⁰¹ Bugarski, R., *Nova lica jezika*, Čigoja štampa, Beograd, 2002, str. 106.

Na ovom mestu je važno istaći i da među televizijskim proizvodima RTV-a koji su namenjeni manjinskim kulturnim zajednicama Vojvodine dominiraju oni koji su posvećeni mađarskoj, slovačkoj, rusinskoj, rumunskoj, makedonskoj, ukrajinskoj, hrvatskoj i bunjevačkoj zajednici, dok pak, s druge strane, ne postoje formati u okviru kojih se obrađuju teme u skladu sa interesima i potrebama predstavnika/ca nemačke, bugarske, češke, albanske, crnogorske, jevrejske i drugih manjina. Takođe, među TV formatima koji su namenjeni manjinskim zajednicama, a na osnovu uvida u internet prezentaciju ove medijske kuće, najbrojniji su oni koji su posvećeni mađarskoj (26), slovačkoj (10), rumunskoj (5) i rusinskoj (4) zajednici, dok je svega tri emisije posvećeno hrvatskoj, dve ukrajinskoj a po jedna makedonskoj i bunjevačkoj manjini. Podaci dobijeni na upit od strane RTV-ove službe za odnose sa javnošću u izvesnoj meri se razlikuju od prethodno navedenih, te se na osnovu njih dolazi do zaključka da se na njoj prikazuje osamnaest emisija na mađarskom, sedam na romskom, zatim po šest na rumunskom i slovačkom, po pet na hrvatskom i rusinskom, po dve na bunjevačkom i ukrajinskom, te jedna na makedonskom jeziku. Na osnovu iznetih brojki dolazi se do jasnog zaključka da se programski odbor RTV-a ne rukovodi jednim od osnovnih postulata medijskih javnih servisa, a to je promovisanje i negovanje pluralizma, odnosno isticanje raznolikog socio-kulturnog bogatstva samog društva unutar kojeg deluju, a u cilju, pre svega, adekvatnog i pravovremenog informisanja i obrazovanja građanstva, kao i afirmacije interkulturalnih interakcija. Dakle, činjenica da se na RTV-u kao medijskom javnom servisu praktikuje ne samo selektivan, već i disproporcionalan pristup manjinskim socio-kulturnim grupacijama Vojvodine, kao i da se pri tome akcenat stavlja na one formate putem kojih se plasiraju limitirane predstave njima svojstvenih vrednosnih sistema predstavlja dovoljnu potvrdu za stav iznet na početku ovoga poglavlja, a to je da ova medijska kuća doprinosi plasiranju neadekvatnih predstava Vojvodine i vojvođanskog-kulturnog identiteta. Bez obzira na to kako se ovakva medijska politika RTV-a tumači, činjenica je da se zahvaljujući njoj bitno dovodi u pitanje sama kulturna raznolikost Vojvodine, te da se otvoreno promoviše jezik netolerancije, neravnopravnosti i nepoštovanja osnovnih ljudskih prava i sloboda, a time i jezik protivan načelima i vrednostima demokratije. Naime, jezik RTV-a, ali i većine drugih medija unutar našega društva uglavnom karakteriše prividan kulturni pluralizam i programska raznolikost, nedovoljna socio-kulturna odgovornost i transparentnost, ideologiziranost to jest sprovođenje interesa i ciljeva političkih, ekonomskih, verskih i dr. moćnih grupacija, odnosno odsustvo profesionalne odgovornosti u kreiranju medijskih sadržaja za sve, a ne za većinu, zatim nepostojanje tačnog

i nepristrasnog informisanja i obrazovanja javnosti, kao i nepružanje podsticaja za aktivno i kritičko angažovanje.

Dakle, iako se za razliku od većine televizijskih kuća upravo RTV može pohvaliti velikim brojem televizijskih formata namenjenih manjinama, s obzirom na njihov koncept i sadržinu, sasvim je opravdano reći da se programska politika pokrajinskog medijskog servisa ne odražava pozitivno niti po reprezentante/kinje zajednica koji su markirani kao ciljna grupa pomenutih emisija niti po Vojvodinu/Srbiju. S druge strane, ovoj tvrdnji u prilog ide i činjenica da pomenuta medijska kuća u svojim emisijama namenjenim većinskoj zajednici ne vodi računa da među njihovim gledaocima/teljama postoje i predstavnici/e manjina, odnosno da u okviru njih ne ostavlja prostor za teme, događaje i ličnosti koji prevazilaze okvire interesovanja većinske zajednice, a neretko i njene većine. Stoga je još jednom važno istaći da politike svih medija, a naročito medijskih javnih servisa, u svom fokusu treba da imaju interese i potrebe što većeg broja građana i građanki među kojima se nalaze kako predstavnici/e većinske zajednice tako i reprezentanti/kinje različitih socio-kulturnih manjina, te da kao društveno odgovorni mediji treba da vode računa o tome da svojim sadržajima promovišu socio-kulturni identitet celokupnoga socijeteta, a ne samo jednog njegovog dela. Takođe, poenta medijskih praksi je i da putem različitih formata specijalno namenjenih određenim socio-kulturnim zajednicama jednako vode računa o tome da ne dozvole da budu opterećeni različitim ideološkim preferencijama političkih, kulturnih, verskih i/ili drugih interesnih grupacija, odnosno da ne dozvole da se putem takvih formata promovišu limitirane predstave o predstavnicima/ama manjinskih zajednica. Iako je zarad dobrobiti celokupnoga društva neophodna, između ostalog, kako to ističe Viktorija Car, medijska „reforma, a ne tek pro-forma”³⁰², utisak koji se stiče jeste da unutar našega društva aktuelne (samo)kritike medija, njima svojstvenih praksi i jezika, ma koliko bile osnovane, još uvek nisu u stanju da iznedre konkretne medijske strategije čija bi implementacija vodila ka uspostavljanju bolje klime kako unutar samih medija tako i celokupnoga društva.

U tom smislu, dokumentarno-obrazovna emisija „Paleta” koja se prikazuje na prvom programu RTV-a na jezicima manjinskih zajednica (mađarskom, slovačkom, ukrajinskom i rumunskom), a sa prevodom na srpski jezik, predstavlja samo pokušaj ove medijske kuće da afirmiše vojvođanski multikulturalizam i interkulturalizam. Naime, uprkos prioritetima urednika/ca ovog TV formata koji su sublimirani u njihovom sloganu „Probijamo jezičku

³⁰² Car, V., „Mediji i javni interes – kako opstati izvan tržišnih okvira” u: Valić Nedeljković, D., Pralica, D. (ur.), *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene 3*, str. 44.

barijeru, gledamo se i slušamo, da bismo se bolje razumeli”³⁰³, ono što je evidentno jeste neadekvatan pristup pokrajinskog javnog servisa kulturnom diverzitetu Vojvodine. Preciznije, varijacije emisije „Paleta” posvećene mađarskoj, slovačkoj, ukrajinskoj ili rumunskoj zajednici sa prevodom na srpski jezik ne mogu se posmatrati kao produkt strategije koja u svome fokusu ima negovanje vojvođanske kulturne raznolikosti, adekvatno predstavljanje socio-kulturnog identiteta Vojvodine, te podsticanje predstavnika i predstavnica, s jedne strane, manjinskih zajednica, i, s druge strane, većinske zajednice na poštovanje drugih i drugačijih sistema kulturnih vrednosti, kao i na svestranu i konstruktivnu interakciju u cilju afirmacije interkulturalnosti. Stoga, pitanje koje se neminovno nameće tiče se načina na koji su urednici/e emisije „Paleta” zamislili da sprovedu „afirmaciju „multikulturalnosti kao modela zajedničkog života u Vojvodini”³⁰⁴ time što su se usredsredili na svega četiri vojvođanske manjinske zajednice, kao i na povezivanje reprezenata i reprezentkinja svake od njih sa predstavnicima i predstavnicama većinske zajednice u Vojvodini. Zanemarujući činjenicu da kulturni diverzitet Vojvodine ne čine svega pet socio-kulturnih grupacija, kao i da se multikulturalnost i interkulturalnost ne svode na komunikaciju između većinske i određene manjinske grupacije, RTV je pokazao da kao pokrajinski medijski javni servis nije u stanju da ispuni svoje primarne funkcije, odnosno da svoje prakse zasniva na limitiranim medijskim, političkim i kulturnim strategijama koje ne idu nu prilog negovanju i podsticanju vojvođanske kulturne raznolikosti. Budući da TV format „Paleta” u svojoj ponudi ima fragmentiranu raznovrsnost, a time i uslovnu verodostojnost socio-kulturnog identiteta kako zajednica koje ima u svom fokusu tako i same Vojvodine, on ne može da bude apostrofirani kao u potpunosti pozitivan primer nastojanja da se promoviše multikulturalna i interkulturalna Vojvodina.

U nastavku rada, putem analiza konkretnih primera medijskog diskursa želi se ukazati na očigledne zloupotrebe medija u cilju afirmacije neadekvatnih predstava o pojedinim socio-kulturnim grupacijama i njihovim predstavnicima/ama, a kojima se bitno utiče na njihovu percepciju i vrednovanje unutar našega socijeteta. Uzimajući za primere ideologizovane (re)interpretacije reprezenata/kinja kulturnih sistema koji se u odnosu na većinsku kulturu srpskoga društva smatraju ne samo bitno drugačijim, već neretko čak i manje vrednim, u radu se želi apostrofirati njihov negativan odraz po nama svojstven kulturni diverzitet. Polazeći od izjava kako političkih lidera Srbije tako i predstavnika aktuelne političke opozicije,

³⁰³ Pogledati RTV-ovu web prezentaciju: http://www.rtv.rs/sr_lat/paleta, posećeno 01. 03. 2015.

³⁰⁴ Na istome mestu.

istovremeno se nastoji rasvetliti ideološka pozadina politika za koje se zalažu, ali i ukazati na negativne implikacije njihovih političkih praksi po percepciju socio-kulturnog identiteta Srbije. Za prvi predmet analize uzima se izjava predsednika Republike povodom presude Međunarodnog suda pravde (MSP) u Hagu kojom su odbačene međusobne tužbe Hrvatske i Srbije. Naime, iako je Međunarodni sud svojom presudom stavio tačku na proces dug 16 godina, predsednik Srbije je u svom obraćanju tim povodom rekao da je taj sud presudio da Hrvatska svojom tužbom nije uspjela da dokaže genocidne namere srpske strane u ratnim sukobima, ali da „sa druge strane iako protivtužba Srbije nije usvojena MSP je utvrdio da su vlasti Republike Hrvatske bile svesne da će vojna akcija Oluja dovesti do proterivanja civilnog stanovništva”, te da je „na ovaj način i od strane najviše pravne institucije UN potvrđeno [...] da su hrvatske snage počinile masovne zločine prema Srbima u Hrvatskoj”³⁰⁵. Navedena predsednikova izjava je važna, pre svega, iz razloga što se na osnovu nje jasno mogu utvrditi ideološka, odnosno interesna, populistička, demagoška, autoritarna i vidno limitirana priroda političkog diskursa, a time i političkih praksi. Uzimajući je u obzir radi utvrđivanja načina na koji se ona može odraziti (s obzirom na tematiku ovog rada) po kulturni diverzitet naše zemlje jasno je da sam predsednik nije ni svestan u kolikoj meri ga zapravo dovodi u pitanje zahvaljujući svojim otvorenim afirmacijama socio-kulturnog identiteta većinske tj. srpske zajednice.

Ono što je istovremeno i paradoksalno i zabrinjavajuće jeste da je predsednik u svojoj izjavi povodom presude MSP-a izneo protivrečne tvrdnje, odnosno da iako nije usvojena protivtužba Srbije o genocidu počinjenom nad srpskom populacijom od strane hrvatskih vojnih snaga, da je ipak potvrđeno da su vlasti Republike Hrvatske bile svesne da će svojim vojnim akcijama dovesti do proterivanja i masovnih zločina nad Srbima i Srpkinjama. Dakle, upravo je ova izjava dovoljna da bi se potvrdilo da jezik kojim se služi predsednik nije ništa drugo do jezik u službi afirmacije kako političkog tako i kulturnog monizma, odnosno zasnivanja društvenog poretka u okviru kojeg će se srpski narod, srpska kultura, srpski jezik, srpska tradicija, srpski moral i sve ostalo sa epitetom „srpski” predstavljati prioritet kako za unutrašnju tako i međunarodnu politiku Srbije. Citirana izjava kao odraz stvarne politike za koju se predsednik zalaže stoji u kontradikciji sa izjavama o vođenju demokratski i evropski orijentisane državne politike koja u svome fokusu ima potrebe i prava svih građana i građanki Srbije. Ono što je bitno napomenuti jeste i da se izjavom ovakvoga tipa među

³⁰⁵Nikolić: *potvrđen masovni zločin nad Srbima* (Blic), 03. 02. 2015. Dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/531699/Nikolic-Potvrdjen-masovni-zlocin-nad-Srbima>, posećeno 01. 03. 2015.

predstavnicima/ama većinske zajednice direktno podstiče negativno mišljenje, a time i ophođenje prema Hrvatima/ca, kao i prema predstavnicima/ama hrvatske manjinske zajednice u Srbiji, ali i svemu onom što se može dovesti u vezi sa njima svojstvenim socio-kulturnim sistemom. Zapravo, njome se indirektno podstiče i netolerantnost prema svemu što se ne može podvesti pod okvire ideologizovane srpske kulture.

Za navedeni citat sasvim opravdano se može reći da predstavlja primer degradacije jezika s obzirom na to da se koristi u svrhu instrumentalizacije društvenih subjekata putem afirmacije besmislom i nerazumevanjem prožetog mišljenja. Reč je o jeziku kojeg karakteriše odsustvo pravilnog razumevanja onoga o čemu je reč, te koji kao takav ne može da rezultira sporazumevanjem među stranama koje različito misle o predmetu razgovora. Bitno je naglasiti i da je sporazum među onima koji zastupaju različita mišljenja, odnosno viđenja stvari o kojoj se razgovor vodi ono u čemu se ogleda bit jezika kao istinskog vida komunikacije. Međutim, upravo to nedostaje limitiranim interesima opterećenom jeziku pomoću kojeg se vodi razgovor na način da se unapred zna šta će na kraju „ispasti”, odnosno koja istina će biti otkrivena. Reč je o jeziku putem kojeg se prema limitiranim interesima iskonstruisane istine nastoje iskoristiti u svrhu što uspješnije manipulacije društvenim subjektima radi ostvarivanja ciljeva onih koji se tim istim jezikom služe. To je jezik pomoću kojeg se sprovodi ne samo nasilje nad istinom stvari, već i nad svima onima kojima se te iskonstruisane istine nastoje nametnuti i to ne samo kao osnovane, već neretko i kao apsolutne. Instrumentalizovan jezik jeste zapravo (raz)govor koji u svom fokusu ima usmeravanje u cilju „regrutovanja” pojedinaca/ki kao učesnika/ca govorne situacije u određeni ideološki odnos. S tim u vezi Ivas ističe da se „usmjerivačkim [...] činovima raspodjeljuju identiteti ili uloge [...] i omogućuje kontrola nad takvom podjelom”, kao i da se upravo takvim činovima „popunjavaju ideološke ljuške – ideologijom predviđena (omogućena) prazna mjesta za komunikacijske subjekte”³⁰⁶.

Polazeći od Gadamerovog stava da je razgovor proces sporazumevanja pri čemu „uz svaki pravi razgovor spada da prilazimo drugom, da zbilja pridajemo važnost njegovom gledištvu i da se prebacujemo u njega utoliko što, doduše, ne želimo da razumijemo njega kao individualitet, već ono što on kaže”³⁰⁷, jasno je da navedena predsednikova izjava predstavlja primer jezika koji u svom fokusu nema drugog i njegovo mišljenje, već isključivo prema limitiranim interesima iskonstruisane predstave stvari o kojoj se govori. Iz tog razloga

³⁰⁶ Ivas, I., *Ideologija u govoru*, str. 41.

³⁰⁷ Gadamer, H. G., *Istina i metoda*, str. 419.

je i jasno zbog čega su njegovo razumevanje i tumačenje presude MSP-a neadekvatni. Služeći se jezikom putem kojeg se ne želi omogućiti predmetu da dođe do reči, već sprovesti negacija svega onog što o tom istom predmetu imaju reći strane čije se mišljenje razlikuje od onog koje se nastoji afirmisati, predsednik potvrđuje duboku instrumentalizovanost jezika kojim se služi.

Takođe, još jedan primer kako ideologizovane politike i njoj svojstvenih zloupotreba jezika tako i instrumentalizacije medija u cilju plasiranja i nametanja ideološki poželjnih sistema vrednosti, mišljenja i postupanja, odnosi se na obrazloženje predsednika Srbije da se ne pojavi na inauguraciji predsednice Hrvatske. Povodom ovog događaja predsednik je rekao: „Svakako ne bih mogao da idem u Zagreb. Ali razmislio bih da li da idem, ako bi to bilo nekog drugog dana. Zaista želim da imam dobre odnose sa Hrvatskom, ne bih se osvrtao na packe koje su stizale iz Hrvatske od različitih ljudi, ili ostajale bez reakcije državnog vrha.”³⁰⁸ Budući da je inauguracija predsednice bila zakazana uoči proslave dana državnosti Srbije predsednik je smatrao da je njegova odluka da ne bude prisutan na njoj više nego opravdana. Ova izjava bi možda i mogla da se uzme kao politički korektna da predsednik nije izjavio da bi dobro razmislio da li bi išao da je pomenuta svečanost bila zakazana za neki drugi dan, kao i da se ne bi „osvrtao na packe koje su stizale iz Hrvatske od različitih ljudi”. Navedeni primeri istovremeno predstavljaju potvrdu radikalskog nasleđa vladajuće politike, odnosno njenu izrazito nacionalističku orijentisanost koja posebno dolazi do izražaja u situacijama kada se očekuje kvalitetna i konstruktivna interakcija sa predstavnicima/ama onih društvenih zajednica koje su tokom devedesetih godina prošloga veka bile markirane kao najveća prepreka prosperitetu srpskoga društva. Naime, kao nekadašnji član, a potom i čelnik Srpske radikalne stranke aktuelni predsednik Republike i dalje zastupa neke od njenih vodećih ideoloških stavova, te time potvrđuje ideologizovanost politike za koju se zalaže, te na konkretnim primerima demonstrira raskorak između, s jedne strane, onoga za šta se izdaje i u ime čega istupa, i, s druge strane, onoga što zaista misli i što želi da sprovede u delo.

Osuđujući zločine nad Jevrejima tokom Drugog svetskog, predsednik Srbije je na Međunarodni dan sećanja na žrtve holokausta pokušao da pojasni motive fašističkih napada na ovaj narod, te je izjavio: „Zašto baš oni? Možda je opasna posebnost te manjine bila u tome što je ona bila previše zastupljena u prestižnim profesijama, posebno u oblasti

³⁰⁸ *Odlazak u Zagreb potvrda Vučićeve političke premoći* (Radio Slobodna Evropa), 12. 02. 2015. Dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/odlazak-u-zagreb-potvrda-vuciceve-politicke-premoci/26845263.html>, posećeno 01. 03. 2015.

umetnosti, finansija i nauke.”³⁰⁹ Navedena izjava je problematična jer predsednik, govoreći o tome da je ova manjina bila „previše zastupljena u prestižnim profesijama”, zapravo pokazao doslednost istoj onoj matrici koja je korišćena ne samo tokom Drugog svetskog rata, već u svim periodima kada su Jevreji bili proganjani, a koja je sama po sebi na ivici rasizma. Iako svedoči ne samo o predsednikovom nerazumevanju suštine rasizma, već i o nedostatku osećaja za težinu reči koje se izriču u zemlji koja je relativno skoro izašla iz ratnih sukoba, a u sklopu kojih je mržnja prema manjinama bila naročito izražena, ova izjava gotovo i da nije izazvala veću pažnju medija, a time ni reakcije putem kojih bi se javno izrazilo neslaganje sa zloupotrebama jezika radi plasiranja i popularizacije neprimerenih predstava o predstavnicima i predstavnicama bilo koje socio-kulturne grupacije. Zapravo, bez obzira na to što je određen deo javnosti otvoreno ukazao na veliku opasnost od širenja predrasuda o jevrejskom narodu i to sa pozicije predsednika Republike, veoma je mali broj medija koji su svoj prostor ustupili nekom/nekvoj od novinara/ki, umetnika/ca, branitelja/ki ljudskih prava, kao i predstavnika/ca nevladinih organizacija koji su u svom otvorenom pismu zatražili od predsednika objašnjenje, izvinjenje i prihvatanje odgovornosti za izjavu koja u sebi sadrži elemente rasizma. Ono što je naročito važno naglasiti jeste i da se pomenuta izjava ne može ni na koji način opravdati, kao ni umanjiti težina izrečenog, te da je, bilo da je reč o ličnom stavu predsednika Republike ili pak zvaničnom stavu države na čijem je on čelu, više nego jasno da ona predstavlja odraz ideološkim interesima opterećene politike koju karakteriše izrazito neznanje i neosetljivost za ljudska prava. Baš kao i ona koja se ticala inauguracije predsednice Hrvatske tako i ova izjava predstavlja ne samo potencijalnu opasnost za unutrašnje društvene prilike, nego i za regionalnu saradnju, ali i međunarodni položaj Srbije.

Vredna pomena je i izjava premijera Vlade koji je povodom prethodno spomenute inauguracije predsednice Hrvatske izjavio sledeće: „Doneo sam odluku da odem na inuguraciju predsednice Hrvatske Kolinde Grabar Kitarović. Nikakva sujeta i negativna emocija ne sme da se ispreči dobrim međususedskim odnosima. Ja nisam sujetan i smatram da je stabilnost u regionu najvažnija [...] Ne pamtim da je neka odluka koja nije dobro ni za mene lično, ni za stranku naišla na toliki otpor. Nijednu noć nisam dobio toliko negativnih komentara, ali ja odluku menjati neću, jer nije moj posao da se ulizujem i da radim dobro što je jednokratno već dugoročno dobro za naše građane. Bilo bi me sramota kada bih vodio

³⁰⁹ *Neprimerene izjave predsednika Srbije o Jevrejima* (Kontrapress), 29. 01. 2015. Dostupno na: <http://www.kontrapress.com/clanak.php?rub=Dru%C5%A1tvo&url=Neprimerene-izjave-predsednika-Srbije-o-Jevrejima>, posećeno 01. 03. 2015.

politiku koja bi ugrozila budućnost našeg naroda.”³¹⁰ Odgovarajući na pitanje novinara da li će neko iz međunarodne zajednice podržati njegov odlazak u Hrvatsku, premijer Srbije je rekao i da niko sa Srbijom ne razgovara ucenjivački, jer se „sa Srbijom tako ne razgovara”³¹¹.

Prva izjava predstavlja potvrdu gotovo ustaljene premijerove prakse spajanja nespojivog tj. iznošenja stavova koji, iako svaki za sebe imaju smisla, nakon što se dovedu u međusobnu vezu postaju potvrda za više nego problematične političke prakse. S jedne strane, premijerovo isticanje namere da želi da povlači one političke poteze koji će doneti dugoročno dobro građanstvu, i, s druge strane, njegova potreba da naglasi da ti isti potezi, iako dobri za građane/ke Srbije, nisu dobri niti po njega niti po stranku, upravo su potvrda političkog ulizivanja koje sam premijer spominje, te ističe kako ne želi da se služi njime radi trenutne i lične koristi. Utisak koji se stiče jeste i da premijer istovremeno pokušava da ostane dosledan političkoj ideologiji koju je otvoreno zastupao tokom poslednje dekade XX i prvih godina XXI veka, te veran građanstvu koje ga je tokom svih tih godina podržavalo, ali i svima onima koji su ukazali poverenje njegovoj novoosnovanoj stranci i demokratskim i proevropskim političkim idejama zahvaljujući kojima su ga mnogi doživeli kao novog političkog reformatora. Međutim, upravo je prethodna izjava dovoljna da bi se u političkim praksama ovoga političara uočili populizam, demagogija, autoritarnost, odnosno kvazievropejstvo i negovanje kvazidemokratskih vrednosti. Takođe, njegovi ni malo suptilni pokušaji podilaženja kako stranci i stranačkim kolegama/inicama, političkim koalicionim partnerima/kama, te građanima/kama koji ga podržavaju tako i predstavnicima/ama regionalne, evropske i svetske političke scene ne predstavljaju ništa drugo do pokušaj što uspešnijeg održavanja na političkoj sceni. Navedene izjave premijera problematične su i budući da se putem njih u prvi plan stavlja autoritet ličnosti koja obavlja funkciju predsednika Vlade, te njegove osobine i kompetencije da čini isključivo ono što je u interesu građanstva pa makar i po cenu podnošenja lične žrtve.

Dakle, iako u periodu povećanih tenzija prema drugim i drugačijim socio-kulturnim grupacijama, svaka izjava mora biti odmerena i lišena rasističkih, ksenofobičnih i svih ostalih predstava koje nisu primerene ozbiljnom političkom diskursu, utisak koji se stiče jeste da trenutno vladajuću politiku unutar našega društva karakterišu otvorene zloupotrebe jezika u cilju plasiranja ne samo neadekvatnih izjava o predstavnicima/ama određenih socio-kulturnih

³¹⁰ *Evo šta je Vučić rekao ZAŠTO NA SRETENJE ide u Hrvatsku i šta će reći KOLINDI U LICE!* (Telegraf), 12. 02. 2015. Dostupno na: <http://www.telegraf.rs/vesti/politika/1431979-evo-sta-je-vucic-rekao-zasto-na-sretenje-ide-u-hrvatsku-i-sta-ce-reci-kolindi-u-lice>, posećeno 01. 03. 2015.

³¹¹Isti izvor.

grupacija, već i radi zatvaranja vlastite zajednice za sve ono što ima bilo kakve veze sa grupacijama prema kojima se gaje stereotipne predstave. No, da nije samo trenutno vladajuća politika opterećena ideologizovanim pogledima na sve što se u odnosu na poželjan socio-kulturni sistem vrednosti javlja ili pak označava kao drugo i drugačije svedoči i činjenica da i predstavnici/kinje pojedinih opozicionih političkih struja neretko zastupaju slične stavove. Primera radi, lider Bošnjačkog nacionalnog veća (BNV) je na skupu organizovanom povodom diskriminacije Bošnjaka u Srbiji izjavio sledeće: „Pokušaćemo sve da učinimo da se izborimo za pravnu državu, pravnu sigurnost i vladavinu prava [...] Međutim, ukoliko u tome ne uspemo, tražićemo pomoć, pa makar i NATO pakt doveli da štiti Bošnjake. Pokušaćemo da učinimo sve da od ove šoviniističke tvorevine, srpske države Srbije, napravimo modernu demokratsku državu.”³¹² Takođe, tim povodom on je istakao i da su Bošnjaci, udruženi sa drugim manjinama, predložili Skupštini Srbije donošenje Rezolucije za rešavanje manjinskih prava u Srbiji, kao njihov doprinos državi na evropskom putu. Ipak, ono što je očigledno jeste diskrepancija između želje da bošnjačka zajednica pruži svoj doprinos rešavanju prava manjinskih socio-kulturnih zajednica u Srbiji i pretnje da će se u pomoć dovesti NATO pakt radi zaštite Bošnjaka. Drugim rečima, ono što je simptomatično jeste da se borba za vlastita prava i slobode nastoji sprovesti makar i po cenu da se direktno ugroze prava i slobode drugih, kao da se nikakve pouke nisu izvukle iz greški politike vođene devedesetih godina prošloga veka koja je zbog nepoštovanja prava stanovništva albanskog porekla na Kosovu i Metohiji dovela do intervencije stranih sila usled kojih je velike žrtve pretrpelo celokupno građanstvo Srbije.

U svome otvorenom pismu premijeru Vlade Srbije pokret Dveri ga je pozvao da stane u zaštitu srpskog stanovništva na jugu Republike, ali istovremeno i prozvao da sistematski radi u korist Albanaca čime nanosi ogromnu štetu srpskim nacionalnim interesima. U saopštenju Dveri stoji sledeće: „I Srbi i Albanci na jugu Srbije žive podjednako loše, jer je premijer, prezauzet grandioznim projektima u Beogradu, džamijama na vodi i metroima, do te mere zapostavio jug Srbije da ne nalazi za shodno da prošeta ovuda makar i sa nekim od svojih lažnih investitora. Na kraju krajeva i lažna nada je bolja od beznađa u kojem

³¹² PRETI Ugljanin: *Srbija je šoviniistička tvorevina. Napravićemo modernu državu, pa makar doveli NATO* (Blic), 20. 02. 2015. Dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/536282/PRETI-Ugljanin-Srbija-je-sovinistička-tvorevina-Napracemo-modernu-drzavu-pa-makar-doveli-NATO>, posećeno 01. 03. 2015.

živimo.”³¹³ Citirana izjava je problematična ne samo zbog toga što se premijeru upućuje kritika zbog vršenja pregovora sa potencijalnim investitorima muslimanske veroispovesti, već i zbog poziva da pruži makar lažnu nadu ljudima sa juga Republike jer je i ona bolja od beznađa u kojem trenutno žive. U kontekstu tematike ovoga rada, važna pomena je i izjava predsednika Pokrajinskog odbora Demokratske stranke Srbije da će ta stranka formirati „jezičke patrole” koje će obilaziti mesta po Vojvodini i utvrđivati da li predstavnici i predstavnice mađarske zajednice govore srpski jezik, a po uzoru na „jezičke patrole” koje je najavio Nacionalni savet Mađara u cilju utvrđivanja da li se poštuje visejezičnost u nazivu zvaničnih institucija. Naime, tim povodom on je rekao: „Proverićemo onda i mi da li i koliko u Srbiji Mađari govore srpski jezik, da nam se ne bi dešavalo da u pojedinim mestima građani koji govore srpski ne mogu da se sporazumeju sa lokalnim stanovništvom.”³¹⁴ Ova izjava je odraz politike koja, zalažući se za profašističke metode, demonstrira svoju nacionalističku orijentisanost, te ozbiljno dovodi u pitanje bezbednost onog dela javnosti koji je markiran kao glavni uzrok problema u (spo)razumevanju između njega i većinske populacije. Drugim rečima, umesto stavljanja akcenta na obezbeđivanje neophodnih (pred)uslova kako bi se ne samo predstavnici/e mađarske, već i svih drugih manjinskih zajednica razumeli i služili srpskim jezikom, te bili upoznati sa ostalim elementima većinske kulture, Demokratska stranka Srbije opredelila se za upućivanje otvorenih pretnji svima koji ne vladaju jezikom većinskog stanovništva, te time potvrdila svoju ideološku limitiranost, odnosno kvazidemokratsku orijentisanost.

3.3. Implikacije ideologizovanog jezika medija po društvene subjekte

Imajući u vidu prethodna promišljanja aktuelnih političkih koncepcija unutar našega socijeteta, kao i činjenicu da one ne predstavljaju nikakvu novinu, već odraz višedecenijskih ideoloških praksi glorifikovanja socio-kulturnih identiteta predstavnika/ca konkretnih zajednica u ime kojih ideološke politike istupaju, kao i da pojedini mediji, potpadajući pod njihove uticaje neretko doprinose uspostavljanju ideologizovanog društvenog poretka u

³¹³ *Dveri: Vučić sistematski radi u korist albanaca sa juga* (OkRadio), 14. 11. 2014. Dostupno na: http://www.okradio.rs/vesti/lokalne/dveri-vucic-sistematski-radi-u-korst-albanaca-sa-juga-_44525.html, posećeno 01. 03. 2015.

³¹⁴ *DSS uvodi jezičke patrole za Mađare u Vojvodini?!* (Mondo), 14. 05. 2014. Dostupno na: <http://mondo.rs/a691167/Info/Srbija/Jezicke-patrole-DSS-a-u-Vojvodini.html>, posećeno 01. 03. 2015.

okviru kojeg dominiraju homogenizovani socio-kulturni odnosi, u nastavku se nastoje sublimirati negativne implikacije medijskih praksi po društvene subjekte i njihove socio-kulturne identitete, a time i po celokupni socijetet. Na osnovu prethodno iznetih analiza načina na koji se mediji bave kulturnim diverzitetom, u radu se nastoji ukazati na njihovu odgovornost za nametanje irealnih slika stvarnosti, odnosno za (zlo)upotrebe segmenata stvarnog i njihovo povezivanje sa kvazirealnim elementima kako bi se afirmisale ideološki poželjne predstave kako većinskog stanovništva tako i određenih manjinskih zajednica unutar našega društva. Samim tim, namera je i da se naglasi potreba za distanciranjem od ovakvih neadekvatnih predstava, kao i neophodnost njihovog aktivnog i kritičkog promišljanja, te važnost iznalaženja modusa za ograničavanje ideoloških manipulacija medijima. Polazeći od saznanja da se ideologizovane koncepcije stvarnosti zasnivaju na različitim zloupotrebama kulturnog sistema vrednosti kako onog dela javnosti koji je markiran kao ciljna grupa političke ili neke druge moćne grupacije tako i drugih socio-kulturnih zajednica, u radu se želi pokazati kako sama pripadnost određenoj kulturi često biva iskorišćena radi manipulisanja društvenim subjektima u cilju nametanja ideološki poželjnog društvenog poretka. A budući da se konsekvence takvih praksi mogu samo negativno odraziti po celokupno društvo jer se putem njih dovode u pitanje osnovna ljudska prava i slobode, jasno je zbog čega je neophodno da se drže pod kontrolom. U svemu tome, naročito je važna uloga medija jer kao što mogu da predstavljaju moćan mehanizam političkih (ali i drugih) ideologija za uspešno sprovođenje njihovih interesa i ciljeva, oni isto tako mogu poslužiti i kao sredstvo za kritiku praksi koje za svoj cilj imaju instrumentalizaciju društvenih subjekata.

Na ovome mestu je neophodno naznačiti i da svaka ideologizacija medija – dakle, bez obzira na to da li iza nje stoji određeni politički, ekonomski, religijski i/ili neki drugi interesi – neminovno vodi ka neravnopravnom ophođenju prema svim onim društvenim subjektima koji se doživljavaju kao reprezentivni/kinje drugih i drugačijih socio-kulturnih sistema. Najočigledniji primer takvih praksi jeste ustupanje medijskog prostora temama, događajima i ličnostima koji su od interesa i važnosti jedino za onaj deo javnosti koji je označen kao primarna ciljna grupa plasiranih medijskih sadržaja. Dakle, kada je reč kako o većinskim tako i manjinskim medijima unutar našega socijeteta, i jedne i druge karakteriše izrazita fokusiranost na sopstvenu socio-kulturnu grupaciju i sve ono što se sa njom može dovesti u vezu, te je stoga razumljivo zbog čega oni, usled selektivnog predstavljanja stvarnosti, za svoju posledicu imaju nametanje njenih iskrivljenih predstava. Takođe, budući da se predstavnici i predstavnice drugih kultura u zavisnosti od društvenih okolnosti neretko vide

kao potencijalna opasnost po prosperitet onog dela javnosti u ime kojih određene grupacije istupaju, ali i kao glavna prepreka, jasno je da zloupotrebe medija radi promovisanja šovinističkih, rasističkih, ksenofobičnih i drugih neprimerenih stavova direktno doprinosi zaoštavanju socio-kulturnih odnosa koji za svoj rezultat mogu imati čak i konflikte ozbiljnih razmera. Ništa manje neprimerene medijske prakse jesu i one koje karakteriše potpuna nezainteresovanost za određene zajednice i njihove reprezentante/kinje.

Naime, stavljajući akcenat na vrednosti i značaj sopstvene nacije, istorije, tradicije, religije i svega ostalog što se smatra bitnim segmentima socio-kulturnog identiteta javnosti u ime koje ideološke politike navodno istupaju, te koriste mogućnosti medija kako bi svoje poruke plasirale što većem delu građanstva, one zapravo favorizuju isključivo onaj sistem vrednosti, mišljenja i postupanja koji stoji u skladu sa njenim interesima i ciljevima. Vođene željom da vlastite projekcije socio-kulturnog identiteta svoje ciljne grupacije iskoriste radi što uspešnije manipulacije njome, pomenute ideološke politike (kao i druge interesne grupacije) neosnovano joj dodeljuju prioritet, te na taj način (ne)svesno potiskuju u drugi plan sve one društvene subjekte koji sebe u svemu tome ne pronalaze i to bez obzira na to da li su deo te iste ciljne grupacije ili ne. Problem se dodatno usložnjava kada ideologizovane političke prakse za svoj rezultat imaju degradaciju svega onog što se ne može ili pak ne želi podvesti pod okvire njenih (re)interpretacija kulture. Iz tog razloga, kao posebno problematične treba istaći ideologizovane identitete kako većinske zajednice tako i onih manjinskih unutar određenog socijeteta budući da upravo oni predstavljaju vodeće sredstvo za sprovođenje različitih oblika manipulacije društvenim subjektima. Drugim rečima, ideologizovani identiteti ne predstavljaju ništa drugo do produkt ideoloških (re)definisivanja sopstvene kulture za koje je svojstveno čak i učitavanje elemenata koji joj realno ne pripadaju, a u nameri da se prezentuju kao identiteti koji se po svojoj vrednosti bitno izdvajaju u odnosu na sve ostale, te potom i upotrebe radi što uspešnije instrumentalizacije društvenih subjekata. S druge strane, ideologizovane identitete karakteriše, između ostalog, i svesno i namerno odbacivanje svih onih elemenata koji se smatraju tipičnim za zajednice u odnosu na koje se nastoje postaviti jasne granice u cilju što uspešnijeg distanciranja, odnosno kako bi se, sa stavljanjem akcenta na što veće međusobne razlike, predupredila bilo kakva mogućnost njihovog međusobnog povezivanja i/ili prožimanja. Imajući to na umu, jasno je da kao *instrumentalizujući instrument* socio-kulturni identiteti bivaju upotrebljeni od strane ne samo ideoloških politika, već i drugih grupacija koje su isključivo vođene svojim limitiranim interesima.

U kontekstu govora o medijima i načinima na koje se medijski jezik upotrebljava radi nametanja određenih slika stvarnosti, a pod čime se svakako podrazumeva i favorizovanje poželjnih identiteta, vredna pomena je i konstatacija Đure Šušnjića da „stvarnost ne definišu oni koji je najbolje poznaju, nego oni koji njome vladaju”, odnosno da „oni nameću svoje definicije stvarnosti kao jedine istine” čime se „razumevanje stvarnosti potiskuje [...] u korist vladanja stvarnošću”³¹⁵. Imajući na umu aktuelnu medijsku scenu ne samo unutar vojvođanskog socio-kulturnog konteksta, već i celokupnog srbijanskog socijeteta, slobodno se može reći da su mediji uglavnom politički, ekonomski i/ili kulturno determinisani, odnosno da se upotrebljavaju radi ostvarivanja različitih ideoloških interesa moćnih grupacija, ali i da se koriste kao moćno sredstvo obračunavanja sa svima onima koji predstavljaju prepreku na putu ka ostvarivanju njihovih ciljeva. Na osnovu gotovo svakodnevnih medijskih praksi moguće je zaključiti da mediji koji se koriste u svrhu sprovođenja ideoloških interesa posežu i za diskursom putem kojeg se drugo kao različito od onog poželjnog i neretko jedino prihvatljivog ne samo marginalizuje, nego čak i negira. Budući da svako (su)delovanje medija u izražavanju i promovisanju neadekvatnih stavova prema određenim grupacijama i njihovim predstavnicima/ama neminovno vodi ka različitim oblicima neprimerenog ophođenja prema svemu što se ne može podvesti pod društveno poželjan sistem vrednosti, mišljenja i postupanja, jasno je u kolikoj meri mediji doprinose razvijanju i održavanju krajnje nepovoljne društvene klime. Naime, ukoliko se ima u vidu da većina društvenih subjekata izgrađuje svoju sliku sveta ne toliko na osnovu ličnih iskustava koliko upravo uz pomoć medija kao glavnih izvora informacija i posrednika u tumačenju i razumevanju stvarnosti, onda je očigledno da će svaka zloupotreba medija i medijskog jezika radi nametanja poželjne slike određenog društva i njegovih subjekata, kao i sugerisanja modusa za njihovo međusobno ophođenje voditi ka povlačenju onih koji se ne uklapaju u željenu koncepciju stvarnosti.

Tvrđnju da „animozitet prema nekoj društvenoj grupi neminovno vodi nekom vidu nasilja”, kao i njenu dodatnu eksplikaciju da će nasilju „biti sklonije osobe koje višestrukost svog identiteta svode na jedan jedini (najčešće nacionalni i/ili religijski)”³¹⁶ potvrđuju upravo oni medijski sadržaji za koje je karakterističan jezik u službi afirmacije neadekvatnih predstava o predstavnicima i predstavnicama svih onih zajednica čiji su sistemi vrednosti, mišljenja i ponašanja označeni kao neprihvatljivi. Dveri, Naši i Srbski Obraz samo su neki od

³¹⁵ Šušnjić, Đ., *Ribari ljudskih duša*, str. 8.

³¹⁶ Cvitković, I., „Nasilje iz religije i nasilje protiv religije” u: Sremac, S. i dr., *Mediji, religija i nasilje*, str. 21.

trenutno vodećih proizvođača i podstrekača jezika mržnje prema svemu što se ne može podvesti pod okvire njima svojstvenih ideologizovanih koncepcija tradicije, istorije, vere i kulture srpskog naroda. Polazeći o toga da pomenute grupacije zadiru kako u privatne tako i javne sfere društvenih subjekata, i to sa namerom da im nametnu one pozicije i funkcije za koje smatraju naročito da su naročito važne za očuvanje identiteta njima svojstvene zajednice, a putem kojih zapravo nastoje da uspostave onu vrstu društvenog poretka koja će ići u prilog njihovim ideološkim strategijama, jasno je da one u svome fokusu nemaju dobrobit niti pojedinaca/ki niti njima svojstvene zajednice, a po najmanje celokupnoga socijeteta unutar kojeg egzistiraju i reprezentanti/kinje drugih i drugačijih socio-kulturnih grupacija. Istupajući u ime dobrobiti zajednice srpskoga naroda ideološke grupacije nastoje da nametnu društvenim subjektima ne samo poželjne, već neretko i jedino prihvatljive socio-kulturne identitete koji se, međutim, ne odražavaju negativno samo po one pojedince i pojedinke koji pripadaju drugim zajednicama, već i po one koji se kao reprezentanti/kinje sopstvene zajednice ne mogu i/ili pak ne žele podvesti pod željene okvire. Kao naročito upitne treba istaći ideološke prakse pomenutih grupacija putem kojih se pod primarna svojstva srpskoga naroda podvode, pre svega, hrišćanska veroispovest, heteroseksualna orijentacija, negovanje tradicionalnih tj. patrijarhalnih vrednosti i poštovanje istorijskog nasleđa, ali i činjenicu da se ona podvrgavaju ideološkim (re)interpretacijama zahvaljujući čemu kao redefinisani elementi kulture srpskoga naroda bivaju zloupotrebljeni radi manipulacije društvenim subjektima.

Neophodno je naglasiti i da javno neoglašavanje i distanciranje npr. Srpske pravoslavne crkve u odbranu čijeg sistema vrednosti često istupaju pomenute grupacije može samo dodatno da pogorša stvari. Ne uskraćujući im legitimitet da se pozivaju na hrišćanske, odnosno pravoslavne vrednosti SCP zapravo podržava i podstiče diskriminatorne retorike, kao i selektivno uvažavanje osnovnih ljudskih prava i sloboda, te nastojanje da se jedan krajnje ograničen pogled na svet, sebe i druge nametne kao ne samo osnovan, već i opštevažeći. Naime, kao posebno problematično treba izdvojiti upravo prećutnu saglasnost SCP-a sa sistemima vrednosti, mišljenja i postupanja za koje se zalažu navedene ideologizovane grupacije, odnosno sa njihovim koncepcijama tradicionalnih, istorijskih, verskih i drugih obeležja srpske zajednice, a o čijim ekstremnim razmerama svedoči i činjenica da se one zalažu za negovanje i očuvanje krajnje limitiranih socio-kulturnih identiteta ne srpskog, već srbskoga naroda. O načinu na koji se postupci SPC-a pravdaju najbolje svedoči rad Ivane Bartulović i Stefana Šparalavo pod nazivom „Odnos hrišćanstva i

gej pokreta sa posebnim osvrtom na LGBT subkulturu u Srbiji” u okviru kojeg se zaključuje da SPC „nikada nije u celosti istupila protiv gej parade, i da ultra-desničarske organizacije, iako delimično podržane, nisu pod njenim okriljem”³¹⁷. Naime, iako autori teksta naglašavaju da je dijalog suštinski put kojim treba da krenu SPC i LGBT organizacija, način na koji sprovode analize ophođenja Srpske pravoslavne crkve prema LGBT populaciji ipak ostavlja utisak da je svrha rada prevashodno odbrana SPC-a. Naime, govoreći o Prvoj Paradi ponosa u Beogradu, autori navode da penzionisani sveštenik Gavrilović koji je bio na čelu povorke pretežno ultra-desničara i navijača koji su napali okupljene na Paradi „za svoju akciju nije imao niti dopuštenje niti blagoslov nadležnog episkopa, tj. srpskog patrijarha”, kao i da je „nastupio samoinicijativno, a jedina greška SPC je ta što njegovu akciju nije sankcionisala niti se oglasila”³¹⁸. Takođe, pomenuti autori ukazuju i na to da iako je patrijarh Irinej 2011. godine izjavio da se sa Parodom želi „sakriti stanje srpskoga življa na Kosovu i Metohiji”, on „nije univerzalni poglavar svih eparhija”, te stoga „svojim nastupanjem ne predstavlja stavove Srpske pravoslavne crkve, već isključivo svoje”³¹⁹.

Stav koji se zastupa u okviru ovoga rada jeste da, bilo da je reč o protojereju, mitropolitu i/ili patrijarhu, svaki put kada u javnosti istupa neko crkveno lice ono istovremeno istupa i u ime Srpske pravoslavne crkve koja svojim nereagovanjem na izjave koje u svome fokusu imaju dovođenje u pitanje osnovnih ljudskih prava i sloboda ne čini „jedinu”, već krucijelnu grešku budući da time prećutno staje na stranu svih onih grupacija koje karakteriše izrazita netrpeljivost prema svemu što na bilo koji način odudara od njima svojstvenog idejnog i vrednosnog sistema. Delimična podrška SPC-a ultra-desničarskim organizacijama stoga nije i ne može da bude dovoljno jak argument da bi se ona lišila odgovornosti za afirmaciju poželjnih rodnih, seksualnih, kulturnih, verskih i drugih identiteta. Takođe, obrazloženje da se te iste organizacije ne nalaze pod okriljem SPC-a jednako je neprihvatljivo jer sve dok u javnosti budu istupali njeni predstavnici/e i/ili sledbenici/e sa neprimerenim izjavama o drugima kao drugačijima, a naročito izjavama kojima se podstiče mržnja i nasilje nad istima, SPC će morati da snosi konsekvence ukoliko se ne bude javno distancirala i ogradila od njih. Važno je skrenuti pažnju i na to da pomenute ideološke grupacije čiji reprezentanti i reprezentkinje se deklarišu kao zaštitnici srpske nacije, istorije, tradicije i svega onog što se smatra bitnim elementima kulture srpskoga naroda zapravo

³¹⁷ Bartulović, I., Šparalo, S., „Odnos hrišćanstva i gej pokreta sa posebnim osvrtom na LGBT subkulturu u Srbiji” u: Sremac, S. i dr., *Mediji, religija i nasilje*, str. 159.

³¹⁸ Isto delo, str. 164.

³¹⁹ Isto delo, str. 165.

promovišu ideologizovanu (re)interpretaciju kulturnih vrednosti većinskog stanovništva našega društva, a u cilju manipulisanja javnošću. U tom smislu, identitet većinske zajednice promovisan od strane različitih ideologizovanih političkih, verskih, kulturnih i drugih grupacija nije ništa drugo do identitet fabrikovan u cilju nametanja društvenog poretka iz kojeg ne mogu da proizađu benefiti po celokupno društvo; on je problematičan i budući da se u njemu ne prepoznaju ne samo individue manjinskih zajednica, već neretko i one koje su deo većinskog stanovništva. Rečju, između, s jedne strane, kulture svojstvene za određeno društvo i onoga što predstavlja realne kulturne karakteristike tog društva i, s druge strane, onoga što pokušava da se od strane različitih interesnih grupacija nametne kao kulturni identitet, postoje bitne razlike, a prevlast potonjeg proizilazi iz manipulacija društvenim subjektima, te neminovno vodi ka već pominjanoj homogenizaciji društvenih odnosa. Upravo usled toga i dolazi do povlačenja individua u sebe ili pak okruženje koje im donosi rasterećenost od vrednosti, uloga i funkcija koje su učitane u društveno poželjni identitet.

U prilog iznetim tvrdnjama svedoče i postulati prethodno pominjanih ultranacionalističkih organizacija koje u svome fokusu imaju sopstvenu definiciju dobrobiti srpskoga naroda, a radi čega sprovode sistematske kampanje negiranja, degradacije i devalorizacije reprezenata/kinja drugih zajednica. O otvorenim zloupotrebama hrišćanstva radi afirmacije ideologizovanih sistema vrednosti, kao i s njima u skladu poželjnih obrazaca mišljenja, osećanja i postupanja najbolje svedoče osnovna načela Srbskog Obraza. Naime, na internet prezentaciji ove organizacije stoji sledeće: „Pravoslavno bogoljublje i srbsko rodoljublje jesu preduslovi postojanja srbskog naroda i njegove bogate i snažne Države Srbije. Bez zdrave hrišćanske duhovnosti nije moguće zdravo srbsko društvo [...] U veku najvećih iskušenja koja nam predstoje, Srbstvo može pobediti i opstati samo u svojoj slobodnoj i Bogom blagoslovenoj nacionalnoj državi – srbskoj Srbiji, koja će osloboditi i ujediniti sve Srbske Zavičaje [...] Samo uz obnovu hrišćanskog morala i domaćinskog poretka ostvarićemo zdravo i bogato srbsko društvo [...]”³²⁰ Pomenuta organizacija zloupotrebljava hrišćanstvo, tradiciju, jezik i druge elemente svojstvene za socio-kulturnu zajednicu srpskoga naroda time što promoviše njihove ideologizovane reinterpretacije, a najbolji primer za to jeste njihovo insistiranje na „srbskom” usled uverenja da je upravo „srbski” ogledalo „srbskog” bića. Pri tome, ono što je više nego očigledno jeste da Srbski Obraz svojim praksama direktno dovodi u pitanje prava i slobode svih onih pojedinaca i

³²⁰ Osnovna načela – Srbski obraz (obraz.rs). Dostupno na: http://www.obraz.rs/?page_id=396, posećeno 10. 03. 2015.

pojedinki koji ne prepoznaju sebe i svoju dobrobit u njihovom programu nevezano za to da li pripadaju srpskoj ili pak nekoj drugoj zajednici. Poput Srbskoga Obraza i Naši se rukovode izrazito ideološkim i restriktivnim smernicama, te tako u svom političkom programu ističu sledeće: „Ideologija SNP NAŠI je – srpsko rodoljublje i domaćinski poredak [...] SNP NAŠI Srbiju vidi kao teritorijalno Vaskrslu državu u čijem sklopu se nalaze sve srpske zemlje koje su okupirane u ratovima devedesetih [...] Puna podrška nacionalnoj tradiciji i kulturi jedan je od uslova za razvitak zdrave države i harmonije u društvu [...] SNP NAŠI inisistira na stvaranju jedinstvene društvene i političke platforme koja je zajednička svim Srbima kao i građanima lojalnim državi Srbiji.”³²¹ Imajući u vidu intenciju Naših da stvore socio-političku platformu zajedničku kako Srbima tako i ostalim narodima koji su spremni da iskažu svoju lojalnost Srbiji, jasno je da njihova priča o dobrobiti celokupnoga građanstva predstavlja isključivo praznu floskulu ideologizovane političke strategije.

Dveri za razliku od Srbskoga Obraza i Naših na svojoj internet prezentaciji posvećenoj temeljima njihove politike, umesto iznošenja konkretnog programa ili pak osnovnih načela u ime kojih deluju, navode besedu vladike Nikolaja o Vidovdanu 1940. godine u kojoj, između ostalo, stoji sledeće: „Crkva naša govori nam o dve otadžbine. I Kosovska epopeja ponavlja i potvrđuje viziju crkve, viziju dveju otadžbina. Zemaljska i nebesna otadžbina. Carstvo zemaljsko i carstvo nebesno. Oba carstva utkana jedno u drugo, kao duša i telo; oba pokrivena neprovidnom koprenom [...] Sve je privremeno, samo je Bog večit. I sve privremeno mora se uređivati prema večitome, ako hoće da zadrži sjaj i trajnost. Tako i zemaljska otadžbina mora stajati u službi večne otadžbine, i svako zemaljsko carstvo u službi carstva nebeskog.”³²² I na ovom primeru jasno se vide zloupotrebe hrišćanstva kao bitnog elementa srpske socio-kulturne zajednice kako od strane ideoloških politika tako i od strane crkvenih lica koja nastoje da afirmišu limitiranim interesima podređene reinterpretacije hrišćanske religije. Iako je pokret Dveri tokom 2011. godine objavio na mađarskom jeziku osnove svog Novog narodnog dogovora kako bi pokazao javnosti da u sklopu njegove programske platforme ima mesta i za nacionalne manjine, ovaj potez je više nego problematičan budući da u Manifestu pravnoga patriotizma ovog pokreta stoji, između ostalog, i da „nacionalne manjine kao kolektiviteti ne mogu biti proglašene ravnopravnim (a

³²¹ *SNP Naši – Politički program* (nasisrbija.org). Dostupno na: <http://nasisrbija.org/program-3/>, posećeno 10. 03. 2015.

³²² *Vladika Nikolaj: beseda o Vidovdanu 1940* (dverisrpske.com), 28. 06. 2013. Dostupno na: <http://www.dverisrpske.com/sr/program/temelji-nase-politike/2634-vidovdan-beseda-vladike-nikolaja.html>, posećeno 10. 03. 2015.

u praksi povlašćene) u odnosu na većinski državotvorni srpski narod”, zatim da „princip pozitivne diskriminacije u korist bilo koje manjinske grupe mora biti ukinut, jer organima vlasti oduzima autoritet demokratskog legitimiteta” i konačno da „srpski jezik i ćirilčno pismo su u službenoj upotrebi u Republici Srbiji i drugi jezici i pisma se ne mogu koristiti pred državnim organima i ustanovama koje vrše javno ovlašćenje”³²³.

Prethodna promišljanja o ideološkim interesnim grupacijama koje nastoje da pomoću različitih mehanizama ostvare sopstvene ciljeve, ne vodeći pri tome računa o negativnim implikacijama svojih praksi po sve one koji nisu obuhvaćeni okvirima njihovog mišljenja i delovanja, svoju potvrdu pronalaze i u ni malo zanemarljivom broju sukoba podstaknutih nacionalnim, etničkim, verskim, seksualnim i drugim razlikama. Navedeni citati ne samo što se mogu posmatrati kao konkretni primeri instrumentalizovanog jezika putem kojeg se nastoje afirmisati ideologizovani socio-kulturni identiteti zajednice u ime koje određena interesna grupacija istupa, već i kao dokaz da se on svesno i namerno upotrebljava u cilju homogenizacije kulturnih zajednica, ali i radi izazivanja konfliktnih odnosa između zastupnika/ca međusobno različitih kulturnih koncepcija. Kao što je već rečeno, prethodno pominjane grupacije odgovorne su za podstrekavanje govora mržnje, netrpeljivosti, ali i nasilja prema osobama koje nisu heteroseksualne orijentacije budući da upravo heteroseksualnost prezentuju kao jedno od ključnih svojstava, te time i vrednosti srpske socio-kulturne zajednice. Takođe, one svojim huškačkim retorikama neretko izazivaju napade na građanstvo koje nije srpske nacionalnosti, a jedan od poslednjih primera jesu i nemili događaji nakon fudbalske utakmice između reprezentacija Srbije i Albanije. Nakon što je pomenuta utakmica bila prekinuta zbog incidenta sa dronom koji je nosio zastavu Velike Albanije koliko već narednog dana širom Vojvodine započeta je serija napada na poslovne objekte u vlasništvu Albanaca. Na ovom mestu je važno istaći da akcenat nije toliko na tome da li su pomenute organizacije direktno odgovorne za njih, već na činjenici da one imaju značajnog udela u podstrekavanju animoziteta prema predstavnicima/ama albanske zajednice, te odlaganju suočavanja srpskoga naroda sa sopstvenom odgovornošću za ratove iz devedesetih godina prošloga veka. Budući da je u celoj priči izostala primerena reakcija političkih zvaničnika, odnosno da je incident iskorišćen radi međusobnih prozivki, prebacivanja odgovornosti i zahtevanja ostavki, te da ni jedna od aktuelnih političkih

³²³ *Manifest pravnog patriotizma* (dverisrpske.com), 07. 03. 2014. Dostupno na: <http://www.dverisrpske.com/sr/program/programska-nacela/5036-manifest-pravnog-patriotizma.html>, posećeno 10. 03. 2015.

grupacija nije izašla sa konkretnim i konstruktivnim predlogom kako da se u budućnosti preduprede ovakvi ili slični ispadi prema bilo kojem društvenom subjektu koji nije srpske nacionalnosti, jasno je da unutar našega socijeteta vladaju ideologizovane predstave sveta, sebe i drugih, te da iza njih stoje različite interesne grupacije.

Stoga je upravo na ovome mestu važno ukazati i na odgovornost medija za (su)delovanje u promocijama i podstrekavanju huškačkih retorika kojima se dovodi u pitanje ne samo bezbednost građana i građanki Vojvodine/Srbije, već i međudržavni odnosi. Imajući na umu ideološki jezik pominjanih grupacija, sasvim je opravdano reći da mediji koji svojim praksama doprinose njegovoj promociji i afirmaciji, u bitnoj meri onemogućavaju negovanje i očuvanje ne samo različitosti, nego i međusobne upućenosti onih koji se razlikuju. Takođe, imajući u vidu i činjenicu da mediji u okviru svojih programskih strategija ne stavljaju akcenat na koncipiranje onih sadržaja putem kojih bi se duboko traumatizovano i nasilju sklono društvo sa teškim ratnim nasleđem usmeravalo u pravcu normalizacije međuljudskih odnosa, te uvažavanja osnovnih ljudskih prava i sloboda svih građana i građanki, jednako je opravdano govoriti o svesnim i namernim zloupotrebama medija u cilju nametanja ideologizovanih obrazaca mišljenja, osećanja i postupanja. Zapravo, mediji kao mehanizmi instrumentalizacije društvenih subjekata uglavnom bez ikakvog kritičkog otklona slepo reprodukuju poruke interesnih grupacija, te na taj način učestvuju u produkcijama i/ili promocijama ideja i vrednosti putem kojih se zanemaruju sve one individue koje nisu u fokusu dominantnih političkih, religijskih, kulturnih i drugih ideološki obojenih koncepcija stvarnosti. Naime, svojim (ne)svesnim učestvovanjem u pokušajima popularizacije onih predstava stvarnosti koje su saglasne sa ideološkim orijentacijama kojima je zajedničko nastojanje da se nametne određeni sistem vrednosti, mediji (in)direktno doprinose trošenju čovekovih spoznajnih kapaciteta „tako da on sve više postaje biće koje zna a sve manje biće koje nešto (racionalno i humano) čini”³²⁴, ističe Šušnjić. „U stvari, ozbiljno se može posumnjati i u to njegovo znanje. Nema sumnje da savremeni čovek više čita, sluša i gleda, ali izgleda da sve manje sumnja. Kad su uši i oči preterano zaposlene, razum nema ni vremena, ni snage, ni volje da radi, i zadovoljava se time da pasivno prima poruke a ne da ih kritički prosuđuje i osuđuje.”³²⁵

Dakle, kada je reč o medijski posredovanim interesnim koncepcijama stvarnosti ukoliko im se ne pristupi kritički vrlo je verovatno da će društveni subjekti koji su izloženi

³²⁴ Šušnjić, Đ., *Ribari ljudskih duša*, str. 174.

³²⁵ Na istom mestu.

snažnim medijskim uticajima primiti, kako to Dekart kaže, „mnoge lažne pod istinite stvari”³²⁶. Iako se na ovom mestu ne želi ulaziti u dublja promišljanja potrage ovoga filozofa za apsolutnim i sigurnim načelom spoznaje, njegovo izjednačavanje mišljenja i bitka nastoji se promisliti iz perspektive subjekta kao konzumenta savremenih tehnoloških dostignuća i to, pre svega, medija. Naime, pitanje koje se neminovno nameće tiče se utvrđivanja korelacije između, s jedne strane, Dekartovog mislećeg subjekta koji time što misli ujedno potvrđuje sebe i vlastitu egzistenciju i, s druge strane, savremenog subjekta kao recipijenta medijskih sadržaja. Preciznije, postavljeno pitanje usmerava se ka utvrđivanju da li je i uolikoj meri savremeni društveni subjekat usled snažne izloženosti uticajima medija uspeo da sačuva svojstvo „egzistirajuće stvari koja misli”³²⁷. Pri tome, ono što u startu predstavlja problem jeste Dekartovo stavljanje akcenta na intuitivnu neposrednost uspostavljanja identiteta bitka i mišljenja, koja kao takva ne može da mu posluži kao osnova za univerzalno konstituisanje intuitivne sigurnosti. Ostavljajući to po strani, značaj ovog filozofa ogleda se u tome što povezujući bitak i mišljenje izražava duboku sumnju u bilo kakvo prvenstvo ili prioritet bitka nad mišljenjem. Iako tek zahvaljujući Kantu i njegovom unapređenju subjektiviteta, subjekat i subjektivnost dobijaju snagu za konstituiranje objektivne stvarnosti, dok je po mišljenju mnogih izučavaoca/teljki filozofije upravo sa Hegelom postignut konačan cilj preobražaja subjekta od jednostavnog akta kontemplacije u instancu koja je sveobuhvatna i totalizirajuća, odnosno delatna i povesna, Dekartovo određenje subjekta kao egzistirajuće stvari koja misli uprkos svojim ograničenjima značajno je za promišljanje medijalizovanih društvenih subjekata tj. subjekata čije su kognicije medijski isposredovane.

Naime, Dekartov *cogito* kao nekadašnja (samo)potvrda subjektive egzistencije usled snažne izloženosti uticajima masovnih medija gubi na svojoj neposrednosti, a s tim u vezi Divna Vuksanović naglašava: „Medijski isposredovana, zavisna od Drugog/Drugih, a-racionalna i tehnički produkovana, kognicija tako postaje [...] lišena samosvojnih subjektivnih moći, kao i mogućnosti kontinuiranog procesa samoutemeljenja.”³²⁸ Iz tog razloga se i na Kantovo pitanje „Šta je čovek?” danas i ne može odgovoriti a da se u obzir ne uzmu aktuelne medijske prakse putem kojih se pojedinci i pojedinke konstantno (re)definišu. Kada je reč o ulozi medija u čovekovo spoznaji stvarnosti, utisak koji se stiče jeste da veliki broj društvenih subjekata upravo usled oslanjanja na medijske koncepcije stvarnosti ne koristi

³²⁶ Descartes, R., *Meditacije o prvoj filozofiji*, CKD SSO – Izvori i tokovi, Zagreb, 1975, str. 199.

³²⁷ Isto delo, str. 205.

³²⁸ Vuksanović, D., *Filozofija medija: ontologija, estetika, kritika*, Fakultet dramskih umetnosti; Čigoja štampa, Beograd, 2007, str. 63.

punim kapacitetom svoje spoznajne kompetencije, kao i da neretko prednost daje upravo medijski posredovanim spoznajama. Zapravo, u kontekstu priče o subjektima kao konzumentima/kinjama medijskih sadržaja, čini se da je njihovo osobeno mišljenje ozbiljno dovedeno u pitanje, odnosno da oni i ne egzistiraju kao misleće individue, već prvenstveno kao individue koje karakteriše posredovano mišljenje. Stoga je sasvim opravdano reći da na mesto Dekartovog (samo)spoznavajućeg subjekta koji je fokusiran na vlastito mišljenje, a zahvaljujući čemu potvrđuje sopstveni bitak, dolazi medijalizovani subjekat koji se oslanja na spoznajne koncepcije plasirane putem medija, uzimajući ih bez bilo kakvog kritičkog osvrta, čime dovodi u pitanje vlastitu subjektivnost. Medijalizovan subjekat nije ništa drugo do kvazisubjekt koji pod vlastiti *cogito* i *praxis* podvodi putem medija promovisane obrasce mišljenja i delovanja, te time samog sebe (ne)svesno sputava u aktivnom i (samo)kritičkom rezonovanju i pristupanju sopstvenoj stvarnosti.

Pojedinci i pojedinke koji su ne samo izloženi snažnim medijskim uticajima, već i koji su u velikoj meri putem njih definisani predstavljaju kvazisubjekte nesposobne da samostalno odgovore na pitanje šta je to što oni zapravo jesu, odnosno da istaknu svoju osobenost. Takođe, usled toga što se formiraju i definišu pod uticajem medija kvazisubjekte karakteriše i kvaziosobenost, odnosno oni kao nosioci pomoću medija nametnutih socio-kulturnih identiteta postaju deo medijalizovane mase. Problem se dodatno usložnjava kada se putem medija plasiraju i nastoje nametnuti ideologizovani sistemi vrednosti budući da se putem njih žele sprovesti manipulacije onima koji konzumiraju medijske sadržaje u cilju ostvarivanja različitijih ideoloških interesa. Iz tog razloga je potrebno imati u vidu da ukazivanje na negativne implikacije medijskih praksi, a naročito onih ideologizovanih po društvene subjekte u svom fokusu nema revitalizaciju pitanja o tome šta je čovek u svojoj biti, već prvenstveno nastojanje da se pokaže da se mediji sve više i sve otvorenije koriste kao moćni mehanizmi za instrumentalizaciju subjekata i subjektivnosti radi uspostavljanja dominacije interesnih grupacija koje se njima služe. Stoga se, umesto radikalne kritike medija u okviru ovoga rada nastoji sprovesti rasvetljavanje pozadine aktuelnih medijskih praksi, te ukazati na neke od mogućnosti za redukovanje njihovih negativnih implikacija po pojedince/ke kao recipijente/kinje neprimerenih medijskih sadržaja.

Zastupajući stav o nepostojanju skrivene biti čoveka koju je neophodno najpre otkriti, a potom osloboditi i aktualizovati, putem ovog rada želi se naglasiti da se čovek (samo)izgrađuje, (samo)ostvaruje i/ili (samo)proizvodi, ali i da na konačan rezultat njegovog kompleksnog izgrađivanja neminovno utiču mediji. Stvari postaju naročito problematične

kada se mediji koriste radi produkovanja pojedinaca/ki po meri različitih interesnih grupacija. Upravo iz tog razloga, kritiku medijalizovanih kvazisubjekata i njihovih kvazisubjektivnosti ne treba svrstati u red samo jedne od mnogobrojnih interpretacija čoveka i njemu svojstvenog sveta, već kao pokušaj da se putem nje ukaže na neophodnost da se aktuelne medijske prakse podvrgnu onim zahvatima koji će za svoj rezultat imati afirmaciju slobodnih, aktivnih i (samo)kritičkih subjekata. Takođe, namera ovoga rada ogleda se i u nastojanju da se putem kritičkih analiza jezika medija promisle implikacije njegovih zloupotreba po društvene subjekte, s obzirom na to da se upravo na njihovom primeru može pokazati da mediji ne mogu biti označeni kao nešto što je samo po sebi negativno, odnosno da u zavisnosti od načina i svrha u koje se upotrebljavaju mogu da se odraze kako pozitivno tako i negativno po konzumente/kinje njihovih sadržaja. Polazeći od Fukoovog stanovišta da se čoveku „može pristupiti jedino preko riječi, preko njegovog organizma, preko predmeta koje proizvodi, kao da oni prije svega (ili možda isključivo) sadrže istinu”³²⁹, ali uz napomenu da bi se umesto „istine” na ovome mestu pre reklo da čovek u životu, radu i jeziku dolazi do svoga određenja, njega je sasvim osnovano proširiti, te reći da savremeni čovek sve više dolazi do svog određenja i preko medija koji (re)definišu navedene determinante.

Naime, upravo su mediji ti koji u značajnoj meri utiču na čovekovo formiranje, ali i koji se svesno i namerno koriste radi nametanja poželjnih socio-kulturnih identiteta i s njima u vezi prihvatljivih oblika mišljenja, osećanja i postupanja. Imajući to na umu, jasno je i da je i sama osobenost društvenih subjekata ozbiljno dovedena u pitanje s obzirom na to da je njima svojstvena subjektivnost transcendirana, odnosno supstituisana medijalizovanom subjektivnošću koja kao instrument u rukama različitih ideoloških interesnih grupacija biva upotrebljena u cilju nametanja interesnih koncepcija stvarnosti. Dakle, uloga medija kao tehnologije u službi ideologizacije nikako nije i ne može da bude vrednosno neutralna, te stoga oni ni ne mogu biti lišeni odgovornosti za proizvodnju kvazisubjekata, te afirmaciju pseudoosobnosti. A s obzirom na činjenicu da mediji imaju bitan uticaj na oblikovanje sistema vrednosti, od njih se očekuje da svojim praksama doprinesu, pre svega, borbi protiv najrazličitijih oblika diskriminacije, govora mržnje i otvorenog nasilja, odnosno negovanju kulturnog diverziteta i podsticanju multikulturalizma i interkulturalizma, te uvažavanju i poštovanju osnovnih ljudskih prava i sloboda. Naime, ono što je od presudnog značaja za promenu atmosfere ksenofobije, homofobije, verskih netrpeljivosti i drugih oblika

³²⁹ Foucault, M., *Riječi i stvari*, Nolit, Beograd, 1971, str. 354.

diskriminacije jeste svakako promena svesti u društvu, za šta su odgovorni svi akteri/ke na društvenoj sceni, te tako i mediji. Pozivajući se na Markuzeov stav da svi treba da koristimo i najmanje mogućnosti da u okviru postojećeg promenimo postojeće, u radu se zastupa stav da se upravo putem medija može i treba sprovesti pozitivno preoblikovanje pojedinaca i pojedinki u cilju afirmacije subjektivnosti, odnosno ponovnog stavljanja akcenta na vrednost i značaj njihovih osobenosti, a samim time i slobodnog i kritičkog mišljenja. Međutim, kada je reč o načinu na koji se slobodno mišljenje, a time i sloboda uopšte definišu, važno je imati u vidu i sledeće stanovište ovoga filozofa: „Oblik slobode nije puko samo-odlučivanje i samo-ozbiljenje, nego je odlučivanje i ozbiljenje ciljeva koji uvećavaju, štite i objedinjuju život na zemlji.”³³⁰

Polazeći od uloge medija u procesima ponovne afirmacije subjektivnosti, te s njom u vezi slobodnog mišljenja, ono što je važno imati na umu jeste da pomenuta sloboda mišljenja treba da bude u funkciji dobrobiti ne samo subjekta kojem je svojstvena, već istovremeno i celokupnoga društva. Pri tome, Markuze naglašava da iako sloboda u velikoj meri zavisi i od tehničkog progresa, naročito je važno imati na umu da tehnologija može postati nosilac slobode samo ukoliko promeni svoje usmerenje i ciljeve. Na osnovu toga je jasno da mediji svoj doprinos ponovnoj afirmaciji subjektivnosti mogu pružiti tek sa promenom modusa pristupanja društvenim subjektima, kao i razloga zbog kojih im pristupaju, odnosno tek nakon što postanu imuni na sve moguće ideološke uticaje. Drugim rečima, upravo mediji kao vodeći podstrekači pojedinaca i pojedinki na (samo)kritičko mišljenje u značajnoj meri mogu doprineti zasnivanju društva u okviru kojeg će se vrednovati i poštovati bogatstvo različitosti, kao i izgrađivanju novog subjekta koji misli slobodno i to bez straha od negativnih konsekvenci ukoliko misli drugačije. Zbog toga, osnovni zadatak koji treba postaviti pred medije tiče se odvratanja njihovih praksi od svake namere povećavanja čovekove zavisnosti od medijske ili pak putem medija plasirane koncepcije stvarnosti, te usmeravanje na podsticanje, negovanje i uvažavanje raznolikog bogatstva subjektivnog. Suvišno je, pri tome, naglašavati da se na ovome mestu pod subjektivnim podrazumeva čoveku svojstveno aktivno, slobodno i (samo)kritičko mišljenje i delovanje, a ne pasivno usvojeni obrasci mišljenja, osećanja i postupanja nametnuti od strane „viših” instanci. Takođe je važno još jednom istaći da mediji sami po sebi ne mogu biti represivni, nego da tek njihove zloupotrebe u svrhu ispunjenja limitiranih zahteva različitih ideologizovanih grupacija imaju represivno dejstvo

³³⁰ Isto delo, str. 168.

na konzumente i konzumentkinje njihovih proizvoda. Budući da pomenute prakse u svome fokusu imaju „desubjektivizaciju” pojedinaca i pojedinki kako bi se kod njih ubrzali i olakšali procesi usvajanja ideologizovanih koncepcija stvarnosti, jasno je da se one kao takve kose sa osnovnim načelima profesionalnih, odgovornih i slobodnih medija.

Neophodno je istaći i da mediji kao mostovi među društvenim subjektima i različitim pogledima na svet ne treba da budu usmereni ka osposobljavanju ljudi za suživot pa čak ni za toleranciju jer iz toga nikako ne proizilazi dobrobit celokupnoga društva. Naime, obe koncepcije egzistiranja imaju svoja ograničenja i to „zato što suživot znači život jednih pored drugih (što je, svakako, bolje nego jednih protiv drugih), a trebamo živjeti jedni s drugima i jedni za druge” jer „tolerancija je toleriranje drugoga, a potrebno nam je ne samo da se toleriramo, već i da poštujemo drugoga i drugačijeg”³³¹. Odsustvo situaciji primerenih reakcija medija koje se ogledaju u objektivnom predstavljanju drugog i drugačijeg, negovanju i promovisanju kulture seksualnih razlika, kulture slobodne veroispovesti, kao i kulture slobodne nacionalne opredeljenosti, ali i u podsticanju kulturnog diverziteta i interakcija različitosti neminovno vodi ka homogenizaciji društva. Na ovome mestu je, stoga, značajno istaći i izjavu Dinka Gruhonjića da „mediji ne treba samo da obezbede prostor gde će prezentovati priče o multikulturalnosti i interkulturalnosti, nego i da sami edukuju i sebe i publiku o njima”³³². Odsustvo od strane medija ili putem medija izražene otvorene kritike svakog oblika neadekvatnog mišljenja o drugačijem, kao i neprimerenog ophođenja prema njemu koji rezultira ograničavanjem njegovih osnovnih ljudskih prava i sloboda, kao i njegovim povlačenjem u sebe i /ili zatvaranjem zajednice kojoj pripada može da se interpretira kao odraz prihvatanja ovakvih praksi, ravnodušnosti ili pak straha od negativnih konsekvenci ukoliko se javno izrazi neslaganje ili pokuša pružiti otpor. Ipak, nijedan od navedenih razloga ne može da posluži kao opravdanje za otvoreno promovisanje neadekvatnih predstava o drugom kao drugačijem, a time ni za proizvoljne (re)interpretacije osnovnih ljudskih prava i sloboda.

Polazeći od konstatacije Nedima Sejdinovića da se mediji ne samo u Vojvodini, već i u Srbiji nalaze u dubokoj krizi s obzirom na to da „su sredstvo za obračun političkih elita i učvršćivanje vlasti”, kao i da često „služe za diseminaciju stereotipa i arhaičnog pogleda na

³³¹ Cvitković, I., „Nasilje iz religije i nasilje protiv religije” u: Sremac, S. i dr., *Mediji, religija i nasilje*, str. 36.

³³² Gruhonjić, D., „Mediji: interkulturalnost ili multikulturalni nacionalizam?” u: Đurić Bosnić, A. (ur.), *Zatvoreno – otvoreno: društveni i kulturni kontekst u Vojvodini 2000–2013*, str. 40.

savremeni svet”³³³, jasno je da ovakvim praksama mediji promovišu ideološki diskurs neprijemčiv za sve ono što biva označeno kao drugo i drugačije. S obzirom na to da su mediji itekako odgovorni za uspostavljanje određenog modusa opažanja i dalji tok promena kao njihovih (in)direktnih posledica, ne može im se poreći njihova delotvornost, ali ni oduzeti odgovornost za nastale posledice. Kada je reč o načinu na koji se mediji bave socio-kulturnim identitetom našega društva i njihovoj ulozi u negovanju i podsticanju multikulturalnosti i interkulturalnosti, potrebno je naglasiti da svako medijsko podilaženje interesima moćnih grupacija ili pak povlačenje pred njima neminovno vodi ka markiranju bogatstva različitosti kao nečeg ne samo nepoželjnog, već neretko i kao glavnog izvora negativnih socio-kulturnih pojava, ali i, što je posebno zabrinjavajuće, kao više nego osnovan predmet „pražnjenja” svih onih kod kojih je moguće izdvojiti akumulirano nezadovoljstvo, frustracije, komplekse lične prirode i slično. Naglašavajući da interkulturalnost ne znači samo shvatiti i prihvatiti drugo kao drugačije, već i biti u interaktivnom odnosu s njim, kao i da mediji pri tome treba na sebe da preuzmu ulogu kako prezentera različitosti tako i podstrekača interakcija različitosti, na osnovu aktuelne situacije unutar našega društva, kao i uvida u medijsku scenu, sasvim opravdano se može zaključiti da je upravo to ono što hronično nedostaje medijima. S tim u vezi, kao odličan primer može poslužiti činjenica da već spominjana višejezičnost svojstvena za RTV zapravo vodi ka homogenizaciji društvenih odnosa tj. ka egzistiranju različitih zajednica jednih pored drugih, a ne jednih sa drugima. Preciznije rečeno, stavljajući akcenat na obradu isključivo onih tema koje su svojstvene za sopstvenu socio-kulturnu zajednicu mediji onemogućavaju uspostavljanje interkulturalnosti. Naime, rezultati mnogih istraživanja medija govore u prilog tome da je, s jedne strane, za manjinske medije karakteristična visoka monoetničnost, ali i da su, s druge strane, većinski mediji otvoreni samo za sadržaje većinskog naroda.³³⁴

Prethodno analizirani primeri upravo idu u prilog konstataciji da mediji i medijski jezik u službi moćnih interesnih grupacija imaju značajnog udela u procesima nacionalnih, verskih, kulturnih identifikacija predstavnika kako većinskih tako i manjinskih zajednica pri čemu neretko bivaju upotrebljeni i u svrhu nametanja većinskog idejnog i vrednosnog sistema pri čemu se (in)direktno ugrožavaju prava i slobode predstavnika i predstavnica različitih manjinskih zajednica bile one nacionalne, etničke, religijske, seksualne ili neke druge

³³³ Sejdinović, N., „Zašto je kultura u Srbiji (ne)važna?” u: Keveždi, M. (ur.), *Most: časopis za kulturu nevladinih organizacija*, str. 47.

³³⁴ Na to upozorava i Jelinčić Jadranka u svojoj studiji *Informisanje na jezicima nacionalnih manjina. Predlozi za nove politike* (Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2007, str. 107 i dalje).

prirode. U tom smislu, bilo da je reč o većinskim ili manjinskim medijima i jednima i drugima zajedničko je održavanje hermetičnih društvenih odnosa, te onemogućavanje uspostavljanja veza među predstavnicima i predstavnicama različitih zajednica. A s obzirom na to da je jedan od prioriteta medijskih ciljeva upravo zadovoljenje javnog interesa (a time i uspostavljanje opšteg društvenog dobra), umesto sprovođenja različitih oblika manipulacija putem kojih se stvaraju neadekvatne predstave ne samo o drugima, nego neretko i o sebi samima, mediji u svom fokusu treba da imaju činjenice jer se jedino na taj način može doprineti razvijanju pozitivnog shvatanja i ophođenja prema razlikama koje su svojstvene za svaki socio-kulturni kontekst. Međutim, polazeći od kulturnog diverziteta našega društva i aktuelnih medijskih, političkih, ekonomskih, kulturnih i drugih praksi, evidentno je da manipulacije koje sprovede moćne interesne grupacije ne idu u prilog uspostavljanju društva unutar kojeg će različitost biti ne samo prihvaćena, nego i u okviru kojeg će se posebna pažnja poklanjati negovanju multikulturalnosti i interkulturalnosti. Stoga je neophodno istaći da mediji treba, pre svega, da se bave onim temama koje su jednako bitne za sve predstavnike/ce socio-kulturnog konteksta unutar kojeg deluju, ali i da putem formata koji imaju najbrojnije ciljane grupe prezentuju i one teme koje su bitne za pojedince i pojedinke koji kao pripadnici/ce manjinskih zajednica nisu dovoljno vidljivi ili pak na primeren način prezentovani javnosti. Na taj način bi se doprinelo kako otvaranju medija tako i otvaranju celokupnog društva, a time i uspostavljanju adekvatne osnove za razvijanje i negovanje onih sistema vrednosti, mišljenja i postupanja putem kojih bi se jednako poštovala sva ljudska prava i slobode.

3.4. Potencijalni modusi za prevazilaženje ideoloških zloupotreba jezika medija

Nakon ukazivanja na negativne implikacije zloupotreba jezika medija od strane ideoloških politika, ali i drugih interesnih grupacija, kao i isticanja neophodnosti da im se stane na put, u nastavku rada u osnovnim crtama biće predstavljene neke od mogućih smernica za kritiku medijskih praksi koje u svom fokusu imaju isključivo dobrobit zastupnika/ca limitiranih koncepcija stvarnosti. Polazeći od aktuelne medijske scene u Srbiji, odnosno medijskih praksi desubjektivizacije pojedinaca i pojedinki u cilju instrumentalizacije društvenih masa, u daljem tekstu želi se ukazati na važnost redukovanja takvih i/ili sličnih zloupotreba medija. Naročita pažnja poklanja se promišljanju uloge jezika medija u

procesima revitalizacije subjektivnosti koju, međutim, nikako ne treba interpretirati kao pokušaj afirmacije subjektocentrizma, već prvenstveno kao nastojanje da se sa stavljanjem akcenta na koncipiranje i implementaciju konstruktivnih strategija istovremeno ukaže i na značaj uloge medija u procesima oblikovanja slobodnih, (samo)kritičkih i aktivnih društvenih subjekata.

Naime, imajući u vidu činjenicu da svaki vid instrumentalizacije medija i njima svojstvenog jezika može samo negativno da se odrazi po konzumente i konzumentkinje medijskih sadržaja s obzirom na to da im se putem njih planski i sistematski predstavljaju isključivo one informacije, događaji i ličnosti koji su u funkciji uspostavljanja i održavanja poželjnih društvenih poredaka jasno je da mediji kao instrumenti moćnih interesnih grupacija mogu samo negativno da se odraze po društvene subjekte koji su izloženi njihovim uticajima. U tom smislu konstatacija Čomskog da medijska „slika sveta koja je predstavljena javnosti ima samo najudaljenije veze sa stvarnošću”, te da je „istina o tom predmetu zatrpana [...] pod građevinom od laži nazidanih na druge laži”³³⁵ osnovana je samo ukoliko se pomenute lažne slike sveta razumeju kao rezultat manipulacija medijima u cilju medijskih manipulacija pojedincima/kama, a sve to radi sprovođenja ciljeva moćnih interesnih grupacija, te se stoga ne mogu posmatrati kao suštinsko svojstvo medija i njihovih praksi. Takođe, iako su mediji neretko sastavni deo različitih ideologija, bilo bi u potpunosti neprimereno optužiti ih za protekcionizam prema ideologizovanim grupacijama i njihovim interesima. Stoga je važno imati na umu da sami mediji ne moraju nužno biti protekcionistički nastrojeni prema određenim interesnim strategijama da bi bili stavljeni u funkciju njihove afirmacije. Takođe, ono što nikako ne treba ispustiti iz vida, a na šta je u okviru ovoga rada više puta i ukazivano, jeste činjenica da samim tim što imaju udela u plasiranju limitiranih sistema ideja i vrednosti, mediji su u velikoj meri odgovorni za instrumentalizaciju recipijenata i recipijentkinja njihovih poruka. Dakle, ono što je važno znati jeste da svaki pokušaj predstavnika/ca interesima podređenih medija da ubede svoje recipijente/kinje u vrednost i značaj sopstvenih praksi za njihovu dobrobit ne predstavlja ništa drugo do primer očigledne hipokrizije medija, kao i prethodno pominjanog medijskog protekcionizma prema određenim grupacijama. S druge strane, jednako je bitno imati na umu da je posve neosnovano za sve medijske transmisije ideoloških poruka tvrditi da neminovno predstavljaju potvrdu medijskog protekcionizma prema ideologijama.

³³⁵ Čomski, N., *Kontrola medija*, str. 30.

Zapravo, imajući u vidu aktuelnu medijsku scenu u Srbiji, stav koji se zastupa u okviru ovoga rada jeste da mediji u velikoj meri deluju u korist određenih ideoloških koncepcija prvenstveno usled nepostojanja ozbiljnih medijskih strategija. Drugim rečima, upravo nedostatak profesionalnih i objektivnih medijskih praksi koje bi bile u interesu celokupnoga građanstva ponajviše ide u prilog vladajućim interesnim grupacijama koje nastoje da uspostave sopstvene vrednosne sisteme. Dakle, poražavajuće mali broj društveno odgovornih medija, koji u svom fokusu imaju informisanje, obrazovanje i/ili zabavu konzumenata/kinja svojih sadržaja, ali na način da time doprinose podizanju svesti građanstva, odnosno da podstiču (samo)kritičko mišljenje i zdrave vrednosne stavove u društvu, posledica je prvenstveno duboke ideološke ogrezlosti socijeteta unutar kojeg mediji pokušavaju da deluju. Ipak, to nikako ne treba shvati kao nepostojanje bilo kakve mogućnosti da se aktuelna kako društvena tako i medijska klima promeni, odnosno da se učini zaokret ka onim socijalnim i medijskim postulatima koji su od ključne važnosti za jednaku brigu o pravima i potrebama celokupnoga građanstva. S tim u vezi, Čomski kaže: „Pitanje je da li želite da živimo u slobodnom društvu ili pod nečim što dostiže formu samonametnutog totalitarizma, uz marginalizovano zabludelo krdo, preusmereno na drugu stranu, dok vrišti patriotske slogane, plašeći se za svoje živote i diveći se uz strahopoštovanje vođi koji ih je spasao od uništenja, dok obrazovane mase paradiraju po komandi i ponavljaju slogane koje treba da ponavljaju, a domaće društvo propada [...] Odgovor na ova pitanja veoma mnogo zavisi od ljudi kao što smo vi i ja.”³³⁶ Naime, upravo ove reči idu u prilog tvrdnji da je zatečeno stanje stvari, bez obzira na to koliko se činilo kao posve prirodno svojstvo društva, te samim time i od njega neotklonjivo, ipak podložno promenama na bolje, s tim da je za to najpre potrebna spremnost onih koji obitavaju unutar njega da iskoriste sve raspoložive mogućnosti i vlastite kapacitete ne samo radi lične, već i opšte društvene dobrobiti.

A među raspoloživim mogućnostima nalaze se svakako i mediji koji baš kao što doprinose ideološkom oblikovanju društvenih subjekata, u velikoj meri mogu da doprinesu i ponovnom stavljanju akcenta na slobodnu, kritičku i aktivnu subjektivnost, uvažavanje i negovanje raznolikog bogatstva osobnosti, kao i na poštovanje prava i potreba svih. Stoga je posve pogrešno tvrditi da se suština medija ogleda u stvaranju jednoobraznosti, odnosno promeni strukture javnosti iz građanstva koje kritički rezonuje i dela u konformističku masu koja se kreće unutar nametnutih okvira mišljenja i postupanja. Drugim rečima, iako sami

³³⁶ Isto delo, str. 55.

mediji imaju velikog udela u potiskivanju kritičke javnosti u korist davanja prostora ideološkim koncepcijama stvarnosti i instrumentalizovanim masama koje u njima pronalaze sopstveni smisao i svrhu postojanja, neosnovano je reći da je upravo to njihova suština. Međutim, ono što je, s druge strane, neminovna realnost aktuelnih medijskih praksi unutar našega društva jesu upravo manipulacije javnošću u cilju uspostavljanja ideološki poželjnih modela rezonovanja, te afirmacije postupaka putem kojih se oni opravdavaju. Medijske selekcije svakodnevnih događaja koji se publici predstavljaju kao značajni, izbor aktera/ki zbivanja kojima se pored publiciteta daje i određeni legitimitet, kao i način na koji se medijska poruka koncipira i saopštava samo su neki od modusa za kreiranje određene slike sveta; ona postaje naročito problematična kada su medijske prakse zasnovane na interesima i ciljevima određenih ideoloških grupacija, odnosno kada su odraz nepoštovanja osnovnih načela medijskog poziva.

„[O]pravdano je reći da je svet masovnih i novih medija ili tzv. sajber-prostor (*cyber space*) opšte medijske kulture konstitutivan za današnje shvatanje stvarnosti, što znači da je poimanje realnosti, a potom i svet na koji se ova paradigma odnosi, pod uticajem delovanja medija masovnih komunikacija, Interneta i drugih komunikacionih tehnologija, bitno izmenjen. Tačnije rečeno, poimanje stvarnosti [...] doživelo je transformaciju time što je mišljeno kao *per definitionem* medijski isposredovano, odnosno tehnički reprodukovano, što, u stvari, izlazi na isto.”³³⁷ No, koliko god da se medijske koncepcije stvarnosti ne mogu i ne smeju posmatrati kao nešto što je u potpunosti identično sa samom stvarnošću, toliko je pogrešno za sve medijske reprodukcije sveta tvrditi da su isključivo u funkciji sprovođenja interesa moćnih grupacija, a u cilju legitimizacije njihovih krajnje upitnih idejnih sistema. Polazeći od toga, u okviru ovoga teksta se prvenstveno želi ukazati na potrebu da se unutar našega društva sprovedu ozbiljne medijske reforme radi ponovnog stavljanja medija u funkciju medijatora između društvenih subjekata i stvarnosti, odnosno da im se pristupa kao konstitutivnom segmentu dinamike socio-kulturnog razvoja kako pojedinaca/ki tako i celokupnoga društva, te da se samim tim stavi akcenat na koncipiranje i sprovođenje konstruktivnih medijskih strategija usmerenih ka afirmaciji kritičkog mišljenja i odgovornog društvenog delovanja. A upravo iz tog razloga neophodno je redukovati instrumentalizovane medijske prakse koje vode ka potiskivanju subjektivnosti u korist uspostavljanja

³³⁷ Vuksanović, D., *Filozofija medija: ontologija, estetika, kritika*, str. 9.

jednodimenzionalnog mišljenja, te nametanja krivih potreba, a sve radi što uspješnije manipulacije pojedincima i pojedinkama.

Za razliku od Fidlera [*Roger Fidler*] koji navodi da televizija, kao jedan od s tehnološkog stanovišta najrazvijenijih emisionih medija, uprkos tome što je „imala svoje sporadične svetle trenutke u poslednjih pet decenija” ipak ih je bilo „suviše malo da bi odagnali preovladavajuće osećanje razočarenja ovim medijem”³³⁸ u okviru ovog rada se smatra da upravo ona kao jedan od još uvek najuticajnijih medija unutar našega društva može da bude upotrebljena radi konstituisanja kvalitetnih i konstruktivnih socio-kulturnih interakcija između subjekata sa naglašenim osobenostima, (samo)kritičkim mišljenjem i društveno odgovornim delovanjem. Dakle, koliko god da se pojedincima/kama putem medija nameću limitirane koncepcije stvarnosti zasnovane na interesima moćnih političkih, ekonomskih, religijskih i/ili drugih grupacija, to nikako ne znači da se mediji ne mogu upotrebiti kako bi se ograničili i na primeren način sankcionisali ovakvi i/ili slični pokušaji manipulacije društvenim subjektima. Naime, ono što je neophodno imati na umu jeste da kao što i sami mediji prolaze kroz promene koje Fidler označava izrazom „medijamorfoza”, jednako je osnovano govoriti i o promenama načina na koji se oni upotrebljavaju. Definišući medijamorfozu kao „transformaciju komunikacijskih medija” koja „obično nastaje složenim preplitanjem opaženih potreba, konkurencijskih i političkih pritisaka i društvenih i tehnoloških inovacija”³³⁹, ovaj teoretičar medija nastoji da eksplicira kako „novi mediji ne nastaju spontano i nezavisno – oni se pojavljuju postupno kroz metamorfozu starih medija”, kao i da sa „pojavom novih medija komunikacije stariji oblici obično ne zamiru” već „nastavljaju da se razvijaju i prilagođavaju”³⁴⁰. Iznete Fidlerove konstatacije moguće je u izvesnom smislu i nadograditi, odnosno reći da se paralelno sa medijamorfozama odvijaju ne samo metamorfoze načina na koji se mediji upotrebljavaju, već i svrha u koje se koriste.

Dakle, ono što je bitno naglasiti jeste da sama pojava novih modusa upotrebe medija ne može biti posmatrana kao nešto što je od suštinske važnosti za izlaženje na kraj sa zloupotrebama medija. Instrumentalizacije medija radi instrumentalizacije društvenih subjekata moguće je redukovati samo ukoliko se mediji počnu upotrebljavati kao medijatori između stvarnosti i pojedinaca/ki, a u cilju afirmacije njima svojstvenih subjektivnosti. Mediji prvenstveno treba da budu sistem u službi informisanja, obrazovanja i zabave, a ne

³³⁸ Fidler, R., *Mediamorphosis*, Clio, Beograd, 2004, str. 162-163.

³³⁹ Isto delo, str. 7.

³⁴⁰ Isto delo, str. 41.

deinformisanja, uniformisanja i različitih oblika kulturno-obrazovnih manipulacija. Za razliku od filozofa Toroua [*Henry David Thoreau*] koji je krajem devetnaestog veka napisao da su naši izumi „obične lepe igračke, koje nam odvrćaju pažnju s ozbiljnih stvari”, odnosno „unapređena sredstva za neunapređene ciljeve”³⁴¹, sve dok postoje teoretičari/ke medija koji zastupaju stanovište da mediji itekako mogu i treba da budu upotrebljeni radi ostvarivanja ciljeva iz čije realizacije proizilazi dobrobit kako za pojedince/ke tako i za celokupno društvo, postoji realna šansa da se tako nešto zaista i sprovede u delo. Međutim, ono što je svakako neophodno imati na umu jeste da bez dovoljno jake volje, kao i zavidnih kapaciteta naučne, medijske i građanske javnosti teško je očekivati bilo kakve konstruktivne promene na medijskoj sceni, a preko nje i unutar samoga društva. Imajući na umu činjenicu da se mediji unutar našega društva u velikoj meri upotrebljavaju radi sprovođenja ciljeva različitih interesnih grupacija među kojima naročito dominiraju oni koji su povezani sa trenutno vladajućim politikama i njihovim strategijama, sasvim je jasno da dokle god se ne prestane sa takvim praksama mediji će i dalje imati udela (a time i biti odgovorni) za proizvodnju čitavog niza negativnih implikacija po recipijente i recipijentkinje svojih sadržaja. Iz tog razloga, naročito je važno obezbediti što više neophodnih (pre)duslova kako bi se aktuelni mediji podstakli na to da obezbeđuju „kontinuitet, red, integrisanje, motivaciju, usmerenje i adaptiranje”³⁴² kako bi doprineli održavanju opštih društvenih vrednosti i ciljeva, odnosno dobrobiti što većeg dela javnosti.

Na osnovu svega što je do sada rečeno kao opšti zaključak mogu da posluže i sledeće reči Hajrudina Hromadžića: „Evidentno je da postoji diskrepancija između nominalnog normativnog ideala medijske uloge u kreiranju javnosti i javnog mnjenja prema načelima objektivnog izveštavanja na jednoj strani, te društvene realnosti u kojoj su sami mediji oruđa za realizaciju privatnih interesa na drugoj strani.”³⁴³ Izražavajući načelnu saglasnost sa navedenom konstatacijom neophodno je ipak napomenuti da kada je reč o instrumentalizaciji medija radi realizacije različitih privatnih interesa, akcent treba da bude ne toliko na onome privatnom koliko na interesima koji nisu usmereni ka opštem društvenom dobru, odnosno dobrobiti velike većine društvenih subjekata, već isključivo onih koji se mogu podvesti pod okvire moćnih grupacija koje stoje iza njih. U tom smislu, a u kontekstu tematike ovoga rada,

³⁴¹ Thoreau, H. D., *Walden*, str. 66-67, citirano prema: Fidler, isto delo, str. 121-122.

³⁴² McQuail, D., *Mass Communication Theory: An Introduction*, Sage Publications, Beverly Hills, 1983, str. 64.

³⁴³ Hromadžić, H., „Mediji, kapitalizam i javni društveni interes u razdoblju tzv. tranzicije: analiza praćenja studentske blokade u *Jutarnjem listu*” u: Valić Nedeljković, D. i dr., *Uloga medija u normalizaciji odnosa na zapadnom Balkanu* (zbornik radova), str. 86.

možda bi primerenije bilo govoriti o upotrebi medija u cilju sprovođenja partikularizovanih društvenih interesa. Stoga, svaki put kada određene grupacije nastoje da nametnu svoje partikularne interese kao opšte, te upotrebom različitih mehanizama radi postizanja sopstvene dobrobiti, one zapravo zanemaruju dobro drugih, te doprinose stvaranju negativne društvene klime prema svemu što se ne može podvesti pod njima svojstven idejni sistem. Upravo iz tog razloga je važno staviti akcenat na sprovođenje onih medijskih strategija koje pod plaštom slobode medija neće učestvovati u širenju neprimerenih oblika mišljenja i ophođenja prema bilo kojem društvenom subjektu ili njegovoj zajednici.

Značajno je podsetiti se i na Univerzalnu deklaraciju o pravima čoveka iz 1948. godine i njen Član 19. u okviru kojeg su postavljene odredbe o slobodi komuniciranja, te koje su osnažene Međunarodnim paktom o političkim i građanskim pravima koji je stupio na snagu 1966. godine, a gde stoji da će svako imati pravo na vlastito mišljenje, kao i pravo na slobodu izražavanja koje uključuje slobodu traženja, primanja i razmenjivanja informacija i ideja.³⁴⁴ U Članu 20. Međunarodnog pakta o političkim i građanskim pravima stoji, između ostalog, i da „svako zagovaranje nacionalne, rasne ili verske mržnje koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje, zakonom će se zabraniti”³⁴⁵. Dakle, imajući na umu navedene odredbe, kao i činjenicu da one treba da predstavljaju temelj medijskih praksi, jasno je da su našim medijima preko potrebne strategije koje će najpre doprineti oslobođenju samoga jezika od ideoloških uticaja, a preko njega i oslobođenju kako pojedinaca/ki tako i celokupnoga društva. Drugim rečima, od medijskih strategija očekuje se prvenstveno da sa promenom okolnosti govorenja doprinesu ujedno i promenama okolnosti egzistiranja društvenih subjekata; od medija se ne očekuje samo da govore drugačije, već i da govore i o nečemu drugom, odnosno da uspostave otklon od instrumentalizovanog jezika koji govori uvek o istom. Medijski jezik mora da povрати ne samo svoju kritičnost, već i samokritičnost i to u cilju razmene osobenih, a ne isključivo masovnih iskustava, te afirmacije onih oblika mišljenja i postupanja koji nisu nametnuti ni od jedne interesne grupacije. Naravno, u svemu tome od medija se očekuje i da u svojim promocijama bogatstva različitosti stave akcenat na razvijanje konstruktivnih interakcija između onih koji se među sobom razlikuju, a iz kojih bi proizlazila dobrobit po celokupno društvo.

Polazeći od Liotarovog stava da je kultura „krajnja svrha koju priroda sledi u ljudskoj vrsti jer ona ljude čini ‘podložnim idejama’, ona je uslov koji otvara mogućnost

³⁴⁴ Pogledati: Lorimer, R., *Masovne komunikacije*, Clio, Beograd, 1998, str. 68.

³⁴⁵ Na istome mestu.

neuslovljenog mišljenja”³⁴⁶, te dodajući tome da u njenoj afirmaciji bitnu ulogu ne samo da mogu, nego i moraju da imaju mediji, u okviru ovog rada pokušava se apostrofirati značaj medijskih praksi za negovanje kulturnog diverziteta kao bitnog (pred)uslova za zasnivanje multikulturalnog i interkulturalnog društva. Drugim rečima, kultura kao uslov neuslovljenog mišljenja istovremeno je i kultura kao preduslov pluralizma u rezonovanju i postupanju, a upravo u tome treba videti jednu od bitnih pretpostavki i za uspostavljanje produktivne razmene različitih pogleda na stvarnost između predstavnika različitih socio-kulturnih grupacija. Imajući u vidu da mediji, koji u svome fokusu imaju upravo pomenut vid razmene, mogu u značajnoj meri da doprinesu redukovanju kako ideoloških uticaja tako i njihovih negativnih implikacija, jasno je zbog čega je važno istrajati u naporima da se pronađu mehanizmi putem kojih bi se stalo na put interesnim kontaminacijama društvenih zajednica. Važno je navesti i Liotarovu eksplikaciju načina na koje vlasti sprovode kontrole nad društvenim subjektima. Naime, on kaže sledeće: „[V]lasti (ideološke, političke, religiozne, policijske, itd.) takođe pretpostavljaju da ljudi kojima treba da upravljaju, ili bar da ih nadziru, poseduju nešto što jedni drugima prenose. Prenosenje je razmena poruka, razmena je prenošenje dobara. [...] Vlasništvo nad informacijama, analogno je vlasništvu nad upotrebama. I kao što se može nadzirati priliv upotreba, može se nadzirati i priliv informacija. Kao što se kažnjava naopaka upotreba, tako se zabranjuje opasna informacija. Kao što se odvrća od određene upotrebe i stvara određena motivacija, tako se pošiljalac navodi da kaže nešto drugo nego što bi rekao.”³⁴⁷ A budući da se danas gotovo podrazumeva da se vlasti koje, sprovode kontrolu informacija u cilju što uspešnije kontrole mišljenja³⁴⁸, zapravo u velikoj meri oslanjaju na medije, jasno je da je bez obračuna sa, između ostalog, medijskim ili putem medija sprovedenim nadzorima mišljenja irealno očekivati zasnivanje socio-kulturnog konteksta unutar kojeg neće biti dovedena u pitanje osobenost nijedne individue.

Kada je konkretno reč o obezbeđivanju adekvatnih preduslova za negovanje kulturnog bogatstva jednog društva, onda je bitno istaći da je deideologizacija medija samo jedan, ali svakako ne i jedini preduslov za stvaranje pozitivne društvene klime prema drugom kao

³⁴⁶ Liotar, Ž. F., *Raskol*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Dobravest, Novi Sad, 1991, str. 179.

³⁴⁷ Isto delo, str. 19.

³⁴⁸ Na ovome mestu je bitno praviti razlika između kontrole mišljenja uopšte i kontrole onih oblika mišljenja putem kojih se dovode u pitanja bilo čija prava i slobode. U tom smislu, ukazivanje na potrebu za stajanje na put različitim vidovima nadzora nad mišljenjem odnosi se prvenstveno na one oblike rezonovanja iz kojih proizilaze i/ili pak mogu da proizidu negativne implikacije po konkretne društvene subjekte ili grupacije.

drugačijem. Polazeći od činjenice da unutar našega društva egzistiraju pojedinci i pojedinke koji pripadaju različitim zajednicama, evidentno je da svi oni zajedno sa svojim razlikama oblikuju njegov identitet. Dodajući tome da su u očuvanju i negovanju našeg kulturnog diverziteta odgovorni svi, ali i da je najveća odgovornost ipak na državnom sistemu i mehanizmima putem kojih se afirmiše kako različitost uopšte tako i interakcija različitosti, u nastavku će biti ukazano na neka od mogućih rešenja za prevazilaženje praksi neadekvatnog (re)interpretiranja različitih kulturnih konteksta. Naime, kako bi se pomenute prakse prevazišle neophodne su ozbiljne medijske reforme, a sve u cilju razvijanja i negovanja društveno odgovornih medija. U tom smislu, aktuelni kodeksi medijskih radnika i radnica moraju da počnu da se implementiraju u praksi, ali i da se na adekvatan način sankcioniše svaki oblik njihovog kršenja, pogotovo onaj iz kojeg proizilaze negativne implikacije po društvene subjekte koji se kao predstavnici/e određenih etničkih, religijskih, kulturnih, seksualnih i drugih zajednica razlikuju od, primera radi, pripadnika/ca većinske socio-kulturne zajednice. Takođe, koncipiranje programa sa konkretnim smernicama putem kojih bi se kulturnoj raznolikosti pristupalo na način da se svojstva svake zajednice uzimaju za polaznu osnovu radi ostvarivanja punog kvalitativnog potencijala celokupnoga socijeteta, pri čemu bi svaki oblik homogenizacije društvenih odnosa bio adekvatno sankcionisan, dok bi se posebna pažnja usmeravala ka prepoznavanju i uvažavanju različitih potreba predstavnika/ca različitih socio-kulturnih zajednica, predstavlja važan iskorak za nama svojstven društveni kontekst koji uprkos svojoj kulturnoj raznolikosti još uvek nije u stanju da razvije niti multikulturalnost niti interkulturalnost.

Budući da bi se putem takvih programa mogla odrediti budućnost kako kulture tako i društva u celini jasno je da se njihovoj izradi mora pristupiti ozbiljno i odgovorno. Stoga, da bi isti imali pozitivne efekte po celokupno društvo, neophodno je da iza njih stane društveni sistem koji će ne samo učestvovati u njihovom osmišljavanju, već i omogućiti njihovu primenu. No, imajući u vidu da ne samo unutar Vojvodine, nego i na nivou celokupnog srbijanskog socijeteta dominiraju ideologizovane koncepcije kulture i njenog sistema, jasno je da upravo usled moći i uticaja grupacija koje stoje iza tih istih koncepcija, izrada strategija razvoja kulture koja će u svom fokusu imati opšte dobro svih predstavnika i predstavnica različitih zajednica, kao i uvažavanje njihovih osnovnih prava i sloboda predstavlja poduhvat koji je teško realizovati. U prilog ovoj tvrdnji ide i činjenica da kod nas ne postoje nacrti niti nacionalne niti vojvođanske strategije razvoja kulture, a time ni naznake da će njihova izrada biti privedena kraju u skorije vreme.

Ovim putem nastoji se sugerisati da konačni tekst strategija za kulturni razvoj treba, između ostalog, da se oslobodi limitiranih definicija kulture i samim tim da se uspostavi drugačiji sistem vrednosti, zatim da se prepozna značaj bogatstva različitosti, a time i važnost ne samo većinske, nego i svih manjinskih kultura, kao i nužnost uvažavanja prava i sloboda svih, a ne nekih, te da poseban akcenat treba da bude na negovanju, promovisanju i podsticanju multikulturalnosti i interkulturalnosti. Takođe, sugeriše se i da tekst strategija naročitu pažnju treba da pokloni mehanizmima putem kojih je moguće sprečavanje svakog pokušaja homogenizacije društvenih odnosa, a naročito analizama uloge i odgovornosti medija u pomenutim procesima. Naime, „kao što mediji i medijska politika nisu samo stvar medijskih profesionalaca, tako su i kultura i kulturna politika stvar od javnog značaja; u njeno definisanje potrebno je uključiti veći broj organizacija i pojedinaca [...]”³⁴⁹, odnosno ne samo teoretičare/ke i analitičare/ke kulture, predstavnike/ce različitih kulturnih zajednica, medijske radnike/ce, nego i sve one koji mogu da daju svoj doprinos zasnivanju društva unutar kojeg će se razlike poštovati i negovati, a interakcije različitosti biti rezultat oslobođenosti od uskih i ograničenih političkih, religijskih, kulturnih i drugih strategije koje podelu na „mi” – „oni”, „naši” – „njihovi” nisu u stanju da ostave iza sebe.

U cilju negovanja kulturne raznolikosti kao i interkulturalnosti neophodno je insistirati na „otvaranju” ne samo kultura, već i na „otvaranju” kako većinskih tako i manjinskih medija (ali i na uvođenju nezavisnih medija), a sve to u nameri da se socio-kulturni fenomeni počnu sagledavati iz perspektiva koje prevazilaze okvire njima svojstvenog konteksta. Neophodno je naglasiti da se od medija ne očekuje uvođenje dodatnih sadržaja posebno namenjenih predstavnicima/ca određenih manjinskih zajednica, već nastojanje da se putem svojih formata bave ne samo temama koje su od jednake važnosti za sve, već i temama koje su posebno značajne za predstavnike/ce različitih etničkih, religijskih, kulturnih, seksualnih i drugih manjinskih zajednica. Naime, upravo se u tome vidi mogućnost za uspostavljanje i negovanje kulture prihvatanja i uvažavanja različitosti, odnosno kulture putem koje će se prevazići svi oni neprimereni oblici mišljenja o drugom kao drugačijem, ali i ophođenja kojima se (in)direktno ugrožavaju osnovna ljudska prava i slobode.

Dakle, kao opšti zaključak nameće se da je bez konstruktivnih medijskih, kulturnih i socijalnih strategija koje bi se međusobno nadopunjavale, a čiji nosioci/teljke bi međusobno saradivali/e u cilju njihove što kvalitetnije implementacije, kao i postojanja precizno

³⁴⁹ Sejdinović, N., „Zašto je kultura u Srbiji (ne)važna” u: Keveždi, M. (ur.), *Most: časopis za kulturu nevladinih organizacija*, str. 16.

postavljenih zakonskih okvira kako bi se svaki oblik njihovog nepoštovanja na adekvatan način sankcionisao, nerealno je očekivati da će aktuelne kritike zloupotreba medija biti dovoljne da bi se stalo na put trenutno dominantnim pokušajima nametanja različitih limitiranih koncepcija stvarnosti. Pri tome, ni pred jednu od ovih strategija ne treba postavljati utopističke zahteve za sprovođenjem konačnog obračuna sa interesnim grupacijama i njihovim praksama. Zapravo, kada je reč o medijima, poenta konstruktivnih strategija je da se oni počnu upotrebljavati radi ograničavanja različitih ideoloških uticaja, a ne njihovih promocija. Stoga i sam jezik medija nakon što se oslobodi svih nametnutih ideoloških svojstava treba da bude upotrebljen radi predstavljanja i rasvetljavanja svega onog što se javlja kao nedovoljno poznato, zatim negovanja osobenosti, afirmacije (samo)kritičkog mišljenja i društveno odgovornog postupanja, te zasnivanja društva unutar kojeg će akcenat biti na diverzitetu, a ne determinizmu. Upravo s tim u vezi značajna pomena je Gadamerova konstatacija da „ćemo možda preživeti kao čovečanstvo ukoliko naučimo da jednostavno ne smemo iskorišćavati sredstva svoje moći i mogućnosti delovanja, nego se zaustaviti pred drugim kao drugim, pred prirodom kao i pred razvijenim kulturama naroda i država, pa da tako drugo i druge doživljavamo kao druge nas samih, kako bismo imali udela jedni u drugima”³⁵⁰. Naime, deleći saglasnost sa ovim filozofom po pitanju određenja jezika kao jedne od determinanti čovekovog bića³⁵¹, poenta ovog rada ogleda se upravo u ukazivanju na potrebu za njegovom upotrebom u svrhu priznavanja drugog kao drugačijeg, ali i afirmacije konstruktivne interakcije sa drugim u cilju postizanja dobrobiti za što veći broj pojedinaca i pojedinki. A promociju i popularizaciju takvog jezika na sebe treba da, između ostalih, preuzmu i mediji jer je upravo to jedan od bitnih preduslova da od pukog sredstva iznova postanu, kako to Hajdeger kaže, bitan način razotkrivanja.³⁵²

³⁵⁰ Gadamer, H. G., *Evropsko nasleđe*, Plato, Beograd, 1999, str. 22.

³⁵¹ Međutim, to ne znači da se u okviru ovog rada jeziku dodeljuje ontološki status kao što je to slučaj kod Gadamera.

³⁵² Hajdeger, M., *Predavanja i rasprave*, Plato, Beograd, 1999, str. 23.

4. Kritika medijskog jezika u službi interesnih (re)konstrukcija prošlosti

Imajući u vidu prethodno sprovedene analize načina i svrha u koje se (medijski) jezik zloupotrebljava od strane različitih interesnih grupacija, ali i njihove implikacije po društvene subjekte, u okviru četvrtog poglavlja ove studije naročita pažnja posvećuje se promišljanju uloge kategorije prošlosti u pokušajima ideologizacije jednoga društva. Uverenje od kojeg se polazi jeste da se putem instrumentalizovanog jezika koji u svom fokusu ima od strane moćnih interesnih grupacija (re)konstruisane predstave prošlosti može uspešno manipulirati društvenim subjektima. Stav koji se nastoji obrazložiti jeste da kategorija prošlosti zauzima bitno mesto u interesnim instrumentalizacijama društvenih subjekata, te da kao produkt ideoloških (re)interpretacija ima važnu ulogu u (pre)oblikovanju etničkih i/ili nacionalnih identiteta. Polazeći od uverenja da se putem instrumentalizovanog (medijskog) jezika nastoje afirmirati ideologizovane predstave stvarnosti, kao i da se u sklopu njih, između ostalog, nalaze one koncepcije prošlosti koje nisu zasnovane na istorijskim faktima, već proizvoljnim interesnim (re)interpretacijama, u okviru ovog poglavlja nastoji se ukazati na njihove negativne aspekte i ograničenja, a u cilju apostrofiranja važnosti objektivnog sagledavanja istorijskih ličnosti i događaja. Pri tome, posebna pažnja posvećuje se analizama konkretnih primera ideologizovanog diskursa u sklopu kojeg se prošlost javlja kao fenomen kojim se manipuliše u svrhu što uspešnije instrumentalizacije društvenih subjekata. No, iako je reč o primerima diskursa koji je opterećen interesima moćnih političkih grupacija, njegovu kritiku istovremeno treba shvatiti i kao kritiku samog medijskog jezika budući da mediji kao poligon za plasiranje ideologizovanih poruka ne ostavljaju prostora za jezik u službi objektivnog izveštavanja. Iz tog razloga, analize interesnih grupacija i njima svojstvenih praksi zloupotrebe prošlosti u cilju afirmacije limitiranih predstava ne samo onoga što jeste, nego i onoga što će biti, treba shvatiti kao osnovu za promišljanje politički instrumentalizovanog

jezika medija u službi nametanja interesnih koncepcija prošlosti, a potomje kao okvir za utvrđivanje implikacija kako ideologizovanih revizija tako i ideologizovanih revizija revizija onoga što se zbilo po osobnosti društvenih subjekata.

4.1. Interesne grupacije i njihove manipulacije jezikom

Za aktuelno srbijansko društvo može se reći da još uvek živi u svojoj ideologiziranoj prošlosti dajući joj prednost u odnosu na demokratsku ne samo sadašnjost, već i budućnost, kao i da trenutno vodeće interesne grupacije u svome fokusu pokatkad imaju konstituciju zajednice utemeljenu na limitiranim (re)interpretacijama prošlosti. Naime, budući da se većina ideologizovanih političkih, religijskih, kulturnih i drugih grupacija ne rukovodi prošlošću kao neutralnom kategorijom³⁵³, već interpretativnim (re)konstrukcijama stvarnosti, jasno je u kolikoj meri one mogu predstavljati opasnost po društvene subjekte ukoliko se njima svojstveno znanje o prošlosti, koje smatraju relevantnim za društvo u okviru kojeg deluju, pokaže kao problematično. U svemu tome naročitu ulogu ima instrumentalizovan jezik putem kojeg se nastoje nametnuti interesima podređene koncepcije stvarnosti, te sprovesti ideologizacije društvenih subjekata, a sve u cilju obezbeđivanja neophodnih (pred)uslova za uspostavljanje željenog društvenog poretka. Jedna od bitnih karakteristika ideologizovanog jezika jeste i njegova usmerenost ka očuvanju i daljoj reprodukciji interesnih sistema vrednosti, ideja i tehnika održavanja zasnovanih na nedemokratskim, retrogradnim i anticivilizacijskim opcijama odnošenja prema prošlosti socijeteta u ime kojeg moćne ideološke grupacije istupaju.

S tim u vezi, Nenad Dimitrijević ističe: „Prošlost koju današnje vladajuće elite brane nikad nije postojala: reč je o himeri kojom se na nevešt način nastoji uobličiti i afirmisati nova verzija ideologije mitskog tradicionalizma. Vladajući su uzurpirali pravo na kreiranje nepostojeće prošlosti kako bi re-interpretirali i relativizovali nedavnu stvarnu prošlost.”³⁵⁴ Drugim rečima, programi (ukoliko se uopšte i mogu nazvati tako) ne samo ideoloških politika, već i drugih interesnih grupacija koje deluju unutar našega društva predstavljaju reviziju onoga što se zbilo u cilju njegovog prevrednovanja, odnosno ideoloških racionalizacija putem kojih se nastoji otežati razlikovanje prava i neprava, pravednog i nepravednog, istinitog i lažnog, ispravnog i pogrešnog, a neretko čak i sprovesti potiskivanje istine, prava, pravde i ispravnog u korist onog interesnog. Na osnovu toga može se zaključiti da instrumentalizovani jezik kao bitan aspekt ideoloških grupacija ima značajnu ulogu i u procesima kreiranja prošlosti, te se time ujedno potvrđuje i njegov izrazito manipulativni

³⁵³ Prošlost kao neutralna kategorija jeste prošlost koja ne podleže interesnim reinterpretacijama.

³⁵⁴ Dimitrijević, N., „Kontinuitet nedovršene državnosti”, predgovor u: Đinđić, Z., *Jugoslavija kao nedovršena država*, Narodna biblioteka Srbije; Fond Dr Zoran Đinđić, Beograd, 2010, str. XX

karakter s obzirom na to da se putem interesnih (re)konstrukcija prošlosti nastoji sprovesti i rekonstrukcija društvenog poretka, ali i socio-kulturnih identiteta društvenih subjekata. Posledice manipulacija jezikom nisu ni malo bezazlene budući da se putem njih sprovede i manipulacije pojedincima i pojedinkama kojima se nastoje nametnuti prema limitiranim interesima iskonstruisane istine. Iako je svojevremeno Mišel Fuko istakao da „režimi istine” kao prezentacije određenih verzija znanja o prošlosti predstavljaju socijalno, kulturno i politički relevantne parametre za funkcionisanje gotovo svakog društva, važno je imati na umu da oni mogu da postanu problematični ukoliko u njihovoj osnovi stoje interesima opterećene predstave onoga što je bilo, što jeste i za šta se smatra da će biti.

U kontekstu tematike ovoga rada želi se naglasiti da skoncentrisanost na prošlost, odnosno njene (re)konstrukcije onemogućava kritičko sagledavanje sadašnjeg trenutka, te samim tim doprinosi redukovanju potencijala za konstruktivno planiranje budućnosti zbog čega je opravdano reći da aktuelne interesne strategije koje su zasnovane na utopističkim predstavama prošlosti vode ka kontaminaciji gotovo svih društvenih sfera. Značajno je pozvati se i na sledeću izjavu Fevra [*Lucien Febvre*]: „Nemojte se zavaravati. Čovek se ne seća prošlosti; on je vazda nanovo izgrađuje. On prošlost ne čuva u svom sećanju onako kao što glečeri Severa u sebi čuvaju zamrznute mamute što su živeli pre više hiljada godina. On polazi od sadašnjosti, i upravo kroz nju, koju poznaje, tumači prošlost.”³⁵⁵ Imajući na umu navedenu tvrdnju, te povezujući je sa problematikom interesnih manipulacija prošlošću, u nastavku se želi pokazati da je bez ispravnog razumevanja trenutaka donošenja odlučujućih odluka, kao i povlačenja ključnih poteza nemoguće očekivati da će se racionalno pristupiti analizama uzroka koji su doveli do toga da naše društvo bude upravo takvo kakvo jeste. Takođe, u radu se nastoji odgovoriti i na pitanje o mogućnosti iznalaženja rešenja za ograničavanje ideoloških praksi (re)interpretacija prošlosti kako bi se sadašnjost ne samo bolje razumela, već i kako bi poslužila kao adekvatna osnova za iznalaženje puta modernizacije koji bi naše društvo učinio istinski demokratskim. Međutim, u svemu tome se kao naročito važan pokazuje način na koji se odnosimo prema onome što je bilo tj. na koji razumevamo sopstvenu prošlost, te u koje svrhe i sa kojim ciljevima se njome služimo. U tom smislu, otvaranje dijaloga o sopstvenoj prošlosti treba razumeti i kao otvaranje dijaloga o njenoj svrsi za celokupno građanstvo.

³⁵⁵ Citirano prema: Stojanović, D., *Ulje na vodi*, str. 11.

Polazeći od instrumentalizovanog političkog jezika koji trenutno preovladava unutar našega društva, kao i interesima podređenih medija, odnosno od ideologizacije jezika medija radi nametanja limitiranih idejnih i vrednosnih sistema, putem ovog rada nastoji se pokazati da je ideologizovani politički diskurs lišen politike u pravom smislu te reči, budući da u njemu gotovo i da nema ničeg što bi se moglo označiti kao programsko, načelno, principijelno, dosledno itd. U tome se istovremeno vidi i jedan od glavnih razloga zbog čega je srbijanska politička (ne)kultura još uvek u okvirima predmodernog gde ne postoji jasna granica između privatnog i javnog, odnosno ličnog i opšteg interesa, te da je karakteriše ne samo nemoć i nesposobnost, već često i odsustvo želje da se izađe iz začaranog kruga i da se unutrašnjim snagama krene putem reforme i modernizacije. Usled limitiranosti potencijala i kompetencija političara i političarki kojima je poverena vlast unutar našega društva, aktuelne politike manifestuju se kao dezorijentisane i bez jasne slike budućnosti, odnosno kao nespemne da se suoče sa prošlošću i da preduzmu korake koji bi vodili ka opštem društvenom dobru. Odsustvo preko potrebne kritičnosti, zatim ciljeva koji bi bili racionalno postavljeni, kao i racionalnog odnosa prema stvarnosti, uz odagnavanje straha od promena koje bi vodile ka novom i nedovoljno poznatom, samo su neka od svojstava interesima podređenih političkih praksi koje onemogućavaju zasnivanje demokratskog i ka budućnosti orijentisanog srbijanskog socijeteta.

No, pre nego što se pažnja usmeri ka dubljim analizama načina na koje se ideologizovane politike unutar našega društva odnose prema svemu onome što predstavlja njegovu prošlost, neophodno je produbiti promišljanja o jeziku koja su sprovedena u prethodnim poglavljima. Uz nastojanje da se instrumentalizovanom jeziku pristupi iz više različitih perspektiva kako bi se što bolje sagledao, a samim time i razumeo, u nastavku rada akcenat se stavlja na rasvetljavanje onih aspekata jezika koji su naročito važni za razotkrivanje modusa putem kojih se uspešno sprovodi instrumentalizacija prošlosti, a preko nje i instrumentalizacija samog društva. Takođe, putem analiza interesima podređenog jezika, pokušava se doći i do potencijalnih rešenja za ograničavanje praksi kojima se dovodi u pitanje opšta društvena dobrobit. Pri tome, naročita pažnja posvećuje se promišljanju političkih ideologizacija medija radi afirmacije ideološkog jezika, a putem njega i ideologizovanih koncepcija stvarnosti.

Polazeći od teksta iz štampanog medija s početka XX veka u kojem stoji da su se među strankama u Srbiji rasplamsale strasti koje vode u bolesno stanje gde su „inati i osvete, mržnje i klevetanja, proganjanja i prokazivanja odlike kojima se obeležava doba gde partijske

strasti ne umeju više da nađu sebi granice”³⁵⁶, Dubravka Stojanović ističe da je „jedna od osobina tog ‘političkog fanatizma’ bilo [...] razmenjivanje najoštrijih optužbi među zavađenim taborimana na koje su svi ostajali indiferentni, što je stvaralo utisak da ne postoje granice u onom što se može reći”, te da „politički protivnici nisu bili shvatani kao saradnici na zajedničkom poslu ostvarenja opšteg dobra, već kao ‘krvni neprijatelji’, što je značilo da ‘politički drugi’ nije legitiman, čime se otvarao prostor za surove političke obračune [...]”³⁵⁷. Upravo je takav odnos prema politički drugom u velikoj meri doprineo etabliranju jezika koji ne stoji u službi normalne političke komunikacije, odnosno jezika koji bi u svom fokusu imao međusobno (spo)razumevanje različitih (a neretko i bitno drugačijih) strana koje učestvuju u razgovoru. Habermasovo uverenje da jezik principijelno treba shvatiti kao postupak sporazumevanja to jest da su jezik i sporazumevanje dva jednakoizvorna pojma koji se uzajamno objašnjavaju ide u prilog, s jedne strane, stavu da se sporazumevanje može postići upravo u razgovoru, ali i, s druge strane, tvrdnji da našu političku scenu još uvek karakteriše odsustvo istinske kulture dijaloga. Naime, predmoderna, antipluralna i autoritarna politička nekultura razmene „mišljenja” koja decenijama dominira našom političkom scenom, budući da ne vodi ka sporazumevanju, predstavlja jedan od vodećih uzroka ozbiljnih političkih sukoba kojima se nastoji maskirati ne samo društvena stagnacija, već i njen značaj za postizanje sitnih političkih poena. Drugim rečima, s obzirom na to da je sa ideologizacijom političke sfere delovanja istovremeno došlo i do ideologizacije jezika i to radi uspostavljanja različitih oblika manipulacije društvenim subjektima kako bi se realizovali ciljevi moćnih interesnih grupacija, sasvim je razumljivo zbog čega ideologizovani diskurs karakteriše odsustvo sporazumevanja. Preciznije, kako se putem ideologizovanog jezika nastoje prezentovati u skladu sa limitiranim interesima iskonstruisane istine kao neupitne i ni po čemu problematične, jasno je da se u okviru razgovora koji je zasnovan na ovakvom vidu jezika ni u jednom trenutku ne očekuje da se sve strane koje u njemu učestvuju usaglasu po pitanju onoga o čemu je reč, već da isključivo prihvate ono što je određena strana o tome imala da kaže.

Na ovome mestu je važno pozvati se na Grondena koji ističe: „Zaista ne želim da kažem da su oblici solidarnosti koji međusobno povezuju ljude i od njih čine partnere u razgovoru uvek dovoljni da se dođe do sporazuma o svim stvarima i do potpunog

³⁵⁶ *Politika*, 10. avgust 1907, citirano prema: isto delo, str. 62.

³⁵⁷ Isto delo, str. 62-63.

dogovora.”³⁵⁸ Upravo konstatacija ovoga mislioca ide u prilog stavu da instrumentalizovani (raz)govori, iako za svoj rezultat mogu imati saglasnost po pitanju određene stvari, ipak ne mogu da se interpretiraju kao (spo)razumevanje zasnovano na ravnopravnoj i konstruktivnoj komunikativnoj interakciji. Zapravo, ono što je očigledno jeste neravno prava odnosa između strana koje su uključene u interesima podređen razgovor, te se samim tim on pre može označiti kao govor u službi nametanja svega onog što ide u prilog prvenstveno interesnim grupacijama. U okviru pomenutog vida razgovora nema mesta ni za aktivnu i argumentovanu razmenu stavova usmerenu na što potpunije sagledavanje, a time i na razumevanje izvesne stvari budući da za svoje prioritete ima prvenstveno isticanje autoriteta određene ličnosti i/ili grupacije u čije ime ova istupa, zatim ubeđivanje u neprikosnovenost istina koje se prezentuju, kao i zadobijanje što veće podrške za povlačenje onih poteza koji su predstavljeni kao ključni faktori za postizanje opšte dobrobiti, odnosno prosperiteta celokupnoga društva.

Takođe, ono što je problematično kod pomenutog vida razgovora jeste i to što u okviru njega pravo da govori tj. da iznosi sopstveno (?) mišljenje ima uglavnom samo jedna strana, dok se od svih ostalih očekuje da ga podrže i bez bilo kakvog pogovora usvoje, ali neretko i da budu spremne da stanu u njegovu odbranu. Činjenica da se putem ovako shvaćenog (raz)govora potiskuje ravnopravno, samostalno i slobodno kritičko promišljanje je dovoljna da bi se on označio kao diskutabilan, te samim tim i kao jedan od uzroka niza negativnih implikacija po društvo. Ono što je jednako važno imati na umu jeste i da unutar ideologizovanog razgovora pravo da postavlja pitanja, ali i da na njih daje odgovore ima uglavnom strana koja aktivno istupa u ime određenog ideološkog sistema vrednosti, te koja nastoji da nametne s njim usaglašene obrasce mišljenja, osećanja i postupanja, kao i da predupredi i/ili sankcioniše svaki pokušaj afirmacije onoga što se u odnosu na pomenuti sistem javlja kao drugo i drugačije. Na osnovu toga je jasno da se od ostalih strana koje učestvuju u ovakvom tipu (raz)govora očekuje da pasivno usvoje ono što je neko u njihovo ime i za njihovo dobro (?) unapred promislio i označio kao istinito, pravedno i/ili nužno. Ipak, ono što je potrebno naglasiti jeste da se pod stranom koja aktivno istupa u ime određene ideološke politike misli, pre svega, na njene vodeće tj. visoko pozicionirane zastupnike i zastupnice, a naročito na one autoritarne ličnosti koje određenoj grupaciji daju dodatnu vrednost i značaj, te bez kojih se ona čini gotovo nezamislivom. Tako se, primera radi, neretko dešava da građanstvo pre podrži određenog/u političara/ku, a ne program stranke u

³⁵⁸ Gronden, Ž., *Uvod u filozofsku hermeneutiku*, str. 197.

ime koje on/a istupa, odnosno da je pre skloni da podvrgava vrednosnim procenama njegov/njen lik i delo, a ne smislenost, svrhovitost i održivost onoga o čemu govori. Budući da je uzrok tome u sistematskom i kontinuiranom potiskivanju kritički nastrojene javnosti, odnosno u njenoj transformaciji u pasivnu masu koja je jednoobrazna u mišljenju i postupanju, evidentno je da ideološke politike, koje stoje iza svega toga, vešto zloupotrebljavaju sva raspoloživa sredstva kako bi nemoć građanskog društva iskoristile zarad uvećanja sopstvene moći jer da nije tako one svakako da danas ne bi imale uticaj na gotovo sve društvene sfere ili bi pak bile znatno kraćeg veka.

S obzirom na to da unutar našeg društva dominiraju interesne političke grupacije jasno je da u okviru njega nisu ispunjeni osnovni (pred)uslovi za jačanje pluralizma tj. različitosti u mišljenju, a samim time i za unapređivanje opšte kulture dijaloga koju treba da karakteriše odsustvo ograničavajućih načela koja dovode u pitanje osnovna ljudska prava i slobode. Značajno je pozvati se na Gadamera koji kaže sledeće: „Videti u govoru jedino povinovanje pravilima izgleda mi da je nesporazum. Jer, onda se uopšte ne uviđa na čemu u stvari počiva zajedništvo [*Miteinandersein*] ljudi – naime, da je to združeno sudelovanje. Takvo učestvovanje poznajemo iz grčke misli, kod Platona kao *methexis* (*participatio*) ili kao *koinonia* ili kao *mixis*. Ovi izrazi nas opominju da u zajedništvu nekoga ne prisvajamo, niti da u mišljenju posedujemo neku stvar.”³⁵⁹ Suprotno tome, instrumentalizovani jezik usmeren je ka tome da se za određeno mišljenje obezbedi prevlast u odnosu na sva ostala, kao i da se istovremeno naglasi autoritet lica koje to isto mišljenje i zastupa. Na osnovu toga je jasno da unutar ideologizovanog diskursa nema mesta za ravnopravnu i produktivnu razmenu mišljenja usmerenu ka što boljem razumevanju stvari o kojoj je reč, kao i da iz njega ne mogu da proiziđu benefiti po strane koje zastupaju drugačija mišljenja. Iako su regulacije jezika i jezičke regulacije bitne za čovekovu životnu praksu, jezik nije i ne sme da se uzima kao puko ponavljanje i podražavanje reči drugoga jer bi u tome ideološke grupacije pronašle ne samo opravdanje za svoje instrumentalizacije jezika, nego bi istovremeno uspele da se oslobode odgovornosti za sve one negativne implikacije koje proizilaze iz njihovih zloupotrebe jezika. Polazeći od određenja jezika kao forme „bivanja-s-drugim, kako u održavanju starog tako i u obnovi”³⁶⁰, Gadamer konstatuje: „Imajmo na umu da razgovorom ne informišemo samo jedni druge već se i zbližavamo. Kada jedan razgovor zaista uspe, onda partneri tog razgovora nakon rastanka više nisu sasvim isti kao pre. Oni su jedan drugom bliži. Govoriti znači

³⁵⁹ Gadamer, H. G., *Um u doba nauke*, str. 246.

³⁶⁰ Isto delo, str. 250.

govoriti-sa-nekim i to uspostavlja nešto zajedničko.”³⁶¹ Ipak, priroda instrumentalizovanog (raz)govora jeste takva da on za svoj rezultat ne može imati prihvatanje i zblizavanje sa stranama koje su prepoznate kao predstavnice drugog i drugačijeg mišljenja, te se on često i ne pokušava voditi sa onima koji su markirani kao neprihvatljivi i/ili čak nepoželjni. Ideološka etiketiranja drugačijih pogleda na određenu stvar kao neosnovanih, odnosno označavanje strana koje zastupaju drugačije mišljenje kao problematičnih samo su neki od razloga zbog kojih je unutar društava koja su prožeta uticajima interesnih grupacija ugrožen pluralitet u mišljenju, osećanju i postupanju. „Slušati sve što nam neko govori, i dopustiti da nam se to kaže, u tome se sadrži visok zahtev koji se postavlja svakom čoveku. Podsetiti se toga radi samog sebe, to je nešto što potpuno pripada svakom.”³⁶² No, upravo je to ono što različite ideologije svojim praksama nastoje da spreče.

Na osnovu svega što je do sada rečeno može se zaključiti da su prakse ideoloških grupacija odgovorne za nametanje oblika mišljenja, osećanja i postupanja koji idu u prilog njima svojstvenim sistemima vrednosti, odnosno, koji imaju bitnu ulogu u procesima sprovođenja njihovih interesa, kao i da se negativno odražavaju po sve one koji se ne mogu ili pak ne žele podvesti pod njihove okvire. Samim tim, sve ono što se u odnosu na ideološki poželjne socio-kulturne identitete javlja kao drugo i drugačije nastoji se uklopiti u poželjan kontekst ili pak iz njega isključiti ukoliko se smatra neprihvatljivim. Budući da u tome važnu ulogu ima instrumentalizovani diskurs jasno je da jezik zloupotrebljen u pomenute svrhe doprinosi širenju verskih, etničkih, nacionalnih, seksualnih, rodnih i drugih oblika diskriminacije pa čak i otvorenog animoziteta prema svemu što se ne uklapa u ideologizovane predstave stvarnosti. Tako je, primera radi, etnicitet jedna od kategorija koju ideološke politike često zloupotrebljavaju kako bi posredstvom nje manipulirale društvenim subjektima. S obzirom na to da je upravo etnicitet instrument klasifikovanja ljudskih kolektiva, budući da „njihove članove povezuje međusobno, pružajući im osećanje identiteta i grupne pripadnosti, a ujedno ih razgraničuje od drugih sličnih grupa na temelju fundamentalne podele na *nas* i *njih*, dakle na pripadnike date zajednice (‘insajdere’) i strance (‘autsajdere’)”³⁶³ razumljivo je zbog čega se služe njime kako bi, (pre)naglašavajući vrednosti i značaj ideološki favorizovane etničke grupacije, istu iskoristile zarad postizanja sopstvenih ciljeva.

³⁶¹ Na istom mestu.

³⁶² Gadamer, H. G., *Evropsko nasleđe*, str. 118.

³⁶³ Bugarski, R., *Nova lica jezika*, str. 16.

No, ono što se pri tome dešava jeste da se ideologizovanim etnicitetom manipuliše na takav način da se njegovim predstavnicima i predstavnicama nameću neadekvatne predstave o onim etničkim grupacijama u kojima se vidi glavna prepreka za uspešno sprovođenje vlastitih programa. Prema Bugarskom, jedan od razloga zbog kojeg ideologije uspevaju da upotrebe etnicitet u svoju korist jeste što on nije statički skup jednom za svagda datih svojstava pojedinih grupacija, već „jedan vid društvenih odnosa koji se kreira i rekreira u dodiru sa drugima, proces podložen varijacijama i promenama u različitim uslovima tog kontakta, i socijalni konstrukt koji proizilazi iz tih odnosa i dodira: nije zadat nego se stvara”³⁶⁴. Budući da se etnicitet manifestuje kao odnos, proces i konstrukt jasno je zbog čega različitim ideologijama (a naročito onim političkim) polazi za rukom da ga podvrgnu rekonstruktivnim zahvatima, te da nametnu sopstvene reinterpretacije kako etnički prihvatljivih tako i etnički neprihvatljivih grupacija. Međutim, limitiranim interesima opterećene predstave etniciteta kao posledica sistematskih i kontinuiranih, a često i dubinskih ideoloških intervencija nad pomenutom kategorijom, same ideologije nastoje da prezentuju kao nešto što je nepromenljivo i za sva vremena važeće, te što je naročito vredno i značajno za društvene subjekte koji se nastoje ideologizovati. Takođe, kako bi sprovele svoje interese, one manipulišu i kategorijama koje smatraju posebno važnim za održivost njihovih ideologizovanih koncepcija etniciteta.

A jedno od najuočljivijih obeležja etniciteta jeste upravo jezik s obzirom na to da se svaki društveni subjekat putem govora potvrđuje kao predstavnik/ca određene etničke grupacije. Na ovome mestu važno je ukazati i na to da je veza između jezika i nacionalizma znatno češća nego veza između jezika i nacije upravo zbog toga što su ideologizovane političke grupacije fokusirane na nametanje sopstvenih reinterpretacija nacije. No, budući da se država, nacija i jezik mogu poistovetiti samo privremeno, veštačkim i/ili nasilnim putem, jasno je da se manipulacije ovim kategorijama odražavaju negativno po socijetet unutar kojeg su na delu. Ono što situaciju dodatno usložnjava, te uvećava razmere negativnih implikacija ideoloških zloupotreba jezikom jesu prakse putem kojih se nastoji pribaviti korist za određenu etničku zajednicu i to na način da se ona predstavlja kao superiornija u odnosu na sve ostale, a samim time i kao zajednica koja polaže pravo na privilegovan položaj. „Etnički nacionalizam ne veruje u višestruke identitete, u različitost, u pluralizam interesa, u individualizam, a nacionalnu državu vidi samo kao zaštitnika ekskluzivne nacije, njene

³⁶⁴ Isto delo, str. 18.

jedinstvene i nedeljive ‘nacionalne volje’ i ‘nacionalnog interesa’³⁶⁵, naglašava Olivera Milosavljević. Bugarski konstatuje da je nacionalizam sav u kontradikcijama, odnosno da „ujedinjuje i homogenizuje naciju ali je istovremeno neopozivo deli na dobre i loše pripadnike”, te da „cveta u urbanim centrima ali traga za ruralnim korenima nacionalne kulture”, kao i da „promoviše autentičnost i modernizaciju a slavi daleku prošlost” i „nadire agresivno a hrani se strahom i ugroženošću, samouveren je i paranoičan u isti mah”³⁶⁶. Navedena svojstva važe i za nacionalistički jezik, s tim da je potrebno istaći da se on kao instrument u službi podstrekavanja nacionalizma neretko manifestuje i kao govor mržnje tj. kao oblik javnog difamiranja određene etničke, rasne, socijalne ili pak neke druge grupacije.

Ono što je takođe problematično jeste da našem socijetetu svojstvene ideologizovane politike, iako prednjače u javnom izražavanju etničkih, nacionalnih, rasnih, verskih i drugih oblika netrpeljivosti, gotovo i da ne snose konsekvence za podsticanje nacionalizma, ksenofobije, rasizma i drugih neprimerenih oblika mišljenja. Svojevremeno programski i dirigovan sa režimskog vrha, potom neoficijelan i rezultat sporadičnih i spontanijih ispada pojedinaca/ki ili pak određenih grupacija, instrumentalizovani jezik kao govor mržnje danas se iznova javlja kao produkt osmišljenih i koordiniranih političkih akcija, te kao takav nipošto nije za potcenjivanje, budući da svaka zloupotreba jezika radi izazivanja mržnje prema drugom i drugačijem predstavlja potencijalnu pretnju po građansko društvo. Imajući na umu prethodno izneta opažanja za ideologizovane politike unutar našega društva, posve je opravdano reći da one predstavljaju jedan od glavnih uzroka za pojavu verbalne patologije koja se ispoljava kao jezik političkih, verskih, i uopšte socio-kulturnih manipulacija građanstvom putem kojih se nastoje nametnuti limitirani idejni i vrednosni sistemi. Ono što je u svemu tome za interesne političke grupacije od naročite važnosti jeste da što većem broju društvenih subjekata što jasnije stave do znanja da nije dovoljno samo da budu ono što već jesu, nego da ne smeju da budu ni ono što nisu. Radi toga, one neretko na svojoj strani imaju predstavnike/ce intelektualnih i duhovnih krugova koji im aktivno pomažu u proizvodnji i medijskoj promociji poželjnih predstava stvarnosti. No, budući da je od zavisnih ljudi nerealno očekivati nezavisno mišljenje, samim tim je i od njima svojstvenog jezika posve neprimereno očekivati da bude u službi istinskog (spo)razumevanja, odnosno da doprinese kako razmeni tako i preispitivanju ideja koje se zastupaju, te da bude spreman i sposoban da

³⁶⁵ Milosavljević, O., „Nacionalizam i federalizam (nemogući spoj i jugoslovensko iskustvo)” u: Đurić Bosnić, A., Đurić, M. (ur.), *Socio-kulturni aspekti regionalizacije Srbije u kontekstu evrointegracija*, Centar za interkulturalnu komunikaciju, Petrovaradin, 2015, str. 31.

³⁶⁶ Bugarski, R., *Nova lica jezika*, str. 80-81.

se odrekne sopstvene reči u korist nečije druge ukoliko se ona pokaže kao osnovana, smisljena, relevantna i od opšte koristi.

Naime, u svojim promocijama interesima podređenih koncepcija stvarnosti jezik biva upotrebljen kako radi afirmacije ideološki poželjnih modela mišljenja, osećanja i postupanja tako i radi degradacije svega onog što na bilo koji način odudara od njih. Ovakve instrumentalizovane jezičke prakse karakteriše i prenaplašavanje svojstava ne samo ideološki prihvatljivog, nego i ideološki neprihvatljivog, zatim nastojanje da se ona označe kao data, nepromenljiva i uvek važeća, kao i nespremnost da se njihovi okviri prošire. Načini na koji se jezik zloupotrebljava u cilju sprovođenja limitiranih interesa naročito dolaze do izražaja na primeru već pomenutog nacionalizma kao produkta ideoloških reinterpetacija etniciteta i nacije. Međutim, da davanje prioriteta nacionalnom pitanju nije samo karakteristika aktuelnih ideologizovanih politika svedoče i istraživačke analize Latinke Perović, Dubravke Stojanović i Đorđa Stankovića na osnovu kojih se vidi da je još Narodna radikalna stranka i u opoziciji i na vlasti u potpunosti relativizovala važnost unutrašnjeg pitanja razvoja zemlje, te da je, iako je formalno prihvatila evropske ustanove, čvrsto ostala pri uverenju da je „sloboda celog srpskog naroda [...] veći i jači ideal no što je [...] građanska sloboda Srba u Kraljevini”³⁶⁷. Drugim rečima, za određene političke stranke s kraja XIX i početka XX veka razvoj Srbije kao moderne države bio je podređen nacionalnom idealu, a utisak koji se stiče na osnovu političkih praksi druge dekade XXI veka jeste da su ideali ostali gotovo nepromenjeni. Nesposobne i/ili nespemne da se izdignu iznad nacionalnog egoizma, interesne političke grupacije koje deluju unutar našega društva još uvek pristupaju naciji kao vrednosti po sebi i upravo je to ono što ih vodi u nacionalizam, te sprečava da shvate da vrednost nacije proizilazi iz opštih kulturnih ideala, kao i da je nacija ta koja treba da stoji u njihovoj službi.

Promišljajući načine na koji se predstavnici/e intelektualnih i političkih krugova u Srbiji suočavaju sa izazovima vremena u kojima žive i iznalaze koordinate za njihovo rešavanje, Latinke Perović ističe: „Srbi se individualno integrišu u razvijenije evropsko okruženje. Kao čuvari kolektivnog identiteta, u zemlji ostaju stari, nepismeni i poluobrazovani. To je humus za ‘polu-znanje’, ‘nazovi-inteligenciju’, ‘šovimentnu inteligenciju’, ‘polu-intelektualca’, ‘intriganta’.”³⁶⁸ Svoja promišljanja ona završava konstatacijom da je „već kasno za jednu teoriju koja bi razrešila paradoks istovremene

³⁶⁷ Perović, L., „Beleške o intelektualnoj i političkoj eliti u Srbiji (XX – XXI vek)” u: Đurić Bosnić, A., Đurić, M. (ur.), *Socio-kulturni aspekti regionalizacije Srbije u kontekstu evrointegracija*, str. 26-27.

³⁶⁸ Isto delo, str. 28.

otvorenosti i zatvorenosti današnjeg srpskoga društva” jer „logikom nezadrživih promena u svetu, on se spontano razrešava”³⁶⁹. Prvi citat se smatra naročito važnim prevashodno zbog toga što ukazuje na jedan naročito bitan fenomen, a to je da su pojedinci i pojedinke kao nosioci osobenih identiteta u stanju da se odupru retrogradnim ideološkim uticajima, odnosno da se okrenu ka onim društvenim sistemima čiji je jedan od bitnih aspekata upravo identitetski diverzitet tj. da se integrišu u ona društva koje karakteriše negovanje i uvažavanje etničkih, nacionalnih, verskih i uopšte socio-kulturnih raznolikosti. Takođe, na osnovu njega je jasno i da ideologizovani pojedinci i pojedinke kao nosioci ideološki poželjnih identiteta mogu da funkcionišu samo unutar autoritarnog, antipluralnog i unapred determinisanog socijeteta, te da time u velikoj meri doprinose sveopštoj društvenoj stagnaciji, ali i degradaciji, budući da se sve ono što se javlja kao drugo i drugačije u odnosu na ideološki poželjno nastoji asimilovati ili pak marginalizovati. Kada je u pitanju citat u kojem se apostrofira paradoks istovremene otvorenosti i zatvorenosti našega društva u okviru ovoga rada želi se istaći da se on zapravo i ne može u potpunosti razrešiti, kao i da su zahtevi za iznalaženje njegovog konačnog rešenja više nego utopistički.

Drugim rečima, spontano ili pak plansko razrešavanje pomenutog paradoksa ne može da bude interpretirano kao nešto što nužno vodi ka njegovom prevazilaženju i stoga je važno sagledati ga iz nešto drugačije perspektive. Polazeći od uverenja da unutar našega socijeteta pored „čuvara kolektivnih identiteta” egzistiraju i društveni subjekti koji su nosioci osobenih identiteta, neophodno je imati u vidu da oni, u zavisnosti od stepena u kojem odudaraju, odnosno u kojem se razlikuju od ideološki poželjnog identiteta, mogu da se prilagode ideologizovanom kontekstu i to na način da pronađu mehanizme da unutar njega bitišu, a da pri tome ne moraju da se odreknu sopstvenog u korist onog ideološkog. Takođe, potrebno je naglasiti i da unutar našega društva postoje i oni pojedinci i pojedinke koji nastoje da balansiraju između ideološki poželjnog i očuvanja ličnog integriteta, te koji, u zavisnosti od procene situacije u kojoj se nalaze, prednost daju bilo jednoj bilo drugoj opciji, a što svedoči o njihovoj delimičnoj instrumentalizaciji usled nespremnosti ili pak nemogućnosti da se u potpunosti podvrgnu ideološkim transformacijama. Imajući to na umu, jasno je da će unutar srbijanskog socijeteta uvek postojati grupacije koje će ili eksplicitno insistirati na njegovoj zatvorenosti ili pak indirektno doprinosti njegovom zatvaranju, a iz razloga koji ne moraju nužno da predstavljaju odraz istinske posvećenosti određenoj interesnoj koncepciji.

³⁶⁹ Na istom mestu.

Stoga se kao zaključak nameće da brojnost i uticajnost predstavnika i predstavnica kruga ideološkog identitetskog monizma, zatim identitetskog diverziteta i kruga u okviru kojeg se ideološko potiskuje u korist osobenog i obrnuto, bitno određuju situaciju istovremene otvorenosti i zatvorenosti našega društva. A, uolikoj meri je određeno društvo otvoreno ili pak zatvoreno, da li ima potencijala da se razvija i da napreduje, te koliko samo sebe u tome sputava zavisi prvenstveno od toga koji je krug unutar njega uspeo da se izbori za dominaciju i prevlast. Kada je reč o našem društvu ono je, usled snažnog uticaja različitih interesnih grupacija, a naročito onih političkih, pretežno zatvoreno, ali to ne znači da unutar njega ne postoje društveni subjekti koji svojim mišljenjem i postupanjem (in)direktno doprinose povećanju njegove otvorenosti. Dakle, iako su trenutne okolnosti unutar srbijanskog socijeteta nepovoljne po predstavnike i predstavnice kruga identitetskog diverziteta koji insistiraju na društvenom otvaranju, razvoju i negovanju vrednosti koje vode kako ka ličnoj tako i ka opštoj dobrobiti, to svakako ne znači da je ono osuđeno na stagniranje, pa čak i nazadovanje usled svoje ideologiziranosti. Drugim rečima, paradoksalnost istovremene otvorenosti i zatvorenosti našega društva jeste problematična prvenstveno zbog dominacije struja koje ga zatvaraju u sebe, te koje nemaju sluha za sve ono što nije obuhvaćeno njihovim programima. Stoga, na osnovu svega što je rečeno moguće je zaključiti da paradoksalnost istovremene otvorenosti i zatvorenosti našega društva nije sama po sebi problematična, odnosno da je problematičnom čini prvenstveno dominacija onih grupacija koje svojim delovanjem doprinose njegovom zatvaranju.

A budući da u izrazito zatvorenim društvima dominira instrumentalizovani jezik putem kojeg se nastoje sprovesti ideologizacije društvenih subjekata, jasno je da u okviru njega posebno mesto zauzimaju interesne reinterpretacije društvenih fenomena za koje se veruje da su od naročite važnosti za uspostavljanje željenog poretka, kao i za povlačenje što jasnije granice između onog poželjnog i svega što je označeno kao ideološki neprihvatljivo. Imajući u vidu moduse prezentovanja svega onog što je označeno kao ideološki poželjno, evidentno je da se putem interesnih rekonstrukcija jezika istovremeno nastoje sprovesti i rekonstrukcije čoveka, a sve to kako bi se obezbedili uslovi za što uspešnju političku, versku i/ili bilo koju drugu instrumentalizaciju društva. Negativne posledice ideologizacija jezika, društvenih subjekata i samoga društva naročito dolaze do izražaja na primeru razgovora kao istinske komunikacije jer je upravo na osnovu stepena u kojem se on praktikuje moguće utvrditi i uolikoj meri su navedeni fenomeni zahvaćeni uticajima interesnih grupacija. Zapravo, ono što se ne sme ispustiti iz vida jeste da je razgovor jedan od vodećih parametara

na osnovu kojeg se može proceniti da li je određeno društvo opterećeno ideologizovanim praksama s obzirom na to da njegova sadržina, način i svrha upotrebe otkrivaju da li je na delu instrumentalizovan diskurs ili ne. „Želeli bismo da se susretnemo sa drugim, da kod njega nađemo na slaganje ili bar na upuštanje u ono što je rečeno, pa neka je to i sporenje ili protivljenje. Jednom reči, hteli bismo da nađemo zajednički jezik. To se zove razgovor”³⁷⁰, ističe Gadamer. Ali, upravo je to ono što bitno nedostaje ideologizovanom (raz)govoru koji se pre može posmatrati kao govor u kojem se manipuliše jezikom radi manipulisanja društvenim subjektima, a sve to radi ostvarivanja ciljeva interesnih grupacija. Potrebno je naglasiti i da je instrumentalizovani (raz)govor lišen ne samo sposobnosti razumevanja, već i slušanja. „Svakako da je umeće razumevanja, pre no išta drugo, umeće slušanja”, napominje Gadamer, te tome dodaje da „tu spada i još nešto, naime da se ostavi otvorenim nije li možda drugi u pravu” jer „ako ovo nije obostrani osećaj, drugi je uvek u rđavom položaju”³⁷¹.

Naglašavajući da je jedan od bitnih elemenata za prepoznavanje prirode političkog mišljenja upravo način odnošenja prema drugom, Dubravka Stojanović za našu političku scenu poslednje dekade XX veka kaže sledeće: „Arogancija, netrpeljivost, netolerancija i omalovažavanje ‘drugog’ doveli su srpsku elitu do potpune izolacije koja je dodatno ojačala uverenje da se može ići [...] mimo istorijskih trendova, poznatim ‘sopstvenim putem’.”³⁷² No, bez obzira na to da li se pod „drugim” podrazumeva drugačije mišljenje i/ili pak strana koja ga zastupa jasno je da je ideologizovani jezik, kao jezik u okviru kojeg se ono drugo tretira kao inferiorno, jednako svojstven i za većinu aktuelnih političkih stranki koje su, čini se, i dalje uverene da je njihov put jedini pravi put za naše društvo, a „takav obrazac političkog mišljenja daje mističnu notu ukupnom političkom delovanju, fanatizuje politiku i omogućava prevagu iracionalnog nad racionalnim, čime se u realnosti otvara prostor u kome sve postaje politički moguće”³⁷³.

Dakle, pod ideologizujućim diskursom treba, pre svega, razumeti instrumentalizovani jezik koji ne trpi ništa što se javlja kao drugo i drugačije u odnosu na grupaciju u čijoj službi stoji, te koji je spreman da radi širenja njenih uticaja simulira istinitost i iskrenost, odnosno da prikrije stvarne ideološke intencije. Ideologizovani jezik nije ništa drugo do jezik negiranja drugosti koju određena ideologija ne može da prihvati sve dok se ne preobrati tj. dok se ne podvrgne neophodnim ideološkim intervencijama. Jezik kao instrument ideoloških

³⁷⁰ Gadamer, H. G., *Um u doba nauke*, str. 244-245.

³⁷¹ Isto delo, str. 245.

³⁷² Stojanović, D., *Ulje na vodi*, str. 225.

³⁷³ Na istom mestu.

praksi jeste jezik kojim se nastoje ograničiti spoznajni kapaciteti društvenih subjekata, odnosno, kako to ističe Ivas, jezik koji „mistificira jer reproducira i učvršćuje obrasce i tako zastire svijet i izbjegava istinski susret s drugim”³⁷⁴. Polazeći od procene (raz)govora kao mistifikatorskog, Ivas želi da istakne da je on neistinit, nejasan, nepotrebno opširan, irelevantan i/ili suvišan, te da kao takav ima samo upotrebnu vrednost za govornika, dok je za primaoca neupotrebljiv. Međutim, on naglašava da (raz)govor može da bude i mistificiran, te da kao takav ne mora da bude nužno neiskren ili namerno lažan budući da je onaj koji se njime služi neretko i sam uveren u osnovanost svega onog što govori. Ipak, ono što je zajedničko i mistifikatorskom i mistificiranom diskursu jeste da, kao što je već i rečeno, oba mistifikuju, odnosno da, kontrolisano otkrivajući i prikrivajući stvarnost, nastoje da nametnu prema limitiranim interesima iskonstruisan pogled na svet, te sebe i druge unutar njega. Međutim, dok se izbori u (raz)govorima događaju mahom nesvesno, u ideološkom govoru „možda više nego drugdje, vidljivo je kako idejni sustav sveprisutnu nuždu izabiranja pretvara u strategiju oblikovanja društva po projektu”³⁷⁵, kao i da mu je svojstven automatizam koji je rezultat „nedostatka svijesti o sebi i drugima te odsutnosti želje za susretom s drugima”³⁷⁶.

Iz tog razloga, važno je istaći da svakome „ko u dijalogu nije upućen samo na sebe i svoje misli, već i na misao Drugoga kao svoju, otkrivaju se skrivene mogućnosti sporazumevanja”, te da „krećući se prema sebi, on beži od Drugog, pa tako i od sebe”, a „idući prema Drugom on se kvalitetnije vraća sebi”³⁷⁷. Imajući to na umu, jasno je da ideologizovani jezik kao jezik koji je lišen spremnosti da u onome što se javlja kao drugo i drugačije mišljenje vidi izvor novih saznanja predstavlja prepreku razvoju dijaloga kao ravnopravne i plodotvorne razmene različitih stavova po pitanju određene stvari. Samim tim, svaki pokušaj potiskivanja različitosti prilikom razmene mišljenja, koji se manifestuje u vidu nastojanja da se mišljenje favorizovane strane koja u njemu učestvuje sasluša i prihvati (no, ne nužno i razume), neminovno vodi ka ukidanju mogućnosti svim ostalim stranama da uopšte budu saslušane, kao i da samim tim na adekvatan način bude i pojmljeno ono o čemu su pokušale da govore. Polazeći od uverenja da istinskog razgovora nema tamo gde se ne teži ka sporazumevanju, već isključivo ka obezbeđivanju prevlasti za određeno mišljenje, jasno je da je jezik u službi sprovođenja limitiranih interesa glavna prepreka interaktivnom,

³⁷⁴ Ivas, I., *Ideologija u govoru*, str. 28.

³⁷⁵ Isto delo, str. 62.

³⁷⁶ Isto delo, str. 173.

³⁷⁷ Stanojević, D., *Mediji i načela dijaloga*, Mali Nemo, Pančevo, 2004, str. 21.

neautoritarnom i konstruktivnom razgovoru koji je usmeren ka (spo)razumevanju, a time i opštoj dobrobiti.

S obzirom na to da se instrumentalizacije jezika javljaju svuda gde postoje snažni uticaji interesnih grupacija jasno je da unutar njima svojstvenih okvira nema mesta za „autentično izražavanje pojedinačnih interesa, tj. takvo izražavanje u kojem učesnici imaju jasnu svest o tome da mogu prikazati ono što smatraju svojim identitetom”³⁷⁸. Kada je u pitanju srbijanski socijetet, za njega se može reći da su mu trenutno svojstvene ideološke politike koje preko ideologizacije jezika (medija) nastoje da sprovedu ideologizaciju što većeg broja društvenih subjekata u cilju uspostavljanja željenog poretka, te koje radi toga nastoje da afirmišu poželjne socio-kulturne identitete, onemogućavajući artikulisanje individualnih perspektiva, kao i njihovo međusobno usaglašavanje. Nespremne da prihvate sve ono što se ne može ili pak ne želi podvesti pod okvire ideološki poželjnog, interesne političke grupacije unutar našega društva karakteriše nerazumevanje, a pokatkad i netrpeljivost prema identitetskim razlikama i identitetskom diverzitetu. Usled toga što nisu spremne da prihvate i uvažavaju pravo pojedinaca i pojedinki na samostalno i slobodno izražavanje njima svojstvenih osobenosti, one se neretko služe različitim mehanizmima kako bi sprovele njihove kontrole i korekcije, a radi obezbeđivanja osnove za što masovnije usvajanje ideologizovanih socio-kulturnih identiteta. Radi toga, one, kao što je već rečeno, manipulišu i onim fenomenima za koje su predstavnici i predstavnice socio-kulturnog konteksta koji se nastoji ideologizovati naročito vezani, te koje smatraju bitnim aspektima ne samo onoga što predstavlja opšti društveni identitet, već i njima svojstvene partikularne identitete. Tako se dešava i da one naročitu pažnju posvećuju (re)interpretacijama prošlosti iz kojih proizilaze (re)konstrukcije onih događaja i ličnosti koji su markirani kao naročito bitni za postizanje što uspešnijih ideologizacija kako sadašnjosti tako i budućnosti.

No, iako svako društvo, te samim tim i svaka u njemu prisutna generacija piše svoju istoriju, to ne znači da se ona može radikalno menjati prema potrebama, interesima i ciljevima različitih interesnih grupacija, nego da treba da kritičkim metodama saznaje prošlost kako bi se pronašli koreni aktuelnih pojava i problema. „Takva kritička preispitivanja mogu omogućiti da se odgonetnu koreni različitih društvenih problema, da se detektuju uzroci današnjih poteškoća, mogu pomoći da se za savremene bolesti prepíše lek”³⁷⁹, ističe Dubravka Stojanović. Ukazujući na sklonost naših vlasti da kontrolišu i

³⁷⁸ Đinđić, Z., *Jugoslavija kao nedovršena država*, str. 73.

³⁷⁹ Stojanović, D., *Ulje na vodi*, str. 156.

propisuju znanja o prošlosti, ova historičarka kaže sledeće: „Rad na promeni sistema vrednosti i kulturnog obrasca mukotrpan je i dugotrajan proces, ali odlaganje njegovog početka znači ne samo društvenu stagnaciju, već i njegovu regresiju. Zato nije preterano reći da se radi o najurgentnijim problemima srpskoga društva, jer bez tako temeljnih promena, uvedene i nestabilne demokratske institucije neće moći dugo da odolevaju naletima nekih budućih ambicija da se vlast nađe ponovo u jednim rukama. Jedna istina – jedan vođa. Poznato?”³⁸⁰ Pet godina nakon što je objavljena knjiga iz koje je naveden ovaj citat, vladajuće političke strukture potvrdile su da se njihove ambicije kreću u pravcu na koji je i upozoreno, te da su radi nametanja sopstvene istine spremne na ograničavanje prostora slobodnog i kritičkog mišljenja, a time i sankcionisanje svakog pokušaja njenog preispitivanja.

4.2. Pokušaji afirmacije ideologizovanih predstava stvarnosti

Na osnovu svega što je do sada rečeno evidentno je da u sveopštoj ideologizaciji određenog društva bitna uloga pripada jeziku, te da se putem njegovih instrumentalizacija nastoje nametnuti ideološki iskonstruisane istine i to kao jedine važeće i prihvatljive. Međutim, budući da se putem ideoloških zloupotreba jezika nastoje sprovesti što uspešnije manipulacije društvom i društvenim subjektima, jasno je da su posledice takvih praksi redukcija i degradacija ne samo jezika, nego i čoveka. S obzirom na to da se interesne grupacije koriste jezikom kako bi, između ostalog, obezbedile što veću podršku za svoje autoritarne, antipluralne, restriktivne i retrogradne ideje, veoma je važno podvrgnuti ih kritičkim i dubinskim analizama kako bi se rasvetlili mehanizmi i modusi zahvaljujući kojima one uspevaju da budu visoko pozicionirane tako i da bi se iznašla potencijalna rešenja za njihovo što uspešnije ograničavanje. Ono što je očigledno jeste da moćne interesne grupacije u velikoj meri koriste medije da bi plasirale sopstvene koncepcije istine, ali i da bi ih nametnule što većem broju društvenih subjekata, a sve u cilju njihovog iskorišćavanja radi sprovođenja vlastitih interesa. Pri tome, potrebno je naglasiti i da su interesne grupacije veoma vešte u svojim medijskim manipulacijama građanstvom usled toga što su na prvom mestu uspešne u svojim instrumentalizacijama medija, odnosno što imaju bitnog udela u kreiranju i/ili sprovođenju medijskih strategija, te samim tim mogu da određuju okvire medijskih jezičkih praksi.

³⁸⁰ Isto delo, 156-157.

Polazeći od medijskog diskursa kao posebnog događaja, moćne interesne grupacije pokatkad pristupaju određenom stvarnom događaju samo kao povodu za (raz)govor, te radi toga pribegavaju zloupotrebama medijskog jezika kako bi pomoću njega plasirale sopstvene interpretacije određenih zbivanja. Takođe, ideologizovanim grupacijama nije strano ni prikriivanje određenih događaja putem planski iskonstruisanih priča o nečemu posve drugom. Važno je istaći da aktuelne ideološke grupacije (primera radi, one političke) svoje zloupotrebe medija i medijskog jezika nastoje da, između ostalog, prikriju pričama o sistematskim medijskim manipulacijama i kontrolama koje za svoj cilj imaju njihovo osporavanje pa čak i brisanje sa društvene scene. Na taj način se građanstvu nastoji skrenuti pažnja s činjenice da se one same služe medijima kako bi putem njihovog što uspešnijeg instrumentalizovanja sprovele instrumentalizacije društvenih subjekata. Rečju, one putem svog medijskog eksponiranja nastoje da nametnu sopstvene sisteme vrednosti što većem broju društvenih subjekata kako bi uspostavile i učvrstile željeni društveni poredak. Značajno je podsetiti se i Jaspersovog [*Karl Jaspers*] stava da „biti čovek, znači postajati čovekom”³⁸¹, jer su upravo ideologije te koje svojim praksama, a to znači i instrumentalizacijama medija i medijskog jezika, sputavaju razvoj kako društvenih subjekata tako i društva u celini, odnosno koje direktno proizvode krizu ljudske slobode shvaćene u najopštijem smislu.

Govoreći o medijima i njihovoj opasnosti po samoga čoveka Miroljub Radojković ističe: „Komunikaciona tehnika ‘radi’ narkotizirajuće i pretežno podsvesno, a ne svesno. Zbog uspavlivanja radoznalosti i sumnje, savremenom čoveku se sve manje pruža prilika da protrese drvo saznanja sopstvenim naporom.”³⁸² A usled izloženosti takvim medijskim praksama „o dijalogu retko mislimo i retko sebe u njemu zatičemo” jer „tek povremeno, umoreni mnogobrojnim komunikacijama kao ispraznim govorenjem, zadovoljimo tu iskonsku želju i osetimo radost, tu sreću da ponekad domašimo punoću komunikacije, ispoljimo dobru volju, začnemo ‘plemeniti konflikt’ i iz njega izađemo duhovno oplemenjeni, a ne duhovno osakaćeni”³⁸³. Međutim, ono što Radojković pri tome ne naglašava jeste da mediji, iako imaju udela u izazivanju jednodimenzionalnosti u mišljenju, osećanju i postupanju, a time i u potiskivanju istinske komunikacije, kao i čovekovog aktivnog angažovanja u procesima otkrivanja znanja, nikako ne mogu da budu markirani kao glavni krivci za to. Drugim rečima, iako je njegova kritika medija sasvim legitimna, stav koji se

³⁸¹ Jaspers, K., *Filozofija egzistencije*, Prosveta, Beograd, 1973, str. 180.

³⁸² Radojković, M., *Medium sindrom*, Protocol, Novi Sad, 2006, str. 55.

³⁸³ Isto delo, str. 68.

zastupa u okviru ovoga rada jeste da kritika ne može da bude samoj sebi dovoljna, te da je važno utvrditi ne samo da se putem medija manipuliše, već i ko stoji iza medijskih i putem medija sprovedenih manipulacija, kao i na koje načine se one izvode. U tom smislu, Radojkovićevu izjavu da je „najveći deo našeg stanovništva potpuno [...] onemogućen da doživi i kritički preradi stvarnost koju mu serviraju masovni mediji”³⁸⁴ neophodno je proširiti time što će se naglasiti da medijska stvarnost nije produkt samih medija, već onih koji (se) njima rukovode, kao i da u zavisnosti od stepena njihovog profesionalizma u pristupu medijskom pozivu zavisi i način na koji će medijski proizvodi delovati na društvene subjekte kao njihove konzumente/kinje.

Na ovome mestu važno je ukazati na obaveze i odgovornosti medijskih radnika i radnica koje se tiču zaštite auditorijuma od neadekvatnih i/ili neistinitih medijskih poruka, a sve to kako bi se predupredilo stvaranje pogrešnih predstava o onome što se putem tih poruka prezentuje. Dobrivoje Stanojević naglašava da iako novinari „imaju obavezu da u informativnom smislu štite svoje recipijente od nedostatka informacija i od lažnih informacija”, oni su „ponekad upravo ti koji plasiraju neproverene informacije”, te tome dodaje da se ne samo sa „neplasiranjem prave informacije, otuda, povređuje drugi i nanosi svojevrsna nepravda, već se davanjem neproverene ili lažne informacije građanin povređuje upravo na onom mestu na kome se očekuje da bude zaštićen”³⁸⁵. Zbog toga se od medija, odnosno medijskih radnika i radnica, očekuje prvenstveno da budu u službi javnog interesa, te se stoga za sve one koji ne služe interesu publike sasvim opravdano može reći da ne ispunjavaju osnovne postulate medijskog poziva. Dakle, od njih se očekuje da vode računa o dobrobiti publike tj. da deluju u njenu korist. Stoga je od naročite važnosti pravljenje jasne distinkcije između medija kao tehničko-tehnoloških dostignuća i onih koji se bave medijskim pozivom jer se upravo na osnovu načina na koji pristupaju svojoj profesiji može i utvrditi da li i u kolikoj meri zloupotrebljavaju svoju poziciju, a time i konkretne medije kako bi plasirali informacije koje su od pojedinačnog, a ne opšteg interesa. Iz tog razloga je potrebno naglasiti i da se pod odgovornošću medija za (in)direktno učestvovanje u afirmaciji ideoloških koncepcija stvarnosti prvenstveno misli na odgovornost onih koji (se) njima rukovode, a nikako na medije same po sebi.

Promišljajući načine na koji se medijski radnici i radnice odnose prema svome pozivu Lorimer [*Rowland Lorimer*] ističe da „glavninu novinara čine idealisti. Sebe vide kao

³⁸⁴ Isto delo, str. 92.

³⁸⁵ Stanojević, D., *Mediji i načela dijaloga*, str. 61.

neumorne tragače koji teže istini, posvećeni činjenicama i publici”, ali tome dodaje da se „ispod i iznad opisanog standarda mogu [...] identifikovati dve podgrupe novinara” od kojih se jedni „zdušno poistovećuju s interesima vlasnika medija i biznisa”, dok se drugi poistovećuju „sa širim skupom društvenih i javnih interesa”³⁸⁶. Međutim, ono o čemu Lorimer ne govori jeste da pored grupe novinara i novinarki koja je „spremnija da senzacionalizuje, ističe bizarnosti, da zadire u privatnost preko normalne granice i radi na rubu zakona kako bi došla do dobre priče”, kao i grupe onih koji „svoju ulogu vide u tome da raskrinkavaju dominantne ideje i tumačenja društva, ili društvenih sektora, koji favorizuju dominantne, moćne i povlašćene, bilo na levom ili desnom kraju političkog spektra”³⁸⁷, postoje i medijski radnici/e koji, poistovećujući se sa interesima vlasnika/ca medija, ne moraju da se istovremeno poistovete sa interesima biznisa, već primera radi, ideologizovanih grupacija, kao i oni koji pod društvenim i javnim interesima vide prevashodno one ideološke. Takođe, medijski radnici i radnice neretko bivaju primorani da načela svoga poziva podrede u korist sprovođenja ideoloških ciljeva, odnosno da deluju kao puki transmiteri ideologizovanih poruka, a to je dovoljno da bi se zaključilo da oni usled potpune ili delimične instrumentalizacije nisu u stanju da profesionalno obavljaju svoj poziv. Upravo iz tog razloga, Lorimerova klasifikacija novinara i novinarki smatra se delimično tačnom, te time i nedovoljnom za izvođenje kritičkih promišljanja medija usmerenih ka iznalaženju potencijalnih rešenja za prevazilaženje neadekvatnih medijskih praksi.

Govoreći o stanju na aktuelnoj medijskoj sceni u Srbiji, Mirko Miletić ističe da „valja podsetiti da je preko 500 radio i 200 televizijskih stanica u Srbiji (isto važi i za oko dve hiljade periodičnih štampanih publikacija) organizovano, za sada bez izuzetka, u partijsko-državnom ili profitno-komercijalnom modelu”, odnosno da „u informaciono-komunikacionom sistemu Srbije postoje samo ova dva modela organizovanja komunikacionih centara”, kao i da niko „ne pominje treći model organizovanja komunikacionih centara – model javne službe – koji velikim delom prevazilazi ozbiljne nedostatke prethodna dva”³⁸⁸. Na osnovu toga moguće je zaključiti da unutar srbijanskog socijeteta ne postoji dovoljno snažna (politička) volja koja bi prekinula dosadašnje prakse kontrole komunikacionih sredstva, ali koja bi istovremeno bila spremna da obezbedi neophodnu materijalno-finansijsku podršku za njihov neometan rad. Drugim rečima, upravo

³⁸⁶ Lorimer, R., *Masovne komunikacije*, str. 151-152.

³⁸⁷ Na istom mestu.

³⁸⁸ Miletić, M., *Resetovanje stvarnosti*, Protocol, Beograd, 2008, str. 80-81.

su kontrole medija potvrda njihovih ideologizacija – pri čemu naročito do izražaja dolaze one političke budući da se služe medijskim prostorom radi plasiranja sopstvenih koncepcija stvarnosti. Stoga aktuelne predstave stvarnosti koje se plasiraju putem jezika medija unutar našeg društva ne mogu biti posmatrane kao puki medijski produkti iza kojih se krije dobro organizovana medijska mašinerija, već kao produkti u čijem oblikovanju i proizvodnji bitan, a neretko čak i većinski udeo imaju one interesne grupacije koje su dovoljno moćne da mogu da vrše uticaje na medije radi ostvarivanja svojih ciljeva.

Zbog toga se može reći da su mediji, a samim time i medijski radnici/e, kao i medijski auditorijum za moćne interesne grupacije ništa drugo do upotrebne vrednosti, odnosno da se njima služe kako bi što efikasnije realizovale svoje interese. Ideologizovani jezik medija nije ništa drugo do instrument u službi sprovođenja što uspešnije ideologizacije društva i u njemu egzistirajućih društvenih subjekata. No, još je Makijaveli [*Niccolò Machiavelli*] izjavio da je ljudska priroda promenljiva, te da je ljude lako na nešto nagovoriti, ali i da ih je uprkos tome veoma teško držati u tom uverenju i upravo je to ono što ideologizovane grupacije imaju u vidu budući da su svesne da su uspešne samo onoliko dugo koliko im polazi za rukom da manipulišu društvenim subjektima. Praveći razliku između nekadašnjih i aktuelnih medijskih struktura Slobodan Reljić ističe kako potonje u svom fokusu imaju isključivo brigu o sopstvenom profitu, učvršćujući pri tome kult potrošnje zahvaljujući čemu „fikcija i laž, i bukvalno, postaju istina” dok „manipulacija postaje smisao informisanja”³⁸⁹. On takođe naglašava i da „kriterijum kod novih medijskih struktura jeste – povećanje zarade i prodaje (zabava, senzacija, banalnosti)”³⁹⁰, te izvodi zaključak da je sve više onih koji imaju pravo da čuju i vide, ali i da je zato sve manje onih koji imaju privilegiju da informišu, izražavaju mišljenje i da ga stvaraju. Ukazujući na sve očigledniju diktaturu jedne jedine reči i jedne jedine slike Reljić pozivajući se na Galeana [*Eduardo Hughes Galeano*] upozorava i da su njena razorna dejstva mnogo veća od posledica diktature jedne partije budući da nameće život u kojem je uzorni/a građanin/ka istovremeno poslušni/a konzument/kinja i pasivni/a posmatrač/ica.

Međutim, na ovom mestu je važno naglasiti da ovakvo vrednovanje nekadašnjih i aktuelnih medijskih praksi ne može da bude u potpunosti osnovano, te da je pogrešno reći da aktuelne medijske strukture, za razliku od onih nekadašnjih u svome fokusu nemaju demokratiju, kao i da stoje isključivo u službi profita i potrošnje, kao i da su posledice

³⁸⁹ Reljić, S., *Odumiranje slobodnih medija*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, str. 106.

³⁹⁰ Isto delo, str. 107.

njihovih praksi razornije od diktature jedne partije. Izvedene vrednosne komparacije medija ne samo da su pogrešne, već su i odraz nedovoljno promišljene kritike medija usled njihovog neadekvatnog razumevanja, te se stoga kao zaključak nameće da su posledice aktuelnih medijskih strategija alarmantnije od jednopartijske diktature može reći da je i on sam produkt jedne ideologije koja u medijima vidi svog najvećeg neprijatelja. Naime, iako bi se na osnovu analiza aktuelne medijske scene unutar našega društva moglo reći da je manipulacija postala smisao (dez)informisanja, kao i da se fikcije i laži često prezentuju kao istina, to ipak nije dovoljno da bi se izveo zaključak o tome da aktuelne medijske strategije u svome fokusu imaju isključivo učvršćivanje kulta potrošnje. Zapravo, ono što posebno dolazi do izražaja unutar našeg društva jeste, pre svega, ideologizacija jezika medija u svrhu promovisanja i popularizacije kultova moćnih i uticajnih ideološko-političkih grupacija. I upravo usled toga što ideološke politike instrumentalizuju medije u cilju nametanja ideološki poželjnih sistema vrednosti, kao s njim saglasnih obrazaca mišljenja, osećanja i postupanja, trenutna diktatura instrumentalizovanog jezika medija jeste posledica zloupotreba jezika radi ideologizacije samoga društva. Na osnovu toga je jasno da medijske diktature nisu ništa drugo do odraz interesnih diktatura koje se u bitnoj meri oslanjaju na medije, a čije posledice su ekstremnije u odnosu na jednopartijske diktature usled toga što se putem medija trenutno sprovode diktature od strane više različitih ideologizovanih grupacija među kojima prednjače, pre svega, one političke.

No, unutar našeg društva prisutna višestranačka diktatura treba da se uzme sa rezervom, odnosno, ono što treba uzeti sa rezervom jeste sam politički pluralizam s obzirom na to da je unutar našeg društva politička pluralizacija svedena prvenstveno na pluralizam sukobljenih interesnih grupacija. Važno je naglasiti da je odnos između vladajućih i opozicionih stranki devedesetih godina XX veka u Srbiji bio takav da su osobine autoritarne vlasti sa elementima totalitarizma odredile i karakter same opozicije usled čega je i ona sama postala deo istog sistema koji je bio oličen u vladajućoj stranci. A istorijska sličnost današnje vlasti sa prethodnim vidovima političkih praksi posledica je jednog dubljeg uzroka koji je odredio celu modernu istoriju naše politike. Tim povodom Dubravka Stojanović kaže sledeće: „Srbija ni na kraju, kao ni na početku XX veka, nema društvene pretpostavke za stvarni politički pluralizam. Pretežno monolitno, strukturno nestratifikovano društvo jeste osnova za nastajanje monolitnih političkih sistema koji su određeni gotovo potpunom

prevlašću jedne partije koja prožima sve nivoe države i društva.”³⁹¹ Stoga se ni aktuelna politička podela ne može posmatrati kao prirodni i spontani izraz društvenih podela, te samim tim ni političke stranke nisu predstavnice pojedinih delova društva i njihovih interesa pred državom, što vodi ka zaključku da politička pluralizacija postkomunističkog srbijanskog društva ne proizilazi iz pluralizacije društva.

Potrebno je naglasiti i da je do pojave prevlasti ideologizovanih političkih praksi došlo, prema mišljenju Jovice Trkulje, usled toga što nerazvijena društva nemaju ni izrazitog „građanina-pojedinca, ni demos, ni profilirane subjekte demokratskog procesa”³⁹², odnosno što u uslovima tipičnim za predgrađanska društva nije moguće konstituisanje građanina/ke kao političkog subjekta koji bi bio pretpostavka političkog pluralizma i parlamentarizma. Naime, građani i građanke predmodernih društava radije se utapaju u ideologizovanu masu nesposobni da načine razliku između ličnih i ideoloških interesa, te stoga i ne čudi zbog čega pre biraju političku formu populizma koji na najkomplikovanija pitanja daje najjednostavnije odgovore. Predstavljanje sopstvenog interesa kao interesa celokupnoga naroda, te očekivanje da će se i on sam poistoveti sa ideologijom, ali i promovisanje stranačkog vođe kao glasa volje naroda samo su neke od tipičnih praksi instrumentalizacije građanstva. O njihovoj produktivnosti govori ne samo činjenica da su unutar našega društva decenijama na delu ideologizovane politike, već i način na koji im to polazi za rukom, odnosno činjenica da im narod svojevolumino ukazuje poverenje izražavajući pri tome i spremnost da stane u njihovu odbranu.

4.3. Politički instrumentalizovani jezik medija u službi nametanja ideoloških koncepcija prošlosti

Kada je reč o ideološkim instrumentalizacijama jezika, te zloupotrebama medijskog prostora kao poligona za plasiranje prema limitiranim interesima oblikovanih poruka potrebno je naglasiti da one u svome fokusu imaju, između ostalog, pokretanje, usmeravanje i uveravanje što većeg broja društvenih subjekata da mogu jednostavno i brzo da reše svoje kompleksne probleme. Pomenute prakse naročito su uspešne u kriznim situacijama kada im

³⁹¹ Stojanović, D., *Ulje na vodi*, str. 172.

³⁹² Trkulja, J., *Osvajanje demokratije. Ogled o postkomunizmu*, Izdavačka agencija Draganić, Beograd, 1993, str. 148.

polazi od ruke da ono idealizovano predstave kao istinito, izvodljivo, nužno i sl. čime proizvode utisak normalne društvene integrisanosti, te istovremeno pružaju osećaj kolektivne sigurnosti, a sve to radi širenja svojih uticaja i učvršćivanja sopstvenih pozicija. Radi toga, interesne grupacije oslanjaju se na obmanjujući i zaslepljujući jezik koji neretko operiše nizom apstraktnih pojmova kako bi se izvršila konceptualizacija stvarnosti, odnosno kako bi se (pre)oblikovalo i (pre)usmerilo javno mišljenje. Stoga je važno imati na umu da „u upotrebi jezika nije sve komunikacija, saznanje i razumevanje stvarnosti”, kao i da „jezik može da se upotrebi i tako da sasvim potroši stvarnost pre nego što se u njoj išta desi ili da stvori privid da se nešto desilo samo zato što se o tome često govorilo”³⁹³. Primera radi, ideologizovane politike često sprovode zamenu stvarne delatnosti onom jezičkom kako bi izbegle suočavanje sa određenim društvenim problemima ili kako bi proizvele utisak u građanstvu da preduzimaju konkretne korake radi njihovog razrešenja, a u čemu im je od naročite pomoći upravo uspešno instrumentalizovani jezik medija. Prema rečima Sandre Šare, one se služe trikom kojeg je „iskusio svaki čovek – dok suviše razmišlja ili govori o nečemu, čini mu se da je i rešio problem”³⁹⁴. Tako se građanstvu plasiraju priče o potrebi demokratizacije i modernizacije zemlje, ali se sva politička akcija povodom toga završava upravo na tim istim pričama. Iako se zemlja ne demokratizuje i ne modernizuje, utisak koji se stiče jeste da se dešava upravo suprotno jer o tome govore svi mediji. Dakle, putem veštih ideologizacija jezika medija sprovode se još veštije ideologizacije javnosti, a sve u cilju uspostavljanja željenog društvenog poretka. Međutim, takvim zloupotrebama medija i medijskog jezika samo se odlaže suočavanje sa stvarnim društvenim problemima koji se tokom vremena sve više produbljuju.

Reči se „često izgovaraju i ispisuju ne zato da bi nešto odredile, opisale i objasnile, nego da bi izrazile stavove prema nečemu”, a ovakva upotreba jezika „biće verovatnija u nesrećnim društvima kada ljudi društvenim problemima prilaze, pre svega, ideološki” s obzirom na to da im upravo ideologije „kao bazični saznajni i vrednosni sistemi tada pomažu [...] da postanu svesni problema i da odrede šta je za njihovu grupu dobro, a šta loše”³⁹⁵. Sandra Šare opominje i da „reči ne troše stvarnost zato što se prečesto koriste, nego zato što se upotrebljavaju tako da izraze stav i pripadnost grupi, a ne predmetno značenje”³⁹⁶. U daljem tekstu biće navedeni konkretni primeri ideoloških manipulacija stvarnošću radi što

³⁹³ Šare, S., *Kako pisati za novine. Jezik javne komunikacije*, str. 261.

³⁹⁴ Isto delo, str. 270.

³⁹⁵ Isto delo, str. 262.

³⁹⁶ Isto delo, str. 263.

uspešnije instrumentalizacije društvenih subjekata i to sve u cilju pribavljanja koristi za samu interesnu grupaciju, odnosno za one koji deluju unutar ideoloških okvira, a naročito one koji su u njihovoj hijerarhiji najviše pozicionirani. Pri tome, pažnja se usmerava na ideologizovane politike i njihove (re)interpretacije prošlosti kako bi se pokazalo da iz njima svojstvenih (re)konstrukcija onoga što je bilo i/ili za šta pak smatraju da se zbililo proizilazi niz negativnih posledica po celokupno društvo. Time se ujedno u prethodnim poglavljima započeta kritika instrumentalizacija jezika medija u cilju što uspešnijih manipulacija društvenim subjektima ne samo nastavlja, nego i proširuje. Promišljanje putem različitih medija plasiranog ideologizovanog diskursa u okviru kojih kategorija prošlosti zauzima centralno mesto za svoju svrhu ima pokazivanje da je kritika aktuelnih medijskih praksi, a samim tim i medijskog jezika, jedan od bitnih koraka koje je neophodno preduzeti ukoliko se puke medijske transmisije interesima podređenih predstava stvarnosti nastoje ograničiti.

S obzirom na to da se putem ideološko-političkih (re)konstrukcija prošlosti nastoji iskreirati i nametnuti željena slika o sopstvenoj naciji, te njenim odnosima sa okolnim narodima, jasno je da su ideološke promene istorijske svesti prvenstveno usmerene ka instrumentalizaciji nacionalne svesti u cilju jačanja nacionalne arogancije, ali i obezbeđivanja prevlasti za etnocentrički pogled na svet. Pri tome je potrebno naglasiti i da ideološke predstave prošlosti nisu samo rezultat promene interpretativne perspektive, već neretko i promene samih činjenica, a upravo je to ono što ih čini problematičnim budući da iz prilagođavanja prošlosti potrebama interesnih strategija radi afirmacije (re)konstrukcija onoga što se zbililo ne može da proizade ništa što bi bilo pozitivno po socijetet. Kada je reč o našoj političkoj sceni, kao naročito interesantnu pojavu treba istaći način na koji su se vladajuće strukture odnosile prema onima koje su joj prethodile budući da se upravo putem njegovog kritičkog promišljanja može dokazati kako njihova duboka ideologiziranost tako i sklonost ka zloupotrebama kategorije prošlosti. Naime, već nakon političkih promena koje su se zbile 2000. godine nova vlast je veoma brzo ispoljila potrebu da sebi prilagodi prošlost, odnosno da izmeni istorijske činjenice kako bi dodatno istakla sopstvenu vrednost i značaj. Zapravo, ono što se već neposredno po formiranju nove vlade moglo uočiti jeste da su pojedini/e predstavnici/e tada aktuelne vlasti počeli/e da ističu antikomunizam kao zajednički imenilac raznorodnih stranaka koje su se udružile u nameri da se suprotstave političkom režimu iz devedesetih godina prošloga veka.

S obzirom na to da se u okviru ovoga rada zastupa stav da je deo nekadašnjeg demokratskog opozicionog bloka planski stavio akcenat na markiranje političkog režima iz

devedesetih kao izrazito komunističkog, u nastavku slede analize načina na koji se pristupilo reinterpretiranju Drugog svetskog rata u cilju distanciranja od svega onog što je javnost do tada smatrala direktno povezanim sa komunizmom. Naime, stanovište od kojeg se polazi jeste da je u to vreme formirana demokratska vlada obuhvatala i one političke stranke koje su upravo u prošlosti nastojale da pronađu svoje istorijske pretke tj. političke snage koje su bile oličenje borbe protiv komunista, a preko kojih su nastojale da dodatno istaknu svoje vrednosti. Stoga, iako predsednik SRJ tokom poslednje dekade prošloga veka nije ratovao u ime komunizma, odnosno radničke klase i njenih prava, već prvenstveno u ime nacije i teritorija za koje je smatrao da joj pripadaju, pojedine stranke koje su činile novu demokratsku Vladu okvalifikovale su ga kao komunističkog vođu kako bi njihov diskurs o konačnom oslobođenju naroda od nenarodnog, komunističkog režima dobio na svojoj legitimnosti. Sprovedena opsena koliko god paradokslano zvučala bila je više nego promišljena i usmerena ka prikrivanju nacionalističke suštine političkog poretka iz devedesetih, ali i činjenice da je nacionalistički program u ratovima početkom devedesetih doživeo poraz. Zapravo, ono što se na osnovu toga može zaključiti jeste da su određene stranke koje su učestvovalе u svrgavanju pomenutog poretka zapravo samo prikrivale svoje interesne strategije iza diskursa o spremnosti na preduzimanje svih neophodnih koraka kako bi srbijansko društvo krenulo putem demokratizacije. Naime, u tadašnjim redovima DOS-a našli su se i predstavnici i predstavnice ideologizovanih politika koji su svoje prakse pravdali brigom o pravima i potrebama svoga naroda, ali koji su pri tome sami (re)definisali ta ista prava i potrebe, a sve to usled namere da sprovedu strategije u okviru kojih su nacionalističke ideje zauzimale bitno mesto. Budući da su njima svojstvene reinterpretacije političkih praksi iz devedesetih bile usmerene ka prikupljanju poena ne samo za novu vlast, već i za njih same, od naročite je važnosti bilo da se nova politička struktura prikaže kao demokratska, a njeni predstavnici i predstavnice kao nosioci nacionalne ideje koji će se za svoj koncept boriti iskreno i u interesu cele nacije.

„Tako su se stranke koje su činile novu vlast”, ističe Dubravka Stojanović, „mogle predstaviti kao ‘pravi borci za nacionalnu stvar’, čime je javnosti Srbije postavljena nova ideološka zamka”³⁹⁷. Nakon što je nekadašnji predsednik SRJ označen kao političar koji je zahvaljujući svom komunističkom režimu doprineo opštoj društvenoj degradaciji bilo je potrebno kompromitovati i jugoslovenske komuniste, kao i njihovu pobjedu u Drugom

³⁹⁷ Stojanović, D., *Ulje na vodi*, str. 131.

svetskom ratu. No, iako je nova, demokratska vlast (baš kao i ona prethodna) svoj politički koncept zasnivala na antikomunizmu, a time donekle i antijugoslovenstvu, njoj je pošlo za rukom da iskoristi pomenute fenomene radi uspostavljanja drugačijeg političkog poretka, ali i da iskonstruiše i nametne sopstvene predstave onoga što se zbilo. Nacionalizam, četnički antikomunizam i tradicionalizam brzo su postali ideali usled toga što je, između ostalog, Drugi svetski rat počeo da se interpretira iz one perspektive za koju se verovalo da će dovesti do bržeg i efikasnijeg političkog preoblikovanja svesti društvenih subjekata, a u cilju predupređivanja mogućnosti da ponovo zavlada jednopartijska diktatura sa elementima totalitarizma. No, kako je nova vladajuća struktura i sama nastavila ustaljenu političku tradiciju reinterpretacije prošlosti, jasno je da su iz njenih revizija prošlosti mogle da poniknu samo nove revizije revizija, a upravo su takve prakse doprinele potiskivanju znanja o onome što se zaista zbilo u korist međusobno protivrečnih ideologizovanih predstava prošlosti. Pomenute tendencije postale su očigledne zahvaljujući ponašanju predstavnika/ca novih vlasti već prilikom obeležavanja različitih datuma koji se odnose na Drugi svetski rat, te je tako, primera radi, iz redova Demokratske stranke izabrani gradonačelnik Beograda prilikom obeležavanja godišnjice oslobođenja grada (20. oktobra 2000. godine) izjavio da taj događaj ne smatra oslobođenjem, već okupacijom, te da se on zbog toga više neće ni obeležavati. U kontekstu tematike ovoga rada, bitno je istaći i da je povodom šezdesete godišnjice kraja Drugog svetskog rata Srbija bila jedina država koja nije imala svoga predstavnika/ca na proslavi oslobođenja Aušvica.

Iako je tom prilikom tadašnji ministar spoljnih poslova Srbije izjavio da je Aušvic „simbol svih ostalih logora smrti i svih drugih gubilišta zbog zločina rođenja”, te da „za Srbe i Crnogorce koji su zajedno sa Jevrejima bili žrtve satanske nacističke ideologije, Aušvic je poseban nalog o koji se nikada ne smemo ogrešiti”³⁹⁸, ono što ostaje problematično jeste višedecenijska borba ovog političara da se nekadašnji armijski general Jugoslovenske vojske u otadžbini afirmiše kao nosilac antifašističke borbe tokom Drugog svetskog rata. „I kada Srbija bez stida, bez laži i ideoloških podmetanja bude konačno kazala sve o Draži Mihajloviću i njegovim vojnicima, onda će to na isti način biti prihvaćeno i od svih u susedstvu i od svih u svetu. Istina je jednostavna: general Mihajlović nije priznao kapitulaciju

³⁹⁸ *Ne zaboraviti Aušvic* (B92), 27. 01. 2005. Dostupno na: http://www.b92.net/info/komentari.php?nav_id=160879, posećeno 20. 04. 2015.

naše vojske u građanskom ratu”³⁹⁹, izjavio je svojevremeno ovaj političar. Time je potvrdio da revizija prošlosti u cilju rehabilitacije generala Mihajlovića nije samo praksa svojstvena Srpskom pokretu obnove tj. stranci čiji je on predsednik, već i samoj demokratskoj vlasti s obzirom na to da je pomenuta stranka bila njen deo. Naime, obraćajući se prisutnima na Ravnoj gori povodom obeležavanja početka ravnogorskog ustanka pomenuti političar ne samo što je u ime države izneo krajnje diskutabilnu interpretaciju događaja iz Drugog svetskog rata, već ju je iskoristio kako bi interpretirao zbivanja iz neposredne prošlosti naše zemlje, ali i kako bi ukazao da je naša sadašnjost mogla biti u potpunosti drugačija da su se neke stvari odigrale drugačije no što jesu. Veličajući lik i delo generala Mihajlovića on je rekao sledeće: „Ovde je došao 13. maja i odavde je odmah uputio poziv svim patriotama Jugoslavije, Kraljevine raskomadane, da se dignu na ustanak protiv okupatora i na ustanak protiv nacističko-ustaške nemani u tadašnjoj nezavisnoj državi Hrvatskoj. [...] Nama se desio ustanak protiv ustanika – tako nešto nije snašlo ni jednu drugu zemlju u Drugom svetskom ratu. Od tada na bojištima bivše Jugoslavije postoje dve vojske, obe antinacističke, a međusobno zakrvljene. [...] Pokazalo se da je Jugoslavija koja je obnovljena '45. godine obnovljena na takav način da je u njeno stvaranje ugrađen dinamit sa daljinskim paljenjem koji je Jugoslaviju srušio nekoliko decenija kasnije. [...] da su pobedili oni koji nisu pobedili Jugoslavija se nikada ne bi raspala, danas bi Kraljevina Jugoslavija bila jedna od najsrećnijih zemalja i bili bismo u Evropi. Ali [...]”⁴⁰⁰

Ovaj nešto duži citat već je na prvi pogled, a bez ulaženja u dublje istorijske analize, problematičan prvenstveno zbog toga što predsednik SPO-a i nekadašnji ministar spoljnih poslova SRJ ističe kako je četnički ustanak bio podignut protiv kako okupatora tako i „nacističko-ustaške nemani” tadašnje NDH-a čime zapravo želi da pokaže da potonje vojne snage po svojim karakteristikama i preferencijama predstavljaju grupaciju za sebe koja je direktno doprinela raspadu prve Jugoslavije, a indirektno i one druge. Utisak koji se stiče jeste i da je za ovog političara borba četničkih sa „nacističko-ustaškim” ustanicima znatno važnija od njihove borbe protiv nemačkih okupacionih snaga. Takođe, govor o sukobu između dve antinacističke vojske i njihovoj međusobnoj „zakrvljenosti” tokom Drugog svetskog rata, a bez pominjanja o kojoj drugoj vojsci je reč potvrda je nastojanja da se ospori uloga partizanskog pokreta u oslobođenju države, odnosno činjenica da su se Srbija i

³⁹⁹ RAVNA GORA – MAJ 2005. god. Vuk Drašković (You tube), 11. 11. 2013. Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=_llJUPTJmMM, posećeno 20. 04. 2015.

⁴⁰⁰ Isti izvor.

Jugoslavija zahvaljujući partizanima našle na strani sila pobednica. I konačno, govor o tome šta bi bilo kad bi bilo, odnosno iznošenje proizvoljnih projekcija o kapacitetima četničkih ustanika da sačuvaju Kraljevinu Jugoslaviju, kao i da je učine članicom Evropske Unije ne samo da je neosnovan, već je izraz ozbiljne političke nepromišljenosti usled zastupanja jedne krajnje ideologizirane političke strategije. Igranje na kartu emocija, te isticanje da bi Kraljevina Jugoslavija bila jedna od najsrećnijih zemalja takođe spada u red očiglednih karakteristika ideoloških politika koje od javnosti nastoje da načine ideologizovanu masu podložnu najrazličitijim oblicima manipulacije.

Antikomunistička (ali ne i antijugoslovenska) politika demokratske vlasti iz 2000. godine dolazi do izražaja i u sledećoj izjavi gore pomenutog političara: „Možemo se toliko baviti istorijom da pretpostavimo šta bi bilo da nije bilo, ali to što je bilo ne može niko da ispravi, pa ni sami Bog. Svi kažu da nije bilo građanskoga rata, ili da je ishod građanskoga rata u srpskom narodu između ove dve gerile bio drugačiji, da nije pobedio komunistički pokret, sasvim bi bilo sigurno da bi se Jugoslavija obnovila, da bi bila kraljevina, sasvim bi bilo sigurno da se Jugoslavija ne bi raspala.”⁴⁰¹ Naime, kao deo priče koja se tiče istorijskih aktera koji su prepoznati kao nosioci ideologije SPO-a ovaj političar nastoji da putem potpune devalorizacije komunističke Jugoslavije, kao i mitologizacije četničkog pokreta prenglasi vrednosti i potencijal Jugoslavije kao monarhije, ali i samih četnika zahvaljujući kojima bi Jugoslavija kao država još uvek postojala. Iz tog razloga, za prethodno citirane izjave osnovano je reći da predstavljaju potvrdu nerazumevanja prošlosti koje proizilazi iz neadekvatnog i/ili nedovoljnog poznavanja onoga što je bilo, pri čemu parcijalnost spoznaje uprkos tome što ne implicira smisao i istinu uspeva da proizvede osećaj njihove prisutnosti. Glavni razlog tome jeste što je na delu jezik sa naglašenom afektivnom funkcijom, koji delujući na emocije uspeva da proizvede utisak da je ono o čemu je reč osnovano, te da, s druge strane, potisne racionalno i na argumentima utemeljeno sagledavanje predmeta (raz)govora. Drugim rečima, u pitanju je jezik u funkciji (re)konstruisanja prošlosti koje je praćeno proizvodnjom ne samo novih značenja, već i njihovog viška s obzirom na to da se istorijski događaji i ličnosti sagledavaju iz jedne izrazito interesne perspektive koja za svoju svrhu nema razotkrivanje istine, već fabrikovanje pseudoistina koje će ići u prilog ostvarivanju ciljeva interesne grupacije u čije ime se istupa. Stoga je sasvim osnovano reći da instrumentalizovani jezik nije ništa drugo do diskurs obeležen podređenom značenjskom

⁴⁰¹ *Mora da postoji novi početak* (Radio Slobodna Evropa), 30. 07. 2005. Dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/transcript/853837.html>, posećeno 20. 04. 2015.

intencijom budući da u svom fokusu ima iznošenje onog značenja stvari o kojoj je reč, a koje ide u prilog interesnim grupacijama koje se njime služe, ali i niza novih značenja za koje postoji uverenje da se javljaju ili da se pak mogu javiti u vezi sa predmetom (raz)govora. Zbog toga, ovakav vid diskursa ne može se posmatrati kao način prenošenja informacija, odnosno način komuniciranja koji počiva na razumevanjem i smislom prožetom prezentovanju onoga što jeste kakvo jeste, već na proizvoljnim (re)interpretacijama predmeta (raz)govora u koje se učitavaju interesno iskonstruisana značenja.

Naravno, sam antikomunistički diskurs bio je prisutan u javnosti znatno ranije pa je stoga bitno napomenuti da je nekadašnji predsednik Demokratske stranke Srbije (još pre nego što je postao predsednik, a potom i premijer države) u javnosti otvoreno govorio o komunističkim, odnosno jugoslovenskim političkim strategijama kao naročito pogubnim po Srbiju i srpsko nacionalno pitanje. U prilog tome svedoči i njegova sledeća izjava: „Srpska nacionalna ideja dovođena je i danas ozbiljno dovedena u pitanje pre svega jugoslovenskom zabludom, kojoj su u svim Jugoslavijama, pa i u državi koja se danas tako zvanično zove, najviše podlegli Srbi [...] Srpska nacionalna ideja dovedena je u pitanje i komunističkim nasiljem, koje je dva puta proglašeno legitimnim od strane međunarodne zajednice, tačnije rečeno Zapada. Zapad je prvi put politički i moralno opravdao komunističko nasilje 1945, a drugi put 1991. kada je po svaku cenu stao na branik unutrašnjih granica Jugoslavije, proglašavajući da su granice komunističkih republika Jugoslavije starije od same Jugoslavije stvorene posle Prvog svetskog rata.”⁴⁰²

Kada je reč o načinu na koji je nekadašnji predsednik države doživljavao svog prethodnika on se najbolje reflektuje u narednoj izjavi: „Miloševićev režim se ‘bori protiv nepravdi u svetu’ u okvirima stare komunističke retorike, po onom ‘Padaj silo i nepravdo!’”⁴⁰³ Međutim, ono što je više nego interesantno jeste da je pomenuti političar govoreći o potrebi da se definiše nova politika u skladu sa državnim i nacionalnim interesima Srbije rekao i sledeće: „Siguran sam da će u budućnosti biti sve više onih koji će govoriti o EU na potpuno drugačiji način, zaboravljajući šta su govorili koliko do juče. To je, na neki način, sudbina sa još jednom ideologijom koja je doživela neslavan kraj, a to je komunizam. I komunizma su se odrekli njegovi glavni nosioci, zastupajući preko noći jedno drugačije

⁴⁰² Obraz, dvobroj 3-4/1996 (helsinki.org). Dostupno na: www.helsinki.org.rs/serbian/doc/kostunica.doc, posećeno 20. 04. 2015.

⁴⁰³ *Ni Beli dvor ni Bela kuća (intervju: Vojislav Koštunica, predsednik Demokratske stranke Srbije)*, (Vreme), 22. 01. 2000. Dostupno na: http://www.vreme.com/arhiva_html/472/04.html, posećeno 20. 04. 2015.

stanovište.”⁴⁰⁴ Na osnovu navedenih citata jasno se vidi kako je nekadašnji predsednik DSS-a političku strategiju Demokratske stranke sa kojom je svojevremeno bio u koaliciji, te zahvaljujući kojoj je, u krajnjem slučaju, i došao na poziciju predsednika SRJ, poistovetio sa komunističkom ideologijom čime ju je smestio u istu grupu sa Socijalističkom partijom Srbije koju je svojevremeno oštro kritikovao. Međutim, ostavljajući po strani raspravu o tome da li je DS zaista prodemokratska i proevropska politička stranka, te da li je i na koji način sprovodila svoj program zahvaljujući kojem joj je građanstvo i ukazalo svoje poverenje, ono što je ipak ne samo politički nekorektno, već i neosnovano jeste izjednačavanje njenog programa sa političkom strategijom SPS-a zahvaljujući kojoj je građanstvo Srbije bilo suočeno sa građanskim ratom, sankcijama, socijalnom nemaštinom, kulturnim devalvacijama, bombardovanjem itd.

O tome da prva demokratska vlada u našoj zemlji nije imala jedinstvenu političku strategiju, te da je antikomunizam pojedinim strankama iz vladajuće koalicije poslužio samo kao sredstvo za promovisanje i sprovođenje sopstvenih ideja i interesa svedoče upravo prethodno analizirani diskursi predsednika SPO-a i predsednika DSS-a, te su sasvim dovoljni da bi se potvrdio stav o tome da su na tadašnjoj srbijanskoj političkoj sceni bile ustaljene prakse (re)konstruisanja prošlosti zarad sprovođenja limitiranih ideoloških interesa. U tom smislu je i sam jezik, ali i jezik medija kao njegov poseban vid, neretko bio zloupotrebljavan u cilju plasiranja ideologizovanih predstava prošlosti, proizvođenja sadašnjosti, kao i opravdavanja pojedinih političkih praksi, ali i radi iznalaženja opravdanja za to što izvesna očekivanja nisu ispunjena, odnosno što se, primera radi, Srbija ne nalazi tamo gde treba da bude i što ne obuhvata teritorije koje treba da čine njen sastavni deo. Naime, pojedine stranke koje su nekada bile opozicija, a potom i sastavni deo prve demokratske vlasti zapravo nisu bile u stanju da ponude politički/nacionalni program koji bi se suštinski razlikovao od nacionalističkih strategija režima iz devedesetih. Pri tome, veliku zamerku je moguće uputiti i samoj Demokratskoj stranci i njenim predstavnicima/ama koji su umesto da se postave kao alternativa nacionalizmu, kao najveća stranka, preuzeli i najveću odgovornost za zbunjivanje javnosti i podržavanje opšte nespremnosti za suočavanje sa prošlošću. Bitno je spomenuti da je odnos prema Drugom svetskom ratu, a time i prema pobednicima i poraženima počeo bitno da se menja od 2007. godine kada su na našoj političkoj sceni počele da se sprovode

⁴⁰⁴ *Koštica: zaštita nacionalnih interesa* (RTS), 02. 01. 2013. Dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1240676/Ko%C5%A1tica%3A+Za%C5%A1tita+nacionalnih+interesa+.html>, posećeno 20. 04. 2015.

interpretacije interpretacija tj. revizije revizija. Međutim, ono što je naročito interesantno jeste da je Demokratska stranka koja je svojevremeno učestvovala u (re)konstrukcijama prošlosti u cilju distanciranja od komunizma, a time i svih onih koji su se zajedno sa partizanima našli na strani pobjednika po okončanju Drugog svetskog rata, tokom relativno kratkog vremenskog perioda načinila bitan zaokret, te promenila svoj odnos prema zemljama koje su svojevremeno bile na strani komunista. No, taj samo na prvi pogled neobični zaokret bio je posledica promišljenih političkih kalkulacija, odnosno nastojanja da se pomoću Rusije i njenih intervencija u Savetu bezbednosti spreči proglašenje kosovske nezavisnosti. Ovakav trend ne samo da se nastavio, već je još uvek aktuelan, a ono što ga čini naročito problematičnim jeste njegov udeo u razvijanju političkih strategija koje, zasnovane na (re)konstruisanim (re)konstrukcijama prošlosti radi sprovođenja nacionalističkih politika, predstavljaju paradoksalne političke konstrukcije kao spoj politički nespojivog.

Kada je reč o implikacijama jednog dela antikomunističkih političkih praksi, odnosno političkog glorifikovanja četništva neophodno je naglasiti da su upravo takve prakse, između ostalog, doprinele i tome da se početkom 2015. godine pred Višim sudom u Beogradu iznova nađe zahtev za rehabilitaciju Dragoljuba Mihajlovića koji je još 1946. godine bio osuđen za saradnju sa okupatorom i ratne zločine. S tim u vezi, aktuelni premijer Vlade izjavio je da „sud radi svoj posao” i da je uveren „da će doneti pravu presudu”⁴⁰⁵, ali ono što se pokazalo kao problematično jeste što sam premijer nije otvoreno izneo stav o tom slučaju, odnosno što nije dodatno obrazložio šta tačno podrazumeva pod „pravom presudom”. Imajući u vidu citiranu premijerovu izjavu, sasvim je opravdano reći da ona usled svoje nedorečenosti i/ili nedovoljne preciznosti predstavlja osnovu za različite interpretacije posebno ukoliko se ima u vidu da je premijer svojevremeno bio visoko pozicioniran unutar stranke koja je glorifikovala četništvo. Stoga se premijeru svojstven diskurs još jednom pokazuje kao rezultat ideoloških zloupotreba jezika u cilju manipulisanja što većim brojem društvenih subjekata s obzirom na to da se on namerno ostavlja otvorenim za pojedinačne interpretacije, te samim time i za učitavanja proizvoljnih, a neretko i međusobno oprečnih značenja. Ipak, za razliku od premijera, postoje i oni političari koji svoje stavove o generalu Mihajloviću i dalje otvoreno iznose, te time pokazuju da unutar našega društva istorijske činjenice ustupaju mesto sračunatim interpretacijama prošlosti kako bi se rehabilitovale suštinski nacionalističke ideje

⁴⁰⁵ *Ponovo o rehabilitaciji Draže: „Rat” četnika i levičara ispred suda* (Radio Slobodna Evropa), 27. 02. 2015. Dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/ponovo-o-rehabilitaciji-draze-rat-cetnika-i-levicara-ispred-suda/26873339.html>, posećeno 20. 04. 2015.

o četništvu. Upravo je to učinio i savetnik predsednika Srbije kada je na manifestaciji povodom sedamdeset godina od operacije „Halijard” izjavio: „Likvidacija đenerala Mihailovića je slika sudbine srpskog naroda koji je zarad trenutnih interesa izložen stradalništvu koja gotovo da nema premca u istoriji. Mihailović je pripadao Jugoslaviji. Njegov duh sada pripada svima onima koji su spremni da se bore za slobodu.”⁴⁰⁶

Ono što je bitno naglasiti jeste i da je aktuelni predsednik Srbije tokom rata devedesetih godina primio orden četničkog vojvode, kao i da ga se nikad nije odrekao, a time ni same četničke ideologije. Zakletva koju je položio tom prilikom glasila je: „Zaklinjem se kao srpski četnički vojvoda, zaklinjem se Bogom i Svetim Savom da ću se svim svojim snagama boriti za slobodu srpskoga naroda i obnovu jedinstvene srpske države na Balkanu koja će obuhvatati sve srpske zemlje tako mi Bog pomogao. Amin.”⁴⁰⁷ Imajući u vidu sadržinu ove zakletve, ali i izjave „Ja sam četnik i opet bih to bio u ratu” i „Ja nisam počinio nikakav ratni zločin i negujem četništvo”⁴⁰⁸, krajnje je upitno da li predsednik zaista ima nameru da sprovodi demokratski i evropski orijentisanu politiku pod kojom se podrazumeva i negovanje dobrih susedskih odnosa sa državama protiv kojih je tokom devedesetih ratovao, te na čije teritorije je polagao pravo u ime Velike Srbije. Važno je prisetiti se predsednikovih preferencija ka tome da nastavi brozovsku strategiju vođenja spoljne politike, odnosno njegovo pravljenje razlike između unutrašnje politike komunističke partije (i distanciranje od nje) i spoljne politike predsednika SFRJ koji je istovremeno bio na čelu te iste partije (i poistovećivanje sa njim). Na osnovu toga je jasno da aktuelni predsednik Srbije smatra opravdanim i osnovanim povezivanje četništva i komunizma, iako je i političkom laiku više nego očigledno da unutrašnja politika bazirana na četništvu može samo da bude u raskoraku sa spoljašnjom politikom komunističke orijentacije budući da jedna drugu neminovno negiraju. Upravo u tome se i vidi sva paradoksalnost ideologizovanih političkih programa zasnovanih na (re)konstruisanim (re)konstrukcijama prošlosti.

Međutim, kako sprovedena kritika limitiranim interesima podređenih političkih praksi – u vidu kritičkog promišljanja njima svojstvenih zloupotreba jezika (medija) kao bitnog mehanizma za ideološka (pre)oblikovanja društvenih subjekata, i to putem ideoloških

⁴⁰⁶ *Posledice revizije: Glorifikacija za četnike, zaborav za antifasiste* (Radio Slobodna Evropa), 24. 09. 2014. Dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/posledice-revizije-glorifikacija-za-cetnike-zaborav-za-antifasiste/26604044.html>, posećeno 20. 04. 2015.

⁴⁰⁷ *Zakletva četnika Tomislava Nikolića 1993* (You tube), 22. 05. 2012. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=-OadHu7aFkk>, posećeno 20. 04. 2015.

⁴⁰⁸ *TOMISLAV NIKOLIĆ – JA SAM ČETNIK* (You tube), 21. 05. 2012. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=BJJaaVkCKO8>, posećeno 20. 04. 2015.

(re)konstrukcija prošlosti – ne bi bila interpretirana kao pokušaj kritike isključivo aktuelne vlasti, a pogotovo ne kao kritika lika i dela pojedinih njenih predstavnika/ca, važno je nastaviti sa ukazivanjem na konkretne primere interesnih interpretacija istorijskih zbivanja i od strane prethodnih Vlada. Tako je, primera radi, prethodni predsednik Srbije na mestu streljanja preko dve hiljade nevinih Kragujevčana za vreme Drugog svetskog rata rekao: „Prizivamo sa zahvalnošću u sećanje sve poginule borce kraljevske jugoslovenske vojske u aprilskom ratu. Sve učesnike narodnog ustanka u borbi protiv nacizma iz partizanskog i ravnogorskog pokreta.”⁴⁰⁹ Naime, upravo ova izjava predstavlja još jednu potvrdu za to da su i demokratske vlasti u svom fokusu imale negaciju istorijskih činjenica i odgovornosti četničkog pokreta za ratne zločine počinjene tokom Drugog svetskog rata usled saradnje sa okupatorom. Ipak, ono što je evidentno jeste da je prethodni predsednik Srbije veliku pažnju poklanjao izgradnji što kvalitetnijih odnosa sa susednim zemljama, kao i da u svojim javnim obraćanjima nije izražavao pozitivan stav prema ratu iz devedesetih. No, to svakako da ne umanjuje njegovu odgovornost za doprinos revizijama prošlosti, kao i za ideološka oblikovanja potpuno novih generacija koje danas gotovo ništa i ne znaju o antifašizmu, partizanskom pokretu i četništvu.

Analizirajući stav aktuelnog predsednika Srbije po pitanju četništva Branka Prpa je izjavila: „[On] može da voli četnike koliko hoće; međutim, kao predsednik svih građana na tako nešto nema pravo. Iako se na taj način ponaša.”⁴¹⁰ Tim povodom, ona je rekla i sledeće: „Uostalom, videli ste šta se dogodilo na prošlogodišnjoj paradi održanoj povodom obeležavanja sedamdeset godina od oslobođenja Beograda, na kojoj je predsednik Nikolić izbegao da pomene vrhovnog komandanta jugoslovenske partizanske oslobodilačke vojske Josipa Broza Tita. Umesto njega, jugoslovenske partizane pomenuo je ruski predsednik Vladimir Putin. Jasno i glasno. Izgleda da Tomislav Nikolić još nije naučio da je antifašizam natpolitička, nadnacionalna i nadideološka kategorija. Da je drugačije, Staljin, Čerčil i Ruzvelt nikada ne bi mogli da sednu i dogovore se o bilo čemu. Antifašizam je i borba za čoveka i za čovečanstvo, što takođe ne razumeju ni predsednik Srbije ni njegovi savetnici.”⁴¹¹ Takođe, povodom poslednjeg pokušaja rehabilitacije Dragoljuba Mihajlovića ona je rekla da

⁴⁰⁹ *Posledice revizije: Glorifikacija za četnike, zaborav za antifašiste* (Radio slobodna Evropa), 24. 09. 2014. Dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/posledice-revizije-glorifikacija-za-cetnike-zaborav-za-antifasiste/26604044.html>, posećeno 20. 04. 2015.

⁴¹⁰ *Mihailović je fašista i kolaboracionista. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji* (helsinki.org), 6. 03. 2015. Dostupno na: http://www.helsinki.org.rs/serbian/aktuelnosti_t112.html, posećeno 20. 04. 2015.

⁴¹¹ Isti izvor.

je nedopustivo da sudovi i/ili političari/ke arbitriraju o istoriji. „Istorija se dogodila i ne može se naknadno promeniti, koliko god se neko trudio”⁴¹², rekla je Prpa.

Imajući u vidu navedene primere interesnih revizija prošlosti u cilju opravdavanja određenih političkih ciljeva iz kojih proizilaze benefiti prvenstveno po nosioce/teljke samih ideologizovanih političkih strategija, jasno je da unutar našega društva postoji ustaljena praksa (re)konstruisanja pojedinih istorijskih događaja radi (re)konstruisanja ne samo istorije, već i društvenih subjekata, a u svrhu nametanja ideološki poželjnog nacionalnog identiteta. Korisno je citirati i izjavu nekadašnjeg lidera Demokratske stranke i premijera prve demokratske vlade u Srbiji: „Naš protivnik je svoj otrov ubrizgao u sve pore našeg društva. Njegova namera od samog početka, nije bila samo to da uspostavi večnu vlast, nego da oblikuje našu nacionalnu antropologiju, da stvori jedan novi nacionalni karakter. On našem društvu nameće poseban tip ličnosti poseban tip ponašanja podaničkog, podmitljivog, neiskrenog, nihilističkog, verolomnog. On po svom liku stvara novog čoveka – moralnog kvazimoda u Srbiji. Zbog toga, dame i gospodo, projekat promena ni u jednom slučaju ne sme se zaustaviti na političkom sistemu. Srbiji je potreban totalni preporod jer Srbija je u totalnoj krizi. U Srbiji mora konačno da prevlada pozitivna energija, normalnost, zdrav razum.”⁴¹³ No, politika u funkciji elementarne logike života ne samo da nije uspela da zaživi, nego je sa smenom režima došlo do smene ideoloških politika koje su za svoju zajedničku i najčvršću vezu imale upravo ideju srpskog nacionalizma, a radi koje su bile spremne da pokrenu borbu za (re)konstrukciju prošlosti ali ne u cilju sprovođenja racionalnih analiza uzroka koji su nas doveli tu gde jesmo i predupređivanja mogućnosti da se nekada napravljene greške ponove, već prvenstveno da bi se pomoću prošlosti proizvela željena sadašnjost. „(Nacionalizirane) političke elite u Srbiji [...] još uvek ne ostvaruju procese transcendiranja sopstvene ideologizovane nacionalne samobitnosti, odn. katarze i građenja novog modernizacijskog nacionalnog identiteta”⁴¹⁴, ističe Boško Kovačević, dok Nedim Sejdinović smatra da takve političke prakse doprinose ostvarivanju „želja elite da se potpuno zamagli stvarnost, da građani ne dolaze u dodir sa njom, da ne žive svoj život već da budu sudionici tuđih imaginarnih života”⁴¹⁵. A u okviru ideologizovanih i nacionalističkih

⁴¹² Isti izvor.

⁴¹³ Govor dr Zorana Đinđića na skupštini Demokratske stranke 17. 08. 1998 (zorandjindjic.org). Dostupno na: <http://www.zorandjindjic.org/govori/govor-dr-zorana-%C4%91in%C4%91i%C4%87-na-skup%C5%A1tini-demokratske-stranke?format=simple>, posećeno 20. 04. 2015.

⁴¹⁴ Kovačević, B., „Ponavljjanje ili promena socijalno-političkog ambijenta društva” u: Đurić Bosnić, A., Đurić, M. (ur.), *Socio-kulturni aspekti regionalizacije Srbije u kontekstu evrointegracija*, str. 122.

⁴¹⁵ Sejdinović, N., „Koncentracija moći i bekstvo od slobode i odgovornosti” u: isto delo, str. 146.

političkih praksi koje se sprovode unutar našega društva naročito su zastupljene ne samo revizije prošlosti, već i revizije revizija i upravo je to ono što se nastojalo pokazati putem prethodno navedenih primera zloupotreba (medijskog) jezika.

Dakle, ono što je očigledno jeste da se aktuelne instrumentalizacije jezika (medija) u cilju ideologizacije pojedinaca/ki neretko zasnivaju na limitiranim (re)konstrukcijama prošlosti, te da iz njih proizilaze negativne implikacije po nama svojstven socio-kulturni kontekst. Naime, afirmacijama nacionalističkog identiteta (pre)oblikovanog prema ideologizovanim koncepcijama prošlosti aktuelne političke grupacije svesno potiskuju građanski politički identitet, te doprinose opštoj društvenoj deregulaciji, devalorizaciji i devastaciji. S tim u vezi, Pavel Domonji ističe: „Bez jasnog i koherentnog koncepta, oportunistički nastrojani, cinični i uplašeni za vlastiti rejting, političari, umesto otresitijeg reformskog nastupa, radije posežu za šećernom vodicom. Iza navodno plemenitih namera i socijalne odgovornosti da se tegobna tranzicija olakša krije se, kako neodlučnost, tako i želja da se očuva vlastita uloga u preraspodeli dobara.”⁴¹⁶ On tome dodaje i da „čovjek jedva da se može oteti utisku da je u srbijanskom slučaju reč o komplotu (frakcija) političke elite protiv društva, parazitskih koterija protiv produktivnih i inovativnih slojeva”⁴¹⁷. I zaista, putem kritičkog promišljanja prethodno navedenih primera političkog diskursa posmatranog kao proizvod ideologizacije prošlosti u cilju afirmacije nacionalističkog identiteta, dolazi se do nedvosmislenog zaključka o limitiranosti naših političkih programa, ali i o nepostojanju jasno izražene i dovoljno snažne potrebe i volje za konfrontiranjem sa interesnim politikama. Aktuelne političke prakse zasnovane na revizijama prošlosti radi afirmacije ideologizovanih koncepcija nacionalizma (i s njime saglasnog nacionalističkog identiteta) ujedno doprinose i potiskivanju identitetskog diverziteta tj. mogućnosti da svaki društveni subjekat samostalno izgrađuje i slobodno ispoljava svoju osobenost, čime potvrđuju svu svoju destruktivnost po celokupni socijetet. „Etnički nacionalizam ne veruje u višestruke identitete, u različitost, u pluralizam interesa, u individualizam, a nacionalnu državu vidi samo kao zaštitnika ekskluzivne nacije, njene jedinstvene i nedeljive ‘nacionalne volje’ i ‘nacionalnog interesa’”⁴¹⁸, ističe Olivera Milosavljević.

S obzirom na to da se, s jedne strane, političke stranke u svojim praksama oslanjaju na medije, a naročito one koji čine vladajuću političku strukturu, te da u tom slučaju mediji

⁴¹⁶ Domonji, P., „Regionalizacija – strah i otpori” u: isto delo, str. 116.

⁴¹⁷ Na istom mestu.

⁴¹⁸ Milosavljević, O., „Nacionalizam i federalizam (Nemogući spoj i jugoslovensko iskustvo)” u: isto delo, str. 31.

neretko funkcionišu kao puki transmiteri političkih poruka i to prvenstveno onih koje dolaze s političkog vrha, jasno je da se problem politizacije medijskog prostora dodatno usložnjava ukoliko je reč o pokušajima ideologizacije javnosti. Imajući u vidu prethodno analizirane primere političkog diskursa u službi ideologizacije prošlosti, kao i činjenicu da su oni bili ispraćeni od strane medija, odnosno da su plasirane ideološke poruke stigle do velikog broja društvenih subjekata, evidentno je da su ne samo interesne politike, već i instrumentalizovani mediji odgovorni za sprovođenje svojevrsnog nasilja nad identitetima društvenih subjekata. Naime, putem instrumentalizacija jezika medija u cilju nametanja ideologizovanih koncepcija stvarnosti zasnovanih na revizijama prošlosti teži se ka što uspešnijim manipulacijama društvenim subjektima, a sve to kako bi se uspostavio željeni ideologizovani društveni poredak. Stoga je za ideološke politike od naročitog značaja da se medijski prostor ispuni onom vrstom (raz)govora koji će biti podređeni njihovim intencijama, ali na način da samo građanstvo u tome ne vidi ništa što bi moglo da bude problematično, odnosno da bude ubeđeno da je ono što je u interesu ideologije zapravo i u njihovom interesu. Međutim, upravo se u tome reflektuje nasilna priroda ideologizovanih političkih praksi tj. ideološka opresija kojom se ugrožavaju autonomija i sloboda društvenih subjekata, kao i njima svojstveni osobeni identiteti. Tako se, primera radi, putem medijskim jezikom predstavljenih ideoloških (re)konstrukcija prošlosti zapravo (pre)oblikuju sami društveni subjekti budući da im se nameću identiteti u funkciji ideologizovanog društvenog poretka. No, ono što je pri tome važno napomenuti jeste da ideološke politike nastoje da regulišu kako javni tako i privatni prostor ideologizovanih pojedinaca/ki da bi što uspešnije i što duže sprovodile svoje strategije. Stoga, društveni subjekti kao nosioci/teljke osobenih, a ne ideologizovanih identiteta, odnosno subjekti kojima je svojstvena individualizacija koja se manifestuje kroz slobodno i kritičko mišljenje i delovanje, predstavljaju prepreku po ne samo političke, već i ostale ideološke grupacije zbog čega su one naročito fokusirane na iznalaženje mehanizama za nadziranje i regulisanje pojedinaca/ki i njihovih praksi.

Ideologizovane politike oslanjaju se upravo na medije i medijski jezik svesne toga da putem njihovih instrumentalizacija mogu da sprovedu ideologizaciju što većeg broja društvenih subjekata. Na ovome mestu je značajno osvrnuti se na Markuzeovu kritiku savremenog društva, odnosno njegovu tvrdnju, parafrazirano rečeno, da iako je tehničko-tehnološki razvoj stvorio (pred)uslove da se čovek oslobodi različitih oblika ograničenja, do tog oslobođenja je gotovo nemoguće doći usled postojećih interesa dominacije tj. snažne intencije da se sačuva hijerarhija *status quo*-a. Za tematiku ovog rada značajna je i

Markuzeova tvrdnja da su pojedinci i pojedinke u postojećim političkim i ekonomskim sistemima socijalizirani, ali da nemaju mogućnosti za individualizaciju. Naime, Markuze kaže sledeće: „Sada, međutim, pod vlašću ekonomskih, političkih i kulturnih monopola, nastanak zrelog superega čini se da preskače stadij individualizacije [...] a ego izgleda da se prerano socijalizira putem cijelog sistema vanobiteljskih posrednika i posredstava. Još na predškolskoj razini, družbe, radio i televizija postavljaju obrazac konformnosti i pobune [...] Eksperti za masovne medije prenose potrebne vrijednosti; oni pružaju savršenu poduku u efikasnosti, upornosti, ličnosti, snu i romantici.”⁴¹⁹ Dakle, ovaj filozof smatra da društvene strategije i mehanizmi sprovode socijalizaciju bez individualizacije, odnosno da proizvode lažnu individualizaciju, a upravo je to ono što dolazi do izražaja na primeru praksi ne samo političkih, već i drugih moćnih ideoloških grupacija, te njihovih zloupotreba medijskog jezika za promovisanje i popularizaciju poželjnih socio-kulturnih identiteta. No, ukoliko bi se individualizirani/a pojedinac/ka koji/a se uspostavlja slobodno i autonomno, ostvarujući pri tome sebi svojstvene potencijale i odabire, uzeo/la za primer istinskog društvenog subjekta, potrebno je iznova naglasiti da apsolutno individualizirani društveni subjekat ne postoji, kao i da je individualizacija bitno ugrožena usled dominacije regulacijskih interesnih praksi.

Budući da ideologija ne postoji osim zahvaljujući društvenom subjektu i za društvene subjekte, jasno je da ona prvenstveno treba sebi da prilagodi tog istog subjekta tj. da ga (pre)oblikuje prema svojim potrebama i interesima, što ne znači ništa drugo do to da su instrumentalizovani subjekti zapravo nosioci/teljke ideološki poželjnih identiteta, te da je upravo usled toga njihova osobenost bitno potisnuta. „Kategorija subjekta je konstitutivna za svaku ideologiju, ali istovremeno dodajemo da je kategorija subjekta konstitutivna za svaku ideologiju samo ukoliko svaka ideologija ima funkciju (koja je određuje) ‘konstituisanja’ konkretnih individua kao subjekata”⁴²⁰ jer upravo u „interakciji ove dvostruke konstitucije egzistira funkcionisanje svake ideologije, s tim što je ideologija upravo vlastito funkcionisanje u materijalnim formama egzistencije tog funkcionisanja”⁴²¹, ističe Altiser. Međutim, iako svaka ideologija „interpelira konkretne individue kao konkretne subjekte, putem funkcionisanja kategorije subjekta”⁴²², ideologije su te koje putem ideologizacije subjekata i subjektivnosti prvenstveno teže ka ostvarivanju sopstvenih ciljeva. Stoga se Altiserova tvrdnja treba proširiti time što će se naglasiti da ideološke pretpostavke

⁴¹⁹ Marcuse, H., *Eros i civilizacija: Filozofsko istraživanje Freuda*, Naprijed, Zagreb, 1985, str. 92.

⁴²⁰ Altiser, L., *Ideologija i državni ideološki aparat*, str. 64.

⁴²¹ Isto delo, str. 65.

⁴²² Isto delo, str. 68.

priznavanja pojedinaca/ki kao subjekata funkcionišu prvenstveno kao instrumenti njihovog podređivanja samim ideologijama, a nikako radi afirmacije subjektivnosti. Razlog zbog kojeg su ideologije uspešne u svojim praksama je, između ostalog, i taj što u svojim promocijama ideološki poželjnih sistema vrednosti istovremeno rade na proizvodnji uverenja da su oni prvenstveno u interesu samih društvenih subjekata i celokupnoga društva.

S obzirom da je svaki društveni subjekat konstituisan putem jezika i kroz jezik koji ga socijalizuje i uvodi u socio-kulturno postojanje, upravo je to ono što ideologije imaju u vidu i što vešto koriste kako bi uverile društvene subjekte da prihvate određene društvene pozicije i funkcije. Radi toga, ideologije se, između ostalog, služe (re)interpretacijama prošlosti kako bi u istoj pronašle utemeljenje za svoje koncepcije stvarnosti, a time i za okvire mišljenja i delovanja koje teže da nametnu što većem broju društvenih subjekata, čime istovremeno sprovode direktne zloupotrebe jezika budući da putem njegovih instrumentalizacija nastoje postignuti instrumentalizacije samih društvenih subjekata, a sve to kako bi pribavile koristi za sebe. Na taj način, ideologije proizvode ideologizovane društvene subjekte tj. subjekte koji su uključeni u ideološki poželjan politički, društveni, kulturni, istorijski, pa čak i jezički kontekst, ali na način da su lišeni mogućnosti da u njemu samostalno misle i deluju, kao i da započnu nove procese. Samim tim, uspešno ideologizovan društveni subjekat jeste onaj/ona pojedinac/ka koji/a se čvrsto drži ideoloških predstava kako o svetu tako i o sebi i drugima, te koji/a ne samo da nije u stanju da (is)poštuje sve ono što se u odnosu na njega/nju javlja kao drugačije, već je i lišen/a sposobnosti da ga toleriše.

U svemu tome, naročita uloga pripada ideologizovanom jeziku medija koji se bavi pukim reprodukcijama ideoloških poruka u cilju nametanja ideologizovanih koncepcija stvarnosti, a koji se kao takav može posmatrati i kao instrument putem kojeg paternalistički nastrojene ideološke politike neguju infantilizam ideologizovanih masa. I upravo usled toga što (sa)učestvuju u ideologizacijama društvenih subjekata, odnosno što plasiraju pojednostavljene, neretko i neosnovane, pa čak i irealne ideologizovane predstave stvarnosti, mediji treba da snose odgovornost za ovakve neprimerene prakse. Dakle, iako su ideološke politike te koje u najvećoj meri zloupotrebljavaju medije, ipak su i ideologizovani mediji, odnosno medijski radnici i radnice koji zarad određenih ideologija svesno odbacuju osnovne postulate svoga poziva ti koji imaju bitnog udela u ideološkim (re)konstrukcijama ne samo prošlosti radi proizvodjenja željene sadašnjosti, nego samim time i u ideološkim (pre)oblikovanjima pojedinaca/ki kako bi se moglo računati i na proizvodnju željene budućnosti. U tom smislu i ideologizovani jezik medija usled toga što je opterećen

identitetskom obavezom nametnutom od strane određene ideologije i to u cilju razlikovanja „nas” od „drugih” kao vodeći instrument nacionalističke politike identiteta postaje bitna prepreka onoj vrsti komunikacije u kojoj od samog starta postoji spremnost da se drugo kao drugačije ne samo uzme u obzir, već i da se uvaži.

Imajući to na umu, za aktuelnu medijsku scenu unutar našega društva može se reći da je njena ideologizacija u značajnoj meri doprinela homogenizacijama komunikacijskih procesa, a time i potiskivanju istinske kulture dijaloga. Naime, upravo se na primeru diskursa predstavnika i predstavnica interesnih politika može videti da oni drže govore umesto da vode konstruktivne razgovore čime afirmišu monolog u službi glorifikovanja ideološkog pogleda na stvarnosti. Na ovome mestu je zgodno pomenuti gotovo tragi-komične situacije koje nastaju kada se u okviru audio ili audio-vizuelnog medijskog formata nađu predstavnici/e više različitih ideoloških politika usled čega dolazi do govora *uglas*, odnosno do istovremenog držanja monologa, a sve to kako bi se onoj drugoj strani uskratila mogućnost da govori. Iako iz takvih situacija ni jedna strana ne može da bude na dobitku, intencija da se drugome uskrati mogućnost da izrazi sopstveni stav je jača čak i od potrebe da se sopstveni stav ne samo izrazi, već i da bude razumljen od strane onih kojima je upućen.

Naglašavajući da je za istinsku komunikaciju „neophodan drugi i to drugi koji se razlikuje, ma kako te razlike bile male”⁴²³, Branimir Stojković tome dodaje i da je „zajednica iskustva ono što predstavlja osnovu za uspostavljanje komunikacije” jer „što je zona zajedničkog iskustva veća u odnosu na ukupno iskustvo svakog od učesnika u komunikaciji, to je ona lakša i obratno – minimum zajedničkog iskustva znači minimalne mogućnosti komunikacije”⁴²⁴. Dakle, komunikacija kao produktivan proces razmene mišljenja jeste situacija u kojoj dolazi do prepoznavanja sebe u drugome, kao i drugoga u sebi, ali i situacija u kojoj nije akcenat na onome ko misli, već na mišljenju koje određena strana zastupa. A jezik kao bitan aspekt komunikacije nije i ne može da bude isključivo kuća bivstvovanja kako to tvrdi Hajdeger, nego je i „kuća čoveka u kojoj on živi, smešta se, sreće se, sreće se u drugom”⁴²⁵, kako to ispravno uočava Gadamer. „Neodložniji nego ikada ranije postao je zadatak da naučimo da u drugom i u drugosti prepoznamo ono-zajedničko”⁴²⁶ i „svi mi moramo na ovaj ili onaj način naučiti da slušamo i da se stalno suočavamo sa sopstvenom

⁴²³ Stojković, B., *Identitet i komunikacija*, Fakultet političkih nauka u Beogradu-Čigoja štampa, Beograd, 2002, str. 27.

⁴²⁴ Isto delo, str. 28.

⁴²⁵ Gadamer, H. G., *Evropsko nasleđe*, str. 117.

⁴²⁶ Isto delo, str. 83.

sputanošću samima sobom, moramo nastojati da u sopstvenu volju i nagon za važenjem uhvatimo svaki duhovni poticaj”⁴²⁷. Takođe, „ne bi trebalo da verujemo kako je naš zadatak i naša povlastica da drugima namećemo pitanja koja su ponikla iz našeg životnog iskustva i koja su se sačuvala u našem jezičkom iskustvu”, jer je čak i u okviru pojmovnog mišljenja neophodno „da štitimo razgovor između jezika i između mogućnosti sporazumevanja koje se sadrži u svim jezicima”⁴²⁸. Međutim, ono što su pokazali analizirani primeri interesnih (re)konstrukcija prošlosti radi afirmacije ideologizovanih predstava stvarnosti jeste da unutar našeg društva postoje grupacije između kojih je nemoguće očekivati da će doći do istinskog sporazumevanja i to iz razloga što svaka od njih govori iz sopstvenog iskustva.

Govoreći svaka za sebe i to putem sebi svojstvenog jezika, ideološko-političke grupacije unutar našega društva primer su (samo na prvi pogled) paradoksalne situacije gde govorenje istim jezikom ne vodi ka sporazumevanju usled toga što se svaka od strana koje učestvuju u fiktivnom razgovoru istovremeno služi sopstvenim ideologizovanim jezikom. Nedorasle zahtevu da saslušaju šta o određenoj stvari ima da kaže druga strana one ostaju uskraćene za mogućnost da putem produktivne razmene različitih mišljenja istinski razumeju stvari kojima se bave. No, budući da počivaju na iskrivljenim predstavama o svetu i onome što se unutar njega nalazi, njihova uočena limitiranost ne menja stanje stvari po njih same, ali zato bitno menja situaciju unutar društva koje je prožeto njihovim uticajima. „Nacionalistička ideologija se uspostavila kao (sve)spasavajuća, bez obzira na nepostojanje kapaciteta i aktera”, a na talasima nacionalizma je nemoguće „graditi moderno, uređeno, odgovorno i pristojno društvo”⁴²⁹, ističe Boško Kovačević. Na osnovu toga je jasno da sve dok nacionalističke ideologije budu imale primat unutar našega društva njime će dominirati i instrumentalizovani jezik (medija) etnonacionalnih fiksacija koji za svoj rezervoar nadahnuća, između ostalog, ima prošlost. Drugim rečima, sve dok unutar našega društva bude preovladavao (medijski) jezik u službi (re)interpretacija prošlosti na delu će biti nacionalna samobitnost, homogenizacija nacije, kao i njeno stavljanje u funkciju odbrane kako od spoljašnjih tako i od unutrašnjih neprijatelja. U tom smislu, aktuelne političke strategije, kao i njima svojstvene jezičke prakse putem kojih nastoje da se afirmišu, pokazuju se ne samo kao nesposobne da reše krizu kojom je prožeto naše društvo, već i potvrđuju da jedino i mogu da funkcionišu na način da kontinuirano generišu i produbljuju društvenu krizu.

⁴²⁷ Isto delo, str. 107-108.

⁴²⁸ Isto delo, str. 83.

⁴²⁹ Kovačević, B., „Ponavljjanje ili promena socijalno-političkog ambijenta društva” u: Đurić Bosnić, A., Đurić, M. (ur.), *Socio-kulturni aspekti regionalizacije Srbije u kontekstu evrointegracija*, str. 121.

4.4. Implikacije ideoloških revizija prošlosti

Zaključna promišljanja iz ovog poglavlja biće usmerena na utvrđivanje posledica ideoloških (re)interpretacija prošlosti po pojedince/ke, ali će biti reči i o potencijalnim rešenjima za ograničavanje ovakvih praksi pri čemu će pažnja biti fokusirana i na analize modusa za sprovođenje medijskih dezideologizacija društvenih subjekata. Polazeći od stava da „svaka pojedinačna pojava treba da se shvata iz konteksta svoje epohe” jer „ne ide da se merila našega vremena primenjuju na druge epohe”, te da „ako svaku epohu treba objašnjavati iz nje same, onda to mora važiti i za našu epohu”⁴³⁰, veoma je važno imati na umu da je ispravno razumevanje onoga što se zbilo izuzetno značajno za razumevanje onoga što jeste, ali istovremeno i za preuzimanje odgovornosti za, primera radi, zloupotrebe prošlosti u cilju opravdavanja sadašnjosti; uz to, kao naročito problematične interpretacije prošlosti treba istaći one koje su u funkciji opravdavanja ideološki (is)konstruisane tj. proizvedene sadašnjosti. Takođe, stav da „naše viđenje ranijih epoha, isto tako, treba objašnjavati iz konteksta naše današnjice”, ali da ono „treba da bude i relativizovano” budući da „naša epoha predstavlja samo jednu među ostalim epohama”⁴³¹ naročito je važan kada se u vidu ima da, primera radi, viđenje onoga što se zbilo iz sadašnje perspektive ne može da bude jedini relevantan parametar za utvrđivanje njegove ispravnosti ili pak istinitosti. Korisno je osvrnuti se na tvrdnju da naša spoznaja spoznatog treba da se manifestuje kao razumevanje, odnosno kao „osnovna oprema čovekove povesne egzistencije”⁴³², ali je istovremeno neophodno imati u vidu ono na šta je svojevremeno ukazao Diltaj [*Wilhelm Dilthey*], a to je staranje o tome da se pouzdanost razumevanja odbrani od istorijske skepse i subjektivne samovolje. Naime, imajući u vidu da su (re)interpretacije prošlosti neretko rezultat samovolja vodećih interesnih grupacija, ali time i proizvod ne samo nepoverenja prema istorijskim faktima, već i njihove negacije, jasno je da zloupotrebe prošlosti u cilju afirmacije limitiranih predstava stvarnosti doprinose marginalizaciji istinskog razumevanja, odnosno razumevanja koje je u službi čoveka, a ne određene ideologije ili ideoloških konglomerata.

Ipak, ono što je potrebno naglasiti jeste da se pod istinskim razumevanjem ne podrazumeva apsolutna ispravnost u razumevanju, već prevashodno razumevanje koje se javlja kao rezultat dovođenja u vezu međusobno različitih mišljenja o određenoj stvari u cilju

⁴³⁰ Gronden, Ž., *Uvod u filozofsku hermeneutiku*, str. 120.

⁴³¹ Na istom mestu.

⁴³² Isto delo, str. 137.

njenog što potpunijeg sagledavanja. Istinskom razgovoru je stoga svojstven jezik koji je otvoren za druga i drugačija viđenja predmeta razgovora, te koji je u službi njegovog razumevanja, a ne strane koja zastupa određeno mišljenje. Iako za Gadamera „jezik nije puki instrument ili naročita obdarenost koja pripada čoveku, već medijum u kome kao društvena bića od početka živimo i koji drži otvorenom onu celinu u kojoj se odvija naša svakodnevnica”⁴³³, u okviru ovoga rada nastojalo se ukazati na to da su upravo interesne grupacije te koje jezik svode na puki instrument radi ideologizacije društvenih subjekata, a u cilju uspostavljanja poželjnog društvenog poretka. U tom smislu njegov stav da „artikulacija sveta, onog u kome živimo, putem jezika i komunikacijske kooperative nije nikakva dimenzija puko konvencionalnog niti izraz neke možda pogrešne svesti: ona odslikava ono što jeste”, te je, između ostalog, „u stanju da u pojedinačnom prihvati prigovor, protivrečenje i kritiku”⁴³⁴ odnosi se prvenstveno na istinsku komunikaciju tj. jezik u službi (spo)razumevanja, te nam istovremeno može poslužiti i kao osnova za promišljanje jezika koji je podređen interesima moćnih grupacija. Naime, instrumentalizovani jezik (te tako i medijski jezik kao njegov poseban vid) jedno je od vodećih oruđa iskrivljene svesti, te samim tim ne može da bude jezik o onome što jeste, već isključivo o onome što se smatra i/ili pak želi da jeste, a usled čega nije spreman da toleriše, kao ni da uvaži kritike koji mu se upućuju. To je jezik koji ne dozvoljava nikakvu vrstu prigovora, te koji je usmeren ka regulaciji ne samo javne, već i privatne društvene sfere kako bi mogao da kontroliše i same odgovore koji mu se upućuju. A kada je reč o načinu na koji se odgovara u ideologizovanom (raz)govoru, najpoželjniji je upravo odgovor kao odraz podržavanja, te samim time i usvajanja ideologizovanih ideja i vrednosti.

Govoreći o implikacijama jezika u službi informaciono-tehnoloških dostignuća Gadamer opominje: „Moderna informaciona tehnika stvorila je mogućnosti koje u neslučenom obimu čine neophodnim izbor informacija. No, svaki izbor znači tutorisanje. Drugačije ne može biti. Onaj koji bira uskraćuje. Kada ne bi birao, razume se, bilo bi još mnogo gore. Tada bi nas nezadržive reke preplavljujućih informacija lišile i poslednjeg ostatka razuma. Prema tome, neizbežno je da moderna tehnika komunikacije vodi moćnoj manipulaciji duhova. Javno mnjenje može se planski upravljati u određenim pravcima i uplivisati u korist određenih odluka.”⁴³⁵ I zaista, instrumentalizacije medija radi prenošenja

⁴³³ Gadamer, H. G., *Um u doba nauke*, str. 9.

⁴³⁴ Isto delo, str. 15.

⁴³⁵ Isto delo, str. 38.

informacija kojima se afirmiše ideologizovana koncepcija stvarnosti pogubne su po konzumente i konzumentkinje medijskih sadržaja i to ne samo usled toga što im se uskraćuje mogućnost izbora, odnosno što im se daje da biraju samo između onog što je unapred izabrano (a što pri tome nije u konfrontaciji sa samim ideološkim sistemom), već i usled toga što se putem tih istih informacija nastoje nametnuti ideološki poželjni socio-kulturni identiteti. No, uprkos postojanju niza interesnih strategija za produkciju poželjnih obrazaca mišljenja, osećanja i postupanja to svakako ne znači da društveni subjekat putem slobodnog i kritičkog promišljanja i delovanja ne može da oblikuje vlastitu egzistenciju, kao i odnose sa drugima. Drugim rečima, društveni subjekat kao nosilac osobenog identiteta nije nešto što je u uslovima savremenog društva posve nemoguće pa čak i ukoliko je ono dobrim delom ideologizovano. Ipak, utisak koji se stiče na osnovu kritičkog promišljanja aktuelnog srbijanskog društva jeste da subjekti kao nosioci prema limitiranim interesima iskonstruisanih socio-kulturnih identiteta prednjače po broju u odnosu na subjekte kojima su svojstveni osobeni identiteti. Razmere fabrikovanja pojedinaca i pojedinki unutar našeg socijeteta moguće je utvrditi, između ostalog, i putem analiza medija i medijskog jezika s obzirom na to da predstavljaju trenutno vodeće instrumente ideoloških manipulacija javnošću, a time i njenih dezindividualizacija.

Na ovom mestu bitno je napomenuti da iako je društveni subjekat konstituisan primarno jezikom i putem jezika koji ga uvodi u društveno egzistiranje, to svakako da ne znači da jezičko-regulacijske prakse nužno proizvode pojedince/ke bez ostatka to jest otpora. Naime, kao što je posve neprimereno označiti društvenog subjekta apsolutno autonomnim i nezavisnim od konstituišućih društvenih strategija jednako je neadekvatno tvrditi i da prakse konstituisanja pojedinaca i pojedinki nužno rezultiraju apsolutnom potiskivanju njihovih osobenosti. Ono što je važno imati na umu, a na šta želi da ukaže i Džudit Batler [*Judit Butler*] jeste da s obzirom na to da se primarna jezička ranjivost nikako ne može izbeći, kao naročito problematičan treba posmatrati svaki pokušaj njene zloupotrebe radi podređivanja društvenih subjekata i/ili pak negiranja drugih i drugačijih perspektiva viđenja samoga društva. Značajno je reći da „razotkriti norme kao nešto kontingentno pa onda, u nekim slučajevima, i nepotrebno okrutno ili nepravedno, ujedno je i način otpora zloupotrebama različitih vidova ljudske ranjivosti spram moći koja manipulira načinima socijalizacije pojedinaca, između ostalog, i na način nepravednih i okrutnih uvjeta koje društvo može

postaviti nekoj kategoriji pojedinaca da bi ih uvažavalo i priznalo”⁴³⁶. No, utisak koji se stiče jeste da se sama nužnost kao suprotnost kontingenciji ponekad radije prihvata nego odgovornost iako ona sama po sebi ne donosi nužno niti dobrobit niti sreću. Sama činjenica da unutar našeg društva postoje moćne interesne grupacije koje su uspele da za sebe obezbede podršku određenog dela građanstva zahvaljujući kojoj se uspešno održavaju, te sprovode svoje ciljeve dovoljna je da bi se potvrdila prethodno izneta konstatacija. Naime, upravo su ideologizovane grupacije te koje svojim praksama nastoje da pravo na kontingenciju potisnu u drugi plan, odnosno da uspostave društvenu klimu unutar koje neće biti prostora za ono što odstupa od ideologizovanih predstava svarnosti ili što će pak biti svedeno na minimum, a što nikako ne ide u prilog društvenim subjektima čije se osobenosti ne uklapaju u koncepcije poželjnih identiteta.

U okviru ovoga poglavlja naročita pažnja je bila posvećena promišljanju zloupotreba medija i medijskog jezika radi plasiranja ideologizovanih (re)interpretacija prošlosti u cilju (re)definisanja društvenih subjekata tj. nametanja poželjnih socio-kulturnih identiteta. Analize konkretnih primera zloupotreba medijskog jezika radi plasiranja poželjnih predstava onoga što se zbilo i to ne samo radi opravdavanja onoga što jeste, već neretko i radi konstruisanja same sadašnjosti, kao i distribuiranja proizvoljnih projekcija onoga što će biti, pokazale su da u osnovi aktuelnih ideologizovanih političkih praksi stoje etnonacionalističke strategije koje direktno ugrožavaju politički, verski, kulturni i uopšte društveni pluralizam i diverzitet. Naime, s obzirom na to da aktuelne ideologizovane politike u svom fokusu imaju sprovođenje nacionalističkih programa evidentno je da se one mogu samo negativno odraziti po sve one pojedince i pojedinke koji se ne mogu podvesti pod njihove okvire, s tim što je neophodno napomenuti da odgovornost za promociju i popularizaciju ideološki poželjnog kao nužnog nije samo na konkretnim ideologijama, nego i na svima onima koji (in)direktno (sa)učestvuju u zasnivanju monističkog, te samim tim restriktivnog i represivnog društva. Stoga, nakon što su mediji markirani kao jedan od trenutno vodećih ideoloških mehanizama za manipulisanje javnošću (pri čemu se vodi računa o postojanju jasne distinkcije između medija uopšte i konkretnih ideologizovanih medija), u okviru ovoga poglavlja težilo se tome da se putem kritičkog promišljanja instrumentalizacija medija i medijskog jezika istovremeno ukaže kako na odgovornost medija za nametanje restriktivnih identiteta tako i na njihov potencijal da budu upotrebljeni u cilju dezideologizacije samoga društva.

⁴³⁶ Profaca, M., *Subjekt, nasilje i pravo na kontingenciju*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2009, str. 54.

Dakle, za razliku od studija fenomena medija i problema koji se s njim u vezi javljaju u okviru kojih se sprovodi kritika medija uopšte, te izvode opšti zaključci o medijima, u okviru ovoga rada nastojalo se pokazati da se kvalifikacije konkretnih medijskih praksi mogu sprovoditi ukoliko se, između ostalog, imaju u vidu načini, svrhe i ciljevi njihovih upotreba. Važno je voditi računa i o medijskom jeziku i onome što se putem njega kazuje jer je upravo jezik značajan aspekt čovekovog bića zahvaljujući kojem se on konstituiše kao društveni subjekat. Naime, imajući u vidu analizirane primere ideoloških zloupotreba medijskog jezika radi afirmacije nacionalističkih koncepcija društva, kao i nacionalističkim interesima opterećenih socio-kulturnih identiteta jasno je da je aktuelni medijski prostor duboko prožet uticajima ideologizovanih politika, a to znači i da je većina medijskih strategija u službi ostvarivanja njihovih ciljeva. Stoga, zaključak koji se nameće jeste da su unutar našega društva na delu ideološko-političke prakse diskurzivnog (pre)oblikovanja pojedinaca i pojedinki putem kojih se dovodi u pitanje čovekovo pravo na kontingenciju, a time i pravo na (samo)izgrađivanje identiteta koji, iako bitno određeni različitim društvenim faktorima, nisu i ne mogu da se posmatraju kao njihovi apsolutni produkti. Skoncentrisane na nivelisanje razlika i marginalizaciju pa čak i uklanjanje drugog kao drugačijeg ideološke politike i ideološko-političkim interesima podređeni mediji i njima svojstven jezik u različitosti vide prvenstveno opasnost, a ne potencijal za razvoj celokupnoga društva.

Na ovome mestu je korisno osvrnuti se na Fukoa koji, promišljajući aspekte diskurzivnog formiranja društvenih subjekata, okleva pri opštem kritikovanju ideologija. Naime, u svom nastojanju da promisli načine diskurzivnog konstituiranja subjekta i to prvenstveno način na koji se, povese, određeni tipovi racionalizacije i diskursa uspostavljaju kao istiniti, Fuko dolazi do zaključka da sadržajna utemeljenost konkretnih ideologija nije ništa drugo do sekundarni aspekt racionalizacija putem kojih se nastoji utvrditi istinitost ili pak neistinitost određenih stvari, zbivanja i sl. Dakle, povese dominantni oblici racionalizacije ne samo što utiču na ono što društvo prepoznaje i uvažava kao istinito, već utiču i na samorazumevanje društvenih subjekata, te stoga ideologije prema mišljenju ovog filozofa nisu nešto što treba isključivo kritikovati. Društveno postojanje subjekata uslovljeno je postojanjem ideoloških pretpostavki i matrica koje primarnom socijalizacijom uvode subjekat u zajednički svet. Uprkos tome, u okviru ovoga rada želelo se ukazati na negativne implikacije ideoloških socijalizacija subjekata, a naročito na ideološka potiskivanja osobnih identiteta budući da održivost ideologija direktno zavisi od njihovih kapaciteta da drže pod kontrolom čovekovo pravo na kontingenciju, odnosno pravo da bude nosilac drugih i

drugačijih, a ne isključivo fabrikovanih socio-kulturnih identiteta. Takođe, cilj je bio i da se putem kritičkih promišljanja konkretnih primera zloupotreba medija i medijskog jezika pokaže da su ideološka konstituisanja pojedinaca/ki neretko zasnovana na iskrivljenim predstavama kako onoga što jeste tako i onoga što je bilo, te da se radi uspostavljanja ideologizovanog društvenog poretka neminovno sprovode (pre)oblikovanja društvenih subjekata.

Imajući u vidu da su unutar našega društva trenutno aktuelne ideološke politike zasnovane na nacionalističkim strategijama, jasno je i zbog čega unutar njega preovlađuju nacionalističke predstave društva i društvenih subjekata, a budući da nacionalizam ne veruje u višestruke identitete, kao i u pluralizam različitosti, razumljivo je da unutar našeg društva na delu nije samo njegova stagnacija, već sveopšta degradacija. Stoga je potrebno naglasiti i da nacionalistički politički sistemi ne samo da nisu u stanju da izvedu društvo iz sveopšte krize, već da se pokazuju kao sistemi koji jedino i mogu da funkcionišu ukoliko kontinuirano i sistematski produbljuju krizu društva i države. A s obzirom na to da radi svoje što uspešnije održivosti ideološke politike naročitu pažnju posvećuju konstituisanju društvenih subjekata prema njima svojstvenim sistemima vrednosti one nastoje i da radi toga mobilišu što više raspoloživih mehanizama, te, između ostalog, i medije. Srbijanski socijetet stoga treba posmatrati kao primer uspešno sprovedenih kako političkih ideologizacija (jezika) medija tako i putem (jezika) medija sprovedenih ideologizacija društvenih subjekata, a sve u cilju uspostavljanja željenog ideološkog poretka. No, bez obzira na to što su aktuelne medijske prakse podređene ideološkim interesima i ciljevima, odnosno što mediji neretko funkcionišu kao puki transmiteri ideoloških sistema vrednosti, to ne znači da mediji stoje isključivo u službi ideologizacije društvenih subjekata. Naime, jedan od ciljeva ovoga rada jeste svakako i ukazivanje na činjenicu da mediji i medijski jezik kao što se upotrebljavaju od strane političkih (ali i drugih moćnih interesnih grupacija) radi manipulisanja javnošću mogu i treba da budu upotrebljeni u cilju raskrinkavanja tih istih manipulativnih praksi. Drugim rečima, upravo su mediji ti koji imaju potencijala za redukovanje različitih zloupotreba društvenih subjekata, ali da bi se upotrebili na pravi način neophodno je raditi i na jačanju medijskih sloboda, a to znači i na, između ostalog, njihovoj depolitizaciji, odnosno obezbeđivanju neophodnih (pred)uslova za medijske prakse koje će u svom fokusu imati dobrobit što većeg broja građana i građanki, a ne isključivo interese moćnih ideoloških politika i/ili drugih uticajnih ideologizovanih grupacija. Takođe, to znači i da medijski radnici i radnice ne smeju da budu opterećeni strahom od mogućih konsekvenci ukoliko ne postupaju u skladu sa

ideološkim interesima, odnosno ukoliko odbiju da svoj poziv stave u službu konkretnih ideologija.

Iako do sada nije pronađen nijedan modus putem kojeg bi bilo moguće stati na kraj ideološkim praksama tj. sprovesti njihovo potpuno ukidanje, to ne znači da ne postoje mehanizmi putem kojih bi se one mogle redukovati, te samim time sprečiti ozbiljnije razmere njihovih negativnih implikacija. Medijski prostor je stoga neophodno posmatrati kao potencijalni poligon za uspešno obračunavanje sa vladajućim ideologijama, a medijski jezik kao sredstvo konstituisanja društvenih subjekata, ali ne onih koji će biti podređeni ideološkim interesima, već subjekata čije će se pravo na kontingenciju duboko uvažavati. Značajno je pozvati se na Agambena [*Giorgio Agamben*] koji smatra da mogućnost (moći biti) i kontingencija (moći ne biti) predstavljaju osnovne činioce subjektiviranja, te da se suprotno tome negacija mogućnosti i nužnost kao negacija kontingencije nalaze u osnovi desubjektiviranja, odnosno uništenja i osiromašenja subjekta.⁴³⁷ Drugim rečima, Agamben naglašava da su mogućnost i kontingencija aspekti individualizirajućeg principa koji omogućuje subjektiviranje, a upravo je to ono što medijske prakse treba da imaju u vidu, te što treba da afirmišu. Vodeći računa o kontingenciji kao principu individualizacije odnosno kao temelju specifičnog identiteta društvenih subjekata, mediji sebi ne smeju da dozvole prakse u službi marginalizacije ili pak negiranja drugog kao drugačijeg, te sprečavanja pluralizma različitosti. U tom smislu, potencijale medija neophodno je usmeriti ka afirmaciji pomenute kontingencije, odnosno ka podsticanju društvenih subjekata na samostalno odlučivanje i delovanje, kao i započinjanje novih procesa, a ne isključivo na pravdanje konteksta u kojem su se zatekli. Naime, čovek kao misaono i (samo)svesno biće može i treba da bude konstituisan kao društveni subjekat koji aktivno (su)deluje u svetu, te koji svojevolejno može da iskorači iz postojećih društvenih okvira ukoliko proceni da ugrožavaju njemu svojstvenu osobenost. Drugim rečima, čovek nije biće nužno utopljeno u društvo i njegove procese, već biće koje može samostalno da izabere druge puteve. No, da bi u tome uspeo, ponekad su mu neophodni dodatni podsticaji sa strane, a mediji su upravo jedan od modusa da se pored društvenih kontingencija koje ga neminovno određuju istovremeno promoviše i kontingencija kao princip individualizacije. Ipak, da bi se u tome uspelo neophodno je da dosadašnje medijske prakse u službi ideoloških konstituisanja društvenih subjekata ustupe mesto afirmaciji konstituisanja koja za svoj rezultat imaju identitetski

⁴³⁷ Pogledati: Agamben, G., *Ono što ostaje od Aušvica*, Antibarbarus, Zagreb, 2008, str. 146.

pluralizam, a time i normalno funkcionisanje u društvenoj zajednici sa drugima kao drugačijima. Na taj način mediji mogu bitno da doprinesu zasnivanju slobodnog i minimalno okrutnog društva.

Naravno, pod dopuštanjem različitih uverenja i njihovim medijskim afirmacijama prvenstveno se podrazumeva negovanje različitosti u mišljenju, ali istovremeno i različitih mišljenja koja su sposobna da uvažavaju uverenja koja se u odnosu na njih javljaju kao drugačija, te koja ni na koji način ne ugrožavaju osnovna prava i slobode društvenih subjekata u čijem se posedu ona nalaze. No, ono što je neophodno naglasiti jeste da različitost u mišljenju ne može da bude sama po sebi dovoljna, te da je osobito važno utvrđivanje i očuvanje činjenica. S tim u vezi Hana Arendt [*Hannah Arendt*] kaže: „Činjenice i mišljenja, premda se moraju odvajati, nisu suprotstavljene jedne drugima; oni pripadaju istom području. Činjenice formiraju mišljenja, a mišljenja, potaknuta različitim interesima i sklonostima, mogu se nadaleko razilaziti pa su opet legitimna, onoliko dugo dok poštuju zbiljsku istinu. Sloboda mišljenja je laž ako nije zagarantovana stvarnim informacijama, a same činjenice nisu u neskladu.”⁴³⁸ Društveni subjekti postoje na različite načine jer im se i sam svet otvara na različite načine, te je za kvalitetno i konstruktivno rasuđivanje naročito važan uvid u to da je ono što čini određeno društvo upravo pomenuti splet perspektiva i različitih vidova postojanja. Stoga je, prema mišljenju Hane Arendt, politički najispravnije ono mišljenje koje rasuđuje ne gubeći iz vida ove razlike jer se, sa poricanjem prava na kontingenciju kao prava da se samostalno rasuđuje i formiraju sebi prihvatljiva vrednosna uverenja, direktno dovodi u pitanje i bit samog političkog života, te podstiče trajna politička nezrelost kod društvenih subjekata.

Ono što je pri tome neophodno naglasiti jeste da i mediji svojim praksama treba da podstiču društvene subjekte na aktivan odnos prema stvarnosti, kao i njihovu sposobnost da samostalno donose odluke i izgrađuju stavove po pitanju određenih stvari, a ne da samo pasivno usvajaju ono što im se daje kao gotovo, pogotovo ukoliko je reč o uverenjima zasnovanim na neadekvatnim (re)interpretacijama stvarnosti. Pred medije je neophodno postaviti i zadatak afirmacije kontingencije kao mogućnosti čovekove slobode/autonomije koja podstiče na odgovornost, odnosno spremnost da se čvrsto stoji iza sopstvenih izbora. Ideološka determinisanost društvenih subjekata nije nešto nužno, te tako ni medijske prakse u službi instrumentalizacije društvenih subjekata ne treba posmatrati kao primarno svojstvo

⁴³⁸ Arendt, H., *Politički eseji*, Antibarbarus, Zagreb, 1996, str. 97-98.

medija, već prvenstveno kao posledicu duboke prožetosti određenoga društva ideološkim uticajima. Dakle, iako mase radije prihvataju „proročke laži vođa neovisno o očiglednim činjenicama” usled straha „pred nepredvidljivošću, slučajnošću ili neshvatljivošću koji je mase atomiziranih pojedinaca, u odsustvu nekih predvidljivih zakonitosti i struktura, učinio prijemčivim za prividnu konzistentnost ne samo ideologije režima već i za njegove ne samo vješto sročene već i krajnje neuvjerljive laži”⁴³⁹, to ipak ne znači da mediji svoje prakse treba nužno da podrede kako tim istima masama tako i interesnim grupacijama koje ih zloupotrebljavaju. Naprotiv, od medija se očekuje da budu u službi samostalnog, kritičkog i odgovornog odnosa prema stvarnosti, te da afirmišu različitost perspektiva njenog viđenja, ali različitost koja drugo kao drugačije neće marginalizovati i/ili negirati, te koja samim time neće dovoditi u pitanje osnovna ljudska prava i slobode. S obzirom na to da se ideološke manipulacije stvarnošću (kako onim što se zbilo tako i onim što jeste) ne odražavaju negativno samo po one društvene subjekte koji odbijaju da na sebe preuzmu poželjne identitete, već i po ideološki konstituisane subjekte, jasno je da je bez ozbiljnih političkih, medijskih, kulturnih i uopšte društvenih strategija nerealno očekivati da će društveni subjekti uspeti samostalno da se izbore sa uticajima moćnih interesnih grupacija.

⁴³⁹ Arent, H., *Istina i laž u politici*, Filip Višnjić, Beograd, 1994, str. 85.

5. Hermeneutika jezika tela

Polazeći od određenja jezika kao specifičnog vida interakcije čija se suština sastoji u svojevrsnoj komunikaciji putem koje se sprovodi razmena poruka, a koju kao takvu poznaje i praktikuje čovek kao socijalna jedinka, te praveći razliku između verbalnog i neverbalnog vida komuniciranja, u okviru ovoga poglavlja telo se uzima kao specifično sredstvo ekstralingvističkog izražavanja kojim se, između ostalog, može demonstrirati i specifična socijalna situacija. Imajući u vidu činjenicu da jezik predstavlja i posebno sredstvo socijalne moći putem čijeg sadržaja je moguće uticati na druge individue time što će se oblikovati njihovo mišljenje, osećanje i/ili ponašanje, neophodno je ustanoviti da li telo kao bitan segment komunikativnog procesa može da bude (zlo)upotrebjeno radi promovisanja određenih idejnih i vrednosnih sistema, te da li se može posmatrati kao odraz društva unutar kojeg se taj isti sistem prihvata. Zastupajući stav da i telesnost predstavlja predmet instrumentalizacija putem kojih se sprovode (pre)oblikovanja identiteta društvenih subjekata, u okviru ovog rada nastoji se pokazati da mediji trenutno predstavljaju jedan od vodećih mehanizama za plasiranje ideologizovanih koncepcija telesnih ideala, te da imaju bitnog udela u instrumentalizacijama tela i telesnosti. Uverenje od kojeg se polazi jeste da se govorenje može posmatrati i kao telesni čin iz kojeg je moguće, s jedne strane, izvesti određenu predstavu tela, a s druge strane, steći uvid u prirodu njemu svojstvenog socijalnog konteksta. U svemu tome naročitu pažnju treba posvetiti medijima i analizama njihovih praksi s obzirom na to da bitan aspekt medijskog diskursa predstavlja upravo telo, odnosno da se medijske poruke ne plasiraju samo putem verbalnog, već i neverbalnog jezika. Imajući na umu medijske prakse produkcovanja i/ili promovisanja određenih tipova telesnih ideala, u okviru ovog poglavlja nastoje se apostrofirati neki od primera ideoloških zloupotreba ne samo kategorije telesnosti, nego i medijskih formata i sadržaja putem kojih se pomenuti ideali nastoje afirmisati. Iz tog razloga, analize konkretnih medijskih proizvoda, te poruka koje se

putem njih upućuju širokom auditorijumu imaju za cilj dokazivanje tvrdnje da su mediji i kao kreatori i kao promoteri društveno poželjnih telesnih ideala neminovno odgovorni za industrijalizaciju telesnosti⁴⁴⁰. Ipak, ono što je neophodno istaći jeste da u okviru ovog poglavlja izvedena promišljanja treba da se razumeju prvenstveno kao uvodne smernice, odnosno osnovni okviri za dublje analize načina na koji se telesnost (te samim tim i govor tela) zloupotrebljava od strane različitih interesnih grupacija.

⁴⁴⁰ U radu će se skrenuti pažnja na zloupotrebe tela i telesnosti od strane medija i to one iza kojih stoje farmakološka, medicinska, modna i muzička (*showbiz*) industrija.

5.1. Ideološke predstave telesnih ideala i njihove medijske promocije

U delovima sveta u kojima mediji imaju bitnog uticaja na načine čovekovog (samo)razumevanja, sprovode se sve veće socijalizacije, standardizacije i jednoobraznosti koje se neminovno odražavaju negativno po osobnosti individua s obzirom na to da se pred njih gotovo svakodnevno postavljaju novi zahtevi u cilju preuzimanja društveno prihvatljivih identiteta, pri čemu se njihovim vizuelnim ekspresijama neretko dodeljuje predimenzioniran značaj. Imajući to na umu, filozofija u svom fokusu mora da ima kako telo tako i njemu svojstven govor jer se jedino na taj način pitanjima o telu i onome što sa njim stoji u vezi može adekvatno pristupiti. Svesna važnosti tela i telesnog aspekta govorenja filozofija ne sme da ostane imuna na njihove medijske eksploatacije u cilju najrazličitijih manipulacija individuama. Naime, budući da se putem tela gotovo uvek nešto saopštava, pa čak i u odsustvu svesnog i namernog akta individue kojoj je ono pripadajuće, jasno je da govorenje tela može da proizvede različite implikacije po recipijente/kinje njegovih poruka.

Međutim, ukoliko se telo i telesnost svesno zloupotrebljavaju radi promovisanja i popularizacije predstava telesnog u čijim osnovama stoje interesi različitih ideologizovanih grupacija, onda je jasno da se one kao takve mogu prvenstveno negativno odraziti po društvene subjekte kojima se nastoje nametnuti i to usled toga što iz usvajanja limitiranim interesima opterećenih telesnih kriterijuma mogu da proizidu isključivo benefiti po grupacije koje imaju udela u njihovim konstrukcijama. Pri tome, naročita pažnja posvećuje se razmatranju konkretnih primera ideoloških zloupotreba nesavršenih telesnih konstrukcija, a radi promovisanja i popularizacije „savršeno” iskonstruisanih tela. Naime, svojim nametanjem kriterijuma telesne lepote na čije formiranje veliki uticaj imaju estetska hirurgija, farmakološka industrija, modni svet itd., mediji su sve više počeli da eksploatišu različite vidove prirodnog telesnog nesavršenstva u cilju upoznavanja javnosti sa najnovijim hirurškim zahvatima, medicinskim proizvodima, modnim dodacima i sl., zahvaljujući kojima telesni ideali bivaju predstavljeni kao nešto što je svima jednako dostupno. Međutim, polazeći od stava da je medijska slika stvarnosti uvek druga i drugačija u odnosu na samu stvarnost, opravdano se može zaključiti i da je realnost telesnih ideala promovisanih od strane medija pod znakom pitanja, kao i da u stvarnome životu ne postoje primeri telesnog „savršenstva”.

Činjenica koja ide u prilog takvoj tvrdnji jeste ni malo zanemarljiv broj neuspelih estetskih operacija, nedelotvornih medicinskih preparata i sl. No, u okviru ovog teksta nastoji

se pokazati i da tela koja su unakažena estetskim operacijama jednako predstavljaju predmet medijskih eksploatacija, a opet radi promovisanja ideologizovanih koncepcija telesne lepote. S obzirom na to da mediji u svom fokusu nemaju samo individue prirodno „nesavršene” telesne pojavnosti, već i one čije je telesno nesavršenstvo posledica nestručno izvedenih estetskih operacija, evidentno je koliko su kreatori/ke medijskih sadržaja spremni/e daleko da idu radi visokih rejtinga i/ili profita ne mareći za negativne posledice svojih praksi po pojedince i pojedinke. Ipak, ono što je neophodno naglasiti jeste da, iako mediji predstavljaju jedan od vodećih mehanizama za najrazličitije eksploatacije tela, te imaju bitnoga udela u kreiranju telesnih ideala, oni se ipak moraju posmatrati samo kao jedna od karika u kompleksnom lancu sveopšte afirmacije „savršenih” tela radi ostvarivanja interesa moćnih grupacija čije su prakse zasnovane na ideologizacijama telesnosti. Naime, iako su mediji odgovorni za industrijalizaciju telesnosti i afirmaciju irealnih telesnih ideala, sva odgovornost za aktuelne manipulacije telom ne može da bude pripisana isključivo njima. Takođe, ono što je potrebno naglasiti jeste da nauka kao takva mora da se posveti ovome problemu ukoliko želi da predupredi dalje eksploatacije telesnosti, odnosno sve otvorenije promocije društveno poželjnih identiteta kod kojih je sva vrednost dodeljena formi to jest pukoj pojavnosti.

U okviru ovoga rada za predmet kritičkih promišljanja uzima se jedan od kablovskih kanala koji se emituje na području jugoistočne Evrope i to usled nastojanja da se na njegovom primeru pokaže u kolikoj meri je telo kao neverbalni aspekt govorenja postalo predmet zloupotreba u cilju afirmacije ideologizovanih telesnih konstrukcija, ali se pažnja usmerava i na domaće medijske formate i to usled namere da se ukaže na drugačije prakse medijskih eksploatacija tela. Zapravo, kao što će u daljem tekstu biti eksplicirano, ideologizovanim medijima unutar našeg društva svojstvene su prakse cenzurisanja onog što odudara od interesnih koncepcija stvarnosti, te s njima saglasnih socio-kulturnih identiteta, a samim time i onih oblika pojavnosti koji se ne uklapaju u ideologizovane standarde lepote. Domaći mediji prožeti ideološkim uticajima fokusirani su na promovisanje i popularizaciju industrijalizovanih telesnih ideala, odnosno tela koja predstavljaju produkte najrazličitijih (re)konstruktivnih intervencija. No, bez obzira na to da li su u pitanju medijske eksploatacije nesavršenih ili pak savršenih tela, jasno je da svaki govor tela koji u svojoj osnovi ima favorizovanje irealnih⁴⁴¹ telesnih ideala može samo negativno da se odrazi po društvene subjekte s obzirom na to da predstavlja izvor iskrivljenih predstava ne samo lepog, privlačnog

⁴⁴¹ Irearno se ovde ne razumeva kao nešto nestvarno, već kao ono što prevazilazi okvire stvarnog.

i/ili poželjnog, već i srećnog, zadovoljnog i ispunjenog. Preciznije, ideologizovani mediji u svojim promocijama telesnih ideala neretko stavljaju akcenat na savršeno telo kao primarni izvor pozitivnih emocija i oblika mišljenja i to ne samo kod pojedinca/ke kojem/kojoj je ono svojstveno, već i kod svih ostalih sa kojima on/ona dolazi u dodir. Takođe, pomenuto savršeno telo predstavlja se i kao osnova za uspešne socijalne (inter)akcije, odnosno kao garant za kvalitetno i produktivno egzistiranje. No, kako je reč o pukim obmanama društvenih subjekata i zloupotrebama njihovih (!?) potreba i/ili želja i to u korist grupacija koje se bave eksploatacijama tela i telesnosti, jasno je da iz svega toga proizilazi isključivo dobrobit po te iste grupacije.

Pored analiza medijskih eksploatacija nesavršenih tela u cilju afirmacije ideoloških telesnih ideala, kao i promišljanja medijskih cenzura onog što se ne uklapa u irealne predstave tela i telesnosti, u okviru ovog rada pažnja se usmerava i na promišljanje načina na koji medijski eksponirano telo utiče na vladajući društveni sistem vrednosti. Polazeći od aktuelne medijske scene unutar našega društva, u okviru teksta nastoji se ukazati i na očigledan raskorak između, s jedne strane, ideologizovanog političkog diskursa i sistema vrednosti koji se putem njega promoviše i, s druge strane, sistema vrednosti koji proizilazi iz vulgarizacije tela kao degradacije telesnosti na puki instrument ispoljavanja rudimentarnih potreba i radnji. Iako se na prvi pogled može učiniti da takve medijske prakse protivreče gore iznetoj tvrdnji o nastojanjima medija da cenzurišu sve ono što se ne uklapa u ideološke predstave stvarnosti, u okviru ovog rada želi se pokazati da ideološke politike neretko tolerišu medijske prakse putem koji se sprovode banalizacije tela u svrhu ostvarivanja sopstvenih interesa, pa i po cenu da se time narušava sam ideologizovani vrednosni poredak. Dakle, dok je telesno nesavršenstvo nešto što se ne toleriše, te se zloupotrebljava kako bi se politički oponenti diskreditovati, na banalizacije tela neretko se ne reaguje iako se time dovodi u pitanje sopstveni sistem vrednosti. Time se dobija samo još jedna potvrda da su aktuelne ideološke političke strategije spremne gotovo na sve kako bi došle do svojih ciljeva pa makar time doprinele ugrožavanju sistema u ime kojeg istupaju.

U pokušaju da se telo i neverbalna komunikacija koja se putem njega ostvaruje rasvetle radi njihovog što boljeg razumevanja, u nastavku slede analize načina na koji se telom govori i to putem medija. Radi toga, posebna pažnja posvećuje se, pre svega, teoretičarima i teoretičarkama koji su se u svojim radovima direktno doticali tela i telesne komunikacije, ali i onima čije ideje mogu da posluže kao adekvatna polazna osnova za promišljanja pomenutih fenomena. Iako se u okviru ovoga rada nastoji sprovesti kritika

medija ona je, pre svega, usmerena na markiranje sve otvorenijih zloupotreba medija u cilju promovisanja i popularizacije poželjnih i neretko jedino prihvatljivih društvenih identiteta. Naime, ukoliko se ima na umu tvrdnja da je prilikom komunikacije znatno manje pažnje usmereno na ono što je verbalizovano, odnosno da je u fokusu uglavnom ono neverbalno, onda se može zaključiti da je promišljanje tela i načina na koji se putem njega govori, odnosno prenosi određena poruka, od velike važnosti i za razumevanje medija koji prilikom plasiranja svojih poruka stavljaju akcenat upravo na telesnost. Takođe, ukoliko se još jednom pođe od stava da medije odlikuje masovna proizvodnja određenih sadržaja, kao i tvrdnje da se putem njih može sugerisati i način na koji će oni biti prihvaćeni, onda je opravdano stanovište da se u situacijama kada se manipuliše telom auditorijumu nameću ne samo određeni telesni ideali, nego i iskontruisane koncepcije stvarnosti, ali i svrha čovekove egzistencije. A s obzirom na to da se mediji pri tome vešto zloupotrebljavaju, njihova kritika za svoj cilj ima pokušaj iznalaženja nekih od mogućih rešenja za redukovanje medijskih manipulacija putem kojih „se želi na silu prodreti u nečiji duh da bi se tamo usadilo neko mišljenje ili ponašanje, a da čovek nije svestan prisile”⁴⁴².

U tekstu koji sledi biće, pre svega, reči o teorijskim postavkama tela u okviru kojih se ono posmatra kao bitan segment komunikativnog procesa s tim da će pažnja biti usmerena i na one ideje koje mogu da posluže za izgrađivanje adekvatne osnove za dalja promišljanja tela u kontekstu komunikacije koja se ostvaruje putem masovnih medija. Korisno je poći od Merlo-Pontija budući da je upravo on jedan od prvih filozofa koji pristupa telesnosti kao filozofski relevantnoj kategoriji.⁴⁴³ Naime, za ovog filozofa, telo s obzirom na svoju izvornu ekspresivnost predstavlja važan instrument komunikacije jer u pogledu sveta koji se opaža ono je opšti instrument shvatanja, te je tako iskustvo o svetu kao bivstvovanje-u-svetu najpre nemo iskustvo koje je čoveku dato kao saznanje telom. „Svet nije ono što ja mislim, već ono što ja vidim”⁴⁴⁴, naglašava Merlo-Ponti, te tome dodaje da „reći da imam tijelo jeste, dakle, jedan način da se kaže kako ja mogu biti viđen kao objekt i kako nastojim da budem viđen kao subjekt”⁴⁴⁵. Izražavanje tela ovaj filozof posmatra kao put koji vodi uključivanju vidljivog u iskustvo viđenja i, sledstveno tome, u jezik koji o tome govori. Ipak, u svojim kasnijim radovima on pripisuje nešto značajniju ulogu verbalnom aspektu jezika i to nakon

⁴⁴² Breton, F., *Izmanipulisana reč*, Clio, Beograd, 2000, str. 25.

⁴⁴³ Iscrpnu analizu Merlo-Pontijevih postavki o telu dao je, između ostalih, i Ričard Šusterman [*Richard Shusterman*] u tekstu pod nazivom *The Silent, Limping Body of philosophy* koji se nalazi u: Carman, T., Mark B. N. Nansen (editors), *The Cambridge Companion to Merleau-Ponty*, Cambridge University Press, London, 2005.

⁴⁴⁴ Merlo-Ponti, M., *Fenomenologija percepcije*, Veselin Masleša-Svijetlost, Sarajevo, 1990, str. 12.

⁴⁴⁵ Isto delo, str. 202.

uočavanja njegove moći imenovanja svih nemih iskustava koja je telo proizvelo. Naime, da bi komunikacija sa drugim bila moguća, neophodno je raspolagati zajedničkim jezikom putem kojeg se sprovodi imenovanje stvari koje su vidljive za sve strane koje učestvuju u razgovoru.

Na ovom mestu, bitna pomena je i Džudit Batler [*Judith Butler*] koja govorenje posmatra kao specifičnu vrstu telesnog čina. Ona ističe: „Govorenje je oglašavanje tela, njegova jednostavna ustvrda, stilizirano ustvrđenje njegove prisutnosti. Ja kazujem ono što mislim: ali tu je i tijelo, a bez tijela ne može biti nikakvog kazivanja – što je potencijalno i ponižavajuća i produktivna činjenica življenja.”⁴⁴⁶ Drugim rečima, ova teoretičarka se ne bavi govorom tela kao specifičnim vidom neverbalne komunikacije, već telom kao bitnim uslovom uspešne verbalizacije misli, osećanja i sl. Svakako, ona razmatra i druge načine korišćenja govora koji nisu uslovljeni telom, „koji djeluju kao da priopćavana značenja emaniraju iz rastjelovljenog uma, a upućena su drugom rastjelovljenom umu”, ali, prema njoj „i to je, takoreći, način činjenja tjela, način činjenja tjela kao rastjelovljenog”⁴⁴⁷. Džudit Batler se od svojih prethodnika-razlikuje po tome što govorenje određuje i kao drugi način na koji telo nešto radi, odnosno kao drugo telesno delo. Naime, telo koje govori svoje delo jeste, prema njenom mišljenju, isto ono telo koje ga je i počinilo, što ne znači ništa drugo do to da u kazivanju postoji i prezentacija tog tela. „[G]ovornik, u govorenju, predstavlja tijelo koje je počinilo djelo, a istovremeno čini i drugo djelo, predstavljajući tijelo u svom djelovanju.”⁴⁴⁸

Ipak, Maršal Makluan je jedan od prvih teoretičara koji telo povezuje sa medijima masovne komunikacije. On ističe da „sve tehnologije produžuju naš telesni i živčani sistem u cilju povećanja moći i brzine”⁴⁴⁹, kao i da „reakcija na uvećanu moć i brzinu naših vlastitih produžetaka tela jeste ono što rađa nove produžetke”, odnosno da „svaka tehnologija stvara nove pritiske i potrebe u ljudskim bićima koja su je porodila”, te se tako nove potrebe i nove tehnološke reakcije „rađaju [...] iz našeg prihvatanja već postojeće tehnologije – što predstavlja neprestan proces”⁴⁵⁰. Zasenjeni svakim svojim produžetkom u materijalima koji ne predstavljaju deo njih samih, ljudi bivaju nesvesni u kolikoj meri mediji kao produžeci njihovih čula ustanovljuju nove vrste odnosa. Uočavajući kako sa prelaskom iz mašinskog u električno doba čovek biva oslobođen menahičkog i specijalističkog „robovanja”, Makluan

⁴⁴⁶ Butler, Dž., *Raščinjavanje roda*, Šahinpašić, Sarajevo, 2005, str. 152.

⁴⁴⁷ Na istom mestu..

⁴⁴⁸ Na istom mestu.

⁴⁴⁹ Makluan, M., *Poznavanje opština – čovekovih produžetaka*, str. 131.

⁴⁵⁰ Isto delo, str. 235.

istovremeno ukazuje na pretnje od tog istog oslobođenja koje sve više počinje da opterećuje čovekove unutrašnje snage samozapošljavanja i (su)delovanja u društvu.

U kontekstu tematike ovoga rada, nastoji se pokazati i kako mediji kao proizvođači društvenih subjekata doprinose proizvodnji njihovih novih produžetaka, odnosno na koje načine učestvuju u promovisanju i afirmaciji irealnih telesnih ideala, te samim tim i ideologija koje putem kategorije tela nastoje da što uspešnije manipulišu društvenim subjektima. Zapravo, jedna od primarnih intencija ovoga rada ogleda se u nastojanju da se ukaže na odgovornost medija za podsticanje savremenih oblika robovanja među kojima se naročito ističe čovekovo robovanje ideologizovanim koncepcijama tela. Fokusravajući svoje prakse na, s jedne strane, promociju „savršenih” tela i, s tim u vezi „afirmaciju sistema vrednosti u okviru kojeg je telesno „savršenstvo” visoko pozicionirano, i, s druge strane, popularizaciju telesne kulture koja neguje kult ideologizovane lepote tela, a usled čega postavlja visoke kriterijume i zahteve kada je u pitanju briga o telesnom aspektu bivstvovanja, jasno je da mediji predstavljaju jedan od ključnih mehanizama instrumentalizacije tela radi manipulacije društvenim subjektima. Drugim rečima, ideologizacije telesnosti od strane različitih medicinskih, farmakoloških, modnih i drugih industrija predstavljaju jedan od modusa za uspešno manipulisanje pojedincima i pojedinkama, odnosno za uspostavljanje one vrste socio-kulturnog poretka koja će ići u prilog moćnim interesnim grupacijama. U svojim promocijama telesne lepote tj. telesnog savršenstva kao izvora moći, ideološke grupacije vešto zloupotrebljavaju društvene subjekte time što savršeno telo predstavljaju kao jedno od primarnih sredstava za visoko društveno (samo)pozicioniranje i (samo)vrednovanje.

Ali kako akcenat nije isključivo na telesnom savršenstvu, već i na njegovom što dugotrajnijem posedovanju, jasno je da se na taj način individue uključuju u jedan proces beskonačnog nastojanja da se ne samo postigne nametnuto telesno savršenstvo, nego i da se ono što duže održi. No, kako je jedna od vodećih maksima gore pomenutih grupacija da i nad savršenstvom postoji savršenstvo, pred društvene subjekte opterećene telesnim idealima konstantno se postavljaju sve veći izazovi kako bi za sebe obezbedili samo ono najbolje. Međutim, budući da dostizanje ideologizovane koncepcije telesne lepote zahteva ozbiljna (samo)odricanja, ali i (samo)invenstiranja u vlastito telo, kao i da to može da izazove različite oblike nezadovoljstva, pogotovo ukoliko ne postoji realna osnova da preferencije ka određenim telesnim idealima zaista i budu ostvarene, jasno je u kolikoj meri sve ovo može negativno da se odrazi po individue. A mediji, ustupajući svoj prostor ideologizovanim

(re)interpretacijama telesne lepote, te u skladu sa njima (pro)izvedenim (re)konstrukcijama tela, zapravo onemogućavaju javnosti da stekne uvid u druge i drugačije predstave tela, te samim time i u koncepciju stvarnosti u okviru koje telesnost kao bitan aspekt osobenog identiteta nije standardizovan produkt, već jedan od modusa putem kojeg subjekt može da izrazi sebi svojstvenu individualnost.

Na ovom mestu želi se skrenuti pažnja i na postavke Krisa Šilinga [*Chris Schilling*] koji naglašava da je u savremenom društvu upravo telu pripala bitna uloga u (samo)izgradnji identiteta, te da otuda proizilazi ogroman interes za njega i sve ono što se s njim može dovesti u vezu; on tome dodaje i da upravo mediji učestvuju u promocijama predstava tela koje se smatraju poželjnim, a time i različitih industrija koje u svom fokusu imaju mlado, zategnuto, seksi i lepo telo.⁴⁵¹ Dakle, ono na šta je važno skrenuti pažnju jeste da se putem medija plasiraju telesni ideali koji su za društvene subjekte nedostižni ne samo usled odsustva njihovih konkretnih potencijala, već i usled toga što je reč o telesnim idealima kao realno nepostojećim konstrukcijama. A s obzirom na to da mediji imaju zavidan udeo u promocijama utopističkih koncepcija telesne lepote, te da su samim tim odgovorni za čitav niz negativnih implikacija koje iz njih proizilaze, jasno je zbog čega je neophodno ograničiti medijske prakse koje su u funkciji eksploatacije telesnosti, zatim glorifikacije ideologizovanih telesnih ideala, kao i promovisanja različitih oblika manipulacije telom. Budući da se u osnovi takvih praksi nalaze prevashodno ideološki interesi i ciljevi, te da telo predstavlja puki instrument za njihovo ostvarivanje ono što je očigledno jeste da se putem zloupotreba tela sprovode zloupotrebe samih društvenih subjekata, te ujedno doprinosi uspostavljanju nepovoljne socio-kulturne klime po sve ono što na bilo koji način odudara od interesnih predstava tela i telesne lepote. S tim u vezi, potrebno je naglasiti da ideologizovani telesni ideali istovremeno predstavljaju i izvor svega onog što je u suprotnosti sa onim s čime ih različite ideološke grupacije nastoje povezati. Drugim rečima, ideološki savršeno telo kao izvor sreće i zadovoljstva za subjekta koji ga ima u posedu, istovremeno je izvor nesreće i nezadovoljstva kako za sve one subjekte koji svoje preferencije prema njemu nisu u mogućnosti da realizuju tako i za one koji su uspeli da ispune ideologizovane standarde lepote. Naime, dok kod nekih pojedinaca/ki nedostižni telesni ideali postaju povod za nezadovoljstvo, isfrustriranost i najrazličitije oblike kompleksa, za druge je posedovanje „savršenog” tela jednako opterećujuće. Jednom dosegnuto ideologizovano telesno

⁴⁵¹ Pogledati uvodne napomene u: Schilling, C., *The Body and Social Theory*, SAGE, London, 2012.

savršenstvo izaziva potrebu za njegovim daljim usavršavanjem i upravo je to ono što sve subjekte koji su podlegli uticajima ideologizovanih standarda telesne lepote čini „lakom metom”, odnosno podložne ideološkim manipulacijama.

Na osnovu rečenog, može se zaključiti da telo i telesni aspekt komunikacije zauzimaju značajno mesto u savremenim društvima, kao i da poruke koje se pomoću njega formiraju i plasiraju imaju veliki uticaj na društvene subjekte. Ipak, polazeći od konstatacije Jasne Janićijević da je jezik najvažnije sredstvo društvene komunikacije na koje „utiče društvena struktura i shodno tome i on utiče na društveni poredak”, odnosno da „jezik određuje izvesne osobenosti sredine koje su relevantne za neko društvo i njegove uzajamne probleme i interese”, te da je komunikacija „neodvojiva od percepcije koju ljudi imaju o svom svetu i svetu drugih u njemu, a i jedno i drugo je neodvojivo od jezika”⁴⁵², sasvim osnovano se može reći i da su promene u jeziku istovremeno i promene u svetu, u sebi samima, kao i u mišljenju, osećanjima i ponašanju. Međutim, s obzirom na to da se komunikacija ne ostvaruje isključivo putem verbalnog, već i neverbalnog aspekta jezika, jasno je da nisu samo reči te pomoću kojih se može steći uvid u vrednosti određene socio-kulturne zajednice, nego je to i telo. Ali, baš kao što i iz zloupotreba verbalnog aspekta jezika proizilaze negativne implikacije po društvene subjekte tako se i zloupotrebe tela kao neverbalnog aspekta komuniciranja negativno odražavaju ne samo po sve one koji ne žele i/ili ne mogu sebe da vide u koncepcijama telesnosti koje im se nastoje nametnuti, već i po one koji su podlegli ideološkim koncepcijama telesnih ideala. Pozivajući se na Hjelmslevovo [*Louis Trolle Hjelmslev*] poređenje jezika sa gomilom peska koji se oblikuje prema različitim modelima, Jasna Janićijević dalje objašnjava kako postoji „jedna bezoblična masa misli koju svaki jezik stavlja u svoje granice izdižući neke činioce, kao kakav reljef, dajući veći naglasak jednom, a manji drugom mestu”⁴⁵³. Polazeći od toga, sasvim je osnovano reći da komunikativni procesi u čijoj osnovi se nalaze telo i telesnost mogu da doprinesu apostrofiranju, kao i favorizaciji određenih segmenata stvarnosti, te time i (pre)oblikovanju društvenog poretka. No, ukoliko se takve komunikativne prakse odlikuju nerazumevanjem za sve ono što se ne može i/ili ne želi podvesti pod okvire njima svojstvenih koncepcija stvarnosti, onda je jasno da one kao takve mogu samo negativno da se odraze po društvene subjekte koji polaze od drugog i drugačijeg viđenja ne samo sveta, već i (ne)verbalnih

⁴⁵² Janićijević, J., *Komunikacija i kultura*, str. 129.

⁴⁵³ Isto delo, str. 237.

komunikativnih interakcija, a time i aspekata putem kojih je moguće (samo)izražavanje, odnosno (samo)predstavljanje.

Dakle, komunikativne prakse, bile one verbalne i/ili ne, postaju problematične svaki put kada se jeziku pristupi kao instrumentu za (pre)usmeravanje društvenih subjekata ka predstavama stvarnosti iza kojih stoje moćne ideološke grupacije. Drugim rečima, svaki put kada se jezikom manipuliše u cilju ideologizacije društvenih subjekata sprovodi se degradacija kako jezika tako i čoveka. S tim u vezi, Breton [*Philippe Breton*] ističe: „Manipulacija čoveku oduzima njegovu suštinu. Ona od njega čini tuđu igračku. Ona podmuklo razara njegovu svest da bi je zamenila drugom, koja više ne liči na njega.”⁴⁵⁴ Zapravo, prema mišljenju ovog teoretičara, upotreba različitih tehnika manipulacije dovodi do uzdizanja onoga što bi se uslovno moglo nazvati „Pavlovljevim bićem”, odnosno do prihvatanja manipulacije kao nečeg što je posve prirodno i neizbežno. On takođe naglašava i da je ideja o apsolutno slobodnom i nesputanom diskursu liberalna iluzija koja se nikako ne uklapa u „društvenu prirodu jezika koja od govora već čini neku vrstu ograničenja”, kao i da „mnogostruke ograde iz kojih nastaje govor zavise od vremena i običaja”, odnosno „ne predstavljaju uvek kolektivni ili lični izbor, već postaju prihvatljive procesom koji od njih čini deo nas samih”⁴⁵⁵. No, iako apsolutno slobodan jezik ne postoji, slobodan jezik jeste nešto što treba da bude u osnovi istinske komunikacije, odnosno komunikacije putem koje se dolazi u dodir sa drugim i drugačijim, te u okviru koje se poštuje pravo drugoga da se slobodno (samo)izrazi, a da pri tome ne bude na bilo koji način degradiran.

A, „poštovanje govora drugog”, prema Bretonovom sudu, „podrazumeva i moralno suzdržavanje onih koji, zbog prevelike moći, gube dodir sa stvarnošću”⁴⁵⁶. No, s obzirom na to da se moćne ideološke grupacije rukovode sopstvenim interesima, te da u drugome vide sredstvo za realizaciju vlastitih ciljeva, jasno je zbog čega se njihove prakse odražavaju negativno po sve ono što se kao drugo i drugačije ne može i/ili pak ne želi podvesti pod njima svojstvene koncepcije stvarnosti. Rečju, ideologizacija drugog jeste ključ za uspešno sprovođenje ideoloških praksi, a s obzirom na stepen u kojem su različite interesne grupacije prožele savremeno društvo sasvim osnovano se može reći da su aktuelne ideološke kulture u bitnoj meri doprinele (re)definisanju čoveka kao društvenog subjekta i to prvenstveno na račun njegove osobenosti. S obzirom na to da u procesima (pre)definisanja čoveka i njegove

⁴⁵⁴ Breton, F., *Izmanipulisana reč*, str. 175-176.

⁴⁵⁵ Isto delo, str. 185.

⁴⁵⁶ Isto delo, str. 194.

biti značajna uloga pripada jeziku i to onom koji je podlegao ideološkim uticajima, te postao instrument ideologizacije društvenih subjekata, jasno je da unutar ideologizovanih društava ima sve manje mesta za diskurs u okviru kojeg se drugo kao drugačije poštuje. No, ono što je važno napomenuti jeste da sveopšta instrumentalizacija stvarnosti pa tako i komunikativne interakcije između ljudi, koliko god da se odnosi negativno prema drugom kao drugačijem tj. koliko god da nastoji da ga (pre)oblikuje u skladu sa ideologizovanim vrednosim sistemima, za nju je istovremeno drugo kao drugačije više nego neophodno. Zapravo, subjekat koji je markiran od strane određene ideologije kao drugi i drugačiji jednako joj je potreban baš kao i uspešno ideologizovani društveni subjekat. Naime, za instrumentalizaciju pojedinaca i pojedinki uvek su neophodni i oni koji su ideološki nepoželjni i neprihvatljivi, a koji se kao takvi zloupotrebljavaju radi ideologizacije samoga društva. Drugim rečima, nisu samo ideologizovani subjekti ti koji su od presudne važnosti za uspešno interesno delovanje, već je to i sve ono što se ne uklapa u ideologizovane koncepcije stvarnosti. Naravno, za razliku od ideologizovanih društvenih subjekata koji svojevolski i dobrovoljno stavljaju sebe u službu moćnih interesnih grupacija, ideološki nepoželjne individue protiv svoje volje bivaju iskorišćene u cilju uspostavljanja željenog ideologizovanog poretka.

Na ovom mestu, iako to nije direktno povezano sa tematikom tela, značajno je osvrnuti se i na neke od Doloovih [*Louis Dollo*] stavova po pitanju individualne i masovne kulture s obzirom na to da ideološke prakse imaju ili pak nastoje da imaju udela u njihovom oblikovanju. Naime, Dolo smatra da „današnji čovek postaje, ne kao potrošač već kao ličnost, jedinstven subjekat kulture, ipak, pod uslovom da se oslobodi mnogih potčinjenosti, ovde od same prirode, tamo od posla, drugde od ideoloških ili političkih stega, od predrasuda (o rasi, polu, itd.)”, dok su, s druge strane, mase „samo indirektno subjekti kulture zbog same činjenice da su njihovi sastavni elementi ljudi i zbog interakcije koja se odvija između njih”⁴⁵⁷. Individualna kultura kao pojava koja ne postoji izvan društva jeste, prema mišljenju ovog teoretičara, kultura koja se deli sa drugima i to kroz veliki broj raznovrsnih susreta. S druge strane, kultura koja se potčinjava masama jeste kultura putem koje se te iste mase nastoje zloupotrebiti tj. učiniti predmetom različitih vidova manipulacije i to usled toga što se u njenoj osnovi nalaze interesi određenih ideoloških grupacija. No, ono što je neophodno naglasiti jeste da individualna kultura jeste kultura koja se deli i sa drugima kao drugačijima, te kultura koju karakteriše raznoliko bogatstvo osobnosti, dok za razliku od nje, masovna

⁴⁵⁷ Dolo, L., *Individualna i masovna kultura*, Clio, Beograd, 2000, str. 124.

kultura jeste kultura koja se deli isključivo sa sebi sličnima, te koja prednost daje onom opštem i to na uštrb pojedinačnog kao osobenog, usled čega društveni subjekat preuzima identitet mase kao svoj vlastiti. Govoreći o negativnim implikacijama masovne kulture Dolo zaključuje: „Ako zaista treba promeniti svet, kako je to najavio Marks u svojoj čuvenoj Jedanaestoj tezi o Fojerbahu [...] onda je bar potrebno da masa ne uguši individuu i da čovekova ličnost ostane u središtu svega.”⁴⁵⁸

No, pitanje koje se s tim u vezi neminovno nameće tiče se konkretnih modusa putem kojih bi bili obezbeđeni neophodni (pre)uslovi kako bi čovekova ličnost, kako to ističe Dolo, ostala u središtu svega; sam Dolo smatra da odgovor leži u medijima s obzirom na to da oni kao nosioci kulture mogu da sprovedu i svojevršno kulturno obrazovanje. Dakle, iako sami mediji imaju bitnog udela u širenju i popularizaciji masovne kulture, oni mogu da budu upotrebljeni i u borbi protiv najrazličitijih oblika njene ideologizacije. Jedan od načina jeste i taj da se medijske prakse ne podređuju ideološkim interesima, odnosno da se unutar medijskog prostora obezbedi mesto i za one sadržaje koji nisu u službi promocije i popularizacije moćnih interesnih grupacija. Drugim rečima, iako je nemoguće u potpunosti iskoreniti ideologije, to svakako ne znači da ne postoje mehanizmi putem kojih bi se njihovi uticaji mogli ograničiti, a ideološke prakse na adekvatan način sankcionisati. Kada je reč o ideologizacijama medija, te ulozi medija u instrumentalizacijama tela putem kojih se sprovode manipulacije društvenim subjektima radi ostvarivanja ideoloških interesa i ciljeva, ono što je očigledno jeste da je bez konstruktivnih medijskih, političkih i socio-kulturnih strategija koje bi ozbiljno pristupile razrešavanju problema koji proizilaze iz pomenutih praksi nemoguće očekivati da će se ikada stati na put sveopštoj krizi i njenom produblivanju.

No, upravo brojnost medija koji u svom fokusu imaju različite vidove eksploatacije telesnosti svedoči o nepostojanju konkretnih programa, kao ni naznaka da će se u neko dogledno vreme pristupiti njihovom koncipiranju. Takođe, s obzirom na to da se medijske i/ili putem medija sprovedene instrumentalizacije telesnosti odražavaju negativno po društvene subjekte koji su podlegli njihovim uticajima, jasno je da prakse eksploatacije, industrijalizacije i/ili instrumentalizacije tela predstavljaju ozbiljan problem koji se ne može ignorisati. Naime, budući da je upravo telo bitan segment komunikacije, te da ono može da bude nosilac različitih poruka, ali i sredstvo putem kojeg se mogu ne samo plasirati, već i uspešno afirmisati konkretne ideje i standardi, jasno je da ono kao takvo može da bude

⁴⁵⁸ Isto delo, str. 125.

zlopotrebljeno radi promovisanja i popularizacije limitiranih koncepcija stvarnosti, te sistema vrednosti koji u svome fokusu imaju isključivo dobrobit moćnih grupacija koje stoje iza svega toga. Svaki pokušaj da se putem instrumentalizovanih društvenih subjekata dođe do određenih ciljeva, odnosno da se pojedinci i pojedinke iskoriste zarad dobrobiti nekog drugog jeste nešto što može da proizvede niz negativnih implikacija po njih same. Na primeru tela tj. putem analiza konkretnih primera različitih vidova zlopotrebe telesnosti u nastavku se želi ukazati na neke od aktuelnih modusa ideologizacije samoga tela, a putem njega i ideologizacije društvenih subjekata. Zapravo, jedna od osnovna intencija ovoga rada ogleda se u ukazivanju na medijske eksploatacije telesnosti u cilju promovisanja irealnih telesnih ideala, kao i na odgovornost medija za zlopotrebe nesavršenih tela u cilju promovisanja ideologizovanih standarda lepote. Pored toga, pažnja se usmerava i na analize medijskih praksi kojima je svojstveno cenzurisanje telesnosti tj. na promišljanje konkretnih medija koji prednost daju prvenstveno onim oblicima pojavnosti koji se uklapaju u ideološke predstave telesne lepote. I konačno, pored promišljanja načina na koji se ideološke koncepcije savršene pojavnosti odražavaju po društvene subjekte pažnja se usmerava i na utvrđivanje njihovih posledica po sam društveni vrednosni sistem.

Teorijska promišljanja koja će biti izneta u daljem tekstu u svom fokusu imaju analize telesnog aspekta komunikacije, odnosno tela kao ekstralingvističkog vida komuniciranja, zatim sadržaja poruka koje se putem njega prenose, kao i njegovih implikacija po pojedince/ke. Time se ujedno nastoje proširiti okviri filozofije jezika, odnosno komunikacije koja je neretko zanemarivala značaj tela i to ne samo kao sredstva za neverbalno izražavanje, već i za ostvarivanje verbalne komunikacije, ali i okviri filozofije medija budući da se posebna pažnja posvećuje promišljanju načina na koji mediji kao sredstva masovne komunikacije koriste telo za plasiranje svojih poruka. Takođe, s obzirom na to da je televizija još uvek jedan od vodećih masovnih medija, pažnja se usmerava, pre svega, na televizijske predstave tela i njihove zlopotrebe radi promovisanja društveno poželjnih identiteta. Polazeći od Makluanove tvrdnje da televizijski „ekran otvara svoja bela vrata u harem divnih vizija i mladalačkih snova u poređenju s kojim najlepše telo u stvarnosti izgleda nesavršeno”⁴⁵⁹, evidentno je da televizija putem svojih sadržaja ume da promoviše iluzorne slike zahvaljujući kojima se konstruiše iskrivljen pogled na stvarnost. Iako su te slike uglavnom ispunjene realnim pojavama, način na koji se prezentuju, ali i svrhe u koje se

⁴⁵⁹ Makluan, M., *Poznavanje opština – čovekovih produžetaka*, str. 349.

koriste često doprinose tome da one usled nadograđivanja, prenaglašavanja, izvlačenja iz primarnog konteksta i slično, zapravo postaju osnova za limitirane koncepcije stvarnosti.

Svojevremeno je još Bodrijar zapazio da mediji kao simulatori stvarnosti „pokušavaju da poistovete stvarno, celokupno stvarno, sa svojim modelima simulacije”⁴⁶⁰, s tim da se tu ne radi o lažnoj predstavi stvarnosti, već o nadstvarnom. Iako je televizija ta koja je, prema mišljenju ovog teoretičara medija, istinita tj. koja deluje istinito, njena istina „više nije ona odražavajuća, istina ogledala, ni ona perspektivna, panoptičkog sistema i pogleda, nego manipulatorska istina testa koji sondira i ispituje, lasera koji pipa i iseca, matrica koje čuvaju vaše perforirane sekvence, genetskog koda koji upravlja vašim kombinacijama, ćelija koji informišu vaš identitet”⁴⁶¹. On ističe i da mediji sa sobom nose smisao i protivsmisao, kao i da manipulišu istovremeno u svim pravcima, te konstatuje da je stvarno postalo alibi modela u svetu kojim vlada princip simulacije. Saglasan sa Makluanom da su mediji produžeci čovekovog tela, odnosno „funkcionalna usavršenost jednog ljudskog organizma koja mu dozvoljava da se izjednači sa prirodom i da je pobeđnički prisvoji”⁴⁶², Bodrijar ističe i da oni istovremeno sprovode svojevrsno nasilje nad telom. „Tehnika se može shvatiti jedino u [...] nasilju izvršenom nad njom samom i u nasilju izvršenim nad telom. To je jedno isto: svaki šok, svaki udarac, svaki pritisak, sva metalurgija udesa može se pročitati u nekoj semiurgiji tela – ne u nekoj anatomiji ili u nekoj fiziologiji, nego u nekoj semiurgiji kontuzija, ožiljaka, osakaćenja, rana [...]”⁴⁶³. Iako Bodrijar govori o udesu u doslovnom smislu, na ovom mestu se polazi od njegove konstatacije kao metaforičkog pokušaja eksplikacije načina na koji mediji podstiču nasilje nad onim telesnim.

No, bez obzira na to što se ovom teoretičaru ne priznaje pravo da mediji postoje samo da bi održali najrazličitije iluzije, već se konstatuje da su oni neretko u službi promovisanja određenih iluzornih predstava i samim tim nastojanja da se postigne njihovo društveno utemeljenje, s njim se deli stav da mediji, predstavljajući iluzornu stvarnost, često sprovode svojevrsno nasilje nad onim telesnim. U kontekstu priče o medijskim manipulacijama kategorijom tela ovde se želi ukazati na to da mediji kao promoteri irealnih telesnih ideala sprovode „terorizaciju” tela. Naime, ne samo što mediji imaju udela u (re)konstrukcijama tela i plasiranju ideološki poželjnih koncepcija telesne lepote, što predstavlja samo prvu fazu „terorisanja” tela, oni vrše i nasilje nad intelektom i psihom konzumenata i konzumentkinja

⁴⁶⁰ Bodrijar, Ž., *Simulakrumi i simulacija*, str. 5-6.

⁴⁶¹ Isto delo, str. 32.

⁴⁶² Isto delo, str. 113.

⁴⁶³ Isto delo, str. 114.

medijskih sadržaja, nasilje koje neminovno ostavlja posledice i po samo telo. Imajući to na umu, za medijske prakse osnovano se može reći da imaju bitnog udela i u fizičkom nasilju s obzirom na to da indirektno podstiču na invanzivne intervencije različitih vrsta, a u cilju postizanja telesnog „savršenstva”. Favorizujući određene telesne ideale koji stoje u saglasnosti sa ideologizovanim standardima lepote, a pod čije okvire se uglavnom podvode i kategorije poput sreće, zadovoljstva, ispunjenosti i slično, mediji sprovode kako promociju tako i komercijalizaciju specifičnih telesnih kvaliteta. Međutim, kako je reč o telesnim kvalitetima samo u uslovnom smislu, odnosno o proizvodima ideoloških (re)interpretacija telesne lepote, jasno je da se oni negativno odražavaju kako po sama tela tako i po društvene subjekte u čijem su posedu. Zapravo, ono što je važno istaći jeste da ideologizovane koncepcije tela i telesne lepote mogu samo negativno da se odraze po mentalno i fizičko zdravlje društvenih subjekata, a ekspanzija industrija koje u svom fokusu imaju telo istovremeno doprinosi ekspanziji različitih oblika zdravstvenih problema i komplikacija koje nastaju kao direktna posledica nastojanja pojedinaca i pojedinki da svoju pojavnost (pre)oblikuju prema standardima koji im se nameću.

Ono što je bitno napomenuti jeste da se medijske manipulacije društvenim subjektima putem tela kao sredstva neverbalne komunikacije sprovode na različite načine, odnosno da postoji čitav niz medijskih formata i sadržaja putem kojih se nastoje afirmisati ideologizovane koncepcije telesne lepote, te da su sami mediji u tolikoj meri postali ideologizovani da unutar medijskog prostora gotovo i da nema mesta za tela koja nisu u službi industrijalizacije telesnog. A to znači da recipijenti i recipijentkinje medijskih poruka nisu ni svesni na koje načine im se nastoje nametnuti ideološki kriterijumi lepote, kao i da sve ono što odudara od ideološki poželjnih koncepcija tela zapravo biva (zlo)upotrebljeno radi promocije i popularizacije tih istih kriterijuma. Mediji, između ostalog, doprinose i robnoj standardizaciji tela, odnosno telesnog identiteta kao izvora estetskog uživanja jer svojim otvorenim promocijama telesnog „savršenstva” i širokog spektra modusa za njegovo postizanje pristupaju telu kao proizvodu standardizovanom po uzoru na tržišne matrice savremenog sveta. Pri tome, kako se on nastoji predstaviti kao neraskidivo povezan sa gore pomenutim kategorijama sreće, zadovoljstva i sl., njegovo neposedovanje neretko postaje izvor nezadovoljstva, frustracija, kompleksa itd. Berklijeva izjava da „biti” znači „biti opažen” u kontekstu medijskih zloupotreba telesnosti biva ne samo potvrđena, već i maksimalno eksploatisana i to u cilju tematizacije tela kao refleksije stepena vrednosti individue kojoj je ono pripadajuće. Drugim rečima, prenaplašavajući značaj telesnog aspekta

čovjekovog identiteta, mediji konzumentima i konzumentkinjama svojih sadržaja šalju nedvosmislenu poruku da je vizuelni identitet ključan za njihovo visoko vrednovanje i to kako od strane drugih tako i od strane sebe samih. Navodeći ih na estetsku hirurgiju, dijete, različite farmakološke proizvode, pomodno oblačenje, šminkanje itd. mediji oblikuju način na koji oni vrednuju sebe, svoje živote i ono što u njima smatraju važnim, te time doprinose uspostavljanju i održavanju sistema vrednosti koji svrhu čovjekove egzistencije pronalaze u iskrivljenoj percepciji telesnih identiteta.

Iako su ovakve medijske prakse predmet velikog broja rasprava o pitanjima tela (a s njima u vezi i čovjekovog samovrednovanja, kao i samopoštovanja), sama filozofija je pomenuta pitanja dosta dugo smatrala irelevantnim, te im samim tim nije posvećivala dovoljno pažnje; čak i kada se uzimalo za predmet filozofskih refleksija telo se diskreditovalo i smatralo manje bitnim i značajnim za definisanje čoveka. Međutim, aktuelni fenomeni, kao i problemi koji se javljaju u vezi s njima, usmerili su pažnju izvesnog broja filozofa i filozofkinja upravo na telo. Smatrajući osnovanom tvrdnju Divne Vuksanović da se „pojavom i učestalom ‘kreativnom’ upotrebom, pre svega, medija masovnih komunikacija, u današnjem vremenu doživljaj realnosti u velikoj meri izmenio”⁴⁶⁴, iz nje se izvodi i konstatacija da je samim tim i doživljaj tela i telesnih ideala znatno izmenjen. „Medijska realnost”, prema njenom mišljenju, ima „dvostruki ontološki status” s obzirom na to da se putem nje sprovodi „identifikovanje imaginarnog sa stvarnim svetom, neprostora sa prostorom, te razuma i uma sa svetom čulnih fenomena”⁴⁶⁵. Naime, ona ističe da se zahvaljujući medijima sprovodi transcencija realnog sveta, kao i njegova zamena virtuelnim/nadrealnim prostorom, odnosno da se putem njega estetska mogućnost transcendiranja pretvara u jednu novu, artificijelno očulotvorenu realnost, što u kontekstu tematike ovoga rada znači da medijskim uticajima izloženi pojedinci/ke doživljavaju medijske predstave telesnih ideala kao nešto što postoji i u realnom svetu, a ne samo u medijskom prostoru.

Ovim radom nastoji se pokazati da je, između ostalog, u okviru filozofije jezika neophodno promišljati telo kao sredstvo neverbalne komunikacije s obzirom na njegovu ulogu u procesima (pre)oblikovanja čoveka i njegove egzistencije, njegovog pogleda na svet i druge, kao i načina na koji ih vrednuje i na koji se prema njima ophodi. Takođe, budući da mediji zauzimaju značajno mesto u životima velikog broja pojedinaca i pojedinki, njihovo

⁴⁶⁴ Vuksanović, D., *Filozofija medija: ontologija, estetika, kritika*, str. 10.

⁴⁶⁵ Isto delo, str. 43.

proučavanje iz filozofske perspektive, kao i načina na koji se koriste telom u cilju plasiranja najrazličitijih poruka, pokazuje se ne samo kao opravdano, već i kao neophodno. Polazeći od stava da mediji svojim zloupotrebama telesnosti ne funkcionišu samo kao (pre)nosiooci, već i kao stvaraoci vrednosnih obrazaca, a s obzirom na to da usled svoje tržišne orijentisanosti u sve većoj meri i sve eksplicitnije daju primat površnom i frivolnom, oni se moraju posmatrati kao bitan faktor u procesima nametanja irealnih koncepcija tela. Zbog toga je i neophodno podvrgnuti medije ozbiljnim analizama, a radi iznalaženja modusa za redukovanje neprimerenih medijskih praksi, kao i za predupređivanje njihovih negativnih implikacija po društvene subjekte. Iako se ideološke prakse nikada ne mogu apsolutno ukinuti, one se ipak mogu dobrim delom ograničiti, a jedan od bitnih koraka je i taj da se putem konstruktivnih strategija unutar medijskog prostora obezbedi mesto i za formate i sadržaje koji će u svom fokusu imati dezideologizaciju javnosti. Naime, mediji kao komunikativna sredstva treba da budu u službi obrazovanja, informisanja i zabave i to radi dobiti što većeg dela javnosti, te stoga sebi ne smeju da dozvole prakse koje u svom fokusu imaju isključivo interese moćnih ideoloških grupacija. Iz tog razloga u okviru ovog rada biće reči i o mogućim mehanizmima za redukovanje instrumentalizacija društvenih subjekata koje se sprovode putem ideologizacije tela.

5.2. Medijske manipulacije kategorijom telesnosti

Polazeći od tvrdnje Dagleasa Kelnera [*Douglas Kellner*] da „medijska kultura stvara izrazito snažne slike i prizore identifikacije, koji mogu direktno da utiču na publiku, stvarajući modele ponašanja, odevanja i stila”⁴⁶⁶, te tome dodajući i primere telesnih ideala, jasno je da mediji ne funkcionišu samo kao sredstva putem kojih se plasiraju proizvodi oblikovani po ukusu potrošača, već i kao sredstva putem kojih se konstituiše specifična vrsta ukusa, koja sa sobom povlači upotrebu niza različitih proizvoda putem kojih se taj ukus zadovoljava. Prema Adamu Brigsu [*Adam Briggs*] i Polu Kobliju [*Paul Copley*], medije ne treba posmatrati isključivo kao sredstva komunikacije, nego i kao sredstva reprezentacije s obzirom na to da određuju način na koji će predstaviti stvarnost. Reprezentacija, ističu oni, ukazuje na aktivni proces selektovanja, prikazivanja, strukturisanja i oblikovanja onoga što se nastoji predstaviti, te stoga mediji ne funkcionišu samo kao sredstva za prenošenje već

⁴⁶⁶ Kelner, D., *Medijska kultura*, Clio, Beograd, 2004, str. 182.

postojećeg značenja, nego i aktivno rade na tome da stvari dobiju nova značenja⁴⁶⁷. Imajući to na umu, evidentno je da mediji, kao kreatori i/ili promoteri specifičnih modela telesnih ideala, u telo učitavaju čitav spektar značenja, te njegovim nadogradnjama u skladu sa nametnutim estetskim trendovima zapravo plasiraju, u Bodrijarovom maniru iskazano, svojevrsnu simulaciju tela. U tom smislu, medije je moguće posmatrati ne samo kao produžetke tela, već i kao produžetke produžetaka putem kojih je moguće dostići telesne ideale. No, s obzirom na irealnost pojedinih telesnih identiteta promovisanih od strane medija, njihov negativni odraz na sve one koji nastoje da ih dostignu nije ni malo zanemarljiv.

Na ovom mestu posebna pažnja biće posvećena analizi programskog okvira kablovske televizije pod nazivom TLC, te će za predmet kritičkih promišljanja biti uzete neke od njenih emisija u okviru kojih se otvoreno eksploatiše telo i to radi promovisanja društveno poželjnih telesnih identiteta. Tokom prve dekade XXI veka kablovski operateri na području Republike Srbije, ali i njenog regiona, u svoju ponudu su uvrstili i TV kanal TLC (prvobitan naziv ovog kablovskog kanala bio je *The Learning Channel*) koji je baziran na različitim formama životnih (*reality*) emisija koje se bave anonimnim pojedincima i pojedinkama. Među njima, veliki je broj onih koje u svom fokusu imaju čovekovo telo i to najčešće ono koje je prirodno „nesavršeno” usled preterane gojaznosti, različitih anomalija, teških bolesti, nesrećnih slučajeva i slično (*Doktori za debljinu, Živeti sa 300 kg, Gojazni, Medicinske anomalije, Lepotica i zver* itd.). Takođe, pored navedenih, postoje i emisije koje se bave telesnim nesavršenstvom kao posledicom nestručno izvedenih estetskih operacija, neadekvatne upotrebe različitih medicinskih preparata ili proizvoda za lepotu (*Salon poslednja prilika*). Pri tome, kao posebno problematično treba istaći da se pojedine emisije bave i „nesavršenim” telima dece (*Debeli tinejdžeri*), kao i telima dece u cilju promovisanja društveno poželjnih standarda lepog i privlačnog (*Devojčice i dijademe*). Navedene emisije s obzirom na njihove sadržaje mogu se posmatrati i kao svojevrsne post-humanističke prezentacije tela. Naime, polazeći od uverenja da se posthumanizam bazira na ideji da će čovek uz pomoć novih tehnologija biti u stanju da prevaziđe sva ograničenja, nedostatke i „banalnosti” sopstvenog tela, utisak koji se stiče jeste da se putem pomenutih emisija sledi posthumanističko suprotstavljanje telesnom determinizmu kao rođenjem zdatog telesnog identiteta, te da se promovišu promene telesnih identiteta pomoću različitih tehnoloških intervencija kao ne

⁴⁶⁷ Pogledati Brigs, A., Kobli, P., *Uvod u studije medija*, Clio, Beograd, 2005.

samo pozitivni, već i poželjni vidovi telesnih transformacija. Prema posthumanizmu, svaka individua će zahvaljujući novim tehnologijama moći da postane ono što želi, menjajući i usavršavajući sopstveno telo sve do trenutka dok ne postane tzv. hipertelo bez ijednog nedostatka. Međutim, kako Aleksandra Jovičević ističe, posthumanizam kao takav nije ništa drugo do ideologija, odnosno „plod jednog viđenja sveta u kojem su produktivnost i performansa najvažniji”, te se iza njega kriju brojne opasnosti jer „želja za savršenstvom vodi ka izjednačavanju tela koja su ranije predstavljala nečiji identitet”⁴⁶⁸. I zaista, pomenute emisije u svojoj osnovi imaju promovisanje onih telesnih ideala koji se mogu posmatrati kao rezultat industrijalizacije telesnosti s obzirom na to da tržišni interesi medijskih i drugih industrija vode ne samo ka fabrikovanju određenih tipova telesnih identiteta, nego i ka nametanju proizvoda i/ili procesa kojima se garantuje njihovo dostizanje.

U tom smislu, opravdan je i stav pojedinih teoretičara i teoretičarki da industrijalizacija telesnosti tj. fabrikovanje društveno poželjnih telesnih ideala vodi ka iščezavanju tela kao identiteta jedne individue, odnosno ka potiskivanju njene telesne osobenosti. Opsednutost mladim, lepim, zgodnim i zategnutim telima manifestuje se bilo njihovim eksploatacijama radi prezentovanja istih kao primarnih aspekata poželjnih i privlačnih tela, bilo manipulacijama deformisanim, izmučenim i/ili bolesnim telima, kako bi se demonstrirala njihova transformacija u ne samo lepa, zdrava i puna života tela, već i u tela koja donose sreću, zadovoljstvo i ispunjenost. Emisije putem kojih se sprovode zloupotrebe individua čija pojava se ne uklapa u preovladavajuće standarde telesne lepote eksploatišu, s jedne strane, „prirodno nesavršenstvo u koje spadaju, između ostalog, preterana gojaznost, različiti urođeni deformiteti i anomalije, dok, s druge strane, veoma često zloupotrebljavaju i telesna nesavršenstva koja nastaju kao posledica nestručnih i/ili neuspelih hirurških intervencija, neadekvatnih upotreba preparata za ulepšavanje itd. U svojim posezanjima za ekstremnim primerima telesnog „nesavršenstva”, emisije koje se prikazuju na TLC kablovskoj televiziji neprimerenim sadržajima sprovode, u najmanju ruku, dvostruko obmanjivanje auditorijuma. Naime, one promovišu stil života zasnovan na krajnje površnom sistemu vrednosti u okviru kojeg se „savršeno” telo tumači kao glavni kriterijum uspeha, priznatosti, ostvarenosti itd., te time vrše uticaj i na oblikovanje sistema vrednosti, mišljenja, osećanja i postupanja kod onih koji ih prate. S obzirom na to da se pomenuto telesno „savršenstvo” predstavlja kao rezultat podvrgavanja različitim intervencijama ili primene

⁴⁶⁸ Jovičević, A., „Nove prezentacije tela u doba posthumanizma”. Dostupno na: <http://www.uu-studije-performansa.tkh-generator.net/2010/03/29/937/>, posećeno 10.11. 2014.

određenih proizvoda, što zahteva velike materijalne izdatke, ove emisije ujedno sebi obezbeđuju ogroman broj onih koji su voljni da pred okom kamere budu ogoljeni što u fizičkom što u emotivnom smislu, a sve radi „dobijanja” novog i „boljeg” tela.⁴⁶⁹

Iz tog razloga, emisije poput *Doktori za debljinu*, *Živeti sa 300 kg*, *Medicinske anomalije*, *Salon poslednja prilika* i njima slične koje se prikazuju na televiziji TLC mogu se posmatrati kao odraz doba inverzije kartezijske dihotomije duše i tela, doba u kojem se telu daje primat, a sve u cilju promovisanja onih telesnih ideala na čijim konstrukcijama i distribucijama radi ne samo medijska, već i medicinska, farmakološka, modna, sportska i mnoge druge industrije čiji uspeh i održivost direktno zavise od broja konzumenata/kinja njihovih proizvoda, odnosno od broja onih koji su spremni da se oslone na „produžetke” koje im pomenute interesne grupacije nude. Takođe, s obzirom na brojnost emisija ovakvoga tipa koje se prikazuju na pomenutoj kablovskoj televiziji, te činjenicu da se gledaju širom sveta, moguće je pretpostaviti da postoji mnoštvo onih koji ih prate, a na koje se samim tim vrši uticaj na njihovo razumevanje i doživljavanje sopstva i načina njegove prezentacije. Svojim nametanjem standardizovanih telesnih ideala ovakve emisije koriste telo kao sredstvo neverbalne komunikacije koje je usmereno ka širenju jednoobraznosti i konformizma, odnosno ka potiskivanju vizuelnih osobenosti. Jezik karakterističan za pomenute emisije jeste diskurs koji u svom fokusu ima telo i to radi promovisanja onog sistema vrednosti u okviru kojeg je površna pojavnost predstavljena kao ključ društvenog uspeha i lične sreće. To je jezik putem kojeg se gojaznim osobama upućuje kako poruka o narušenosti njihovog zdravlja i skraćenom životnom veku tako i o neophodnosti podvrgavanja čitavom nizu invazivnih intervencija, te kontinuiranom konzumiranju određenih proizvoda i praktikovanju različitih aktivnosti kako bi se svojom pojavnošću uklopili i uspeli u savremenom društvu. Takođe, to je jezik kojim se saopštava da svi oni kojima su svojstveni određeni telesni deformiteti ili anomalije mogu da postanu ravnopravni subjekti svoga društva samo ukoliko se podvrgnu invazivnim intervencijama. I konačno, to je jezik putem kojeg se najmlađim konzumentima i konzumentkinjama pomenutih medijskih sadržaja šalje nedvosmislena poruka da ukoliko žele da budu ostvareni i samozadovoljni moraju da se oslanjaju na produžetke najrazličitijih vrsta. Kao jezik kojim se slavi puka pojavnost, te kojim se zloupotrebljava telo radi održavanja masovne proizvodnje materijala neophodnih za postizanje nametnutih telesnih ideala, jezik

⁴⁶⁹ S tim u vezi interesantno je spomenuti i jednu od emisija koja se, između ostalog, emituje na *Fox life* kablovskoj televiziji čiji je originalni naziv „*Bridal plasty*”, a u okviru koje se pred grupu budućih mladi postavljaju različiti zadaci, dok se onaj koja se pokaže kao najbolja pruža mogućnost da izabere hiruršku intervenciju kojoj želi da se podvrgne kako bi na dan svog venčanja izgledala savršeno.

medija proizvodi čitav niz negativnih implikacija po recipijente i recipijentkinje poruka koje se putem njega saopštavaju.

U tom smislu, Makluanova konstatacija da nove tehnologije, iako sa sobom donose oslobođenje od mehaničkog i specijalističkog „robovanja”, istovremeno donose nove vidove opterećenja, može se smatrati potpuno osnovanom. Naime, imajući u vidu prethodno pominjane negativne medijske prakse, može se zaključiti da mediji svojim neprimerenim sadržajima podstiču nove vidove „robovanja” među kojima se posebno ističe opterećenost teško ostvarivim telesnim idealima. Medijski jezik kao jezik kojim se promovišu standardi telesne lepote dostižni jedino primenom savremenih tehnoloških dostignuća i/ili industrijskih proizvoda jeste jezik očigledne zloupotrebe ne samo tela kao bitnog aspekta osobnosti individue, već i same individue. To je jezik kojim se afirmiše nasilje nad telom i to u cilju negovanja kvazikulture lepote i zdravlja, odnosno kulture u okviru koje se površnoj pojavnosti dodeljuju neosnovana vrednost i predimenzioniran značaj. Drugim rečima, imajući u vidu da se u osnovi medijskog jezika ne nalazi samo verbalna, već i neverbalna komunikacija, te da se mediji koriste i telom kao ekstralingvističkim aspektom govorenja kako bi plasirali različite poruke, neophodno je imati u vidu da oni nisu imuni na zloupotrebe tela, odnosno da imaju bitnog udela u manipulacijama telom radi instrumentalizacije društvenih subjekata. Pri tome, kao naročito problematične medijske prakse treba istaći one koje u svom fokusu imaju eksploataciju nesavršenih tela u cilju promovisanja ideologizovanih telesnih ideala, odnosno medijske formate putem kojih se od morbidno gojaznih, žrtava nestručno izvedenih estetskih operacija i/ili pojedinaca/ki čija je opterećenost fizičkim izgledom poprimila patološke razmere prave savremene cirkusne nakaze na čijim se nesavršenim pojavnostima zgrće profit.

Kao posebno neprimeren vid medijskih zloupotreba telesnosti treba istaći one koje u svom fokusu imaju dečija tela i njihovo (pre)oblikovanje po uzoru na svet „lepote” odraslih. Takva praksa svojstvena je za emisiju *Devojčice i dijademe* koja prati učesnice dečijih izbora za lepotu i čitav proces njihovih transformacija od „običnih” i „neupadljivih” devojčica do „diva” sa umecima za kosu, veštačkim trepavicama, noktima i zubima, potamnjenim tenom, scenskom šminkom, provokativnim kostimima i nastupima koji su neretko neprimereni njihovom uzrastu. Pomenuta emisija predstavlja odličan primer manipulacije decom s obzirom na to da im se od ranog uzrasta sugerišu ne samo društveno poželjni telesni identiteti, već i čitav niz proizvoda putem kojih je moguće njihovo dostizanje. S obzirom na to da se deci pristupa kao budućim potrošačima najrazličitijih proizvoda, jasno je koliko

mediji mogu da doprinesu nametanju određenog pogleda na svet i njemu svojstvenog sistema vrednosti, odnosno oblikovanju pojedinaca/ki i usklađivanju njihovih stavova i potreba sa interesima moćnih medicinskih, farmakoloških, modnih i drugih industrija.

Kada je reč o aktuelnoj medijskoj sceni u Srbiji svakako da je neophodno naglasiti da slični medijski formati putem kojih se direktno sprovode eksploatacije telesnog nesavršenstva ne postoje, ali da se zato putem različitih medijskih sadržaja (in)direktno afirmišu ideologizovani standardi lepote, kao i prema njima iskonstruisani telesni ideali. Pri tome je važno istaći i da su takve prakse prisutne ne samo kod komercijalnih medija, nego i kod javnih medijskih servisa. Naime, iako srbijanski mediji u okviru svojih programskih šema nemaju nijednu emisiju poput *Živeti sa 300 kg* ili *Salon poslednja prilika* to nije nikakav garant da oni svoje prakse ne zasnivaju na zloupotrebama telesnosti, te se stoga upravo putem komparacije kablovske televizije TLC i nekih od domaćih medija nastoji pokazati kako se sa kategorijom telesnosti može manipulirati na različite načine, a sve to radi promovisanja i popularizacije ideologizovanih predstava lepog, poželjnog i zdravog tela. Iz tog razloga za predmet daljih promišljanja uzimaju se TV Prva i TV Pink koje u svom fokusu, između ostalog, imaju i medijske formate zasnovane na (in)direktnim zloupotrebama tela radi afirmacije ideologizovanih standarda lepote. No, ono što je važno napomenuti jeste da će pažnja biti posvećena i TV Happy i emisiji *Parovi* putem koje se sprovodi degradacija tela na puko sredstvo za zadovoljenje animalnih potreba čime se direktno dovode u pitanje idejni i vrednosni sistemi promovisani od strane vodećih ideologizovanih grupacija kao što su vladajuće političke stranke, Srpska pravoslavna crkva, nacionalistički pokreti poput Obraza, Naših i dr. Stavljajući akcenta na analize ove TV emisije ima za cilj dokazivanje stava da pomenute grupacije neretko tolerišu vulgarizacije telesnosti bez obzira na to što se time dovode u pitanje njima svojstveni sistemi vrednosti, te s njima saglasni obrasci mišljenja, osećanja i postupanja. No, pre promišljanja potonjih medijskih praksi i njima svojstvenih zloupotreba telesnosti, neophodno je nešto više reći o konkretnim primerima medijskih manipulacija telom u cilju afirmacije ideologizovanih kriterijuma telesne lepote. Iz tog razloga, pažnja se usmerava na emisije *Zvezde Granda* i *X faktor* (TV Prva), te *Pinkove zvezde* i *Pinkove zvezdice* (TV Pink).

Naime, navedeni TV formati kao emisije zabavno-muzičkog karaktera, te koncipirane kao takmičenje anonimnih muzičkih talenata, u svom fokusu nemaju samo pronalaženje nove muzičke zvezde, već i nove muzičke senzacije koja će svojim glasom, pojavnošću i harizmom osvojiti domaću, regionalnu i/ili svetsku muzičku scenu. Dakle, od njihovih

učesnika i učesnica ne očekuje se samo da poseduju zavidne vokalne kvalitete, već i da plene svojim izgledom, te stoga ne čudi što su, primera radi, na mesto nekadašnjih *Grand*-ovih takmičara i takmičarki koji su se pre svakog nastupa zahvaljivali buticima i modnim kućama koji su ih sponzorovali, došle mlade osobe od „stila i ukusa” odevene po „poslednjoj modi”, a naročito devojke sa nadograđenim i vidno poboljšanim telesnim karakteristikama. U koliko meri je telo postalo bitan faktor, odnosno kolika vrednost i značaj mu se pripisuju, najbolje svedoči i činjenica da članovi i članice žirija pomenutih takmičenja ne komentarišu samo vokalne sposobnosti takmičara/ki, već i njihovu pojavnost, te da im neretko sugerišu da porade na svome izgledu ukoliko im je stalo do uspešne pevačke karijere. U tom smislu, zajednička karakteristika pomenutih emisija ogleđa se i u pozitivnom vrednovanju ideologizovanih telesnih ideala koji se neretko mogu postići uz pomoć ne samo lakih kozmetičkih intervencija, već i ozbiljnih hirurških zahvata. Na taj način se javnosti šalje nedvosmisljena poruka da za uspeh nisu dovoljni talenat i/ili stručne kompetencije, rad i istrajnost, već i spremnost na ozbiljne (re)konstruktivne zahvate radi poboljšanja sopstvenih telesnih kvaliteta. Ono što je u svemu tome naročito problematično jeste to što se najmlađim predstavnicima i predstavnicama auditorijuma putem pomenutih medijskih sadržaja sugeriše da ukoliko žele da budu uspešni moraju da se drže ideologizovanih koncepcija telesne lepote⁴⁷⁰. Ono što je takođe zabrinjavajuće jeste da se putem tih emisija sprovodi ne samo ideologizovana estetizacija telesnosti, već i promocija i popularizacija javnih/profesionalnih pozicija i funkcija koje u svom fokusu imaju eksploataciju te iste telesnosti. Takođe, budući da se javna sfera neminovno odražava i na sferu privatnog bitisanja društvenih subjekata time se problem ideologizacije telesnosti samo dodatno usložnjava.

„Masovni mediji reprezentuju i oblikuju stvarnost. Reprerentacija ukazuje na aktivni proces selektovanja, prikazivanja, strukturisanja i oblikovanja: ne samo preneti već postojeće značenje nego i aktivno raditi na tome da stvari dobiju značenje”⁴⁷¹, ističe Maja Vukadinović. Ali, ona kaže i da stvaranje kritičke distance prema dominantnim medijima predstavlja bitan

⁴⁷⁰ U emisiji *X faktor* (26. april 2015.) Željko Joksimović (član stručnog žirija) nakon što je pohvalio vokalne sposobnosti jednog od takmičara, upitao je istog: „Šta ćemo sa viškom kilograma?” čime je izazvao burne reakcije javnosti. Međutim, svoj stav po pitanju izgleda javnih ličnosti i svih onih koji žele to da postanu obrazložio je sledećim rečima: „Svim dušebrižnicima i boricima za ljudska prava: XF nije takmičenje gde pronalazimo pevače – to je šou gde biramo nekoga ko ima sve attribute potencijalne muzičke zvezde. A kako i sam često vodim borbu sa viškom kilograma, ne vidim ništa loše u skretanju pažnje na fizički izgled i vođenju brige.” Dostupno na: <http://www.story.rs/vesti/svet-poznatih/51817-nakon-burnih-reakcija-eljko-joksimovi-odgovorio-na-prozivke.html>, posećeno 01. 05. 2015.

⁴⁷¹ Vukadinović, M., *Zvezde supermarket culture*, Clio, Beograd, 2013, str. 75.

preduslov za formiranje ukusa, kao i vrednosnih i etičkih kriterijuma.⁴⁷² O tome koliko vrednosni sistemi koji se promovišu putem medija mogu da budu upitni svedoči i emisija *Parovi* koja se prikazuje na TV Happy. Naime, sezona ovog *reality* TV formata iz 2015. godine ostaće upamćena, između ostalog, po primitivizmu, vređanju i ponižavanju, fizičkim obračunima, promovisanju najnižih pobuda, nemoralnosti i šovinizma, afirmaciji narkomanije, alkoholizma i seksualnog uznemiravanja, skandaloznim uvredama⁴⁷³ i neverovatnoj gledanosti zahvaljujući seksualnim bahanalijama nekolicine učesnika i učesnica ove emisije. Takođe, *Parovi* istovremeno predstavljaju odličan primer (ne)promišljenih zloupotreba tela radi samopromocije i što dužeg opstanka u trci za pobjedu, zahvaljujući čemu je nacionalna televizija Happy prerasla u ne erotski, već porno kanal. Međutim, ono što je u svemu tome naročito problematično jeste izostanak primerene reakcije javnosti, kao i onih grupacija koje su u Srbiji poznate po zalaganju za tradicionalne vrednosti i javnim istupanjima protiv predstavnika i predstavnica LGBT populacije. Naime, dok je za Srpsku pravoslavnu crkvu, Obraz, Dveri i druge nacionalistički orijentisane grupacije neprihvatljivo da ljudi homoseksualne orijentacije jednom godišnje prošetaju ulicama Beograda, dotle je za njih posve normalno da se na jednoj televiziju tokom četiri meseca prikazuju pornografski sadržaji. Pitanje koje se s tim u vezi neminovno nameće tiče se toga da li su za pomenute i njima slične grupacije eksplicitni seksualni odnosi prihvatljiviji od povorke ponosa samo zato što se putem njih promoviše heteroseksualnost. Iako se njihovi predstavnici/ce nisu javno oglasili/e povodom ovih neprimerenih sadržaja, kao i poruka koje se putem njih plasiraju u javnost, ono što je izvesno jeste da bi situacija bila posve drugačija da je u *Parovima* zabeležen homoseksualni odnos. Takođe, pitanje koje se nameće tiče se razmatranja načina na koji bi javnost odreagovala na pomenute pornografske sadržaje da njihove glavne akterke nisu bile starlete za čija telesna savršenstva su odgovorne višestruke hirurške intervencije. Takođe, da se žene koje su se ogolile i imale seksualne odnose u pomenutoj emisiji sasvim legitimno mogu nazivati prostitutkama, dok isto ne važi za njihove partnere, kao i da je iskorišćavanje žena i ženskog tela zarad veće popularnosti prihvatljivo sve dok se sa njima u vezu ne dovede neko od predstavnika aktuelne vlasti⁴⁷⁴, te da se tela tih žena uzimaju kao

⁴⁷² Isto delo, str. 192.

⁴⁷³ Primera radi, jedna od učesnica *Parova*, svirepo ubijenu petnaestogodišnju devojčicu nazvala je „droljom”, te tome dodala da je zaslužila smrt. Dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/558530/SKANDAL-Ucesnica-Parova-izvredjala-ubijenu-Tijanu-Juric>, posećeno 01. 05. 2015.

⁴⁷⁴ Kada se u jednoj od epizoda *Nemoguće misije*, TV formata koji se svojevremeno prikazivao na Pink-u, tadašnji premijer i ministar policije našao u neprijatnoj situaciji nakon što je shvatio da voditeljka koja je sa njime radila intervju ne nosi donji veš, većinski deo javnosti stao je upravo u odbranu njegove časti i ugleda,

oličenje telesnih ideala, odnosno da javnost svoje predstave o telu, telesnoj lepoti i telesno/seksualno privlačnom izgrađuju na osnovu standarda koje one promovišu, sve to govori o više nego upitnom sistemu vrednosti, dvostrukim merilima, nedostatku konstruktivnih strategija i nedoslednosti političkih, socijalnih i drugih programa koji se sprovode unutar našeg društva.

5.3. Posledice ideoloških zloupotreba tela

Kritička promišljanja medija i njihovih konkretnih sadržaja u cilju ograničavanja negativnih implikacija koje proizilaze iz onih sadržaja putem kojih se manipuliše telesnošću radi promovisanja i nametanja uskih standarda telesne lepote pokazuju se neophodnim, a kao moguća rešenja nameću se sankcionisanje negativnih medijskih praksi i davanje prostora za sadržaje putem kojih se telo sagledava izvan okvira tržišno tj. komercijalno orijentisane estetske hirurgije, farmakološke, modne i drugih industrija. Takođe, adekvatno medijsko opismenjavanje i podsticanje društvenih subjekata na aktivan i kritički odnos prema medijima i njihovim sadržajima može da doprinese redukovanju medijskih uticaja kako na oblikovanje tako i na (p)održavanje određenih sistema vrednosti. Rasvetljavanje medijskih zloupotreba telesnosti, kao i navođenje njihovih konkretnih primera, te njihova argumentovana kritika usmereni su ka napuštanju linije manjeg otpora, odnosno pasivnog prihvatanja telesnih identiteta sa prenaplašenim vizuelnim komponentama, kao i vrednosnog sistema koji se putem njih promoviše. Stoga, dovođenje u pitanje banalizacije telesnog aspekta čoveka tj. njegovo podvođenje pod okvire komercijalizovanih standarda lepote kao izraz nemirenja sa stvarnošću koja je prožeta negativnim medijskim uticajima predstavlja prvi korak ka iznalaženju modusa za konstituisanje socio-kulturnog konteksta koji neće biti opterećen irealnim telesnim idealima.

Stoga, ovo poglavlje, polazeći od tela kao neverbalnog aspekta jezika, kao i načina na koji se ono upotrebljava od strane medija, predstavlja pokušaj ukazivanja na potrebu za ozbiljnim filozofskim promišljanjem tela kako u okviru filozofije jezika tako i u okviru filozofije medija. Takođe, ono u izvesnoj meri može poslužiti i kao podsticaj za negovanje ne samo pluridisciplinarnosti, već i interdisciplinarnosti u cilju boljeg razumevanja i/ili

dok je znatno manji deo pokušao da ukaže na otvorenu zloupotrebu i degradaciju žene i ženskoga tela za potrebe izvođenja jedne krajnje degutantne šale. (Pogledati: <http://www.webtv.rs/play/49732>)

prevazilaženja određenih pojava ili problema. Pozivanje na teoretičare i teoretičarke koji u svom fokusu imaju analizu tela kao bitnog segmenta komunikacije, ali i na one koji se bave promišljanjem medija treba shvatiti kao nastojanje da se izgradi adekvatna polazna osnova za neophodne analize onih medijskih praksi putem kojih se telo zloupotrebljava i to radi nametanja irealnih telesnih ideala, u čijem oblikovanju presudnu ulogu imaju industrije koje se bave eksploatacijom lepote i čovekove potrebe da je ima u svome posedu. Kritika koje je sprovedena u okviru ovog poglavlja usmerena je, pre svega, ka ukazivanju na negativne medijske prakse putem kojih se sprovode eksploatacije tela i manipulacije individuama kojima se kroz nametanja telesne lepote ujedno nameće i čitav spektar proizvoda i procesa za njeno postizanje. Kablovska televizija TLC jeste upravo primer neadekvatnih medijskih praksi tj. njene emisije koje se bave promovisanjem irealnih telesnih ideala pružaju osnovu iznetim teorijskim analizama, ali i povod za preduzimanje konkretnih koraka za uspostavljanje društva unutar kojeg površna pojavnost neće imati primat. S druge strane, promišljanje formata kao što su *Zvezde granda*, *X faktor*, *Pinkove zvezde* i *Pinkove zvezdice* treba da doprinese rasvetljavanju primera indirektnih manipulacija telom, kao i praksi markiranja „savršene” telesnosti kao bitnog kriterijuma za postizanje uspeha u javnoj društvenoj sferi. I konačno, ukazivanje na emisiju *Parovi* i otvorene promocije tela kao seksualnog instrumenta radi sticanja popularnosti i pribavljanja materijalne dobiti, te tela sa hirurški poboljšanim karakteristikama kao telesnog ideala, rezultiralo je zaključkom o negativnim implikacijama ovakvih i njima sličnih promocija sistema vrednosti u čijoj osnovi se nalazi puka i isprazna pojavnost, ali i o negativnim implikacijama nereagovanja na iste. Naime, uočeni primeri ideologizacije telesnosti koja se manifestuje u vidu industrijalizacije tela u službi nametanja univerzalnih standarda produkovane telesne lepote i „savršenstva” za svoj rezultat imaju potiskivanje telesnih osobnosti društvenih subjekata. Stepenu uspešne ideologizacije telesnosti vidljiv je u broju onih koji su spremni da svoja tela podvrgnu različitim intervencijama zarad sreće, bolje društvene pozicioniranosti, što većeg uspeha i tome sl., a upravo iz takvih praksi proizilazi potiskivanje osobenih telesnih karakteristika. S tim u vezi bitno je napomenuti i da je preuzimanje ideologizovanih telesnih identiteta neretko praćeno podržavanjem vrednosnih sistema u okviru kojih je akcenat na tretiranju tela kao pukog sredstva za ostvarivanje zacrtanih ciljeva, a to se takođe bitno odražava po osobnosti pojedinaca i pojedinki.

Iako emisija *Parovi* predstavlja jedan od ekstremnih primera zloupotreba tela, ono što se pri tome ne sme prevideti jeste da je ona istovremeno i odraz ako ne celokupnog, onda

svakako jednog dela našeg društva, a s obzirom na vrednosne sisteme, te obrasce mišljenja i postupanja koji se putem nje promovišu, evidentno je da joj je potrebno pristupiti kao medijskom sadržaju u okviru kojeg je na delu vrhunac ideologizacije telesnosti, ali i kao primeru medijskih praksi iz kojih proizilazi ideologizacija javnosti posebno problematične vrste. Iz tog razloga, na ovome mestu želi se ukazati i na vezu između TV formata *Devojčice i dijademe* i *Parovi*, te skrenuti pažnja na to da se potonja emisija može posmatrati kao logičan rezultat formiranja ličnosti devojčica i dečaka izloženih snažnim uticajima industrija lepote, putem kojih se sprovodi niz različitih zloupotreba tela, kao i određenih oblika nasilja i to ne samo nad telesnim, već i psihičkim aspektom čovekove egzistencije. Pomenute emisije je ujedno potrebno shvatiti i kao upozorenje u kom pravcu se razvija savremeno društvo u okviru kojeg ideologizovana pojavnost ima primat.

Ipak, na ovom mestu je potrebno naglasiti da pored navedenih primera zloupotreba telesnosti postoji i niz najrazličitijih medijskih sadržaja putem kojih se telo direktno ili indirektno zloupotrebljava, odnosno sadržaji putem kojih se nastoje ostvariti interesi moćnih grupacija koje nisu bile predmet analiza sprovedenih u ovome radu⁴⁷⁵. S tim u vezi, važno je još jednom naznačiti da je izvođenje generalnih zaključaka na osnovu iznetih konstatacija neprimereno s obzirom na to da se kroz ceo rad provlači ideja da mediji nisu i ne mogu biti po sebi niti loši niti dobri, već da ih određuje način na koji se upotrebljavaju. Stoga je i neophodno iznalaženje modusa za oblikovanje i plasiranje medijskih poruka koje u svom fokusu neće imati neadekvatne predstave i/ili zloupotrebe telesnosti, kao i mehanizama za sankcionisanje onih medija koji se na to budu oglašivali.

Industrijalizacije telesnosti i zloupotrebe medija radi afirmacije ideologizovanih standarda lepote sasvim opravdano se mogu posmatrati kao prakse putem kojih se nastoje nametnuti određeni vrednosni sistemi, kao i s njima povezani obrasci mišljenja, osećanja i postupanja i to što većem delu javnosti jer je upravo to garant uspeha moćnih grupacija koje stoje iza svega toga. Imajući u vidu srbijanski socio-kulturni kontekst i način na koji se mediji koji deluju unutar njega stavljaju u službu afirmacije ideologizovanih koncepcija telesne lepote osnovano se može zakljuti da su *mainstream* mediji istovremeno odgovorni kako za nametanje irealnih telesnih ideala tako i za potiskivanje osobnosti društvenih subjekata. Iz tog razloga, od naročite je važnosti pristupiti izgradnji, a potom i doslednoj primeni konstruktivnih medijskih strategija sa ciljem da se javnosti ponudi drugačija slika stvarnosti,

⁴⁷⁵ Izvan okvira kritičkih promišljanja ostale su zloupotrebe tela i telesnosti iza kojih stoje sportska, porno i druge industrije.

odnosno da se putem kvalitetnih medijskih sadržaja promoviše, između ostalog, lepota koja nije produkt industrijalizacija telesnosti, ali i telo kao sredstvo ekstralingvističke komunikacije koja stoji u službi afirmacije estetskog diverziteta.

Zaključna razmišljanja

U okviru ovog rada pažnja je bila usmerena na kritička promišljanja jezika medija, te načina na koji se on zloupotrebljava od strane različitih interesnih grupacija u cilju nametanja ideologizovanih koncepcija stvarnosti i s njima saglasnih obrazaca mišljenja, osećanja i postupanja. Polazeći od stava da ideologizovani jezik medija predstavlja moćan mehanizam za instrumentalizaciju društvenih subjekata i to u svrhu uspostavljanja prema limitiranim interesima koncipiranog društvenog poretka, u radu se prvenstveno težilo ka markiranju primarnih nedostataka ovakvog vida diskursa, ali i ka iznalaženju potencijalnih smernica za redukovanje njegovih negativnih implikacija. Ono što je pri tome bitno istaći jeste da se u okviru ove studije pod instrumentalizovanim jezikom medija podrazumevao diskurs koji se zloupotrebljava sredstva masovnih komunikacija najpre radi plasiranja ideologizovanih poruka što većem delu javnosti, a potom i radi afirmacije ideja i vrednosti koje su obuhvaćene tim istim porukama, a sve to kako bi se sa javnošću što uspešnije manipuliralo u svrhu sprovođenja ciljeva moćnih interesnih grupacija. U tom smislu, razlika između ideologizovanog jezika koji je karakterističan za interesne grupacije i medijskog diskursa koji stoji u funkciji ostvarivanja njihovih ciljeva ogleda se prevashodno u načinu njegovog izražavanja. Međutim, s obzirom na načine i svrhe njihovih (zlo)upotreba, te konsekvenci koje iz njih proizilaze, uočena razlika nije se posmatrala kao suštinska, a samim tim ni kao bitno određujuća za tematiku ovoga rada.

Imajući to na umu, unutar rada analizirani primeri instrumentalizovanog diskursa različitih interesnih grupacija istovremeno su se posmatrali i kao primeri medijskog jezika opterećenog intencijama navedenih grupacija budući da je reč o jeziku koji se služi medijskim prostorom kako bi svoje poruke uputio što većem broju društvenih subjekata, a da bi se što brže i uspešnije sprovela njihova ideologizacija. Brojnost medija, te medijskih formata i sadržaja kojima dominira pomenuti vid diskursa ide u prilog stavu koji se zastupa u okviru ove studije, a to je da je medijski jezik u funkciji objektivnog, slobodnog i

(samo)kritičkog predstavljanja stvarnosti, odnosno jezik informativnog, edukativnog i/ili zabavnog karaktera, koji u svom fokusu ima dobrobit što većeg dela javnosti, bitno potisnut. Usled toga, dolazi do (pre)oblikovanja društvenih subjekata i to na način da oni svojim mišljenjem i postupanjem doprinose učvršćivanju one vrste poretka koja je koncipirana u skladu sa limitiranim ciljevima ideologizovanih grupacija. Međutim, sa uspostavljanjem socio-kulturnog okruženja koje je izrazito pogodno za prakse pomenutih grupacija dolazi ne samo do degradacije medijskog diskursa, već i jezika uopšte, a time i samoga čoveka s obzirom na to da jezik predstavlja značajan aspekt njegovog bića. Zbog toga sprovedene analize moćnih interesnih grupacija (a naročito onih političkih), kao i načina na koji se one služe jezikom, kako bi što uspešnije sprovodile svoje ciljeve, za svoju su svrhu imale utvrđivanje njihovih negativnih implikacija po društvene subjekte i njihove osobenosti. Imajući u vidu da nijedna ideologija ne postoji osim pomoću društvenog subjekta i za društvene subjekte, u okviru ove studije težilo se ka dokazivanju tvrdnje da svaka interesna grupacija nastoji da sebi prilagodi i prema sebi (pre)oblikuje što veći broj pojedinaca i pojedinki. Takođe, s obzirom na to da je svaki društveni subjekt konstituisan putem jezika i kroz jezik koji ga socijalizuje i uvodi u socio-kulturno okruženje, težilo se i ka argumentaciji da je ovu primarnu jezičku ranjivost svakog čoveka u smislu njegove osnovne socijalizacije gotovo nemoguće izbeći, te da je upravo to ono što ideologizovane grupacije imaju u vidu i što vešto koriste kako bi manipulisale društvenim subjektima.

S obzirom na to da se limitiranim interesima podređena medijska komunikacija sve manje može posmatrati kao proces razmene, a sve više kao vid kvantitativne distribucije ideološkim interesima podređenih poruka, utisak koji se stiče jeste da se u ideologizovanom kontekstu mediji gotovo i ne služe komunikacijom, te da ih je stoga moguće označiti kao sredstva pomoću kojih se komunikacija u pravom smislu te reči sve više potiskuje. Naime, kako instrumentalizovani jezik za svoj cilj nema (spo)razumevanje, već nametanje poželjnih i međusobno saglasnih modela mišljenja, osećanja i postupanja, samim tim i mediji putem kojih se on plasira bitno doprinose potiskivanju komunikacije kao procesa produktivne razmene različitih oblika mišljenja. Imajući to na umu, navođenje konkretnih primera diskursa plasiranog putem medija, kao i hermeneutičko promišljanje predmeta o kojem se govori, zatim načina na koji se govori, te svrha i ciljeva zbog kojih se određena poruka stavlja u protok, bilo je usmereno ka obrazloženju teze da mediji u Srbiji stoje u službi interesnih grupacija i da je usled toga medijski jezik kao slobodni, (samo)kritički, profesionalni i objektivni diskurs koji u svom fokusu ima dobrobit što većeg dela građanstva bitno skrajnut.

Praveći distinkciju između, s jedne strane Jezika kao ontološkog i spoznajnog principa i prirodnog jezika kao jednog od njegovih pojavnih oblika, te s druge strane, medija kao sredstava za masovnu proizvodnju različitih sadržaja i medijskog jezika kao medijuma putem kojeg se pomenuti sadržaji plasiraju javnosti, autorka rada nastojala je da ukaže na problematične aspekte ideologizacije (medijskog) jezika, a time i društvenih subjekata. Ipak, imajući na umu da svaki vid zloupotrebe jezika istovremeno predstavlja i zloupotrebu samih društvenih subjekata, putem ovog rada nastojalo se pokazati da instrumentalizovani jezik nije neodvojivi deo čoveka, te da on kao takav ne mora da ima ključnu ulogu u (pre)oblikovanju pojedinaca i pojedinki. S tim u vezi, potrebno je naglasiti i da je unutar studije sprovedena filozofska kritika (medijskog) jezika istovremeno i kritika društvenog poretka u kojem je pomenuti jezik na delu. Naime, hermeneutičku kritiku jezika medija treba posmatrati i kao pokušaj da se putem kritičkih i interdisciplinarnih promišljanja aktuelnog srbijanskog socijeteta dođe do što boljeg razumevanja njemu svojstvenih fenomena, ali i do iznalaženja potencijalnih rešenja za probleme koji se javljaju u vezi s njima. Takođe, ono što je bitno naglasiti jeste da su izvedena promišljanja od značaja ne samo za aktuelne teorije jezika i/ili medija, već i studije savremenog srbijanskog društva. Naime, ona s jedne strane predstavljaju bitan doprinos proširivanju okvira postojećih naučnih disciplina o jeziku i/ili medijima, ali i naznaku o neophodnosti uvođenja novih disciplina sa fokusom na međusobnu uslovljenost pomenutih fenomena i njima svojstvenog socio-kulturnog konteksta.

Uzimanje u obzir ključnih hermeneutičkih pojmova kao što su razumevanje, smisao i jezik u funkciji istinske komunikacije u okviru ove studije poslužilo je za kritičko sagledavanje (medijskog) jezika, odnosno za dokazivanje tvrdnje da se limitiranim interesima opterećen diskurs medija ni na koji način ne može dovesti u vezu sa pomenutim pojmovima. Zapravo, primena kritičke hermeneutike u okvirima filozofije medija bila je usmerena ka ukazivanju na neke od primarnih svojstava instrumentalizovanog diskursa medija kao što su nerazumevanje, besmisao i jezik u službi negiranja drugog kao drugačijeg. Iz tog razloga, teorijske postavke Gadamera, Hajdegera i drugih hermeneutičara poslužile su za izgradnju adekvatne polazne osnove za sagledavanje aktuelnih modusa zloupotrebe (medijskog) jezika, a preko njih i samih društvenih subjekata.

U cilju što boljeg sagledavanja i razumevanja kako jezika uopšte tako i medijskog jezika u službi instrumentalizacije stvarnosti, kritička promišljanja bila su usmerena prvenstveno na ideologizovane političke grupacije. S tim u vezi, teorijske postavke Adorna, Horkhajmera, Markuzea i drugih filozofa pokazale su se kao naročito korisne za

rasvetljavanje ideološke pozadine aktuelnih politika unutar srbijanskog društva, a time i za dekonstrukciju ideološkim interesima opterećenog (medijskog) diskursa. Nadalje, u svrhu razotkrivanja negativnih implikacija ideologizovanih politika koje gotovo uvek prevazilaze okvire svoga delovanja, posebna pažnja bila je posvećena analizama limitiranim interesima podređenih medija i njihovog udela u (re)interpretacijama kulturnog diverziteta našeg društva. U kolikoj meri se takvim praksama dovodi u pitanje koncept društva unutar kojeg se drugo kao drugačije poštuje i prihvata, ali i unutar kojeg se sa drugim kao drugačijim uspostavlja produktivna interakcija, želelo se pokazati na primeru ideoloških (re)konstrukcija prošlosti. I konačno, kako bi se skrenula pažnja na to da se u ideološkim zloupotrebama jezika ne eksploatiše isključivo njegov lingvistički, već i ekstralingvistički aspekt, posebno poglavlje ovog rada bilo je posvećeno kritici ideoloških zloupotreba tela, a putem medijskih instrumentalizacija telesnosti. Habermas, Manhajm, Altiser i Frankfurt samo su neki od filozofa čija promišljanja su se pokazala kao izuzetno plodotvorna za analize sprovedene unutar ovog rada. Na ovom mestu je neophodno istaći i da su teorijske postavke ne samo širom sveta poznatih, već i domaćih i regionalnih teoretičara/ki medija, zatim jezika, kao i savremenog srbijanskog društva u značajnoj meri doprinele sagledavanju aktuelnih praksi ideologizacije medijskog jezika.

Na osnovu izvedenih promišljanja medijskog jezika došlo se do zaključka da aktuelne interesne grupacije s obzirom na okolnosti u kojima su se zatekle, kao i na mogućnosti koje su im na raspolaganju, vešto koriste i jedne i druge kako bi javnosti nametnule sopstvene idejne i vrednosne sisteme koji će voditi ka uspostavljanju one vrste društvenog poretka od kojih same imaju najviše koristi. Iz tog razloga, još jedan od zaključaka koji proizilazi iz ovog rada jeste da interesne grupacije unutar određenog društva svakako da treba da imaju svoje jasno postavljene i definisane ciljeve, ali ono što je u svemu tome bitno jeste da svaka od njih treba da ima u vidu i širu sliku stvarnosti, odnosno druge i njihove interesne potrebe, te da sebi ne smeju dozvoliti da, vođene parolom da svaki cilj opravdava sredstvo, socijetet unutar kojeg deluju pretvore u poligon interesnih borbi. Zapravo, ono što se u okviru ove studije nastojalo obrazložiti jeste da interesne grupacije uvek treba da imaju u vidu i opšte potrebe zajedničke većini društvenih subjekata, te da je nužno da svojim delovanjem omoguće i njihovo zadovoljenje.

Međutim, ono što je potrebno naglasiti jeste da je isticanje svega onog negativnog što proizilazi iz ideologija i njihovih praksi bilo usmereno ka dekontaminaciji ne samo našeg, već

i ostalih društava⁴⁷⁶ koja su potpala pod njihov uticaj, a to znači da se pod uspešnim razračunavanjem sa ideologijama ne podrazumeva njihovo ukidanje, već prvenstveno osveščivanje društvenih subjekata. Ukoliko bismo pošli od stava da ideologija nije ništa drugo do stanje neosvešćenosti individua koje su, utopivši se u masu, preuzele spram ideoloških idejnih i vrednosnih sistema iskonstruisane identitete i time sebe lišile kako kritičke tako i samokritičke svesti, onda je potrebno razmotriti i moguće mehanizme za prevladavanje ovakvog stanja. Stoga je važno istaći da se putem ovog rada želelo ukazati na mogućnost upotrebe medija u posve druge svrhe od onih koje im različite interesne grupacije trenutno nameću. Naime, medije ne treba posmatrati isključivo kao kreatore i/ili promotere različitih ideologija, a time i kao sredstva putem kojih se promovišu i nameću njima svojstvene koncepcije stvarnosti, nego i kao jedan od mehanizama da se uticaji tih istih ideologija ograniče. Ukoliko bi se mediji koristili za prezentovanje druge i drugačije slike stvarnosti i njoj svojstvenih vrednosti ljudima bi se pružila mogućnost da steknu uvid u to da limitiranim interesima podređen pogled na svet nije ni jedini mogući ni jedini istinit doživljaj stvarnosti. Na taj način bi se pojedincima i pojedinkama iznova vratila sloboda da samostalno misle i postupaju tj. da neguju osobene identitete, a da pri tome ne strahuju da li će zbog toga snositi negativne posledice.

S tim u vezi je potrebno istaći i da – iako apsolutna osobenost za pojedince/ke postoji samo kao apstraktni pojam – osobenost kao specifičan vid čovekove posebnosti jeste ne samo moguća, nego je i poželjna s obzirom na to da vodi uspostavljanju one vrste društvenog poretka unutar kojeg se društveni diverzitet prihvata i podstiče, te je upravo radi toga bitno iskoristiti pozitivne aspekte medija. Koliko god bili neodvojivi od sveta, odnosno zajednice unutar koje egzistiraju, pojedinci i pojedinke kao društveni subjekti nisu samo produkti svoje sredine, nego su i ti koji na nju mogu da utiču, odnosno da je projektuju. U tom smislu, kao oni koji su determinisani, pojedinci i pojedinke su i oni koji determinišu, a u svemu tome je neophodno pronaći moduse za uspostavljanje zdravog balansa između ovih međusobno suprotstavljenih tendencija. U svemu tome, mediji kao važan segment u životu savremenog čoveka imaju bitnu ulogu, međutim svojim zauzimanjem za ideologiju i njene interese oni potvrđuju svoju nesprijetnost ili pak nesposobnost da kao sredstva masovnog govorenja doprinesu očuvanju čovekove subjektivnosti. Svojim pristajanjem na otvorene promocije

⁴⁷⁶ Iako su u tekstu sprovedena promišljanja bila skoncentrisana na kritiku ideologizovanih grupa koje deluju unutar našega društva, stav koji se zastupa jeste da svaka zajednica može učiti kako na sopstvenim tako i na tuđim primerima, a u cilju svog što uspešnijeg razvoja.

moćnih interesnih grupacija i njihovih praksi, mediji snose odgovornost za standardizaciju mišljenja i podsticanje konformizma. Iz tog razloga, ovde se nastojalo ukazati na to da, jedino uspostavljanjem otklona od svega onog što ima veze sa ideologizovanim koncepcijama stvarnosti, mediji mogu svoje aktivnosti da usmere ka stvaranju uslova koji će konzumente i konzumentkinje njihovih sadržaja podsticati na samostalno i slobodno razvijanje (samo)kritičke misli, odnosno na formiranje sopstvene slike o svetu, drugima, ali i sebi samima.

Dakle, ono što se od medija očekuje jeste da osobenost koja je u većoj ili manjoj meri prisutna kod svakog/e pojedinca/ke podstiču da se razvija i javno manifestuje, a radi toga je, pre svega, neophodno na mesto instrumentalizovanih medijskih strategija i praksi staviti one koje će u svom fokusu imati dobrobit društvenih subjekata, a ne interesnih grupacija. Stoga se nastojalo ukazati i na nužnost preformulisanja trenutnih ili pak zasnivanja novih medijskih politika u kojima će akcenat biti na očuvanju medijske nezavisnosti, objektivnosti, kompetentnosti i odgovornosti. Stavljajući akcenta na profesionalno usavršavanje i delovanje u skladu sa načelima profesije, zatim na sistematsku i kontinuiranu kontrolu unutar struke i od strane ljudi iz struke, ali i na proveru rada od strane kako državnih institucija tako i nevladinih tela/organizacija, te na primenjivanje adekvatnih mera sankcionisanja za povređivanje kodeksa profesionalnog postupanja samo su neke od smernica za uspostavljanje kvalitetnije i produktivnije klime unutar oblasti medijskog delovanja. Takođe, potrebno je istaći da je pored medijskih politika svojstvenih za svaku medijsku kuću ponaosob, neophodno da postoje jasno i precizno formulisane medijske strategije kako za svaki pojedinačan medij tako i one koje bi bile zajedničke medijima uopšte, a sve u cilju njihovog što kvalitetnijeg i produktivnijeg delovanja. Bitno je podvući i da u saglasnosti sa pomenutim medijskim strategijama treba da budu i one iz drugih primarnih sfera čovekovog delovanja jer jedino je na taj način moguće očekivati zasnivanje društva koje će u svom fokusu imati prava i slobode, zatim potrebe i interese i u konačnom, dobrobit svih društvenih subjekata.

Polazeći od Jevremovićeve tvrdnje da „reči pogađaju ličnost”, odnosno da „ličnost za razliku od prirode reaguje na reči”⁴⁷⁷ tj. na *logos*, jasno je da jezik predstavlja moćno sredstvo putem kojeg se može delovati na društvene subjekte. Stoga se u okviru ovog rada i želelo pokazati da iz ideoloških zloupotreba jezika ne proizilazi ništa pozitivno po sam jezik i komunikaciju, te da je od naročite važnosti da jezik uopšte, a time i jezik medija bude u

⁴⁷⁷ Jevremović, P., *Telo, fantazam, simbol*, Službeni glasnik, Beograd, 2012, str. 45.

službi „istinske” komunikacije. U tom kontekstu možemo navesti sledeće Jevremovićeve reči: „Treba moći decentrirati se, kako u odnosu na sopstvene strepnje i narcizam tako i u odnosu na različite moguće (manifestne ili latentne) društvene pritiske. Očekuje se moć za otvorenost. Ne puko prilagođavanje očekivanjima okoline. Ne moć za jednostranost. Ne puka površnost. Već, moći biti otvoren spram nesvesnog, spram onog iracionalnog. Spram onog u sebi dubokog, tajnog, intimnog. Paralelno sa tim, mora ići ono – moći biti otvoren spram sveta spoljašnjih objekata. Dakle, moći delati, moći voleti, moći osetiti radost. Moći prihvatiti drugog. I, napokon, moći prihvatiti sebe – sopstvene granice, sopstvene želje. Ideal je, znači, sve to moći biti, a pri tom, ne izgubiti sebe.”⁴⁷⁸ Iako u svemu tome značajnu ulogu ima jezik, budući da se putem njega pojedinci i pojedinke mogu izgraditi kao društveni subjekti otvoreni kako prema sebi tako i prema drugima, važno je istaći da je stepen njihove otvorenosti uslovljen načinom i svrhama u koje se taj isti jezik koristi. Primera radi, ukoliko je na delu jedan izrazito instrumentalizovan jezik, onda je jasno da on u svome fokusu ima (pre)oblikovanje pojedinaca/ki kako bi se njima što uspešnije manipuliralo. U tom smislu je osnovano reći da je limitiranim interesima podređen jezik zapravo jezik ideoloških kontrola, te time i jezik koji nastoji da potisne sve ono sa čime se ne može uspešno upravljati. Međutim, iako nas ništa ne može u potpunosti kontrolisati pa tako ni moćne interesne grupacije, potrebno je imati u vidu da ni kontrole nad nama samima nikada ne mogu da budu potpune, a to znači da stepen (samo)kontrole zavisi od niza različitih faktora od kojih se na neke može uticati, dok neki ostaju imuni na bilo kakve intervencije.

No, baš kao što je apsolutna (samo)kontrola nemoguća, tako su nerealne i apsolutna kontrola jezika i apsolutna kontrola sprovedena putem jezika „Potpuno ovladati jezikom, potčiniti ga, svesti ga na puko sredstvo svoje volje, tek to (imamo li u vidu realne mogućnosti subjekta koji govori) deluje neostvarivo”, ističe Jevremović, te dodaje da je „biće koje govori osuđeno [...] na muku sa rečima”⁴⁷⁹. Ipak, to ne znači da se jezik ne može kontrolisati, odnosno usmeravati u željenom pravcu. Otuda se jedna od primarnih intencija ovog rada ogledala upravo u nastojanju da se jezik markira kao bitan ideološki instrument putem kojeg se sprovode kontrole društvenih subjekata, ali istovremeno i kao ključan mehanizam za redukovanje takvih praksi. Naime, jezik kao komunikacioni proces može da bude od naročite koristi kako za konstituisanje društvenih zajednica u okviru kojih će se interesne grupacije

⁴⁷⁸ Isto delo, str. 74.

⁴⁷⁹ Isto delo, str. 145.

uspešno držati pod kontrolom tako i za afirmaciju socio-kulturnog diverziteta unutar tih zajednica.

Na ovom mestu želi se još jednom ukazati na neke od bitnih postavki Adornove filozofije, odnosno na njegova promišljanja žargona autentičnosti i to iz razloga što su u fokusu ovog rada bile analize jezika u funkciji sprovođenja ideoloških interesa, a sa namerom da se ukaže na njegove negativne konsekvence po društvo. Naime, iako je ovaj mislilac žargon autentičnosti definisao kao oblik savremene fašistoidne nemačke ideologije, stav koji u se okviru ovog rada zastupa jeste da njegova bitna svojstva važe za svaki instrumentalizovani diskurs. Ako je žargon oblik neistine u nekadašnjoj Nemačkoj i ako se njegovom određenom negacijom može doći do iskustva istine⁴⁸⁰, onda je limitiranim interesima podređen diskurs savremene Srbije jednako oblik neistine našega društva koja se može prevazići samo putem dezideologizacije jezika kao komunikacionog procesa. Iz tog razloga, nakon što je utvrdila u čijoj je funkciji može da se nađe ideologizovani diskurs, te pokazala kakvu on ulogu ima u datim okolnostima, putem analiza konkretnih primera interesnih zloupotreba jezika, autorka ovog rada htela je ponuditi valjanu argumentaciju za iznete stavove, a time i postaviti konstruktivnu osnovu za iznalaženje potencijalnih modusa za prevazilaženje negativnih posledica koje proizilaze iz ideoloških praksi. Dakle, bitna razlika u odnosu na Adornova promišljanja je ta što u okviru ovog rada pažnja nije bila usmerena isključivo na jezik ideologizovanih politika, već i drugih moćnih interesnih grupacija koje deluju unutar našeg društva. Imajući to na umu, jasno je da bi bilo posve neprimereno staviti znak jednakosti između žargona autentičnosti (u Adornovom smislu) i ideologizovanog jezika koji deluje unutar srbijanskog socio-kulturnog konteksta, ali ono što je evidentno jeste da oni dele zajedničke karakteristike, te da je samim time njihovo povezivanje posve osnovano.

Jedna od osnovnih zajedničkih karakteristika ova dva vida ideologizovanog jezika u upotrebi jeste manipulisanje društvenim subjektima koje je praćeno dovođenjem u pitanje njima svojstvenih osobnosti. Naime, upravo su ideološke prakse te koje proizvode „ono nemoćno Ja kojem je zbrisan pojam subjekta kao individualnosti”⁴⁸¹, odnosno prema ideološkim idejnim i vrednosnim sistemima (pre)oblikovane pojedince/ke usled čega na mesto slobodnog, samostalnog i kritičkog promišljanja i delovanja dolaze nametnuti obrasci mišljenja i postupanja. Usled toga, instrumentalizovani društveni subjekti nisu u mogućnosti

⁴⁸⁰ Pogledati Adorno, T., *Žargon autentičnosti*, str. 50.

⁴⁸¹ Isto delo, str. 167.

da na adekvatan način percipiraju društvo unutar kojeg egzistiraju, ali i ono što se nalazi izvan njegovih okvira. Adorno naglašava „da bi fenomeni mogli biti objektivno određeni, moraju biti subjektivno reflektirani”⁴⁸², a upravo za to društveni subjekti, koji su potpali pod ideološke uticaje, nisu sposobni budući da je njihova subjektivnost ništa drugo do kvazisubjektivnost u službi moćnih interesnih grupacija. Adorno kaže i da se kod ideologizovanog subjekta „vlast nad samim sobom [...] hipostazira bez prava da se dođe do sebe i svoga”, te upozorava da se ideološke kontrole unose „i u bitak tu-bitka, po starom običaju njemačkog idealizma da se o slobodi ne govori bez dodatka da je ona identična s poslušnošću”⁴⁸³. Time se potvrđuje da iz društvene nemoći pojedinaca i pojedinki proizilazi i nesposobnost da se uoči vlastita nemoć, a upravo je to potvrda uspešno sprovedenih instrumentalizacija tj. ideologizacija građanstva.

No, radikalna kritika društva, a time i stavovi drugih filozofa koji su kritički promišljali društvene kontekste, kao i probleme u vezi sa konkretnim društvenim fenomenima, u okviru ovog rada poslužili su kao konstruktivna osnova koju je bilo potrebno dalje nadograditi i to putem njihovog ponovnog kritičkog sagledavanja iz jedne druge perspektive. Naime, s obzirom na to da su se analize interesnih grupacija, zatim načina na koje se one služe jezikom radi manipulisanja društvenim subjektima u cilju nametanja ideologizovanog društvenog poretka, želele sprovesti unutar konkretnog prostorno-vremenskog konteksta, samim tim je bilo neophodno i da se sva kako filozofska tako i nefilozofska promišljanja, koja su se smatrala relevantnim, iznova promisle time što će se izmestiti iz svojih prvobitnih okvira. Iz tog razloga, sve one postavke koje su se smatrale korisnim za promišljanje tematike ovoga rada bile su podvrgnute kritičkim preispitivanjima, a radi utvrđivanja njihove održivosti, vrednosti i značaja za sagledavanje ideoloških zloupotreba jezika unutar srbijanskog društva.

Uzimanjem u obzir ne samo filozofskih, već i drugih naučnih postavki, autorka ove studije nastojala je da, putem razmatranja različitih mogućnosti, promišlja ne u korist pojedinih teoretičara/ki, već u korist samog predmeta. Iz tog razloga, u radu sprovedena hermeneutika jezika medija predstavlja pokušaj međusobnog dovođenja u vezu različitih postavki o medijima, jeziku, društvenim subjektima i njima svojstvenim identitetima, kao i savremenom srbijanskom društvu. Međutim, ovoj studiji svojstven interdisciplinarni pristup ne umanjuje njenu filozofsku osnovanost budući da se različita mišljenja nastoje promisliti iz

⁴⁸² Isto, str. 168.

⁴⁸³ Isto, str. 175.

perspektive kritičke filozofije medija. Time je autorka htela apostrofirati ne samo relevantnost ove još uvek nedovoljno priznate filozofske discipline, već i njene neizmerne potencijale, ali se, s druge strane, nastojalo pokazati da interdisciplinarnost ne znači isključivo prevazilaženje okvira određene naučne discipline time što će se ona dovesti u vezu sa nekom drugom. Naime, ono što se putem ove studije želelo demonstrirati jeste da se sa međusobnim povezivanjem različitih (izvan)filozofskih postavki u cilju što boljeg razumevanja određene stvari zalazi u sferu interdisciplinarnog promišljanja koje kao takvo potvrđuje relevantnost nauke ili pak nauka kojima primenjene discipline pripadaju. Međusobno povezivanje različitih disciplina iz sfere društveno-humanističkih nauka koje je bilo sprovedeno u okviru ove studije rezultiralo je potvrđivanjem zavidnih mogućnosti filozofije medija, a time i same filozofije s obzirom na to da je demonstrirana ne samo pozvanost, već i kompetentnost nauke koja visoko vrednuje (raz)umsko mišljenje da pruži svoj doprinos razrešavanju aktuelnih problemskih pitanja. Takođe, time je ujedno pokazano i da se uvođenjem novih predmeta promišljanja, te proširivanjem okvira filozofije potvrđuju njena vrednost i značaj.

I konačno, ma koliko za filozofsku praksu neuobičajeno, u okviru ovog rada se putem analiza primera ideologizovanog (medijskog) jezika želela pružiti valjana ne samo teorijska, već i empirijska argumentacija za iznete stavove, te time promišljanja učiniti ne samo konkretnim, već i korisnim za iznalaženje mehanizama za uspešno sprovođenje dezideologizacije kako jezika uopšte tako i celokupnoga društva. Ostavljajući po strani za filozofiju nekada uobičajenu praksu izgradnje čitave studije na osnovu jednog ili svega nekolicine primera, u okviru ovog rada težilo se ka tome da se hermeneutičkoj kritici podvrgne što veći broj primera kako bi se gore pomenuti fenomeni što bolje sagledali, a time i razumeli. Polazeći od uverenja da filozofija uvek treba da ide u korak sa vremenom kojem pripada, kao i da treba da pruži svoj doprinos prevazilaženju svom vremenu svojstvenih problema, putem ove studije autorka je htela pokazati da novine u izboru predmeta filozofskih promišljanja, kao i načina njihovog izvođenja, potvrđuju prvenstveno uverenje da filozofija nije stvar prošlosti, te da je više nego pozvana da preuzme udeo u kritičkom sagledavanju stvarnosti savremenog čoveka.

Izvori:

1. 29. 01. 2014. *RTSI Intervju Tomislav Nikolić* (You tube), 22. 04. 2014. Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=iaaID_IJI-c [10. 01. 2015.]
2. *Aleksandar Vučić o završetku projekta „Beograd na vodi”* (You Tube), 28. 04. 2015. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=6QMbFRVJMSE> [10. 01. 2015.]
3. *Čeda Jovanović: Vučić prvi posle Đinđića progovorio o reformama, treba ga iskoristiti, ne srušiti* (Blic), 16. 11. 2014. Dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/511495/Cedomir-Jovanovic-Vucic-prvi-posle-Djindjica-progovorio-o-reformama/komentari/14578112/komentar-odgovor> [10. 01. 2015.]
4. *Ćirilica – Tomislav Nikolić – (Happy TV, 05. 01. 2015.)* (You tube), 12. 02. 2015. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=AR62g0MOK20> [10. 01. 2015.]
5. *DSS uvodi jezičke patrole za Mađare u Vojvodini?!* (Mondo), 14. 05. 2014. Dostupno na: <http://mondo.rs/a691167/Info/Srbija/Jezicke-patrole-DSS-a-u-Vojvodini.html> [01. 03. 2015.]
6. *Dveri: Vučić sistematski radi u korist albanaca sa juga* (OkRadio), 14. 11. 2014. Dostupno na: http://www.okradio.rs/vesti/lokalne/dveri-vucic-sistematski-radi-u-korst-albanaca-sa-juga-_44525.html [01. 03. 2015.]
7. *Evo šta je Vučić rekao ZAŠTO NA SRETENJE ide u Hrvatsku i šta će reći KOLINDI U LICE!* (Telegraf), 12. 02. 2015. Dostupno na: <http://www.telegraf.rs/vesti/politika/1431979-evo-sta-je-vucic-rekao-zasto-na-sretenje-ide-u-hrvatsku-i-sta-ce- reci-kolindi-u-lice> [01. 03. 2015.]
8. *Fakat – Aleksandar Vučić: garantujem, nema smanjenja penzija* (You tube), 30. 12. 2014. Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=BBOy8ow_QCo [10. 01. 2015.]
9. *Govor dr Zorana Đinđića na skupštini Demokratske stranke 17. 08. 1998* (zorandjindjic.org). Dostupno na: <http://www.zorandjindjic.org/govori/govor-dr-zorana-%C4%91in%C4%91i%C4%87-na-skup%C5%A1tini-demokratske-stranke?format=simple> [20. 04. 2015.]
10. *Govor Slobodana Miloševića 2. Oktobra 2000* (Pečat), 02. 10. 2010. Dostupno na: <http://www.pecat.co.rs/2010/10/govor-slobodana-milosevica-2-oktobra-2000/> [10. 01. 2015.]
11. *Josip Broz Tito govor Demokratija* (You tube), 25. 12. 2014. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=coWUWEuLyKA> [10. 01. 2015.]
12. *Koštica: zaštita nacionalnih interesa* (RTS), 02. 01. 2013. Dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1240676/Ko%C5%A1tunica%3A+Za%C5%A1tita+nacionalnih+interesa+.html> [20. 04. 2015.]
13. *Manifest pravnog patriotizma* (dverisrpske.com), 07. 03. 2014. Dostupno na: <http://www.dverisrpske.com/sr/program/programska-nacela/5036-manifest-pravnog-patriotizma.html> [10. 03. 2015.]
14. *Mora da postoji novi početak* (Radio Slobodna Evropa), 30. 07. 2005. Dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/transcript/853837.html> [20. 04. 2015.]
15. *Nakon burnih reakcija- Željko Joksimović odgovorio na prozivke* (Story), 27. 04. 2015. Dostupno na: <http://www.story.rs/vesti/svet-poznatih/51817-nakon-burnih-reakcija-eljko-joksimovi-odgovorio-na-prozivke.html> [01. 05. 2015.]
16. *Ne zaboraviti Aušvic* (B92), 27. 01. 2005. Dostupno na: http://www.b92.net/info/komentari.php?nav_id=160879 [20. 04. 2015.]

17. *Neprimerene izjave predsednika Srbije o Jevrejima* (Kontrapress), 29. 01. 2015. Dostupno na: <http://www.kontrapress.com/clanak.php?rub=Dru%C5%A1tvo&url=Neprimerene-izjave-predsednika-Srbije-o-Jevrejima> [01. 03. 2015.]
18. *Ni Beli dvor ni Bela kuća (intervju: Vojislav Koštunica, predsednik Demokratske stranke Srbije)* (Vreme), 22. 01. 2000. Dostupno na: http://www.vreme.com/arhiva_html/472/04.html [20. 04. 2015.]
19. *Nikolić: potvrđen masovni zločin nad Srbima* (Blic), 03. 02. 2015. Dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/531699/Nikolic-Potvrđen-masovni-zlocin-nad-Srbima> [01. 03. 2015.]
20. *Obraz, dvobroj 3-4/1996* (helsinki.org). Dostupno na: www.helsinki.org.rs/serbian/doc/kostunica.doc [20. 04. 2015.]
21. *Odlazak u Zagreb potvrda Vučićeve političke premoći* (Radio Slobodna Evropa), 12. 02. 2015. Dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/odlazak-u-zagreb-potvrda-vuciceve-politicke-premoci/26845263.html> [01. 03. 2015.]
22. *Osnovna načela – Srbski obraz* (obraz.rs). Dostupno na: http://www.obraz.rs/?page_id=396 [10. 03. 2015.]
23. *Ovako je govorio Josip Broz Tito* (You tube), 21. 03. 2014. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=ZExACphGPPo> [10. 01. 2015.]
24. *Ponovo o rehabilitaciji Draže: „Rat” četnika i levičara ispred suda* (Radio Slobodna Evropa), 27. 02. 2015. Dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/ponovo-o-rehabilitaciji-draze-rat-cetnika-i-levicara-ispred-suda/26873339.html> [20. 04. 2015.]
25. *Posledice revizije: Glorifikacija za četnike, zaborav za antifašiste* (Radio Slobodna Evropa), 24. 09. 2014. Dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/posledice-revizije-glorifikacija-za-cetnike-zaborav-za-antifasiste/26604044.html> [20. 04. 2015.]
26. *Premijer Vučić obećao da će Srbiju voditi pošteno, hrabro i odgovorno* (bktvnews.com), 27. 04. 2014. Dostupno na: <http://bktvnews.com/premijer-vucic-obecao-da-ce-srbiju-voditi-posteno-hrabro-i-odgovorno> [10. 01. 2015.]
27. *PRETI Ugljanin: Srbija je šovinistička tvorevina. Napravićemo modernu državu, pa makar doveli NATO* (Blic), 20. 02. 2015. Dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/536282/PRETI-Ugljanin-Srbija-je-sovinisticka-tvorevina-Napravicemo-modernu-drzavu-pa-makar-doveli-NATO> [01. 03. 2015.]
28. *RAVNA GORA – MAJ 2005. god. Vuk Drašković* (You tube), 11. 11. 2013. Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=_lJUPTJmMM [20. 04. 2015.]
29. *Sedam eksperata u Vučićevoj Vladi* (Alo), 15. 04. 2014. Dostupno na: <http://arhiva.alo.rs/vesti/politika/sedam-eksperata-u-vucicevoj-vladi/52243> [10. 01. 2015.]
30. *SKANDAL Učesnica „Parova” izvređala ubijenu Tijanu Jurić* (Blic), 13. 05. 2015. Dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/558530/SKANDAL-Ucesnica-Parova-izvredjala-ubijenu-Tijanu-Juric> [01. 05. 2015.]
31. *SKANDAL: Aleksandar Vučić vređa narodne poslanike u skupštini Srbije!* (You tube), 22. 12. 2014. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=kkhdivm28zQ> [10. 01. 2015.]
32. *SNP Naši – Politički program* (nasisrbija.org). Dostupno na: <http://nasisrbija.org/program-3/> [10. 03. 2015.]
33. *Stanislava Pak odgovara Zorani Mihajlović* (Blic), 15. 01. 2015. Dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/526927/Stanislava-Pak-odgovara-Zorani-Mihajlovic> [10. 01. 2015.]

34. *TOMISLAV NIKOLIĆ – JA SAM ČETNIK* (You tube), 21. 05. 2012. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=BJJaaVkCKO8> [20. 04. 2015.]
35. *Vladika Nikolaj: beseda o Vidovdanu 1940* (dverisrpske.com), 28. 06. 2013. Dostupno na: <http://www.dverisrpske.com/sr/program/temelji-nase-politike/2634-vidovdan-beseda-vladike-nikolaja.html> [10. 03. 2015.]
36. *Vojislav Šešelj – Prva istina o Vučiću, Nikolićima i Maji Gojković* (You tube), 11. 12. 2014. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Vnyr5uFuOUk> [10. 01. 2015.]
37. *Zakletva četnika Tomislava Nikolića 1993* (You tube), 22. 05. 2012. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=-OadHu7aFkk> [20. 04. 2015.]
38. *ZORANA MIHAJLOVIĆ U VUČIĆEVOJ NEMILOSTI Premijer nezadovoljan ambicijama ministarke* (Blic), 15. 01. 2015. Dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/526641/ZORANA-MIHAJLOVIC-U-VUCICEVOJ-NEMILOSTI-Premijer-nezadovoljan-ambicijama-ministarke> [10. 01. 2015.]

Literatura:

1. Adorno, T. W., Horkheimer, M., *Sociološke studije*, Školska knjiga, Zagreb, 1980.
2. Adorno, T., *Žargon autentičnosti*, Nolit, Beograd, 1978.
3. Agamben, G., *Ono što ostaje od Aušvica*, Antibarbarus, Zagreb, 2008.
4. Altiser, L., *Ideologija i državni ideološki aparat*, Karpos, Loznica, 2009.
5. Arendt, H., *Politički eseji*, Antibarbarus, Zagreb, 1996.
6. Arent, H., *Istina i laž u politici*, Filip Višnjić, Beograd, 1994.
7. Aristotel, *Retorika*, Nezavisna izdanja, Beograd, 1987.
8. Begović B., (ur.) *Etika javne reči u medijima i politici*, Centar za liberalno-demokratske studije; Goragraf, Beograd, 2004.
9. Belančić, M., *Strategije tumačenja*, Svetovi, Novi Sad, 1991.
10. Bloch, E., „O sadašnjem stanju filozofije” u: Josip Brkić (ur.) *Čemu još filozofija*, Centar za kulturnu djelatnost SSO, Zagreb, 1978.
11. Bodrijar, Ž., *Simulakrumi i simulacija*, Svetovi, Novi Sad, 1991.
12. Bojanović, R., *Autentična i neautentična ličnost*, Prosveta, Beograd, 1985.
13. Bošković, M., *Stranputice*, Matica srpska, Novi Sad, 1995.
14. Božović, V., *Riječ i slika. Hermeneutički i semantički pristup*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1990.
15. Breton, F., *Izmanipulisana reč*, Clio, Beograd, 2000.
16. Brigs, A., Berk, P., *Društvena istorija medija*, Clio, Beograd, 2006.
17. Brigs, A., Kobli, P., *Uvod u studije medija*, Clio, Beograd, 2005.
18. Bugarski, R., *Nova lica jezika*, Čigoja štampa, Beograd, 2002.
19. Burdije, P., *Narcisovo ogledalo*, Clio, Beograd, 2000.
20. Butler, Dž., *Raščinjavanje roda*, Šahinpašić, Sarajevo, 2005.
21. Čomski, N., *Kontrola medija*, Rubikon, Novi Sad, 2008.
22. Čomski, N., *Nužne iluzije*, Svetovi, Novi Sad, 2000.
23. Debor, G., *Društvo spektakla*, Porodična biblioteka br. 4, anarhija/blok 45, Beograd, 2003.
24. Descartes, R., *Meditacije o prvoj filozofiji*, CKD SSO – Izvori i tokovi, Zagreb, 1975.
25. Diltaj, V., *Izgradnja istorijskog sveta u duhovnim naukama*, BIGZ, Beograd, 1980.
26. Dolo, L., *Individualna i masovna kultura*, Clio, Beogard, 2000.

27. Đinđić, Z., *Jedna srpska vizija*, Ateneum, Beograd, 2004.
28. Đinđić, Z., *Jugoslavija kao nedovršena država*, Narodna biblioteka Srbije; Fond Dr Zoran Đinđić, Beograd, 2010.
29. Đurić Bosnić, A. (ur.), *Zatvoreno – otvoreno: društveni i kulturni kontekst u Vojvodini 2000-2013*, Centar za interkulturalnu komunikaciju, Petrovaradin, 2014.
30. Đurić Bosnić, A., Đurić, M. (ur.), *Socio-kulturni aspekti regionalizacije Srbije u kontekstu evrointegracija*, Centar za interkulturalnu komunikaciju, Petrovaradin, 2015.
31. Eko, U., *Kod*, Narodna knjiga-Alfa, Beograd, 2004.
32. Eko, U., *Kultura, informacija, komunikacija*, Nolit, Beograd, 1973.
33. Fidler, R., *Mediamorphosis*, Clio, Beograd, 2004.
34. *Filozofski rječnik*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1984.
35. Fiske, J., *Television Culture*, Routledge, London and New York, 1987.
36. Foucault, M., *Riječi i stvari*, Nolit, Beograd, 1971.
37. Frankfurt, H. G., *O proseravanju*, Vega media, Novi Sad, 2006.
38. Frojd, S., *Psihologija mase i analiza ega*, Fedon, Beograd, 2006.
39. Gadamer, H. G., *Hegelova dijalektika. Pet hermeneutičkih studija*, Plato, Beograd, 2003.
40. Gadamer, H. G., Hörmann, H., Eggers, H., *Učenje i razumijevanje govora*, Studentski centar Sveučilišta Zagreb 1977.
41. Gadamer, H. G., *Evropsko nasleđe*, Plato, Beograd, 1999.
42. Gadamer, H. G., *Istina i metoda*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978.
43. Gronden, Ž., *Uvod u filozofsku hermeneutiku*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2010.
44. Habermas, J., *Javno mnjenje*, Mediterran publishing, Novi Sad, 2012.
45. Hajdeger, M., *Bitak i vreme*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.
46. Hajdeger, M., *Mišljenje i pevanje*, Nolit, Beograd, 1982.
47. Hajdeger, M., *Predavanja i rasprave*, Plato, Beograd, 1999.
48. Hajdeger, M., *Šumski putevi*, Plato, Beograd, 2000.
49. Ivanović, Ž. (ur.), *Put Srbije u Evropu*, Draslar Partner, Beograd, 2009.
50. Ivas, I., *Ideologija u govoru*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1988.
51. Janićijević, J., *Komunikacija i kultura*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci-Novi Sad, 2006.
52. Jaspers, K., *Filozofija egzistencije*, Prosveta, Beograd, 1973.
53. Jelinčić, J., *Informisanje na jezicima nacionalnih manjina. Predlozi za nove politike*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2007.

54. Jevremović, P., *Telo, fantazam, simbol*, Službeni glasnik, Beograd, 2012.
55. Jovićević, A., „Nove prezentacije tela u doba posthumanizma”. Dostupno na <http://www.uu-studije-performansa.tkh-generator.net/2010/03/29/937/>
56. Kelner D., “Cultural Studies and Philosophy: An Intervention”, Dostupno na: <https://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/culturalstudiesphilosophy.pdf>
57. Kelner, D., *Medijska kultura*, Clio, Beograd, 2004.
58. Keveždi, M., (ur.), *Most: časopis za kulturu nevladinih organizacija*, br. 1, Zavod za kulturu Vojvodine, Novi Sad, 2013.
59. Kin, Dž., *Mediji i demokratija*, Filip Višnjić, Beograd, 1995.
60. *Kodeks novinara Srbije*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd, 2008. Dostupno na: http://www.kas.de/wf/doc/kas_15730-1522-14-30.pdf?090217150730
61. Konstantinović, R., *Filosofija palanke*, Otkrovenje, Beograd, 2000.
62. Kosovac, G., „Problem tumačenja u ontološkoj hermeneutici” u: *Arhe*, vol. 5, br. 9, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2008.
63. Le Bon, G., *Psihologija gomila*, Narodna knjižnica, Zagreb, 1920.
64. Liotar, Ž. F., *Raskol*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Dobravest, Novi Sad, 1991.
65. Lipovecki, Ž., *Doba praznine. Ogledi o savremenom individualizmu*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1987.
66. Lorimer, R., *Masovne komunikacije*, Clio, Beograd, 1998.
67. Lull, J., *Media, Communication, Culture: A Global Approach*, Polity Press, Cambridge, UK; Columbia University Press, New York, 2000.
68. Makluan, M., *Gutenbergova galaksija. Nastajanje tipografskog čoveka*, Nolit, Beograd, 1973.
69. Makluan, M., *Poznavanje opština – čovekovih produžetaka*, Prosveta, Beograd, 1971.
70. Manhajm, K., *Ideologija i utopija*, Nolit, Beograd, 1978.
71. Marcuse, H., *Čovjek jedne dimenzije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989.
72. Marcuse, H., *Eros i civilizacija: Filozofsko istraživanje Freuda*, Naprijed, Zagreb, 1985.
73. Marcuse, H., *Kraj utopije. Esej o oslobođenju*, Stvarnost, Zagreb, 1978.
74. Matić, J., *Medijske slobode Srbije u evropskom ogledalu: Izveštaj baziran na indikatorima Saveta Evrope za medije u demokratiji*, Anem, Beograd, 2013.
75. McQuail, D., *Mass Communication Theory: An Introduction*, Sage Publications, Beverly Hills, 1983.
76. Merleau-Ponty, M., *Fenomenologija percepcije*, Veselin Masleša-Svjetlost, Sarajevo, 1990.
77. Miletić, M., *Resetovanje stvarnosti*, Protocol, Beograd, 2008.

78. Milivojević, S. (ur.), *Profesija na raskršću: novinarstvo na pragu informacionog društva*, Centar za medije i medijska istraživanja Fakulteta političkih nauka, Beograd, 2011.
79. Milojević, I., „Globalizacija, konflikt, interkulturalnost: stari identiteti i identiteti u nastajanju” u: *Interkulturalnost*, br. 2, Zavod za kulturu Vojvodine, Novi Sad, 2011.
80. Mišćević, N., *Filozofija jezika*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003.
81. Paić, I., *Proizvodnja ideologije*, Prosveta, Beograd, 1984.
82. Pejović, D., *Hermeneutika, znanost i praktična filozofija*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1982.
83. Platon, *Gozba*, Mono & Mañana, Beograd, 2002.
84. Profaca, M., *Subjekt, nasilje i pravo na kontingenciju*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2009.
85. Radojčić, S., „Rana istorija hermeneutike” u: *Dometi*, vol. 36, br. 136-137, Gradska biblioteka Karlo Bijelicki, Sombor, 2009.
86. Radojković, M., *Medium sindrom*, Protocol, Novi Sad, 2006.
87. Radovan Burja, M., „Uloga filozofije kao paideiae u razvoju slobode i demokracije – mediteranski korijeni i suvremeni izazovi” u: Kukoč, M., (ur.), *Filozofija Mediterana*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb; Filozofski fakultet, Split, 2009.
88. Reljić, S., *Odumiranje slobodnih medija*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
89. Rodin, D., *Građanske granice slobode*, Informator, Fakultet političkih nauka, Zagreb, 1986.
90. Schilling, C., *The Body and Social Theory*, SAGE, London, 2012.
91. Schleiermacher, F. D. E., *Hermeneutika i kritika*, Demetra, Zagreb, 2002.
92. Soames, S., *Philosophy of Language*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2010.
93. Sremac, S., Knežević, N., Valić Nedeljković, D. (ur.), *Mediji, religija i nasilje*, CIRPD, Novi Sad; Bogoslovsko društvo Otačnik, Beograd, 2013.
94. Stanojević, D., *Mediji i načela dijaloga*, Mali Nemo, Pančevo, 2004.
95. Stojanović, D., *Ulje na vodi*, Peščanik, Beograd, 2010.
96. Stojković, B., *Identitet i komunikacija*, Fakultet političkih nauka u Beogradu-Čigoja štampa, Beograd, 2002.
97. Šare, S., *Kako pisati za novine. Jezik javne komunikacije*, Medija centar, Beograd, 2004.
98. Šopenhauer, A., *Eristička dijalektika ili Umeće kako da se uvek bude u pravu objašnjeno u 38 trikova*, Adresa, Novi Sad, 2007.
99. Šušnjić, Đ., *Ribari ljudskih duša*, Čigoja štampa, Beograd, 1999.
100. Tabs S., *Komunikacija. Principi i konteksti*, Clio, Beograd, 2013.
101. Ting-Tommey, S., *Communicating Across Cultures*, Guilford Press, New York, London, 1999.
102. Tjurou, Dž., *Mediji danas*, Clio, Beograd, 2012.

103. Trkulja, J., *Osvajanje demokratije. Oglad o postkomunizmu*, Izdavačka agencija Draganić, Beograd, 1993.
104. Urbančić I. (ur.) *Hermeneutika: teorija tumačenja i razumevanja*, Nolit, Beograd, 1973.
105. Valić Nedeljković, D., Kleut, J. (ur.), *Evropa, ovde i tamo. Analiza diskursa o evropeizaciji u medijima zapadnog Balkana*, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2013.
106. Valić Nedeljković, D., Malović, S., Milosavljević, M., Pralica, D., Simovljević Jokić, I. (ur.) *Mesto i značaj medijskih studija za međuregionalu saradnju (zbornik radova II)*, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2011.
107. Valić Nedeljković, D., Pralica, D. (ur.), *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene 3*, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2013.
108. Valić Nedeljković, D., Sremac, S., Knežević, N., Gruhonjić, D. (ur.) *Uloga medija u normalizaciji odnosa na zapadnom Balkanu* (zbornik radova), Filozofski fakultet, Novi Sad; CIRPD, Novi Sad, 2014.
109. Van Dijk, T. A., "Politics, Ideology and Discourse". Dostupno na: <http://www.discourses.org/OldArticles/Politics,%20Ideology%20and%20Discourse.pdf>
110. Veljanovski R. (ur.), *Radio-difuzija u Srbiji: sadašnjost i budućnost*, Čigoja štampa, Beograd, 2012.
111. Veljanovski, R., *Javni RTV servis u službi građana*, Clio, Beograd, 2005.
112. Virilio, P., *Informatička bomba*, Svetovi, Novi Sad, 2000.
113. Virilio, P., *Mašine vizije*, Svetovi, Novi Sad; Oktoih, Podgorica, 1993.
114. Vukadinović, M., *Zvezde supermarket culture*, Clio, Beograd, 2013.
115. Vuksanović, D., „Filozofija medija vs. misliti medije” u: *Kultura*, br. 133, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2012.
116. Vuksanović, D., *Filozofija medija II: ontologija, estetika, kritika*, Čigoja štampa, Beograd, 2011.
117. Vuksanović, D., *Filozofija medija: ontologija, estetika, kritika*, Fakultet dramskih umetnosti; Čigoja štampa, Beograd, 2007.
118. Wittgenstein, L., *Filozofska istraživanja*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1998.